

249250

ke

Рік VIII.

Р. 1899 кн. III.

Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, III B.

B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

ЗМІСТ ХХІХ ТОМУ.

1. Україна після 1654 р., історичний начерк Л. Ч. (конець буде) с. 1—13
2. З Товариства: справа українсько-руської мови на київськiм археологічнiм з'їзді й участь в нiм Товариства с. 1—1
3. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів, подав Іван Верхратський (конець буде) с. 95—200
4. Miscellanea: а) Володимир Ястребов, некрольоґ, под. Л. Ч.; б) В. Васілевський, некрольоґ, под. М. Грушевський с. 1—5
5. Наукова Хроніка: Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р., подав Др. М. Кордуба — III. Середні віки . . . с. 1—31
6. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 43) с. 1—44

Inhalt des XXIX Bandes.

1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13
2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kiew und der Antheil der Sewčenko-Gesellschaft an demselben 1—1
3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Iwan Werchratskýj (Fortsetzung) 95—200
4. Miscellanea 1—5
5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31
6. Bibliographie 1—44

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. III.

Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

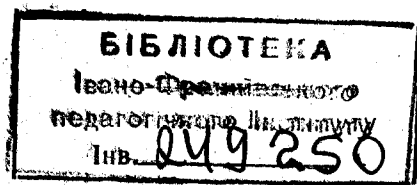
REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

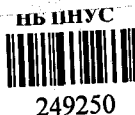
1899, III B.

B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Україна після 1654 року.

Історичний начерк Л. Ч.

Вступ.

Україна-Русь витримала на собі всю тяготу перехідної доби, яку переживала в XVII віці Річ Посполита. Віймові обставини, в яких пробувала тоді Україна, привели до того, що виплутуючись з не вигідних для себе рамок Литовсько-Польського королівства, вона піддала ся чарам, що звичайно має усяка політична сила в періоді свого росту, і злучилась року 1654 з Московською державою, що була такою могутною силою. Московська-ж держава встигла за дальші сто років приладити Україну майже до тих порядків, які були в ній в часи перед повстанем Богдана Хмельницького.

Не можлива річ була лишати ся Україні XVII віку в звязку з Польщею. Після Люблинської унії (1569) на всі руські землі в. кн. Литовського мали ростягати ся польські кріпацькі порядки. Усюди по місцях, де жили вільні селяне і козаки, з'явились польські пани і, покликаючись на кріпацьку практику Польської держави та на видані їм королівські грамоти, почали збирати з селян різні податки. Прихід польських панів особливо був важким за для народу, що жив за р. Росю, у хліборобській країні, котру два попередні віки шляхта не вважала за добру для життя — раз через розмірну близькість її до татарських кочовищ, а в друге і через те, що в XVII віці зручнійш було жити в лісових місцях, бо хазяйство велось лісове, ловецьке, пчільницьке,

Статя ся написана кілька років тому, але надруковано було з неї тільки розд. III (по російськи). Хоч потім прибуло дещо нового матеріалу, а подекуди погляди автора вимагають де в чім поправки, ся статя, на наш погляд, може бути корисною, за браком подібних оглядів в літературі. Фед.

а не хліборобське*). З початку-ж XVII віка, як підупали попередні жерела хазяйства, треба було прийматись до хліборобства, тим більш, що на продаж зайвих продуктів саме перед тим було придбано такий приморський пункт, як Гданськ. А як землі за Росю, що до ґрунтів, були далеко зручніші до хліборобства, ніж землі Поліся, то й не диво, що саме сюди посунулись шляхтичі після того, як їм стала ясною ся економічна криза. Їх тоді вже не лякала близькість до Татар: селяне, що тут жили, обернувшись на козаків, були Татарам острахом, а ще до того в сумежних степах жили тепер запорожські козаки, котрі не допускали Татар безкарно нападати на Київщину, Браสลівщину, Волинь і Поділе. З'явившись в насиджені селянські кубла, придбавши добро чужим коштом — коштом козаків, шляхтичі почали вимагати і від селян, і від козаків абсолютного підданства своїй панській волі. По устрою Польської держави вільних селян зовсім не могло бути в краю, а козаків з часу Стефана Баторія тільки всего і лічилося, що 6000**). От воно і зрозуміло, що уряд Річи Посполитої не міг не переводити закріпощення і селян, і усіх нереєстрових козаків отсим шляхтичам, що приходили в сей край. Відсіля-ж то й іде початок козацьких та селянських повстань, що скінчилися рішучим заміром Українців нарешті розірвати усякий звязок з Польщею та з'єднатись з Москвою.

Та не одні соціально-економічні обставини підопхнули Україну на таке діло. Перехідна доба, яку переживала Польсько-Литовська держава в XVII віку, дала себе знати ще й релігійними утисками над православними з боку католиків. Силкування зробити з Річи Посполитої міцну державу довело коротковорих польських політиків до того, що вони прийняли за проваджувати в краю єдину віру, через що повинно було наче-б то настати і повне єднання всіх народів, що склали державу. На дісідентів підняв ся усюди утиск в краю, а задля найбільш численної частини з їх числа — задля православних було ужито церковної унії. Одначе козаки і селяне ворожо зустріли заходи, і повстання їх проти Річи Посполитої від сего і мали характер повстань не тільки соціально-політичних, але і релігійних. Грубі

*) Антонович В. Б. Київ, его судьба и значение съ XIV по XVI ст. „Київ. Старица“ 1882, кн. I, стор. 31.

***) Ш. автор приймає тут традиційну Баторієву реформу; в дійсності було з нею jinakше, див. Записки т. XXII — Причинки до історії козачини. *Ред.*

порушення вільності віри зі сторони польського уряду, що виявлялись в усяких утисках православного духовенства, в заборонах вибирати нових священників замість тих, що вибували і т. и., дуже гостро почувалось на Україні. Безмірно висою через се, ніж Річ Посполита, з'являлась тоді Українцям Московська держава, де релігійних суперечок наче-б то і бути не могло, де й сам цар був православний. І от, коли Хмельницькому довелось розмірковувати, з яким сусідом найзручніш усього було-б з'єднати ся за для дальшого життя, то він і вибрав Москву. А про те не можна не бачити, що найбільш Українців до Москви тягла її політична сила, яка зростала що дня, все більше і більше.

Заразом з Україною 1654 року прийшло під Московську залежність і Запороже. Козаки, що складали його, були переважно втікачі з України, віри православної. Зрікшись родини і живучи грабуванням та степовими промислами, вони оселились там, куди ще довше не досягала власть польського уряду, аніж у країні за Росю. Помалу вони завели у себе вільну спілку, вояцьку державу, і на чолі її був кошовий, якого вони обирали раз на рік. Не підпадаючи важким порядкам Польсько-Литовської держави, Запорожці ніколи одначе не розривали звязків з українським людом, опанованим сими порядками. Горе України було й їх горем, вони були речниками народньої маси, до котрої самі належали до часів мандрування на Запороже. Війни їх з Татарами та Турками теж були їх службою за для свого народу; до сеї-ж війни з невірними їх заохочували часами і польські королі, даючи їм платню та привілегії. Після-ж того, як виявилась та ворожнеча поміж українським людом і шляхетно-католицькою Річю Посполитою, Запорожці виступили палкими проводирями українських народніх повстань. Поміж їх перебували люде, що страшні були Туркам, як Петро Конашевич Сагайдачний, і такі діячі антипольських реакцій, як Павло Михайлович Бут, на призвище Павлюк, як Богдан Хмельницький та інші. Хмельницького і в гетьмани було обрано на Запорожі, з ім Запорожці воювали проти Поляків і заразом з ним вони піддали ся Москві з своєю територією. Границі „Вільностей війська Запорожського“, себ то земель, що занято було членами запорожського товариства, не були край од краю ясно визначені ні до 1654 року, ні пізнійше. „Вільности“ сі сягали від річок Синюхи та Тясьмина аж до татарських володінь, а де була границя сих останніх, теж не було відомо. Запорожці меньш

Українців чарували ся силою Москви, одначе і їм часами не були зовсім чужими сі чари.

В історії такі чари сьвіжої політичної сили, подібні тому, як се ми зазначили на Україні і по части на Запорожжю що до Москви в XVII віці та й пізнійш, се зовсім не виїмковий факт. Усяка політична сила, що почина виростати, завжди звертає на себе увагу і часом вона приймає в очах людей величезні, незвичайні розміри. Що з того, що подібна сила не завжди відповідає тим ідеальним бажанням, які до неї ставлять ся, що не завжди вона задовольє потреби, які повинна вдовольняти. Такі темні сторони звичайно забувають ся, коли не всіми, то хоч народніми масами, особливо коли значінне тієї чи иньшої сили оцінюють ся здалека і коли прикрі прикмети її дають себе знати лише часами. Треба, щоб вже дуже часто з'являлись помилки сієї сили, та й потрібна дуже значна політична освіта в народніх масах за для того, щоб вони могли її відповідно оцінити. Московська держава, до котрої перейшла Україна, не раз показувала ясно байдужість до України. По части знеохочували її так звані „шатости“ (непевности), часами причина лежала в охоті московського уряду їздити на коні високої політики, забуваючи про те, що робить ся поблизу. І все се одначе аж до кінця XVIII віка не могло знищити тих чарів, котрі в очах Українців огортали державу, що взяла їх 1654 року під свою „високу руку“.

Чотири головні бажання було в українського народу, коли він приставав до Московської держави. Перше — Українці змагались до повного відокремлення від Польщі усїєї своєї території; друге — вони бажали під протекцією Москви задержати автономію свого краю, хоч би тільки в своїх внутрішніх справах; третє — в значній більшості своїй — в посполстві (не в старшині) силкувались вони скинути з себе кріпацтво, і нарешті четверте — бажали вони заховати церковний устрій і практику такими, які вони були в їх, не приймаючи яких-небудь звичаїв, згідних з традиціями Москви.

Саме тоді, як прилучилась Україна до Московської держави, усе се, здавалось, було можливим, одначе житте довело, що думати так було помилкою; від сього не змінилась прихильність народньої маси до Москви; тільки тоді, як дуже вже боляче ставало, вибухало незадоволення, що одначе не виявлялось дуже отверто, хіба в народніх піснях, дуже сумних та иноді занадто

гострих*). Маючи замір прослідити, як і в чому політика московсько-петербурзьких урядових сфер не відповідала бажанням Українців, ми передивимось крок за кроком головні моменти в політиці й діяльності сих правителів що до України, починаючи від 1654 року аж до повного розцвіту централістичного напрямку за Катерини II.

I.

Після повстання Богдана Хмельницького Україна дуже не хотіла бути під властивістю Річи Посполитої. Острах, що настануть попередні горювання після того, як знову повернеться Україна під Польщу, був щирий. Через се пеклування Московського уряду і за для власних інтересів своїх, і за для інтересів Українців, муіли прямувати найперше до того, щоб затримати під Москвою усю ту частину України, над якою дійсно гетьманував Хмельницький, коли піддавав ся в московське підданство, а друге і до того, щоб придбати Волинь, Поділе та Галичину, себ то ті українські землі, над якими Хмельницький тоді, як прилучав ся до Москви, вже не мав влади, але вони були споконвіку українськими і входили в круг емансипаційних плянів Українців XVII в.

Старий гетьман дуже добре розумів сі найближші мети; їх осягнути мав московський уряд разом з козаками. І ось, приймаючи присягу на вірність цареві 6 січня 1654 року в Переяславі, гетьман переказує бояринови Бутурліну і иньшим московським послам бажання своє і козаків, аби послы царські теж заприсягли, що московський уряд не віддасть Україну Польщі. Але-ж Бутурлін, звісне діло, присяги такої вирік ся, кажучи, що тільки самі підданні заприсягають цареві, і що коли польські королі заприсягали козакам, то се через те, що вони не були самодержцями та і слова свого не дотримали, „на царське-ж слово зміни не буває“. Московські послы, звісно, тоді думали, що і без присяги з їх боку все одно Україну, що пристала до Московської держави, не віддадуть Польщі. Їм тоді хотіло ся тільки повбути ся змагань, що не личили, на їх погляд, царській величності.

А про те пізнійші факти виявили, що острах Хмельницького, щоб Україна не вернулась хоч би одною тільки частиною

*) Нарід часом дуже конкретно виявляв своє незадоволення Московью — пригадаймо розрухи по Чуднівській катастрофі. *Ред.*

свою до Польщі, був не марний.) Польща не хотіла мирити ся з утратою України, і вже в року 1654 між Поляками та московською державою повстала війна. Король Ян Казимир був дуже заклопотаний, бо на його заразом напала не тільки Москва, але ще й Шведи. Цар Олексій міг би тоді, як що не зовсім, то всеж хоч частиною вволити бажання Українців, що піддалися йому, та одірвати від Поляків хоч деякі руські землі, що підлягали раніше Хмельницькому. Одначе сього не зробилось: цар пішов на згоду дуже скоро і прийняв її в Вильні 1656 р., бо понав віри обіцянкам польських послів, що його, царя московського, оберуть за польського короля після Яна Казимира. Широкі політичні заміри таким робом відводили царя від найближшої мети, і так і лишилось без усякої уваги одно з самих найцирших бажань українського народу.

Усе се було дуже ясно тоді такому діячеві, яким був Хмельницький. (При перших звістках про виленську згоду він навіть зрікав ся Москви і хотів пристати до Турків: „будемо і під бурсурманським царем — не те, що під християнським“!*) Обставини примусили гетьмана иншком згодити ся з Шведами та седмигородським воеводою Юрієм Ракочи про розділ Польщі, без участі Москви, що збирала ся по виленській згоді боронити Польщу від її ворогів, як країну, що так чи инакше повинна буде мати за свого короля московського царя. В поміч своїм новим союзникам Хмельницький послав козацький корпус з 12.000 чоловіка. Одначе Польща швидко довідала ся про се тай подала цареві звістку про заміри Хмельницького. Тоді цар послав до гетьмана послів, докоряючи йому за зносини з чужими державами, бо по переяславській умові такі зносини були козакам заборонені; так саме без дозволу Москви козакам було заборонено брати участь у війні з Польщею або з ким иньшим. Але Хмельницький обстав при своїм союзі з Шведами, рішучо бажаючи поправити помилку, яку вчинила Москва; та він уже хорував тоді й слідом умер, не здужавши сповнити своїх плянів. /

Щоб побачити, як багато українських земель після Богдана Хмельницького повернуло до Польщі, визначимо границі України за Хмельницького.

Хоч і дуже в важних обставинах був Хмельницький при Зборовській умові, проте він на її підставі міг уважати собі

*) Костомаровъ. Богданъ Хмельницькій 1870, т. III, стор. 237.

підвласною дуже значну країну на обидва боки Дніпра. Організуючи підвласну йому територію з воєнного й адміністративного боку, Хмельницький поділив усю Україну на 16 полків; а кожний з сих полків обіймав певну частину, складаючись з полкових та сотенних міст та сел; се були: 1) чигиринський полк, що складався з 19 сотень, 2) черкаський з 18 сотень, 3) канівський з 16 сотень, 4) корсунський з 19 сотень, 5) білоцерковський (не відомо, скільки сотень в йому було), 6) уманський з 14 сотень, 7) браславський з 22 сотень, 8) кальницький або винницький з 19 сотнями, 9) київський з 17 сотнями, 10) переяславський з 19 сотнями, 11) кропивянський з 10 сотнями, 12) миргородський з 16 сотнями, 13) полтавський з 19 сотнями, 14) прилуцький з 20 сотнями; 15) ніженський з 20 сотнями і 16) чернігівський з 7 сотнями*). Простір, що займали усі ці полки, був великий; на захід межою його були ріки Горинь та Случ та Дністер, аж до устя Ягорлика; на північ Припеть, Десна та Сейм; далі на схід границя проходила через вершину Інгула, Інгульця, Тилигула та Куяльника аж по усте Ягорлика. Крім того сюди-ж треба прилучити і Запорозьку Січу з її безкраїми степами, що простяглися по обох сторонах Дніпра.

На всі ці землі мав право Хмельницький і після катастрофи під Берестечком і нової згоди з Поляками в Білій Церкві (1651). По новій умові було між иньшим зменшено територію, де могли мати осідок реєстрові козаки, обмежено її самим київським воєводством, тим часом як по зборовській умові се право розтяглося на воєводство Чернігівське і Браславське; одначе від сего не зменшилась сама Україна і власть гетьмана**). Се можна побачити, порівнявши ті границі, які було поставлено між Україною і Польщею незабаром перед смертю Хмельницького їм і польським послом Беньовским. Таким робом у Хмельницького з Українських земель бракувало під його властю Волини, Поділя та Галичини.

І ось воно так сталось, що Московська держава не тільки не придбала сих останніх земель, але ще і втратила усю задніпрянську, правобережну Україну. Цілий ряд московських заходів знищити автономні права України, запоручені переяславською умовою 1654 року, привели до того, що козацька

*) Максимович Соч. т. I, стор. 665 і далі.

**) Власне зменьшалась, а пізніші пропозиції Беньовского — се иньша річ. *Ред.*

старшина, яка мріяла про шляхетську автономію і через се не лякала ся польських кріпацьких порядків, стали мірковати знов про те, щоб передати Україну Річі Посполитій. Між сією старшиною були і такі діячі, що гаразд знали, до чого вони прямують, люде свідомі, і такі люде несвідомі, що прихилились до чужих наказів. До свідомих гетьманів сієї доби повинно прилучити Виговського (1657—1659), до сліпих прихильників чужих думок належав Юрась Хмельницький та його наступник по гетьманству на правому боці Дніпра — Павло Тетеря. Опіраючись на автономні погляди старшини і части простих козаків, гетьмани сі почали тягнути Україну до Польщі. Але сі заходи правобережних гетьманів, починаючи з Юрася Хмельницького, були дуже непевні, бо народ український, як і ранійш, чекав собі ратунку від звязку з православною Московією. Не диво, що поруч з гетьманами, що відхилились від Москви, з'явились гетьмани, що тримались вірних Москві народніх мас і козацьких лівобережних полків. Гетьмани — наказний Сомко і дійсний Брюховецький були сучасники гетьманів Юрася Хмельницького та Тетері і гетьманували на лівому березі Дніпра, зістаючись вірними Москві, хоч Сомко і не мирив ся з її воєводами. При таких обставинах московський уряд навіть після помилок своїх що до вкорочування прав України, все-ж міг би не віддавати України Полякам. Вийшло инакше.

Року 1659, дякуючи Виговському, згода з Польщею була Московією порушена, а року 1660, коли Польща не схотіла згодитись на ті межі, які цар їй пропонував, прийшло ся Москві зламати свою виленську умову з нею і оповістити війну. В сій війні Москві не пощастило. Московське військо, що лишило ся без підмоги Юрася Хмельницького, було розбите Поляками і весь сей похід на Поляків скінчив ся важкою для Москви чуднівською умовою (в листопаді 1660 року). Майже вся Україна повинна була одійти до Польщі, тільки полки переяславський, ніжинський та черниговський не підпадали їй, а полки полтавський, прилуцький та миргородський „було приведено в послушенство“ цареві полковниками переяславським Сомком та ніженським Золетаренком. Таким здобутком не був задоволений Ян Казимир; йому хотілось зовсім знищити справу Хмельницького. Року 1663 король рушив з війском на лівобережну Україну. Йому допомагав Тетеря з правобережними козаками. Одначе королівське військо розбили гетьмани Брюховецький і воєвода московський

Ромодановський. А тут ще Запорозжці під проводом Сірка та Сулими, що були позаду короля, почали забирати міста на правому боці Дніпра. Через те в 1664 році Ян Казимір повинен був повернутись в Польщу і кинути думку придбати лівобічну Україну. Про се не було мови і в дальші роки, коли гетьманом став на правому боці, замість Тетери, Петро Дорошенко, людина дуже ворожа Польщі та прихильна до народніх інтересів, не менш, як до автономного принціпа (1665). Здавалось, що при таких умовах московському урядови було-б тільки згодитись на автономні права, що ранійш було дано Україні, та затвердити Дорошенка гетьманом і лівого берега замість улесливого інтріганта Брюховецького — і знов всі сили народа українського було б злучено на придбанне України-Руси московському урядови. А проте саме тоді Москва почала умовлятися з Поляками, а слідом повсталала й андрусовська угода 1667 року, і по ній межею між Московщиною та Польщею повинна була стати річка Дніпро, Київ з его округою на одну милю повинен був лишити ся під Москвою тільки на два роки, а після сего знов одійти до Поляків, Запороже-ж мало зіставатись в послушности обох держав і служити їм для боротьби з Татарами й Турками. Дуже багато віддавала Москва Польщі. Саме через се український народ був незадоволнений, а проте віра його в силу Московської держави і в її користь для України від сього не страдилась. Сам Петро Дорошенко, як побачимо, був прихильником такої віри.

По андрусовській угоді Дорошенкови, яко гетьману правобічної України, треба було зректись гетьманства обох боків Дніпра, і лишаючись на правому березі вигадати собі який небудь *modus vivendi* з Польщею. При умовах з Поляками він одначе виявив дуже щиро автономічні змаганя, і Поляки через се воліли підтримувати иньших гетьманів — перше Суховія, а потім Ханенка, що виставляли Запорозжці. А Запорозжці за увесь час усіх сих розрухів не мали ніякої консеквентної політики. Під впливом таких людей як Сірко встоювали вони то за Москву, то за Поляків, то навіть за кримського хана. Дорошенко, як тільки з'явились запорозькі претенденти на гетьмануванне, почав думати, що треба оперти ся йому на Москву, сподіючись вернути ся до переяславської умови; але Москву спиняла тоді андрусовська умова з Польщею, і бояре іменем царя Олексія відповіли Дорошенкови порадою, щоб він „на користь України, як вимагає андрусовська умова, був щирим підданим польського ко-

роля". Тоді Дорошенко наваживсь прилучити Україну до Турків на тих самих умовах, на яких пристали до неї Молдавія та Валахія. Туреччина не виреклась прийняти Україну і послала Дорошенкови військо для боротьби з його супротивниками за гетьманування на правому боці — Суховієм та Ханенком. Під час цього приходу Турки взяли Камінець (р. 1672), обложили Львів. Зляканий ними польський король Михайло Вишневецький скоріш пішов з ними на згоду в Бучачі і в сій угоді він зрік ся на користь Турків Поділя і Київського воеводства. Угода ся начебто розв'язала руки Дорошенкови. Приставши до Турків він і до 1672 року усе добивав ся московського підданства, після ж 1672 року, коли московському уряду нічого було лякатись зломати андрусовську угоду, бо більшу частину правобічної України віддав Туркам сам польський уряд, він почав дуже наставати до московського уряду з своїм проханням. Україна позбула-б ся багато лиха, коли-б московський уряд, признаючи справедливість доводів Дорошенка, згодив ся потвердити його гетьманом обох боків Дніпра. Алеж самостійність Дорошенка та його завзяте лякали московський уряд. Гетьманом на лівому боці Дніпра, замість вбитого козаками Брюховецького, що зрадив народнім інтересам, було обрано не Дорошенка а Многогрішного, а по нім наступив року 1679 Самійлович. Самійловича на Переяславській раді оголошено гетьманом обох боків Дніпра, і він тоді почав воювати з Дорошенком, Турками та Поляками. Сі невпинні війни докінчили руїну правобережжя. Пять років тяглась тут війна. Противником Самійловичу до року 1675 був з боку правобічних козаків Дорошенко, після ж року 1675 він зник з політичної арені і сам особисто присягнув Москві, а на правому боці його заступив яко гетьман з руки Туреччини знову Юрась Хмельницький. Скоро Туреччина стала мати ворогами знову тільки Москву та Самійловича, бо 1677 року Польща знову, вже за Яна Собеского, під Журавном, погодилась з козаками, і по сій угоді більшість Київщини лишила ся козакам, що належали до Польщі, а Чигиринщина та Запорозька Січа зістались під Турком.

Пеключись вишerti Москву з Самойловпчем з правобережжя, Турки дуже завзято воювали цілих три роки — 1677, 1678 і 1678, тільки року 1680 почались переговори, що закінчились двадцятилітнім перемирєм у місті Бахчисараї з січня 1681 року. По сій умові рішено було, що Дніпро має бути межою поміж Московською і Турецькою державами; Київ з містами Васильковим, Трипілем і Стайками зіставав ся під Москвою,

а від Києва до Запорожжя міст не будувати. Остання умова висловлена була дуже виразно; після обіцянок засилати Туркам данину так, як се показано в старих грамотах, в умові стояло: „протягом двадцяти років перемиря від річки Бога до річки Дніпра султанови та ханській величествам знову міст своїх не становити і старих козацьких зруйнованих міст та місточок не поправляти; царського величества втікачів не приймати, ніяких осель на згаданих козацьких землях не заводити, лишити їх пустками“. Про Запорожжя в сій умові говорила стаття пята; там було прописано: „запорозькі козаки лишають ся по стороні царського величества, султану і хану до їх нема діла, під свою державу вони їх не перекликають“. Окрім того в третій статі, признаючи кримським, очаківським і білогіродським Татарам права кочувати по обох боках Дніпра на степах коло річок та їздити для кінського корму і звірячого промислу, та умова говорить про козаків місцевих і запорозьких, яко ближчих сусідів Татар: „зі сторони царського величества низовим і місцевим козакам, війська запорозького промисловим людям плавати Дніпром і по всіх степових річках по обох боках Дніпрових для рибальства, браня соли і за для ловецького промислу їздити вільно до Чорного моря“. Коли опісля прийшло ся для затверження умови обернутись до самого султана, то він всего, що доторкаєть ся Запорожжя, не схотів внести в умову. Москва мусіла уступити. Умова була прийнята такою, якою її приймав султан.

Як бачимо, Московська держава після тих довгих компаній не зробила нових придбань від Турків, що заступили місце Поляків, і лишила ся при андрусовських умовах. Окрім сего відносини до Поляків лишали ся зовсім не визначеними. Тільки року 1686 була уложена згода з Поляками, що хотіли разом з австрійським цісарем Леопольдом і Московкою рушити против Турків. Головні умови сії згоди, що дотикали ся України, були ось які: „1) містам Чернигову, Стародубу, Новгороду Сіверському, Почепу і иньшим, також і всій Україні по сей бік Дніпра зо всіма містами, селами і осадами, а за Дніпром — Київу з землями, що тягнуть ся між річками Ірпенем та Стугною з містами Васильковим, Триполем та Стайками зо всіма осадами, що до їх належать, лишати ся на віки під Московкою. 2) За порогами Дніпра в Січі, Кодяку та в иньших місцях на Задніпрю аж по усте річки Тясьмина в Дніпро і до Чорного ліса усім тутешнім козакам лишити ся на віки під Московкою. Нарешті 3) зруйновані міста, що тягнуть ся від містечка Стаєк

у низ Дніпра аж за річку Тясьмин, Ржищев, Терехтемирів, Канів, Мошни, Черкаси, Боровиця, Бужин, Вороновка, Крилів і Чигирин до дальшої постанови повинні лишати ся порожніми“.

Як бачимо, андрусовська угода лишила ся в своїй силі. Правобічну Україну знов було записано за Польщею так само, як і в андрусовській угоді, тільки до Москви відійшло тепер усе Запороже, хоч воно року 1667 було під власттю і Москви і Річи Посполитої. Правда, на початку XVIII віку був час, коли правобічна Україна належала до Москви, але час сей був не довгий, та й справа ся не була тоді юридично оформлена.

Пустиню, що повстала межі Дніпром та Дністром по бахчисарайській та бучацькій умовам, вже при кінці XVII віка почали оселяти збігці з Лівобережної України. Отсими збігцями надумав покористати за для своєї мети польський король Ян Собеский. Складаючи з них козацькі полки, він мав від них поміч для боротьби з Турками. Задумали ними покористатись і польські пани, що знов понаїздили на Україну, відкиля повтікали вони після Хмельничини. Уставляючи свободи на певні часи, пани почали принажувати до себе усяких бурлак з лівого берега, і як проминали речинці свобод, вони знову приймали ся на їх накладати усякі повинности. Не довго було чекати і усяких утисків православної віри з боку католиків. Так то воно і стало ся, що сим новим полкам, що мали на чолі полковників винницького Самуся та білоцерковського Палія, прийшлося не тільки воювати з Турками, але ще і ратовати ся від ріжних шляхетських утисків.

Сі полки і їх територію року 1704 опановав лівобережний гетьман Мазепа, з'явившись на правім березі Дніпра. Мазепі дуже не до вподоби був демократичний напрям Палія і те, що з лівого берега тікало до його багато українського люду. Палія по наказу гетьмана було вхоплено і заслано на Сибір. Володів Мазепа, а з ним і Москва правобережем після сего цілих 8 років, аж до 1712 року. Сього-ж року по прутській умові з Туреччиною російський цар Петро I з'обов'язав ся знову обернути в руїну усю правобережну Україну та почав з неї перегоняти людей на лівий берег, щоб передати її Польщі. Тоді було оголошено царські універсали до правобічних мешканців, що наказували всім неодмінно переходити на лівий берег Дніпра. „Як що, — наказано було в універсалі, — хто з козацької старшини і селян, також з духовного і посполського чину з'явить ся супротивником, то їх безпремінно виженуть з їх осель військом його

царського величства, яко супротивників царської волі, без жадного милування огнем розруйнують“. Таким робом відновлено межі умови 1686 р. Вони тримали ся аж до кінця XVIII віку; ще року 1782 Катерина II наказала межувати границі з Польщею по трактату 1686 року.*) У XVIII віку за Анни Іоановни було постановлено і межі з турецькими та ординськими володіннями, і до них з боку Московщини прилучились „вольности війська запорожського“. Вольности сі мали такі границі, як се видно з карти де Боскета, зложеної року 1740: на північ — р. Синюха, що тече у Бог, приток її Чорний Ташлик і приток Дніпра Самоткань, далі з лівого боку Дніпра — річки Орель і Північний Донець; на сході — лівий берег р. Кальміуса до Азовського моря; на південь — землі Джамбулацької погайської орди від гирла Берди аж до гирла Конських Вод; на південний захід — линія від устя Буга в Дніпровий лиман вздовж по Бугу до бужського запорозького гарду (варті для оборони) і далі до Синюхи.**)

Порівнюючи межі України року 1654 з межами року 1686 ми ясно бачимо, що горячі бажання Українців не бути під владою Польщі не знайшли собі в московському уряді прихильности: московський уряд не дбав про сю мрію Богдана Хмельницького і його сучасників і наступників.

*) Андриєвскій А. А. Матеріали Кіев. Губ. Правл. Вып. IV. стор. 1—40.

**) Скалковскій — Історія Новой Сѣчи. Т. I. Стор. 41, 42; т. II стор. 112—114, 136—138.

З початком сього року Наукове Товариство ім. Шевченка, а також і декотрі поодинокі члени його дістали запрошення на київський археологічний з'їзд, що має бути від 1 (13)/VIII до 20/VIII (1/IX) сього року. З огляду, що в реґуляміні з'їзда іде мова про допущення словянських язиків на з'їзді з поминенням українсько-руського¹⁾, Товариство з поручення історично-філософічної й фільольогічної секцій удадо ся до київського організаційного комітету з запитанням, чи буде допущена українсько-руська мова до рефератів, дебат і видань з'їзда, пояснюючи, що від такого чи иньшого полагодження сеї справи буде залежати участь Товариства в з'їзді через своїх делегатів, і що прихильне полагодженне сеї справи дуже пожадане з огляду на той інтерес, який мають вставлені в програму з'їзду питання для членів Товариства. На се питання Товариство не одержало досі дефінітивної відповіді, приватною-ж дорогою відомо, що провідники з'їзда і організаційні комітети — центральний московський і місцевий київський стоять за допущення українсько-руської мови до рефератів: московський комітет, котрому передав на порішення сю справу київський орїк: „По запросу Львовскаго ученаго общества имени Шевченка, постановлено: признавая что украинско - русскій (малорусскій) языкъ не можетъ развиться отъ общерусскаго языка (?) и близко сливается съ языкомъ украинскихъ губерній Имперіи, — не выдѣлять его какъ особый языкъ въ группу другихъ славянскихъ языковъ и допуститъ чтение рефератовъ на этомъ языкѣ въ обыкновенныхъ засѣданіяхъ съѣзда наравнѣ съ докладами на рускомъ языкѣ. Что же касается до печатанія докладовъ, то такыя могутъ быть допущены лишь въ чисто (?)-русской передачѣ на страницы „Трудовъ“ съѣзда“. Одначе з причини veto, заложеного ректором київського університета (в будинку його мають відбувати ся засідання з'їзду), справа пішла вкінці на рішення міністра освіти і досі не порішена. Супроти сього члени згаданих секцій Товариства на засіданню 4 (16) червня постановили: не брати участі в з'їзді, наколи справа українсько-руської мови не буде користно полагоджена, і в такім разі видати призначені на з'їзд реферати в осібнім томі Записок, з відповідним поясненнем, в осени сього року.

¹⁾ В точці 29 правил сказано: „Всѣ разсужденія и пренія въ засѣданіяхъ съѣзда, какъ общихъ, такъ и частныхъ по отдѣленіямъ, происходятъ на рускомъ языкѣ, но Ученый Комитетъ можетъ назначить особыя засѣданія на французскомъ, нѣмецкомъ и южныхъ и западныхъ славянскихъ языкахъ“. Товариство запитувало комітет: чи під назвою „русскій“ реґулямін розуміє тільки великоруський язык, чи обіймає нею й українсько-руський; як ні — то чи не розуміє він українсько-руську мову в числі тих „полуднево і західно-славянських“?

ЗНАДОБИ
ДЛЯ ПІЗНАНЯ УГОРСКО-РУСКИХ ГОВОРІВ.

ПОДАВ

ІВАН ВЕРХРАТСКИЙ.

[Далі].

Неопреділений може иноді заступити ціле реченє пр. не мож ся там навертати, удкы раз ся зарікати I. (= не можу до того навернути ся, від кого я вже раз зарекла ся).

яти, іміти (імити ся) уживають ся з неопреділенником для означеня розпочатого дійства: іміў бїгнути, яў кричати; подїбно ладити з неопреділенником для означеня знаміреного дійства пр. вброн хваліти ся ладіў гблосом VIII. der Rabe wollte mit seiner Stimme prahlen (war im Begriffe seine Stimme hören zu lassen). — ще я лажу єдну прїсловку казати Вл. ich beabsichtige (ich nehme mir vor) noch ein Sprichwort zu sagen.

Приложник яко придаток (а також приложниковий заїменник або числівник) може стряти сперед сущника, котрого близше опредїляє (великий сад, високий дуб, подібна челядіна Лв. schöne Frau, висока гора, жбўтоє піря, Іншакый лист, другое дьло) або також і послї сущника пр. Сидить гблуб на конари сивый і чубатый Д. auf dem Ast sitzt eine graue und gehaubte Taube. — I тогды каже йому царь пресвітлый VIII. Und dann sagt ihm der erlauchte König. — Бог мїлостивый посмотриў на мене Пу. der barmherzige Gott berücksichtigte mich (in meiner Noth). — Чоловік скупый дуже твєрдо избїрать, ай бо мало хоснє VIII. ein geiziger Mensch sammelt sehr eifrig, doch zieht er von dem Gesammelten wenig Nutzen. — лем єдну нуту заспїваме пану великомбжвому Стр. nur eine Weise (ein Liedchen) werden wir hochgebornem Herrn vorsingen. — чєрез поле мадярськє ішло вбсько цьїсарськє Пу. Durch's Magyaren-Land zog das kaiserliche Heer. — коли на ся вбзьме кошулічьку білу Лв. wenn er sein weisses Hemd anzieht. — тогды покличє гблосом їншакым VIII. dann rief er mit geänderter Stimme. — кєдь бы у тя і гблос такый красны VIII. hättest du auch eine so schöne Stimme! — А єдєн дьїдо старый наклаў огнь ай далєко уд нас I. Und ein alter Greis schürte Feuer aber weit von uns entfernt. — указує пєршому цєрьков таку выску, што на свїті такої не бїло I. er zeigte dem ersten eine so hohe Kirche, dass auf dem ganzen Erdenrund eine höhere nicht zu finden war. — заслужїли рыбу єдну VIII. sie verdienten einen Fisch.

Коли придатками бувають заїменник і приложник, то може заїменник покласти ся межи приложником і сущником пр. любый наш пане! Пу. unser lieber Herr! — або також може заїменник стояти перед приложником ставлєним сперед або послї сущника пр. мбй любый татко і ма люба матка Пу. mein lieber Vater und meine liebe Mutter! — мамка моє старєнькая! Лв. meine alte

Mutter! (порівнай у Шевченка: Місяцю мій ясний! — Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!) — або кладе ся заіменник, суцник, приложник пр. сокотіти было свѣй вінок зелѣный. — такій хлѣпик любый. — така дѣвка чѣтава. — якій сесѣ легінь красній! — якѣ на менѣ веліков лѣстя ВШ.

Заіменник може класти ся яко придаток також і після суцника пр. а тут тѣрко наш лежить Пу. und hier liegt unser scheckige Hund begraben.

Заіменник вказний стоить перед привластним, яко придатки тому самому суцнику пр. што ты пошла пообзирати того нашего загубителя Д. dass du hingeflogen, um nachzusehen, ob dieser unsere Erzfeind (Vernichter) noch am Leben sei.

твѣрды в значеню: високостепенний, hochgradig пр. твѣрда мѣлость Лв. innige Liebe.

твѣрдо в значеню „дуже“. пр. твѣрдо добрый дождж sehr guter Regen; твѣрдо худѣбный чоловік sehr armer Mensch; твѣрдо люта дѣвирь sehr grimmige Raubthiere. — твѣрдо красній або твѣрдо фѣйный керт sehr schöner Garten. — Рівно і при глаголах: твѣрдо пити = дуже пити stark trinken; твѣрдо убити = дуже вибити stark schlagen, hart schlagen; надаў дождж твѣрдо I. der Regen fiel in starken Güssen herab. — Сам присловник твѣрдо може степенувати ся присловником дуже або горѣзд; пр. дуже твѣрдо sehr stark. избѣрять дуже твѣрдо ВШ. er sammelt sehr eifrig. — горѣзд твѣрдо Гр sehr viel, sehr stark.

дуже кладе ся перед приложником чи присловником, котрого значене степенує, або після них пр. дуже весѣлый, дуже тяжко. — великій дуже лѣс ein sehr grosser Wald. — што пан превелѣбный такій смутній дуже? ВШ. warum ist der hochwürdige Herr so traurig? — далѣко дуже є тотѣ крайна Пу. sehr weit entfernt liegt dieses Land. — то чѣснѣ люде дуже ВР. das sind sehr ehrliche Leute.

Межи дуже і приложник може також глагол класти ся пр. увѣдыў, што поп дуже є смутній ВШ.

Межи суцником і приложником кладеним сперед або після суцника можуть також инші доповненя стояти пр. о, веліка тут є смѣтость Пу. о, hier herrscht eine grosse Trauer! — вже сѣмнадцять рѣкѣв, што вѣйна тут была веліка Пу. es sind schon siebzehn Jahre her, als hier ein grosser Krieg wüthete.

Коли приіменник стоить межи частицею май а приложником, тогдѣ степенує ся понятѣ приложника: май заступає тогдѣ присловник дуже пр. вѣрон ұлѣтыў май на высѣков дѣрево ВШ.

der Rabe flog einem sehr hohen Baume zu, wo er sich setzte. — лисця увідыла, ож вóрон май на высóковóе дéрево сыў йісти VIII. der Fuchs merkte, dass der Rabe sich auf einen sehr hohen Baum gesetzt hatte, um sein Mahl zu verzehren.

(май до твореня другого і третого степеня приложників і присловників гл. на стор. 56. 57.).

Сама частиця май при глаголі уживася для вираженя дїйства в усиленім степені пр. Кóлько бýло хлопцýв, тебé-м май любýла Лв. Wie viele Burschen auch waren, dir allein habe ich meine heisseste Liebe geopfert.

Присловник мáло в угорско-руск. в значеню галицкого „трóхи“ „трóха“ „дрéбку“ (місцево в Самбóрщині) — і deminut. мáленько = галицк. „трóшки“ „трóшка“ (у Гуцулів: „трíшки“) „дрéбочку“ (місцево в Самбóрщині) може бути передставним (praepositiv) або послéставним (postpositiv) що до приложника або другого присловника, котрый близше означає пр. мáло сýвий etwas grau, graulich. — мáло колькáвый etwas stachelig. — мáло глухýй Пу. etwas taub. — мáло кваснýй etwas sauer, säuerlich. — густýй мáло etwas dick, dicklich (von Flüssigkeiten. — доўговістýй мáло etwas länglich. — мáло доўже etwas länger. — шіре мáло etwas breiter. — мáленько дáле etwas weiter. — мáленько швіже etwas schneller. — дáле мáленько etwas weiter. — боржé мáленько etwas schneller.

мáло при глаголах пр. станьте мáло halten sie ein wenig auf. — чекáйте ня мáло warten sie ein wenig auf mich. — мáло погóстити (когóсь) Стр. ein wenig aufwarten, ein wenig bewirthen. — мáло перекваснýти Бч. МЛ. ein wenig sauer werden. — мáло похотýть Стр. er bekam ein wenig Lust. — ждаў мáло Бі. er wartete ein wenig.

genitivus partitivus (рідник частний) при присловнику мáло пр. покладýт до хлýба мáло мнýса geben Sie zum Brot ein wenig Fleisch hinzu. — дáйте мáло огнé розклáсти geben Sie einige Glóhkohlen zum Feuerschüren. — дай мотýзки мáленько gib ein Stückchen Strick her. — посýп мáленько сóли streue ein wenig Salz. — мáло пáленкы úниў = трóхи горівки випив er trank ein wenig Branntwein.

еднé — еднé = alii — alii пр. люде лýзуть рéглами (драбнáми): еднé горé, еднé долé die Leute steigen an Leitern: die einen hinauf, die anderen hinab.

дрýгýй, дрýга, дрýгоє або другýй, другá (я), дрýгоє = secundus (отже властиво помен numerale ordinale) уживас

ся також в значеню заіменника неопреділеного (pronomen indefinitum) = alius, alia, aliud нпр. Мұшу іті Іс събого краю, Іс събого краю у д р ў г ы й край Лв. (піснь) ich muss aus diesem Lande gehen, aus diesem Lande in ein anderes Land. — Ой жаль мїны б ўде, в ѳзъмуть д р ў г ы л ўде, та м ѳя не б ўде Лв. Betrűbt wird mein Herz sein, ein anderer (wörtlich: andere Leute) wird sie in sein Haus führen, mein Eigen werde ich sie nicht nennen. — К ѳбы моя м ѳмка здор ѳва, б ўде в м ене д р ў г а кор ѳва ВШ. M őge meine Mutter gesund leben! ich werde eine andere Kuh haben (d. h. die Mutter wird eine andere Kuh kaufen). — Ёден Ф ёд ѳр Іш ѳў із в ѳзом на д р ў г ое село ВШ. ein gewisser Theodor fuhr mit dem Wagen in ein anderes Dorf. — Я тя л ѳшу, дасть ти пан Б ѳг д р ў г о г о Лв. ich werde von dir scheiden, Gott wird dir einen anderen (Freier) geben. — Д р ў г ы л ўб ить, м ене н е х це, пер ерв е ся м ѳе с ерце ВШ. andere liebt er, mich mag er nicht, mein Herz bricht vor Leid. — А д р ў г ы ш ѳтаны там пообста в ѳли в г ѳроды і пос ѳд ѳли соб і на столиц ы і там прилипли Пу. andere Teufel hingegen sind in der Burg zurůckgeblieben und nachdem sie sich auf ihre Sessel gesetzt hatten, blieben Sie an denselben haften. — б ыў б ысь д р ў г ы м п ѳг ѳт ѳм за ц ѳря ВШ. du wűrdest őr andere V ѳgel herrschen (wörtlich: anderen V ѳgeln wűrdest du K ѳnig sein). — два ўгликы гр ѳни б ўдут ы а д р ў г ы й і два гр ѳши Д. zwei Kohlen sind zum Glűhen verwendbar, die zwei anderen werden Geld abgeben (Geld erzeugen).

Часом має д р ў г ы й таке значене, як „прочий“ пр. а д р ў г ое, ѳстанок, дяк соб і в ѳж ы ВШ. = und das Ūbrige, den Rest nahm der Kirchens ѳnger főr sich.

Інколи може не лише числівник єд ен, д р ў г ы й, але також трет ы й (в многім числі) уж ити ся яко заіменник неопреділений пр. Ёдні п ѳли, д р ў г ы гр ѳли, тр ет ы д ывк ы обним ѳли Ду. die einen (Burschen) erg ѳtzten sich beim Trunke, andere tanzten (гр ѳти, ігр ѳти eigtl. spielen, hier tanzen), andere umarmten M ѳdchen.

Ускісний падеж від один при підметі один має значене: „другий“ пр. од ѳн до ѳдного говор ѳў О. = один до другого говор ѳў. — говор ѳт п uest ѳе од ѳн з ѳдним Кв. = говор ѳть п uest ѳе од ѳн з другим. — од ѳн ѳдному помог ѳе = один другому помог ѳе. —

Ёден уж иває ся так, як родівник неопреділений (unbestimmter Artikel) в язиці н ѳмецк ім. Приміта не слав ѳн ьска, мабуть із н ѳмецкого взята пр. раз б ѳла єдн ѳ вдовниц ѳ Стр. аб ѳ гн ѳў в ѳвц ы за єдн ы г ѳру в єд ен к р ѳсний сад Стр. туд ѳ ішл ѳ єдн ѳ д ывк ѳ пл ѳт ѳя пр ѳти Стр. д ывк ы поса д ѳли єдн ы гр ышк ы Лв. поз ѳч иў єдн ѳ ж ель ѳзо, іс когр ым в ѳўк ы ім ѳуть Пу. er lieb ein Eisen, mit

welchem man Wölfe fängt. — подумаў собі, ож вóзьме єднó дéрево і урúбать ги єднóу пáску Пу. — стаў піла цéрькви кóло єднóго богачá Пу. er stellte sich neben der Kirche bei einem reichen Manne auf. — указаў царь єднóу капúсту I. der Kónig zeigte einen Krautkopf. — Єдén злóдній заломíў ся нúчеў до єднóї хб́жи Ду. ein Dieb brach bei Nacht in eine Hütte ein. — Пришоў воўк ид єднóй воды... напáў єднóу свиню, що пуд бéрегом рýла Вл. ein Wolf kam zum Wasser gelaufen.. er überfiel ein Schwein, welches am Ufer die Erde aufwühlte. — Рослá єднá дýня горí дўбом ВП. es wuchs ein Kürbis auf einer Eiche klimmend in die Höhe.

Коли до сущника доданий приложник яко придаток, то числівник єден зовсím свободноставний себ то може стояти 1) перед приложником положеним сперед сущника або 2) перед приложником положеним після сущника або 3) сперед сущника з приложником поставленим після сущника пр. 1) єдén крáсный сад Стр. ein schöner Obstgarten. — — 2) мáєш пса єднóго тарканíстого Пу. da hast du einen scheckigen Hund. — — 3) прійде у єдén лѣс велі́кий і нáйде собі єднó село Пу. er kam in einen grossen Wald, wo er eine Ansiedelung fand. — газдá ўкопаў у сы́нх за сы́нними двéрями єднóу яму глубóку Пу. der Wirth grub in dem Vorhause hinter den Thüren eine tiefe Höhle. — надб́йшли на єдén лѣс велі́кий Лв. sie kamen zu einem grossen Walde.

Число многе від єден (оден) положене перед иньшими числівниками головними принимає значенє заіменника неопреділеного виражаючи число приближно пр. ішли́смо ўже за одні́ чоты́ры чáсы = гал. ішлисьмо вже які чотири години, ішлисьмо вже з чотири години wir giengen schon etwa vier Stunden lang.

Місто тóлько нарóду кажуть часто тóлькый нáрòд пр. як увіды́ў тóлькый нáрòд als er das Volk in so grosser Menge versammelt sah; подібно: ішоў тóлькый світ er gieng einen so weiten Weg, er gieng so weit. (cf. psl. толнкъ тосоѳтос, tantus).

Форма повельникова будь кладе ся завсїгди сперед заіменника або присловника пр. будь котр́ый, будь яќый, будь чий, будь тко, будь што; будь де, будь куды́, будь чим, будь як.

Замітний також присловник бы-як Лв. = аби як, хоть як; якне́будь.

В значеню „нема́“ уживає ся в угорско-руским не в або н́ит пр. не в попóнка дóма Лв. = нема etc. = der Geistliche ist nicht zu Hause. — не в тоб́и пáры в свѣтку ВП. du hast keine Lebensgefährtin in dieser Welt. — не в с чьóго ж́ити Лв. = нема з чого

жити. — вітру не ё Ир. = нема вітру. — не ё того, що я го любіла Гр. = нема того etc. — черців ужé-к не ё Пу. = черців вже нема. — не ё куратора дбама Лв. = нема старости церковного дома. — —

нѣт у нас великої рѣбы bei uns glebt es keine grossen Fische. — теперѣ ўзьме ся і ідэ лысáми сам, пса нѣт — лем една душá Пу. nun fieng er an seine Reise durch (grosse) Wälder fortzusetzen; den Hund hatte er nicht mehr bei sich — er gieng mutter-seelenallein. — ще тѣже любіти, на кѣго дѣкы нѣт Лв. noch schwerer fällt es den zu lieben, dem das Herz nicht zugewandt ist.

Присловник теперѣ для означеня проминушого часу все послѣставний (postpositiv) пр. рѣк теперѣ vor einem Jahre (ein Jahr ist bereits verstrichen). — гуд теперѣ item. — два гѣды теперѣ vor zwei Jahren. — сѣрок рокѣв теперѣ ВР. vor vierzig Jahren (vierzig Jahre sind vorüber). — трѣдцѣть годѣв (гѣдув) теперѣ vor dreissig Jahren (рѣк, гуд... суть то nominativi — рѣчнѣю сѣю впадае уважати яко виметню (Ellipse): рѣк (минае) теперѣ зр. гал. тому рѣк (scilicet: буде, минае).

Раз уживае ся яко сполучник звязковий (coniunctio copulativa), а то щоби виразити нагле дѣйство. пр. А вѣн почáў рубáти срібѣрноє дѣрево; раз отворили ся жельзні ворѣта на тѣм гѣродѣ: колѣ пѣчнѣ лызти шаркáнь с тѣго гѣрода та д нѣому! Стр. er machte sich daran den Silberbaum niederzuhauen; da (auf einmal) öffnete sich das eiserne Thor der Festung und ein Drache entstieg der Burg und richtete sich gegen ihn auf. — раз отворѣли пѣч ВР. da öffneten sie den Ofen. — раз когѣт ізлопѣче крѣлами і закукурѣкать ВР. da schlug der Hahn mit den Flügeln und krähte.

Присловник теперѣ, теперѣка може инодѣ служіти яко частиця сполучна і відповідае тогдѣ майже галицко-рускому: відтáк або вѣмецкому: nun; sodann пр. Теперѣ онѣ там посѣдáли і сидѣли і потѣму онѣ зáчали казáти: кѣбысь нам даў дáшто йѣсти. І теперѣ вун зáчаў казáти йѣм, што мáу я колáч сырянѣй на тамтѣў стáйі, на комáрнику (што лáдят на сѣхах так як пуд) — я пѣйду etc. Мар. — Теперѣ вун живѣ одѣн гуд, живѣ дрѣгѣй гуд, живѣ трѣтѣй гуд і так жиў до ста гѣдув і теперѣ Пан Буг прислáе до нѣго смирть Мар. — Теперѣ прѣйде домѣв. Царѣ звѣдуе: тко ты ментуваў дѣню? Она кáже: лем кѣчѣш. А царѣ обѣцѣть дочкѣ дáти за кѣчѣша. Та теперѣка зáмкла ся до своѣйї хѣжѣ etc. Пу. Nun kam sie nach Hause. Der König fragte: wer hat dich befreit, mein Kind? Sie gab zur Antwort: der Kutscher allein. Und der König versprach seine Tochter dem Kutscher zur Frau zu

geben. Sodann schloss sie sich in ihre Gemächer ein etc. — Тепéрь іду́ть лы́сом опя́т; прійде до то́ї хы́жки. Тепéрь ка́же: тут ем ночюва́ў і тут ня благосло́віў старинéць бóжым словом Пу. Nun giengen sie wiederum durch den Wald; er kam zu jener kleinen Hütte. Nun sagte er: hier habe ich übernachtet und hier hat mich der Alte nach frommer Art gesegnet. —

Займенники (Pronomina).

1. Пень а. — Для вираженя потакуваня або прихва́ли (Bejahung, affirmatio) уживають частиці: айно І. Лв. або айло Лв. ja wohl, allerdings також а-як О. — — а́нде Лв. dort; а́нде — а́нде hier — dort. — — а яко частиця сполучна (або: та) пр. а б́или в сады́ три дéрева. — як рубáў дéрево та ўйшла шаркáнь с то́го гóрода, та хóтыла йогó ізбы́ти а ма́ла шість голóв Стр. — б́или в мене́ ще два б́ратя, едén быў Васи́ль, а д́ругый Ива́н, а я быў Миха́льо. — Ча́стйша в угорско-рускім в подібних разях частиця ай і айбо. пр. айбо забáгла ейі печені́на а із гóлубцѐв. — айбо чо́у, аж у ды́лу суть гóлубцы, айбо такы́ печені́, што лем йісти. — айбо пхáу рúку у ту спарú у дéрево, де оті́ суть гóлубцы, айбо рукá не ста́; пхáу гóлову не ста́; пхáу но́гу не ста́; айбо імй́ я та зальз ізóвсьым І. — быў де, не быў во́к, айбо д́уже ізго́лодны́ Вл. На высóкй полонй́ны вóвчарикóв мнóго, Ітй-б мены́ понй́кати, цы не е там мóго? Ай пішла я понй́кати: сиды́ть мóй милéнькый, Сиды́ть, сиды́ть, посві́скуе в листóк зелéнькый І.

а, ай, айбо можуть мати також противставне значене пр. Не зáто, не зáто, лы́пша честь, як зláто, Бо зláтом златы́ти, а с чéстьоў ходы́ти Лв. — Ты га́дала бідú мины́, а ты найшла́ самá собі́ Лв. — дау́ть грóши, ай не хóче брати́ Д. — ба́ба ра́ды не дава́ла, ай ід хлóпцѐм ісправля́ла І. — чьоло́вік скупы́й д́уже ізб́ирать, айбо ма́ло хосну́е ВШ.

а в сполуці з частицею же (жь, ж) має значене сполучника часового або условного. аж повечерѐе sobald es dämmert. — аж е мнóго ластувкы wenn viele Schwalben sind; — або ви́ключного (con. disiunctiva): гóлубкы аж б́или, аж сыві, аж жо́ўті columbae vel albae sunt, vel griseae vel flavae.

2. Пень е. З придиховим г служить е яко частиця порівнятельна: ге, ги, ге́й пр. ци трéба б́лшу кару, ги мóй? Пу. — такы́ пóтята ге пóдпóрткы Лв. — у ра́каны́ ге́й ка́ша Г. — ўдумай таку́ ка́ру, ге-м ти ка́зала Пу. = видумай таку́ кару, як ем ти

казала. Рідко коли єсть ги сполучником часовим (coniunctio temporalis) пр. ай бо вѡн не туды гадаѹ, ги тѡму потакуваѹ ВШ.

е яко частиця прихвальна переменяє ся в о і прибирає придинове й: йо Я. = ја.

Здвоєне е з втрученим для усунєня роззѣву г служить яко частиця прихвальна: егѣ! ВШ. ja! richtig! so ist es!

(Приставне о в овѡн уважає О. Огоновский яко дейктичне е перед вѡн поставлене в виді о).

е в зложеню з нѣ принимає значєне вказне пр. гѣнѣ - де Бі. dort. — ге-ген-де Пу. dort in der Ferne.

3. Пень тѣ. В угорско-руским рідко уживає ся заіменник вказний той, та (тая), то або тоє (тѣ, тл, то; тѣ+и, тл+и, то+ю); понайбільше в 1. 4. і 5. над. ед. і многого числа уживають форм адвоєних тот, тотá, тотó (psl. тѣ, та, то; тѣ + тѣ = тот) ас. sing. gen. fem. тотý, voc. о тот! о тотá! о тотó! plur. тоты. —

З пня тѣ творять ся отсі присловники: дѡтѡль, дѡтля; пѡтѡль; зáтѡль, зáтля; вѡдтѡль, вѡдти, вудти, звудта; тáды Пу.; тѡды; тогдý; тѡвды Лв. Стр. ВШ.

Спійний сполучник (coniunctio copulativa) та, тай кладе ся иноді мов переплѣтка перед присудком або підметом в речєню, хоч і мож би той сполучник випустити без шкоди ясноті думки пр. ой я мáмку та не слýхаѹ ВШ. — казáѹ мены́ та шýгай молодѣнькый Лв. — такá былá дýня, що двáдцять і вѡсым сыл та залєглá І. — ай тко тебе́ тай проси́ѹ, бы ты до нас мед носи́ѹ? Ир. — не бил бы́ ем, почорны́ ем по гѡрах тай хѡдячи, ой за тобо́у б́ла дýвко тáрелики тай нѡсячи З.

4. Пень кѣ. В заіменниках і частицях: тко, што, котрýй, чий, ци (цы), за-што warum; wofür; чим (= нѣм), за-чим (= понеже), чомý, куды́, кудá, де (з к-де, і-де psl. кѣде, čech. kde; в злож. виступає г: ны́-гда, дá-где), дѡкаль, докля, зáкаль, зáкля, дѡкы, пѡкы, чєнь Лв., ачѣй ВШ. = мабуť, може. — кѣбы ВШ. кѡбы ВШ.

Неопредѣлені заіменники і присловники: будь котрýй, будь-чий, будь-тко, будь-што, дáкотрýй, дáшто, дáкый; будь-де, будь-куды́; хѡть-котрýй, хѡть-чий, хѡть-тко, хѡть-да-тко, хѡть-што, хѡть-да-што, хѡть-де, хѡть-куды́, ны́куды́, ны́кудá, ны́гда (нигда), дáгде, з'удкы (зутки).

Котрýй і тко можуть ужити ся також яко заіменники неопредѣлені пр. та снєь грѡш дай тѡму чѡловѣку, котрýй ничь не б́де робѣти по слýжбі; — а люде: котр́и цѣну набивáѹ (= набивáють), котр́и курили, котр́и бáгу б́или та в рот б́рали іс пѣц ВШ.

diesen Groschen gib demjenigen, welcher nach vollendetem Gottesdienste ganz unthätig sein wird; — und sieh! was die Leute nach dem Gottesdienste treiben: die einen stopften ihre Pfeifen voll, andere rauchten, andere hingegen schüttelten die Tunke aus ihren Pfeifengöhrnen und nahmen dieselbe in den Mund. — А тко любить грибы, грибы, а тко печеричькы, А тко любить дывчиничькы, а я молодичькы Ир. (співанка). — Най заплачу, кому-м доўжен: кому грōш, кому два, свойий мїллой пōўторá Ир. möchte ich diese, welchen ich schulde, bezahlen: den einen würde ich jedem einen Groschen, den anderen je zwei Groschen, — meiner Lieben anderthalb Groschen geben — при тїм котрий або тко виражає неозначений докладнїше подїл або скўпнї взагалї.

До пня къ належать також частицї часовї: колї, на колї Г., коль, кой, нáкой ВП. чим Г. кед, кедь, дóкòль, дóкля, пóкòль, пóкля, дóкедь Ир.; колїсь, де-сь-колї-сь (дес-колї-с) Я. дóкы Лв. зáкы Лв. закòль Лв. (пóрївнай висше).

Тут також частиця ко, ка (кы, ки, к), що почїпляє ся до повельника (в околицях сусїдних Гуцульщинї) пр. дай-ко ми цибушкá Я. — ходї-ко. ходїт-ко Я. — озмі-ко Кв. — пòдь-ко МЛ. — або до присловників: пéрше-ка О. Р. vorerst ужé-к Пу. schon. — тóды-к Пу. sodann. — сюдá-к Стр. — тўй-ка Ир. тўй-кы. — тепéрь-ка Пу. — днэсь-ка Пу. — тáм-ка І. Лв. — вóн-ка Пу. вóн-ка-й Пу. von aussen, ausserhalb.

Часом перед тко, што опускає ся заїменник вказний пр. тко ся на ня сёрдить, не бóду мирїти Ир. = тогó, котрїй (або хто) etc. — што зарóбить, уддáсть за пáленку = тоє, што зарóбить etc. — та нáйду я, нáйду, когó я любїла Лв. = найду того, кого etc. — коли-ж говорить ся з особливим притиском, то заїменник вказний не опускає ся пр. Не в тогó, тай не бóде, когó я любїла Стр.

Што яко присловник заступає мїсце присловника „чому“ „для-чóго“ „за-для-чóго“ пр. Мїла, мїла, што думáеш, чóрнї вóчка протирáвш Лв. = чому думаєш etc. — Мáмко мóя Суханьóва, што-сь ми хлòпця одобрáла? Ду = чому-сь менї etc. — Чьóрнї вóчка, што плачете? шўга мóйї не будéте Д. ihr schwarze Auglein, warum vergiesset ihr Thränen, niemals werdet ihr mir angehören.

При заїменнику ньїтко кладе ся приїменник межи частицею ньї а ускїсним падежем заїменника ко (= psl. къ) пр. ньї до кóго не зáгнаў er schickte zu niemandem. — ньї за кым не журю ся ich kümmerge mich um niemand. -- ньї дýла кóго не лажу

ich bereite für niemand, н ъ і перед кым не ісхыліў ся er beugte sich vor niemand. — н ъ і с чь ъ го взяті Я. es ist unmöglich Erwerbquellen aufzutreiben. — тось ня добрі порáдила, бых ся н ъ і с кым не вáдила Лв. gut hast du mir gerathen, ich solle mit niemandem Zwist führen.

Иноді повтаряє ся заперечна частиця н ъ і пр. н ъ і до н ъ і чь ъ го Я. zu nichts. [Зрівнай бойківске: на н ъ і н á що; тут повтаряє ся приіменник на, місто: н і - н á - що. Подібно повтаряє ся при числівниках приіменник: платіў по трідцять по пять золотых стріберних er zahlte zu fünf und dreissig Silbergulden. — поділіў тотó кісто на двáдцять на пять дарáбов er theilte diese Teigmasse in fünf und zwanzig Stücke].

У заіменника неопреділеного хоть дáтко стоїть приіменник після хоть пр. мбжеш ся уддáти хоть за дáкого Пу.

Місто заіменника відносного котрѣй в ріжних падежах единичного і многого числа кладе ся також 1) што (що шо) несклонене пр. ломовѣй король, што гнѣздó править у тѣрню в травѣ Г. = котрий etc. — ястрябы, што знáуть патрѣшити кúриці Г. = котрі etc. — рад пѣтятѣм, што співáуть = котрі. — валѣв, што даўть свѣням істи = з котрого etc. — коштѣр, што пѣдпѣраць ся хрѣмый З. = котрим etc.*) — — — або 2) до несклоненого што прилучає ся відповідний падеж і відповідне число заіменника и, та, ѣ (він, она, оно) пр. Ростѣ вербá над водою, що я ѣ і садѣла, Не в тѣго тай не буде, що я го любѣла Гр. (пѣсьв) = верба, котру я садѣла, нема того тай не бѣде, котрого-м любѣла: — Заручѣў дѣвчѣну молодѣй лѣгѣнѣць, што ѣому на рѣчці сріберный перстѣнѣць Ир. = котрѣму на рѣчці etc. т. в. котрѣй має на рѣці etc. — В Унѣварѣ тот шѣгай, што я го любѣла Лв. = котрѣго-м etc.

Рѣдко коли в разѣ 1) місто што кладуть сполучник о ж (ожь) пр. а богáчь, о жь укрáў пáску, та казáў = котрий укрáў etc. und der Reiche, welcher das Osterbrod gestohlen, dachte (sagte). [Примѣта ся пригадує подібну в говорѣ бойківскѣм, в котрѣм иноді, місто несклоненого що, кладе ся сполучник же пр. тот хлѣпѣць, же побѣг = котрий (або що) побѣг].

*) Вираженя: газдá, што ідѣ вѣзом, кѣны, што лѣпкауть кѣпѣтами, дѣрево, ож зеленѣ і т. п. можна в певнѣй мѣрѣ порівнати з вираженями в язѣці нѣмецкѣм, де несклониме со т. в. вказний присловник (adverbium demonstrativum) мовби приложник і відносно (relativisch) уживає ся иноді місто welcher, welche пр. у Шѣлера: der Tag, so es enthüllt; у Їете: Sachen, so gesucht werden.

5. Пень якъ. — якѣй, якá, якóв.

Заіменники і присловники неопределені: хоть-якѣй, бодáй-якѣй, дá-якѣй, будь-якѣй, бы-якѣй, якѣй-сь; — хоть як будь як, бодáй як, дá-як, бы-як, якóвсь.

6. Пень инъ. інакѣй. інакѣй. присловники: інак, інашак. — вóйну I. (= psl. вѣнж, вѣ инж).

7. Пень онъ. овѣн (вун, вѣн, він), онá (унá), онó (унó) ег, sie, es. — он-де-ка. он-де-ка-й да hier. — он-кудá dort hin. — Частиця онъ (= онъ+йтъ) уживає ся місто галицк. аж пр. онъ похворіў ся = аж похворів. — онъ облизує ся = аж облизує ся. — не-онъ nicht sehr, nichts weniger als.

8. Пень самъ. сáмый, сáма, сáмоє. до сáмого вѣчера knapp bis zum Abend. — саміськѣй, самісенькѣй mütterseeleallein, ganz allein.

9. Пень съ. сисъ, сеся, сесé. сякѣй. присловники: сякак leidlich; kaum hinreichend, от-сяк (от-цяк) auf solche Weise. — судá. судѣ, сюдá, сюдѣ. (сюдá-тудá), сюдѣ-к; до-сѣль. — Яко частиця почіпнá (Anhängepartikel), в присловниках: дне-сь (psl. дньсь). днеська. днеськѣ. днеськай. — лыту-сь (лытѣсь, лыті-сь psl. лѣтось hoc anno).

10. Пень свъ. Заіменник зворотний ся кладе ся найчастійше перед відповідним глаголом пр. не хотѣўсь ся раз ісхыліти Льв. — áбых ся і на нѣм набѣла Стр. — як ся худѣбный обернуў із гáнбы Пу. — Адамѣва головá с корѣньом ся ўмкла Пу. жидѣ дѣже ся боѣли козакѣв ВП. — тай іс тым ся одговоріў од апѣстола ВП. — легіны на мене ся ббчать Льв. die Junggesellen zürnen mir. — чим се змѣркне Я. bevor die Dämmerung eintritt. — не бѣду ся женіти Ир. — бых ся нѣ с кым не вáдила Льв. — бых ся не 'ддавáла Льв. — там ся ужéню Пу. — дѣже ся тому ізрáдовала ВП. — менѣ ся так вѣдить Г. mir scheint es so. — швáблики не хотѣли ся імѣти І. die Schwefelhölzchen konnten nicht angezündet werden. — кедь я ся не вѣрну, та тогдѣ мѣжеш ся уддáти хоть за дáкого Пу. — але також може стояти ся і після глагола пр. жонá звѣдала ся Стр. — онѣ розсѣрдили ся Льв. — а тот прѣтаў ся за двѣри Пу. — овѣн жѣурить ся твѣрдо Ир. — кѣнь хѣўзать ся по ледѣ Д. — оттак кладене заіменника ся дуже свобідне, так як у старословенщинѣ і старорусчинѣ пр. како оутро хотятъ ся людне прѣдати Печенѣгомъ. — да разгáдають вѣ градѣ, чѣто ся дѣтеть. — а чѣмоу ся хотитѣ оучити, и вѣ оучитѣ ся вѣ домѣхъ оу мѣжей свонѣхъ. — тоу ся брата разлоучиста на брезѣ

выстрои Капалы. — на ниче ся години обратиша. — — — и самъ причини ся къ святигельскыи ризы. — разколѣся Владимиръ очима. — прѣдаша ся. — охлвите ся юго. — съниде ся безъ числа людей. — оуже сънесе ся хоула на хвалоу, оуже врьже ся дивъ на землю.

Енклітичний дайник си служить також для узагальненя понятя: тко-сь (з: тко-си), якый-сь (повстало з: який си = який собі), котрый-сь, чий-сь, што-сь, якб-сь, де-сь, (де-с), десь-колысь (де-с колы-с).

місто genit. себе уживають понайбільше формы accusat. ся. до ся. од ся. — Досить часто уживає ся на угорській Руси при-словник зась (повст. із: за ся psł. *за сж post se, retro, iterum. чеськ. zase, zas. польск. zaś, zasię. лемк. зас dagegen, hingegen; wiederum; zum wiederhoten Male пр. імїли того чоловіка та зась ўбили йогб Лв. = зловили того чоловіка і знов его вибили. — а ті зась розсёрдили ся, імїли йогб та зась ўбили за тотб = ті же розсёрдили ся, зловили его і знов его вибили за то.

Заіменник ся буває часто при глаголах середних пр. скысьне ся молокоб. похворіти ся. білыти ся. сырїти ся. яснїти ся. позоріти ся. позоряти ся. вечерїти ся ВС. = гал. скысне, похворіти, білїти, сырїти, яснїти, зорїти, вечерїти. — Кой ся позоряло Ир. — На горі сныжок ся білыбе Лв. — Колїм дотя прійшоу, ты ся похворїла З. — також при дўшно, видко, видно пр. менї дўшно ся Лв. es ist mir heiss. — вже не відко ся, не видно ся es ist schon dunkel.

Навпаки при декотрих глаголах знов ся инодї опускає ся пр. не чудўйте добрі люде Стр. = не чудуйте ся etc. — ай бо забáгла вїї печенїна а із голуцїв I. = забáгла ся ўї печеня etc. — ай бо громадыли (пбтята) у ённо ВШ. = громадыли ся птиці вкупу. — воўк гблoden мўсыў мўчити цілу нбчь Вл. = мўсїв мучити ся цілу ніч.

В угорско-руским ся положене на кінци глагола ніколи не замінює ся на съ пр. молю ся, бою ся, ісхылїти ся, любїли ся, розойшли ся, коли в українським ся переходить часто на съ і притулившись оттак до глагола мов з ним спливає в одно слово: молюсь, боюсь, захилюсь, заведусь, схоплюсь, уквітчаюсь, братаюсь, скупаюсь; поклонїтєсь; повївсь, розпалївсь, обїзвāvсь; двїлась, усміхнўлась, страшїлась, молилась, прокїнулась, стáлось, діялось, довелось; любїлись, розїшлись, волочїлись; нажїтись, поводитись, схилїтись, живїтись, ховātись; дивїсь, убїрайсь, шатаїсь; обвївшись, помолївшись, зачинївшись etc.

Від сво́й утворений наростком -ьскъ приложник свѣйськый ВР. свѣйськый Г. zahm, Haus-. свѣйскый гѣлуб = Haustaube.

11. Пенъ нъ. До того пня належить викличник но! пр. но! тепѣрь не бѣдеш ма́ти на чѣм бѣгати! Пу. — но! я тогды́ ка́жу: лыга́йте дыдо доло́! І. — Яко сполучна частиця но пр. но тепѣрь вели́ка ра́дость канѣвикѣм. Пу. — но так овѣн тепѣрь ка́же. Пу. — на! da hast du! — на-те Я. da habt ihr! яко частиця почпна в викличнику: а-ну! пр. а ну́, пробалу́ю МЛ. ei, ich werde probieren! — в слівци прихвальнім: а й-но Лв. = ja! — чень Лв. = ei doch, vielleicht.

12. Пенъ въ. До того пня відношу присловник вон Пу. nach Aussen; hinaus psl. вѣнъ (т. є. вѣ+нъ) et вѣнь čech. ven pol. won, wen. — вѣнка. вѣнкай (вѣ+нъ+ка+и).

До надежнї (науки про надежї, Casuslehre).

Іменяк (nominativus). При присловнику мнѣго кладе ся правильно рїдник пр. мнѣго лы́т, мнѣго рыб, мнѣго лѣну І. (ильну́ К.) мнѣго сы́ру З. etc.; однакож инодї при мнѣго стрїчаем іменяк чис. мног. пр. мнѣго ластувкы́ МЛ. — мнѣго пїня́зи Лв. мнѣго дорожѣнькы Лв.; — те, здає ся, походить звїдти, що давнїше мабуть говорено: мнѣгы (як до околиць: мнѣгы, мнѣгі) ластувкы́ (ластѣвки. ластївкы́) = viele Schwalben; multae hirundae — а опїсля склоняний приложник мнѣгий уступав що раз бїльше присловникови много, котрий наостанку випер первїстну форму приложника многї та полишив ся іменяк ч. мн. еущника незмїнений.

Рїдник (genitivus). Рїдник якѣстний (gen. qualitatis) пр. зы́ля дѣброго за́паху Г. = зы́ля пахлївов. — всѣсьме хлѣпцы́, всѣсьме цы́сарського ла́ду Лв. — рїдник частний (gen. partitivus) пр. мнѣго кру́мпльїв Лв. viele Kartoffeln. — вѣвчарѣв много viele Schafhirten. ма́ло грушо́к eine geringe Menge Birnen. — па́ленкы цы́тка Лв. ein Tropfen Branntwein. — па́ленкы бѣчка Лв. — рїдник порївнательний уживає ся рїдко і то майже виключно в пісни пр. у́йшла мїла кра́ца злѣта Лв.

хранїти ся чо́го sich wovor hüten. хранїт ся то́го МЛ. er hütet sich davor, er schützt sich davor.

спѣред praepositio cum genitivo iungenda. спѣред зѣр ВР. vor Tagesanbruch. — спѣред я́ри — у́дзимок З. die Zeit vor dem Frühlinge ist der Nachwinter. — спѣред сы́бого Вл. vordem. —

спéред не́йі Вл. vor ihr. — спéред тебе́ ВШ. vor dir. — спéред них была́ цéръков в селы́ ВШ. vor ihnen erhob sich eine Kirche im Dorfe. — я не іду́ ісперéд панѡв ВШ. ich werde vor den Herren nicht erscheinen. — вже коза́кы атде! *ѡ*уть напереды́! спéред нас! ВШ. schon sind die Kosaken da! ganz vorne! vor uns! — дывча́та спéред па́на ішли́ ВШ. die Mädchen giengen vor dem Herrn. —

на́сперед з genitiv. пр. *у́*ди на́сперед ня Лв. = вийди мені на встрічу geh' mir entgegen (ня, мня форма accusat. м. genitiv. подібно: од мня, до тя, для тя місто од мене, до тебе, для тебе).

крем МЛ. ohne. крем голо́вы = без голови. — крем спѡ́вѣди = без сповіди.

зме́жи Стр. unter, zwischen. зме́жи тых пíнязпй unter diesem Geld. — зме́жи го́р гучить вода́ zwischen den Bergklüften, bräust das Wasser.

зад (яко приіменник) і пѡ́зад правлять другам падежем: зад се́бе Лв. hinter sich. пѡ́зад тебе́ hinter dir.

ве́рх. пѡ́ве́рх oberhalb. ве́рх вѣ́зора З. oberhalb des Fensters. — пѡ́ве́рх хы́жи ueber der Hütte.

в-о́кру́г. в-о́ко́ль um. во́кру́г де́рева Р. um den Baum herum. — во́ко́ль сто́ла Стр. um den Tisch.

с-пуд (спѡ́д, спѣ́д). спуд ко́жи *у́*гнавити = спѣ́д скіри виду́снѣти.

пѡ́-виж Ян. пѡ́-ниж. по́вы́же, по́ни́же. пѡ́виж по́то́ка. по́ни́же залу́жа Лв.

ды́ла Г. ды́ля ВШ. дай вѡ́вса́ ды́ла то́го жеребляти Г. ды́ля не́го. ВШ. psl. дѣ́ла, дѣ́а, propter.

пѣ́ла Д. НД. по́пѣ́ла Д. пѣ́ля Пу. ВШ. по-пѣ́ля ВШ. пѣ́ла хы́жи Д. — пѣ́ла цéръкви Пу. — по́пѣ́ла водо́ Д. — по́пѣ́ля мо́ря ВШ. längs des Meeres, neben dem Meere (längs des Meerufers). (cf. ukr. бі́ля, по́бі́ля psl. подлю́е et подлѣ́к secundum, ad).

у, в (*у́*) = старосл. *оу*. су́ть у вас вѡ́лы? НД. = habt Ihr Ochsen? — обѣ́ лем но́жик у вас бы́ ВР. — möchtet Ihr nur ein Schneidmesser haben. — ке́дь бы в ме́не гро́ши бы́ли I. hätte ich Geld. — ко́стя в ня твердо́е Вл. meine Knochen sind hart. (ня форма accusat. заступає часто в угорско-руск. форму genit. мене).

ко́нець в наряді́ яко приіменник (praepositio, Verhältnisswort) домагає ся ріднопка пр. сидіть ко́нець сто́ла er sitzt am Ende des Tisches. — бѣ́вають ге́нде ко́пець селá er wohnt dort am

Ende des Dorfes. — конєць лѣса стоїть хѣжа die Hütte steht am äussersten Ende des Waldes. — „конєць“ яко сущник (substantivum) лучить ся в угорско-рускім звичайно з дайником (dativ.), коли в галицко-рускім звичайно кладе ся рідник (genitiv.) нпр. тут є конєць лѣсови = hier ist das Ende des Waldes, тут є конєць лѣса.

místo statt, anstatt (psl. къ мѣсто *antí*, loco пр. къ рымы мѣсто, въ хлѣва мѣсто, въ корабли мѣсто; въ мѣсто земль-ныхъ) лучать ся з рідником пр. бжбы ся малі научѣли, обѣ обстади мѣсто старѣхъ Пу. dass die jungen Zöglinge mit Erfolg unterrichtet werden, damit sie statt der alten (Mönche) bleiben d. h. damit sie die alten Mönche ersetzen.

Після занїкуваня (переченя, негациї) кладе ся часто переємник (accusativus), а не рідник (genitivus) пр. за тотó одвѣт не даю Р. ich bin dafür nicht verantwortlich. -- іде зимá, чóботы нема́ Г. в Галичинї: чобѣт нема. — єднá лáстóвка не вчїнит лѣто ВС. кедь не гóден ємý дáти одвѣт ВШ. — не извѣ́ сыр ВШ. — я не чу́ такóв ємнѣ ВР. — як ты я́ла дывко дудкы не давáти Ир. — ой не б́ду дывчинóньку любѣти Ир. — не б́ду я вóду пѣти Лв. — такóв бы не чувати, не видати Лв. — не тотó толкúеме Ир. — але може також по занїкованю стояти і рідник пр. не ма́у часóу НД. ich habe keine Zeit. — бáба рáды не давала І. і пр. (В реченю: обѣ ня не вѣдко ВШ. можна „ня“ уважати genitiv-ом, заступленим формою acusativ-а подóбно як: од мя, до мя мѣсто од мене, до мене).

Дайник (dativus). Дуже примітний для угорско-руських говорів дайник, котрий назвемо дайником приналежностним. Для означеня приналежности, привластности кладе ся при сущниках дайник заїменника (нпр. собі, ми, ти etc.) даў вѣтцю собі Пу. er gab seinem Vater гал. дав своєму вѣтцеви. — онá повѣла гáзды собі Пу. sie sprach zu ihrem Wirthe (Manne). — говорѣ́ собі брáту Г. er sprach zu seinem Bruder. — пушóу ід брáту собі Г. er gieng zu seinem Bruder. — удáрѣ́ собі жонóу Г. er schlug seine Frau. — ту ти є брáт Ду. hier ist dein Bruder. — мáти йомóу ся дуже рáдувала Д. seine Mutter freute sich sehr. — говорѣ́ть жонá ми Д. meine Frau spricht. — я і сын ми Д. ich und mein Sohn. — кáже стрѣй ми Д. mein Vetter sagt. — ци дóма ти гáздá ВР. ist dein Wirth (Mann) zu Hause? — жонá му ся схóпила ВР. seine Frau raffte sich auf. — а отѣць му взяў тай сплѣў винѣць Пу. sein Vater flocht einen Kranz. — жонóи собі повѣ́ Пу. er sprach seiner Frau. — ухóпять (praes. hist.) йомóу

письмо Пу. er entriss sein Document. — шарканы розняла собі роты Стр. der Drachen sperrte seine Rachen auf. — не пусті того попа у двір мені ВШ. lasse diese Geistlichen nicht in mein Haus. — пбчала кров свистати із носа і рота емю ВР. Blut entquoll seiner Nase und seinem Mund.

Для вираження приналежності кладе ся часто дайник також при суцниках, коли в гал. звичайно стоить рідник:

царь пótятóm Г. der König der Vögel. -- голова христіянóm Г. das Haupt der Christen. — обыча́йі лю́дьом die Gebräuche der Leute (не зна́у лю́дьом обыча́йі, а лю́де мені = не знаю обычаїв людей, а люде не знають обычаїв моїх). — пòдпòра хлѣбови Стр. = підпора хлѣба. — грòб пропáсникови Пу. das Grab des Teufels. — ко́нець льісови Пу. Ende des Waldes. — пáнови компаньїя Ду. die Gesellschaft des Herrn; eine dem Herrn entsprechende Gesellschaft.

Дайник кладе ся при декотрих приложниках для означеня придатности, пожитку, шкоди, рівности, нерівности і пр. (порівн. лат. *dativus commodi, incommodi*) так як і в загально-руск. Декотрі сполученя в угорско-руск. однакож примітні пр. дѣня-пекучька дòбра чоловіку ВР. eine Kürbis Abart „dem Menschen gut“ д. і. dem Menschen zur Nahrung dienend. — чоловік облéнный мені Б. ein mir falscher Mensch. — ящур надібний маржїньї або надібний до маржини Я. der Feuersalamander ist „dem Vieh nützlich“, ist für das Vieh anwendbar (nach dem Aberglauben des Volkes).

Дайники собі, ми, ти, си иноді кладуть ся в реченях хоч і пòзбитно (überflüssiger Weise), а все-ж таки для ознаки живїйшої участі і вираженя досаднїйшого (в лат. *dativus ethicus*) пр. прїйде у едén льіс велїкий і найде собі село Пу. er kam in einem grossen Wald und traf dort Ansiedelungen an. — а вòн собі взяў із дому шість печяв хлѣба а шість фунтòв солонїни а шість льїтрòв шпїрїтусу Стр. er holte vom Haus sechs Gebäcke Brod, sechs Pfund Speck und sechs Liter Spiritus: — недалéко бóде ми конїць льісови Пу. unweit liegt das Ende (der Rand) des Waldes. — што плачеш? так і ты пòдéш, як ти нес пòшòў Пу. warum weinst du? so wirst du enden, wie der Hund (oder wie dein Hund порівн. висше). — та тепèрь собі Кáроль велїкого каміня полòжить на грòб пропáсникови і там напише собі на кáмени etc. Пу. sodann legte Karl einen grossen Stein auf das Grab des Teufels und schrieb auf dem Grabsteine (und grub auf dem Steine folgende Inschrift ein etc.). — с тѣма псòма пòдéш пак у путь собі Пу. mit diesen Hunden wirst du die Reise weiter

fortsetzen (wirst du deinen Weg gehen порівн. више). — аї бо Дунаї, Драва, Тїса ўхопили собі по єдному за нѳгы Пу. (die Hunde) Donau, Drau, Theiss zerrten einzelne (Räuber) an den Füßen.

быти з дайником уживає ся досить часто (порівн. лат. esse з dativ-ом). менї тут не бывати Лв. ich darf hier nicht wohnen. — кебы тобі пара бїла ВП. hättest du eine Lebensgefährtin. — то нам великій в пѳст Стр. wir haben grosse Fastzeit. — не в тобі пїры в свїтку ВП. in der Welt hast du keine Lebensgefährtin. — нїколи ся їм (гусьом) бїло пуднїти на крїла Вл. sie hatten keine Zeit zu fliegen (sich in die Lüfte zu erheben). — мати мої стїра дай ня за гусїря, бїде ти похвїла од пїна цїсїря Лв. — „было“ „вєсть“ „суть“ частїйше опускає ся пр. обї ми тут їсти, пїти і плїати! Стр. = щоби менї тут було їсти, пїти і щоби менї була одежа! — йомў тепєрь велика рїдѳсть Пу. er hat jetzt grosse Freude. — пѳта малѳе, сїны му крїла Лв. der Vogel ist klein und hat blaue Flügel. — ци родина Вам дїка? Лв. sind das Ihre Verwandte? — то нам нещїстїя! Лв. Unglück haben wir! — великій вам грїх! Лв. gross ist eure Schuld, ihr habt eine grosse Sünde (begangen).

глумїти ся комў Г. jmd verspotten. глумїт ся йомў er spottet seiner. — її ся глумлїять man verspottet sie.

рїдовати ся чому ВП. sich worüber freuen. сорѳка дїже ся томў їзрїдовала die Elster empfand darüber grosse Freude. — мати ся тѳму дїже рїдує die Mutter freut sich darüber sehr. — нїньо рїдує ся дїже сїнови собі der Vater freut sich über seinen Sohn.

доганїти кому jmd. Vorwürfe machen, tadeln догану кому давати. не доганїй барнї барнї, бо обѳе сїте в ярмї I. ei du Brauner, mache dem anderen Braunen keine Vorwürfe, ihr seid ja beide in dasselbe Joch gespannt (барнї oder бїрна brauner Ochs, braunes Pferd). —

д або їд з дайником виражає напрям або мїсце, кудї чиннїєть звернена. (рївно як в иньших говорах до з рїдником або к, їк з дайником) пр. їд хлбпцїм їсправлїяла I. = до хлопцїв. etc. — їд тѳму югасѳви Стр. — пѳду їд фрафру їм. прилудїў гѳлову їд собі I. новїх го їд капўстї I. — повїх го їд дїннї I. — побїгла їд нѳму ВР. — ѳжбы скѳчило їд тым трѳом дївкам Лв. — поведїть ня їд чєрцѳви Пу. — пришлї за молоком їд лєвици ВП. — дохѳдїме їд цєрѳквї Лв. кѳнов з мѳдом д рўчкам примерзїє Їр. — їдї їд стїнї ВР. — до дѳму, до дѳму, кїждї їд своїмў, а я неборїцьок не маў їд кѳму Лв. —

каже д собі Вл. = каже до себе. — я бым твой кучерикы все д горі носіла Ир.

Переємник (accusativus). Чека́ти когó auf jmd warten. тут ня чека́йте Лв. wartet da auf mich. — а́бых й́бо, се́рцьє, іс катун чека́ла Лв. — я тя не годна три ро́чкы чека́ти Лв. es ist unmöglich, dass ich auf dich drei Jahre lang warte. — почéкаш менé е́дén год Пу. (accus. мене в властиво формою genit. місто так частої в угорско-руск. форми accusat. мя, мня, ня psl. ма, котра часто втискає ся в угорско-руск. також місто форми genitiv-a: од мя, до мя, для мя, в ня, у мня).

порáдити когó jemandem rathen пр. ма́мка моя старе́нькая, тось ня добрі порáдила Лв. meine alte Mutter! wie gut hast du mir gerathen (також і в укр. порáдь менé; в гал. же найчастійше: порáдь мені).

соко́тїти hüten, behüten з переємником (місто сподіваного рідника) пр. соко́тїти б́ло свóй в́но́к зе́ле́ный Гр. du hättest deinen Jungfernkranz (hesser) behüten sollen. [соко́тїти подібно як храни́ти, хоронити, беречи домагає ся другого падежа пр. соко́тїти по́ля].

за з переємником для означеня протягу часу. за пóў ро́ка durch ein halbes Jahr, через пів року. — за три ро́кы durch drei Jahre. через три роки. — за п'ять годóв (годóв) durch fünf Jahre, через п'ять рік або через п'ять років (годів). — Ке́йбы во́лы поорáли за чо́тыры ро́кы Д. möchten die Ochsen vier Jahre hindurch den Pflug ziehen. — Любі́ў ем тя дывко за чо́тыры ро́чкы Ир. ich liebte dich Mädchen vier Jahre lang. — бо я му не б́ла лем за ро́к фра́рка Ир. denn nur ein Jahr lang war ich sein Liebchen. — іде́ тым лы́сом іщи за два дни Пу. er gieng in dem Walde weiter vorwärts noch zwei Tage lang. [так уживало ся за і в старо-рускім: гл. Chronica Nestoris ed. Fr. Miklosich. Vindobona 1860. pag. 78. ст. 17. з гори: послоуша́йте мене, не прѣда́йте ся за три д́ни = послухайте мене, не піддайте ся через три дні. — pag. 78. ст. 4. з дол. аще сто́нте за де́сять лѣ́тъ, чьто можете сѣтворити намъ? = Як посто́йте і де́сять лі́т, що можете нам удїяти? свободнійше: стійте хоть де́сять лі́т, що нам зробите?].

за з переємником при виразах каза́ти, говорі́ти, гада́ти, думати (думати), журі́ти ся а також при суцниках думка, га́дка, ка́зка, журба́, журі́ця. [Я не зна́у і́нак за тебе каза́ти ВП. — Мила́ моя ма́тка в ми за тя га́дка].

В подібних разях найчастіше кладе ся в галицько-руск. о з містником; в українськiм же найчастіше про з перемником або (рідше) об з містником пр. б́уду казати за тебе = б́уду казати о тобі, про тебе, об тобі etc.

(об з містником гл. Повісти Григорія Квітки Основяненка. Санктпетербург. 1858. Том I. стор. 175. стр. 15. думала об паньстві, об рокоші. — стор. 181. стр. 12. і 13. забули були об біді. — одна об другій жалкуючи. — стор. 183. стр. 3. з гори; ні об чiм не думас. — стор. 193. стр. 13. з дол. ні об чiм не журілась. — стор. 198. стр. 4. з дол. усé говоріли об Явдосі і об її бідній матери. — стор. 208. стр. 15. з дол. плакала об такій її годині. — стор. 225. стр. 11. з дол. об сім казав). —

на з перемником уживає ся в подібних випадках як в галицьк. до з рідником пр. стародавній шугай листок на ня (= гал. до мене) пише; еден на ня пише, бх ся не журіла, другий на ня пише, бх красно ходіла, третій на ня пише, бх ся не 'двала, а́бх йбо, серье, іс катун (= з вояків, з войска) чекала! Лв. — тай в еден місяць удписаў так на попá (= написав до попа), штоб поп ішбў до ньбо на три пунты ВІІІ. und nach Verlauf eines Monates schrieb er zum Geistlichen, er solle zu ihm kommen, um drei an ihn gestellte Fragen zu beantworten. — хоче на ня поклоніти ВІІІ. хоче до мене поклон заслати, хоче мені поклонити ся sie will mir einen Gruss senden.

на з перемником для вираженя обмежених відносин пр. церьковник быў такій на обліча, як тот поп ВІІІ. der Kirchengänger war in Hinsiehung auf seine Gesichtszüge, dem Geistlichen ganz ähnlich (порівнай гал. хустки на широкість рівні die Tücher sind an Breite (was die Breite anbelangt, in Hinsicht auf die Breite) einander gleich; обі верби на високість рівні die beiden Weidenbäume sind, was die Höhe anbelangt, gleich, sind gleich hoch). — тут належить також приближне виражене міри і числа пр. на пять мётров; сонце было на дві жердїны I. — теперька прійдуть другі ша́таны на пять сто, на шість сто Пу. jetzt erscheinen andere Teufel (etwa) fünfhundert oder sechshundert an der Zahl.

на з перемником означає ціль пр. купиў мукы на паску Пу. er kaufte Mehl, um Osterbrod daraus zu backen. — Бо́же помагай на дброве дьїло НД. Gott möge helfen, dass das gute Werk vollendet werde. — на зло́е дьїло йогó нарадиў Пу. ВІІІ. er verleitete ihn zur bösen That.

на з пересемником в припадках, коли в гал. кладе ся містник пр. сьї на столїць Пу. = сїв на стільці. — поблож на стул Г. = положи на столї.

у (= старосл. вѣ) з пересемником для означеня напряду пр. пошбу у льїс Пу. er gieng in den Wald. — ішла у селó Пу. sie gieng ins Dorf. — мїш утыкла у поле Пу. die Maus floh ins Feld hinaus. — пак ся вернула у поле Пу. sie kehrte ins Feld zurück. — лисїця у півніцю ускóчила ВП. der Fuchs sprang in den Keller hinein. — несе у ямку воды ВП. er trägt Wasser in die Grube. — нальляу у валòв воды Стр. er goss Wasser in den Trog. — пошбу у млын er gieng in die Mühle. — нюс у млын віко киндирїці Льв. er trug ein Viertel Mais in die Mühle. —

у (= старосл. вѣ) з пересемником для означеня часу: у недьлю am Sonntage.

по-за і за з пересемником для означеня напряду на питанє куди? пр. кіряў (кòряў) газда газдыню поза хїжу, за дьню Гр. der Bauer jagte seine Frau um die Hinterseite der Hütte hinter das mit Kürbissen bebaute Feld.

пводї стоїть пересемник (так як би на питанє куди?) місто сподіваного творника пр. в пісни: По за тотї сїньї гòры мальòванї бучькы Льв. = по за тими синними горами (на питанє де?) etc. hinter diesen blauen Bergen da prangt purpurroth das junge Buchenlaub.

пó-через і по-чєрез з пересемником пр. пóчерез хїжу durch die Hütte sin die Quere.

о з пересемником для означеня часу пр. о дєсять гòдин Пу. um zehn Uhr. — о тот час um diese Zeit, um diese Stunde. — місто о часто чути у пр. у сьїм гòдин um sieben Uhr. — обї ішли у гòдїну Пу. damit sie sich zur festgesetzten Stunde einstellen.

про в угорско-руск. з пересемником має значенє: за-для, з-причини; мимо wegen, halber, halben, um — willen; ungeachtet. — пр. про мене meinetwegen, meinethalben, meinetwillen сєч. про мнє. — Не журїть ся невісточкы за мене, Най ся жєнять, най оддаугь всї дьвкї про мене Ир. — Конїчку мòй мїлий, тосме несчасливї Про тоту дьвчїну с чòрными очїма! Льв. = за-для тої дьвчинї (або з причини тої д.) с чорними очима. — Чòрна дь я чòрна, бо я знау сама, Я про свою чòрность мау фрафра днїсь Льв. = неважаючи на свою чорність, чорноту etc. ungeachtet meines dunklen Teints habe ich jetzt (heute) einen Freier. — Най онї (себ то греблянськї легїньї) ся бóчать, я ся про нї (= про

них) зійду, Я собі Фрайра в Дебрецінні найду Ир. = я ся без них обійду, мимо їх гніву найду собі Фрайра.

Збвник (vocativus). Іменяк (nominativus) часто уживає ся місто зовника, понайбільше в пісні: бідна мой головбнька, штось ми наробила ВП. — машируй, машируй млáдый кату-нбчюк (= молодий жовнярику!) Лв. — не жури ся білий шугай Гр. — Сівый кбнь, сівый кбнь, кантáрик на тебе Лв. — Мámка мой старенькая, порáдиця добренькая! Тось ня добрі порáдила, бых ся нї с кым не вáдила Лв. — крýга лéду ростопі ся І. — Мýла мой мáтка! є ми на тя гáдка Вл. — льігáйте дьíдо (місто vocat. дьíду!) долб́! І. — травіця зелéна! тось рáно скошéна Лв. — Чьб́рна-гб́ра не курі ся! Вл.

Творник (ablativus). Творник орудний (ablativus instrumenti) правильно, як слід, кладе ся без применника пр. утри ся ручьникб́м Лв. wisch dich mit einem Handtuche ab. — молодій дарує мáтїр жовы́ золотым стрібérным Лв. der Bráutigam beschenkt die Mutter seiner Braut mit einem Silbergulden. — ішб́у вб́зом er fuhr mit dem Wagen. — Не ший ей тонкými ниткáми, Ой не приливай ей дрб́нými, слезкáми Гр. náhe es (das Hemd) nicht mit dünnen Fäden, benetze es nicht mit (heissen) Thränen. — я закосічнїу ся зелéноу сашїноу ВП. ich schmückte meinen Hut mit einem Busch vom grünen Schilfrohr. — а сперéд ньб́го кб́ло мб́ря на бéрезы хлб́пиць ўвертїу ногб́у ямку, пятб́у ВП. und vor ihm am Ufer ganz nahe neben dem Meerwasser grub ein Knabe mit dem Fusse, mit der Ferse eine Grube in den Sand. Однакож часто в угорско-рускім буває неславянське, мабуть з нїмецкоґо взяте сполучене творника орудного з применником з, є (= сь) пр. ішб́у з возом er fuhr mit dem Wagen, помастїу з мáстью (мáстеу) er bestrich mit Schmalz, косїу с косб́у er mähte mit der Sense, удрїзау з ножб́м er schnitt mit dem Messer ab. — позычїу еднб́ желызо, іс котрым вб́вкы імáуть Пу. er lieh ein Eisen, mit welchem Wölfe gefangen werden. — взїла пáленку роспуцáти із водб́у І. sie fieng an den Branntwein mit Wasser zu mischen. — зо псб́ма мя укáли НД. man hetzte mich mit Hunden (mit Hunden wurde ich gehetzt).

Творник способовий (abl. modi) течє водá рїчєчькáми Лв. das Wasser fließt in Strömen. — благословїу Йх бб́жим слб́вом Пу. er segnete sie nach frommer Art (mit den Worten der heiligen Schrift). — не моглá ся слободїти їншакым спб́собом Ир. sie konnte sich auf andere Weise nicht befreien.

Творник обмежний (abl. limitationis). заболыў очыма Пу. er erkrankte an den Augen. — ўмом быстрый ВШ. scharfsinnig. — рыба хребтом чорна З. ein am Rücken schwarzer Fisch (was den Rücken anbelangt, schwarz; хребтом можна бы уважати також творником місцевим abl. loci).

Творник порівнательний (abl. comparationis). Осойська вода васыликом пахне I. das Wasser in Osij riecht nach Basilienkraut (ist wohlriechend, wie Ocumum basilicum). — часником воняе ВС. riecht nach Knoblauch. — дэгтьом заносить Г. hat einen Theergeruch. — вода вонить сыркой Г. das Wasser hat einen Schwefelgeruch. — вóўком позыратъ Лв. er schaut grimmig, wie ein Wolf.

Творник часовий (abl. temporis). Лыта мойі молоденькі та вже ва́ми не гуляти Лв. — што ты туй глядаш нўчеў? Ду. was suchst du da in der Nacht? — пóшбў мы́лий тёмными зорьями Ир. es gieng mein Lieber (mein Schatz) in der Nacht beim schwach glitzernden Lichte der Sterne. Сюди належить також творник від заіменника що яко частиця часова: чим пр. чим се змёркне Я.

Творник місцевий (abl. loci). ходыў бёрегом Г. er spazierte am Ufer. — тым путьом везе (praes. hist.) Кáроль свойіх родытелїв Пу. auf diesem Wege führte Karl seine Eltern zu Wagen. — идé велькыма лыса́ми Пу. er gieng durch grosse Wälder. — не ходыти было млына́рськым нотóком Гр. du hättest längs des Ufers des Mühlbaches nicht spazieren sollen. — послá една́ ды́ня горí дўбом ВШ. ein Kürbis klimmte auf einem Eichenstamme empor. — ходять вóвцы лавка́ми ВШ. die Schafe gehen über Stege. —

При приложниках або присловниках в другім степені кладе ся иноді в угорско-руск. творник, коли в галицкім в таких разях стоить о з переимником пр. вон трьо́ма́ годы́ (годáми) молоджый уд мене ВС. = він о три роки від мене молодший, er ist um drei Jahre jünger, als ich. — заплатыў дво́ма́ срíбёрными дорбже Г. = запл. о два срíбні дорожше, er zahlte um zwei Silbergulden mehr (theuerer). —

Для выражэня стану (чим есть? чим стае? чим був? чим став? чим буде? чим стане?) або наслїдку якої чинности кладе ся в загальноруск. звичайно творник; в угорско-рускім також так бувае: пр. а́бых ти бóльше фра́ркоў не была́ Лв. — нарjóк го чы́тавым робóтныком Г. er nannte ihn einen braven Arbeiter. — обста́ла вдові́цьоў Пу. sie blieb eine Witwe, sie wurde eine

Witwe. — але частійше в таких разях в угорско-руск. кладе ся іменяк (nominativus) пр. фраїрка-м ти б́ыла, ще раз мо́гу б́ыти, жона́-м ти не б́ыла, не дай Б́оже б́ыти! Лв. — обста́в во́як (= зістав во́яко́м), лиші́ў менé мла́дую Лв. — фраїрка-сь ми б́ыла, жона́ ми не б́удеш Ир. — я му́шу іті, бо я тогды́ не б́уду ма́йстер Пу.

межи і поміж лучать ся з переємником (на питане куди?) і з творником (на питане де?). пр. О Б́оже! наш Б́оже! зми́луй ся над нами, Не дай поѓинути ме́жи ворога́ми! Лв. — тоті пси не ма́ють м́іста ме́жи на́ми Пу. diese Hunde da dürfen sich in unserer Nähe nicht befinden (wörtl. für diese Hunde ist kein Platz unter uns).

Коли в галицкім є тут ріжниця межи переємником і творником (пр. ме́жи во́роги unter die Feinde; ме́жи ворога́ми unter den Feinden) в угорско-руск. часто сто́ть переємник, коли в галицк. випадалоби положити творник пр. ме́жи дь́ти = гал. межи д́ітьми. — по́між нас = гал. помежи нами.

Містник (locativus). Містник для означеня місця або часу пр. горі (присловниково уживане) oben, долы́ unten. домі́ zu Hause (го́ры ѓучать, вітру не є, по́шбо́у м́илый, домі́ не є Ир.), лы́ты і im Sommer, зими́ im Winter (psl. лѣтѣ и зимѣ).

на з містником для означеня часу пр. на ста́рости чьолові́к не співа́ть Лв. порівнай укр. виражене: на ста́рости лі́тях. — д. о. місця: на́ небі́ auf dem Himmelfirmament. — на́ земли́ auf der Erde.

на з містником може означати також чинність пр. будь мены́ на по́мочи I. stehe mir bei помага́й мені́.

по лучить ся з містником для означеня часу, місця, способу. по дні́ны bei Tage, гал. за дня. — по вели́цьї дни́ Бі. по вели́цѣ дьни́ nach dem Ostersonntage. — по́-полю́ P. auf dem Felde. — по́ небі́ P. am Himmel. — по дожджі́ O. nach dem Regen. — по вели́кых лы́сох. — говоримé по свої́й бесы́ды. Ир. wir sprechen nach unserer Redart, nach unserer Redeweise. — по То́ўтох (= по краю словацкім). — по во́лох. — по по́льох. — по нога́х. Дуже часто стрічає ся в угорско-рускім після по форма дайника (dativ.), але лишень в числі́ єдиничнім впр. по пúтеви́ Бі. auf dem Wege. — по ви́дови Ир. am Gesicht, по́ лицу́ Пу. — по кожúхови́ ВП. am Pelz і auf den Pelz впр. удари́ть ся по кожúхови́ er schlug auf seinen eigenen Pelz. — по по́бови́ ВП. по дяко́ви ВП. розолья́ў ю́шку по по́бови́ і по дяко́ви er schüttete die Jauche auf den

Geistlichen und den Kirchensänger. — плáвле кáча по нырéви Гр. das Entchen schwimmt im Sumpfwasser. — по брáтови auf dem Bruder. нпр. по брáтови лызауть мурянкы auf dem Bruder kriechen Ameisen umher. (але: вон плаче по брáтови er trauert um seinen Bruder). — по велíкому лысови Г. по дожджéви ВС. — —

В українськ. править по дайником, понайбільше для вираження дйства, що движе ся на ширший простор пр. пісьнь несéцця по полáм, по степáм, по лысáм, по ярáм. — Ой по гóрам, по долíнам, по козáцьким укрáйíнам*) сýвый гóлуб лытáе, собí пáроньки шыкáе (Метлинський). — Тут належить також вираженє укр. по-полáм zur Hälfte (cf. psl. полъ *шисо*, *dimidium*).

Однакож понеже в угорско-руськíм після по все кладе ся містник, коли імя стоить в числї многім, так як се буває і в говорах галицько-руських, то думаю, тут форми *dativi* на ови (psl. *сыннови*) по части лише втиснули ся на місто властивих форм містника. Те, хоч рідше, буває також і при иньших приіменниках нпр. на сýннови Г. auf dem Heu. — на хребтóви Г. auf dem Rücken. — на ярмаркови Г. auf dem Jahrmarkte. — у всéму сýвiту О. in der ganzen Welt, у всiм сýвiтi. — при тóму лысови Г. — при брáтови Г.

Сюди також належать вираженя по рúському Г. in ruthenischer Sprache; nach ruthenischem Gebrauch, nach ruthenischer Weise. — по сýбóму I. darnach. — по тóму I. sodann. — по чóмý і по чóму wie theuer? — ныí по чóму ohne Werth, werthlos; zu einem sehr geringen Preise. — я в томý одвітлýвый МЛ. ich bin dafür verantwortlich. Також в вираженю не-пóмногу

*) укрáйíна мiсто окрáйíна, крáйíна (о єсть тут приставне: о-крáйíна гл. стор. 25. „по вшыткых окрáйíнах чiсáрьства“. Край, де мешкаємо, звав ся рúська землiя, пiзнiйше рúський край або рúська крáйíна. Так i тепер у пiснях у нас i на Руси угорськiй пр.

Подумáю, подумáю — так собi думáю:

Не є такiх спiванóчок, як у рúськóм крáю!

Ей, не є то в усiм сýвiтi, як рúська крáйíна,

Там спiвáе кóло нiвки кáждя дiвчiна! ВП.

Може бути, під впливом зміни політичних обставин, місто рúська крáйíна почáто у нас говорiти частiйше крáйíна (розумiй рiдна), так як народови тотá крáйíна була найбiльше знана i дорогá яко рiдна. Оттак укрáйíна значить властиво *хiра*, regio. Та назва припала далi великiй частi краю заселеного нашим народом (Украйiна, Укрáйiна або Укрáйна) а i нарiд сам прозвано укрáйiнським. Подiбно зовуть Хорвати часть краю по рiцi Савi Крайiна, Крайна, а бесiду тих жителiв крáйiнською. Порiвнай що до звязи в значеню Жмудь, жмудський i землiя *хiра*, regio. — В старосл. i староруск. край *тá хiра* extrema; крáнна pars extrema, iмовiрно також regio i confinium.

Лв. etwas; in geringer Menge; fast. Форма dativi втиснула ся місто locat. (порівнай галицк. коло Бродів ужив. по-часть і по-часту = häufig, frequenter). —

Тут згадати ще випадає про такі вираженя як по-руськы, по-мáлы etc. По мойй думці по-руськы повстало так: як звісно, руськы — се ablat. plur. іменної форми приложника руськѣ. Самопéрше говорено у нас мабуть руськы слóвесы = mit ruthenischen Worten, ruthenicis verbis, lingua ruthenica; потом коротше руськы (scilicet: словесы) (cf. psl. роуьскы = ruthenice; грѣчьскы = graece; вѣлгарьскы = bulgarice; čech. polsky = polonice; česky = bohemicе; нѣмецкы = germanice etc.). Коли-ж з часом у нас ріжниця в значеню межы формами іменними і зложенними приложників затерла ся а зложені форми приложників майже виперли форми приложників іменні, загубило ся вже у народу властиве розумінє приложникової форми руськы, котра мов би заціпла і стала присловником. По тім з огляду на вираженя по руську (scilicet: звичаю, нóрову, языку cf. pol. po rusku), по добру (scilicet: способу), по не мнóгу (scilicet: числу, розміру) etc. ми пóзбитно (überflüssiger Weise) прилучили і до форми руськы приименник по. Ся форма: по-руськы стала в письменнім нашім язичі загальною. — Подібно угорско-руске (і лѣмківске) по-мáлы місто: мáлы (scilicet: крóкы) = langsam (wörtl. mit kleinen Schritten) = в Гал. (понайбільше) і на Укр. по-мáлу (розумій: ходу, кроку). —

по-прп neben, ganz nahe bei з містником для означеня близости пр. вóрон яў летѣти попри землі ВП. der Rabe flog ganz niedrig neben dem Boden.

Частиці (Partikeln).

Приименники (Praepositiones).

Приименники исті (Echte Praepositiones). 1. П. и. невіддільні (Untrennbare P.): вы, пере, роз уживають ся лише в зложених словах пр. вѣзѣр Гр. Fenster. — перéіначити Рос. verändern. — росчáти Лв. anfangen. — 2. П. и. віддільні (Trennbare P.) бувають не лише в зложенях, але також кладуть ся перед іменем і правлять певним єго падежем: в, уз, без, до, за, із, на, о, (об), од (уд), по, при, про, прóтив, іс, у.

вы означає в зложеню вилученє, видаленє, діяльність звернену на зверх; з глаголами надає понайбільше значенє довершеного діяства пр. просіти а вѣпросити, варіти а вѣварити, мѣсти а вѣмести.

Сей приіменник звучить в місцевостях пограничних Гуцулам, як ві пр. вінести, віпросити; подекуди майже як в ̄ пр. в̄з̄б̄р З. Fenster. Найчастійше однакож місто вы виступає у пр. *убити* = вибити, *убрати* коліпні = вибрати коноплі, *уверечи* Д. = виверечи, викинути.

пере у глаголів означає між иньшим довершеність дїйства, міну з одного вида в другий і надмір дїйства або стану пр. переломіти, переіначити, перелїтати, переквасити, перетрूपехнути.

пре зложене з приложниками або присловниками рідше вживає ся а означає степенъ найвисшій: *предобрий*, *премудрий*, *премно́го* psl. *прѣдѡврѣ*, *прѣмѡдрѣ*, *прѣмно́го*.

Місто пере уживають инколи про пр. *проскочити* м. *перескочити*. ба! *цы* в мене *скочиў*, *цы* *прескочиў*? Вл.

роз означає в зложеню понайбільше віддалене, ділене: *розметати*, *роспучити*, *росчачнўти*.

) Місто роз часом стрічає ся раз пр. *разлўка* побіч *розлўка* Unterschied, discretio; *распўста*, *распўсточька* ВШ. м. *розпуста*, *розпусточка*; *расчинїти* побіч *росчинїти* в знач. чари зняти (починити = счарувати, „чарами счарїти“).

в (psl. *вѣ*) означає рух, напрям або пробуване в місці, в часї: в *лысе*, в *гору*, в *право*, в *рік*, в *осени*, в *жїтьї*, в *дереви* — а найчастійше звучить в угорско-руск. у пр. у *селѡ*, у *півницю*, у *небо*, у *недѣлю*; у *пѡли*, у *хїжи*, у *їмцї*, у *ялицї*, у *руськїй крайїні* — але побіч також в *цѣрьков*, в *селѡ*, в *пѡле*, в *небо*; в *пѡли*, в *хїжи* etc. При заміні в на у нераз повстає роззїв (Hiatus) нпр. *пѡде* у *селѡ*, *зайдѣ* у *руща*, *пшенїця* у *пѡли*.

уз (psl. *вѣзѣ*) уживає ся рідко а увидатняє в зложенях значене здовж, горї. *пѡуз хїжи* längst der Hütte. — В зложенях із *вѣзѣ* чинить ся з пр. зголове О. psl. *вѣзглавиє* ukr. узголове; *злетѣти* psl. *вѣзлетѣти* ἐκπέτεσθαι, evolare — або уз, вз пр. *узїти*, *взїти* psl. *вѣзати* λαμβάνειν, sumere — рідше воз (оз) пр. *возміти*. *вѡзму*. *вѡзьму* psl. (*вѣзѣмѡж*, *вѣзимѡж*), *вѣзѣмѡж*. я *возміў* Лв. *озміў* Лв. Кв. — *вѡздух* Г. Лв.... psl. *вѣздоуѣх* рідше *бздух*.

без означає брак, хибу, недостаток: *беззубўв*. *безхлїба*. *бездверїй*. Примїтні зсувки: *бездѣла* inefficaciter. — *бѣзвїсть* пр. *зашїб* ся в *бѣзвїсти* er ist verschollen.

до означає границю місця і часу, напрям, ближене: *допѡля*, *долыса*, *докѣрту*, *дорѡку*, *донїня*. В глаголах зложених

означає наконечну ціль, остаточний наслідок, прилучене або покінчене дійства: досудіти, досльїдити, доправити, дочути, дописа́ти, добі́ти.

Місто до в угорсько-рускім понайбільше виступає перед іменами д, ід пр. ід нь́ому, ід хы́жи, д собі́, д горі́, рідше також до нь́ого, до хы́жи (до-хыж), до себе́, до горы́ etc.

за означає скінчений уплив часу, напрям, місце: за ро́к. за гуд. за го́ры. за лы́са́ми. В зложеню з іменем означає щось, що в тилі лежить: за́кут verborgener Winkel; за́головок Kissen; иноді час, що попереджає певну пору пр. за́зимок Vorwinter. В зложеню з глаголом означає довершеність дійства: біти а забі́ти, гостіти а за́гостіти, кричати а за́крича́ти, іти́ а заі́ти, гна́ти а заі́гнати, співати а за́співа́ти, купіти а за́купіти.

за лучить ся иноді з присловником (або з приложником для утворби присловника) для означеня якості і способу: за́пусто МЛ. задурно, umsonst, vergeblich; за́жива Г. bei Lebzeiten, lebend. за́молоду in den Jugendjahren; frisch.

із (psl. изъ) означає видалене з середини предмета геть; (відносини місця) із лѣса; (відносини що до матерії) із желѣ́за; (відносини часу) із вечера — і частійше в угорсько-рускім задержу свою форму: із до́му, іс хы́жи, із горы́ ўбулькне вода́, із вба́; також і в зложенях нпр. изомкнѹти Г. psl. изъмъкнѹти; ізслѣзнѹти ся (ісслизнѹти ся) = вислизнути ся; ізречѣ psl. изрѣшти ἐκφράζειν, eloqui. ми ізрѣкли або ізѣркли Р.; ісказа́ти psl. исказати effari; але також буває і з (так як найчастійше в Галичині): з до́му, з горы́, с хыжи etc., подібно і в зложенях (котрі з приіменником із взагалі у нас лучають ся рідше) нпр. здо́йіти psl. издоити emulgere (побіч: іздойіти).

на опреділяє відносини місця, часу, числа, поділу, способу і т. п. на стул, на́ небі, на місяць, на тѣждень, на тѣсьбяч, на пять, на́-доўго.

на в зложеню означає иноді приближну міру пр. на́вилок ВШ. = меньше-більше тільки сіна, кілька набере нараз на вили, еден на́вилок. (гл. стор. 113.).

на з comparat. приложника або присловника степенує понятє нпр. наўбо́рший = найборший; наўпе́рше ВШ. = найперше, са́мо пе́рше, zuvörderst.

на в зложеню з глаголами подібно як за, ви означає довершене: писа́ти а на́писа́ти, вчити ся а на́вчи́ти ся.

о (об) може служити для означеня напряму, часу, причини, способу. дѹркнѹ о ла́вку; о тот час; сважа́ли ся о грóши;

жиў о хободы, о гободы. В зложенях виступає об пр. обста́ти = гал. остати; обсто́яти ся, обчалува́ти; обно́вити ся Лв. sich verjüngen або о, котре в виговорі часто переходить на у: ужені́ти ся побіч ожені́ти ся.

од (уд, выд, від) означає віддалене від предмету, походжене нпр. од х́бжи; іблесо уд в́за, теля́ од шу́тулі; — в зложенях з глаголами чинність звернену до віддаленя нпр. удри́зати, одби́ти, одбира́ти ся = геть відходити; оддава́ти abgeben вода́ оддає сы́ркоку das Wasser verbreitet einen Schwefelgeruch.

по означає розпросторене в місци або часі, ділене, спосіб або і слідуване пр. по́ полю, по дні́ны, по п'ять золоті́х стрібе́рних, по́-доброу, по годі́ны. З остатного наряду вийшло, що при суцнниках по в зсувках і зложенях виражає часто понятє применшення, убавлення, низшости нпр. посэ́стра Liebchen, Hausfreundin; по́брат, побраті́м Gefährte, Hausfreund. (меньше ніж брат)*). Иноді по звучить па нпр. па́всчерок Стр. Vesperbrod (меньше ніж вечера); па́льсок Бі. мов мала лыса́, оплотов на лівку рыб; па́вороз І. па́ворозик НД. Ranke. па́сынок МЛ. Nachtrieb, Nachwuchs; па́жить Д. Trift; Futterkraut.

Иноді па означає лише розпросторене: павиті́ця І. Winde, Convolvulus, повитиця; паві́са Д. Бі. VP. Fahne, vexillum; Kirchenfahne (cf. повісити psl. повѣсити *κρεμαίνωμαι*, suspendere); па́тока Стр. „чистий мед“, течний мід Jungfernhonig в Гал. означає „па́тока“ чистий (течний) мід без перги, а декуда пр. в Борятині коло Судової Вишні: чистий олі́й битий звичайно з конопляного сімени. кор. тек psl. тишти ре́в, fluere, течи.'

при означає найчасті́йше близість або рідше час: при пу́ті. при х́бжи. то іщи было́ при ні́ньови (коли няньо жиў). В словах вложених при значить звичайно уменьшене.

по, при, про в зсувках з приложниками виражають меньший степе́нь власности нпр. по́зеленя вы́й mit grünlichem Anfluge; при́жоу́тый gelblich; про́сивый graulich гл. стор. 53.

е, з (= старосл. съ) з творником означає товариство, мішане, коплене, громаджене і має в угорско-рускім найчасті́йше форму і с перед словами з починовими суголосками глухими к, т, п, х, ф або с, ц і ч, ш, щ — а із перед виразами з починовими суголосками звучними г, д, б, в, з а також н, ж, л, р або з почино-

*) Міжлосьяч пише: пократъ quid sit nescimus; платила главоу отъ монастыроу отъ пократа мабуть се значать: платила податок від голови за кожного братчика в монастырі. пократъ відай: Laienbruder.

вими голосівками нпр. іс коньом, іс тоббѣ, іс павісами cum vexillis, іс пѣред, іс хылїти ся, іс фруероѣ; іс скатертию, іс царьома, іс черпаками, іс (іш) швábликами, іс (іш) щюками. — — ізганяти wecken cf. psl. сьгонати compellere; із гачатами cum pullis equinis mit den Füllen; із дѣньоѣ; ізобрати psl. ськрати συλλέγειν, colligere, із братома, ізвон, ізвонка von Aussen, із вѣзорами mit den Fenstern, cum fenestris, із вблкъ = з воликами, з волоньками cum bobus, із заставами cum vexillis, із (іж) жаберїноѣ mit Froschlaich; mit Wasserpflanzen; із намѣлом, із молотником, із лавїркоѣ mit dem Eichhörnchen, ізробїти verfertigen, machen, thun: із Руснаком; із ястрябом cum asture, cum accipitre; із іжуном; із їлемом cum ulmo; із огоньом, із ужѣм, із ѣсами, із єдним чьоловіком, із югасом.

Закон звуковий що до переходу старосл. сь в угорско-руск. то в іс, іс, то в із, з визначає ся взагалї так, як згадано; подїбно і у приїменника старосл. изъ (= угорско-руск. із, з, іс, с). Вїтмок дуже мало пр. свáда Л. Streit, Zank, сважáти ся Л. streiten, zanken cf. psl. сьвада. сьваждати — снбчи gestern. позáсночи I. vorgestern.

В зложенях може сь мати також форму су, со, зу, зо, зы нпр. сѣміска I. спілка, суспїр МЛ. Asthma, сусяд Nachbar; совокѣпно О.; зѣвянути Лв. зѣвало лїстя; зовѣ, зывѣ Г. psl. сьвнїєть.

Инодї подекуди приїменник сь здвоєє ся: зоз, зос (порївн. болгарск. сьс) нпр. зоз дрѣгьма гáздома = з другими господарями; зос тѣма двѣрями = з тими дверми; загално двоїть ся той приїменник в зложенїм глаголї із зьїсти, зь зьїсти = psl. сьмасти et снїксти comedere.

у (= psl. оу) означає близкїсть, приналежнїсть пр. у бѣрега, у сестрї; руд у вбза Deichselwagen; пáзорї у вбрлá. В зложенях з глаголами творить значенє дїйства довершеного, доведеного до краю: упяничити, утучїти; устарїти.

Часто в угорско-руск., як і загално в язичї українсько-рускім може у замїнити ся на в пр. вчити ся м. учити ся, в тебе м. у тебе, в ня м. у мене, в кого м. у кого; вочи впїкали Лв. = очи упїкали; впасти = упасти. Та замїна часто робить ся, щоб оминути роззїв.

Приїменники неїсті (Unechte Praepositionen) зєб то, властиво імена, котрї уживають ся як приїменники. До них належать: пїла, пїля, блїзко, вѣрх, пбѣрх, вѣже, нїже,

ды́ла, ды́ля, зад, під, пе́ред, над, ко́нець, во́круг, во́кбль, докóла, крем, ме́жи, мі́сто, се́ред, кру́зьі, че́рез і пр.

Суцник від'именний (substantivum denominativum) утворює ся в угорско-руск. рівно як і в галицко-руск. від неуживаного суцника над: наді́ти, нанаді́ти НД. = „на стёрте вóстрия сокы́ры наметáти новы́й кúсень жельі́за, привары́ти, а вóдтáк закалы́ти“. нанаді́ў сокы́ру.

В угорско-рускім можуть також по два применники лучити ся разом пр. спе́ред, попе́ред, поче́рез, по́під, по́за, по́при, по́над, іспід (іспуд), і́за, поме́жи.

по може в зложених глаголах подвоїти ся: попо́скакáти, попо́кричáти гл. стор. 62.

Два применники можуть бути також в зложеннях: попо́дты́гати, попо́д'язáти, понаби́рати, понагваря́ти, понадрі́зувати, пообрі́зувати, повóддава́ти, пооббивáти, припові́сти, упозира́ти, упові́сти, поздúмати ся, позві́дати ся, попереверта́ти, попереми́тувати, позано́сити, заобри́ти etc.

Дуже рідко коли стрічають ся в зложених глаголах по три применники пр. поназдывáти Д. aufspießen = галицк. пона-тикати, понавтикати, понастромлювати; понаскóчувати Д. zu wiederholten Malen zusammenwálzen. понаскóчувала вода́ камі́ня.

Присловники триприменникові (mit drei Praepositionen zusammengesetzte Adverbien) = удовты́к Р. = гал. на-вты́оки, мы як увиды́ли того та удовты́к = als wir dies sahen ergriffen wir (schleunigst) die Flucht. — позасно́чи et позáсночи I. vorgestern.

В галицко-рускім находимо частійше ніж на Угорщині глаголи зложені з двома применниками. Численнійші також в Галичині і глаголи зл. з трома применниками, а рідко дуже навіть глаголи зл. з чотирма применниками пр. поназдоганя́ти, по-понасклáдувати і пр.*).

Сполучники (Coniunctiones).

1. Сполучники спійні або звязкові (coniunctiones copulativae): а (в значеню et, καί) (пр. взяў собі із до́му шість печя́в хлы́ба а шість фу́нтóв солоні́ны а шість лы́трів шпирі́тусу Стр. — хлы́б а вода́ panis et aqua. — пятьна́дцять а пятьна́дцять то три́дцять fünfzehn und fünfzehn macht dreissig), ай, айбо (служать до

*) Гл. Знадоби до Словаря южнорусского. Написав Іван Верхратский. У Львові 1877. стор. 65. і 66..

злучні лише цілих речень) і, та, та-й, та́кы Я. Лв. auch, та́кже (та́же), та́кож, так (дак) Лв., то, то-й; і — і, ани — ани.

Яко частиці вплітні (Übergangspartikeln) служать понайбільше: тай, ай, ой, ей, гей, гой, бой, пак, зась.

[тай гл. стор. 102. на горі ой йміли (мілого), в долині вязали І. — кедь я за́йду бой до церькви І. — ей, гой, га́здо по-ка́йме ся Гр.].

Подекуда у Руснаків угорських стрічає ся також частиця вплітна дьї пр. Чорна дьї я чорна, бо я зна́у са́ма, я про свою чорность ма́у фра́ра днесь НД. — Ко́лі я ся хотьї́ родити, та ма́мка йлі бы б́їли наленя́т пшени́чных хоть галушо́к, та пше-ни́цы выѓде не было́ дьї на не́бі І. — Імовірно дьї то сц́пла форма повельника дьїй від дьїяти psł. д'кати поєiv, agere.

2. Сполучники роздільні (с. disjunctivae): вадь magy. vagy, або, хоть Лв. (= oder), цы — цы, хоть — хоть, вадь — вадь, то — то

3. Сполучники супротивні (с. adversativae): а (в значеню: sed, vero ἀλλά, δε), а́ле (рідко уживане, заступав ся в угорско-рускім понайбільше сполучн. ай, айбо), зась (= грецке δε), дак (= так) Лв., пак, лиш, лиш́е, лем, а́бо — а́бо.

4. Сполучники порівнательні (с. comparativae): так, як, яко, ги, ге, гей, гэ́йбы.

5. Сполучники об'яснителні (с. declarativae). ож, не онь бы, не об́ы, не ожоб́ы.

6. Сполучники часові (с. temporales): коли, коль, нако́лі, кой, кей, на́кой, кедь, кед, як, як лиш, як лем, до́кы, до́кыль, до́каль, до́кля, до́толь, до́таль, до́тля, покы, покóль, покля, за́кóль, за́кля, за́к, за́кы. чим Г. Я.

7. Сполучники причинні (с. causales): бо, айбо, што; за́чым Вл. quia, quoniam; за́тым ea de causa; том́у.

8. Сполучники заключні (с. conclusivae): і так, про тотó, за́то, так што, отже-к; поза́чього З. quare, quam ob rem; цо́за́того idcirco, propterea; та́дь.

9. Сполучники намірні (с. finales): об́ы, аб́ы, бы, о́жобы, о́жебы.

10. Сполучники условні (с. hypotheticae): кедь, кед, кедьбы, кедьбы, ке́бы, ко́бы, кейбы, коли бы, аж = si. аж ны́кóму не ука́жеш wenn du niemandem sagen wirst.

11. Сполучники допустні (с. concessivae): хоть, хоть-бы, кедьбы, няй, най, на́йбы.

Частиці питальні (*particulae interrogativae*): як, што, де, кудá, куды́, ўдкы, вѣдкѡль, дѡкѡль, пѡкѡль, пѡкля, цы, цы-не, чий, ачий (ачей), ачень, чѣйбы, чѣньбы, áчейбы, áченьбы, да-ле (cf. nsl. da li).

Частиці перечні (*particulae negativae*): не, нѣт (нѣ, ни в зложенях: нич, нитко, нѣтко, нѣгда, нѣколи, нѣколи); де-бы-нѣт.

Викличники (Interiectiones).

и-е! Лв. (для вираженя радосты, захвату); гой! — гей! — и-я-гой! — ой! — ей! — еге! — есѣ! — а-яй! — йо-йой! — но! — ну! — ану! — ба! — цыть! — на! — фѣк! (Nachahmungslaut beim Blasen, beim Schwirren). — гоп! — бух! — хап! ВП. — швак! Пу. (для наслѣдуваня шелесту при затинаню меча, саблѣ, ножа і т. п.). — ус! ус! (накликунане при тровленю псами). — вон! — вѡнка! — грѡх! грѡх! (наслѣдуване голосу свинѣ). — няў! (няв) = miau! (наслѣдуване гѡлосу ката). — гав! (в. голосу пса). — куку! = guck-guck! наслѣдуване голосу (кованя) зазулѣ. — кукурѣку! kikeriki! (насл. пѣння когута). — кльон! кльон! = гал. квок! квок! (наслѣдуване голосу квочки). — рап-рап! (наслѣдуване голосу качки). — га-га! (наслѣдуване голосу гуси). — вѣвѡга! Пу. вѡга! ВП. (кличка погоныча до волѣв). — гись! тпру! тпрука! (кличка до овецъ). — цѣнька-цѣнька-ци! (кличка до свиней) — на-на-ки! (кличка до корови). — не-не! (кличе на конѣ). — не-чѣду-не! (кличе лошáта). — гѣсю-гѣсю! (кличе на гуси).

(поздоровканя і заклинаня). добры́день! Лв. добре рано! Кв. Лв. — дѡбры́й раноѡ! — дѡбру́нч! дѡбры́й вѣчур! — горáзд! — так ми Бѡже житá! Лв. soll ich so leben! — дай Бѡже! gebe Gott! — не дай Бѡже! Gott behüte! — дай Бѡже здорѡвля! Gott möge dir (euch, Ihnen) Gesundheit schenken. — няй Буг прѣйме! Gott möge es annehmen! (möge meine Handlungsweise als gute That anrechnen). — Бог бы́ ты побѣў! Gott soll dich strafen! — на мою́ дѣшу! — на мою́ вѣру! fürwahr! — бѡдáй-сь покáпаў! elend mögest du hinsiechen! — скаменьѣў бы! (каже про чорта) = пропавѣи, щезѣи, wörtl. möge er (d. i. der Teufel) zu Stein werden! möge er versteinern! — чорт бы́ ты взáў! der Teufel mag dich holen! — ей-бы твою́ дѣшу! — пек! — пек-за-пѣк! — пек бы му! hol' ihn der Kuckuck! hol ihn der Teufel!

Б. ВЗОРЦІ БЕСІДИ УГОРСКИХ РУСНАКІВ.

(Говори з наголою движимим).

І. Повірки і оповідання.

(Бочко Рагів). За дятла. Дятел віпросиў собі одѣжу капканісту: просиў Бóга, щóби Бог му даў красну одѣжу, а Бог му даў, áле мусит ся так трудити, як Руснак (до тóго рiч, щó дятел (Picus, Sprech) мусить собі мовольно здобувати корм шукаючи комах під корою дерев і заедно ковтаючи дзьобом).

(Росушки). За клегіню (Bufo, Kröte). Було, раз упаў гуд дуже голóдний; гáздá пушоў косити с чeлeдiнóу, а клегіня пришлá собi такóж до них. Жонá кáже до гáздi: пробiй вiї, а чоловiк кáже: не слóбудно! Даў їi дарáбу хлiба. Відтáк пушоў чоловiк куповáти мелáй, а клегiня дає му два вóзи мелáю і пóяс чeлeдiнcкiй, абi се оперeзáла eгó жонá: пóяс буў гóдний. Чоловiк взeў і думáє: ану, пробалю́, оперeжу я тим пóясом дeрeво. Взeў, опоясáў, а дeрeво від тóго пóяса перeгорiло. А то клегiня зo перeсeрдя далá такiй пóяс (Замiтно, щó рoпавку, котру в иньших сторонах именують бáба, чарiвка, чарiвнiця, бoсopкa, бoсopкáня і т. п., тут зовуть клегiня т. в. княгиня).

(Горондá). За лoмoвoгo кoрoля (Troglodytes parvulus, Zaunkönig, Zaunschlüpfer). Коли судили, тко бóде царь пóтятóж, то орeл полeтeйiў мaй-вiшe, а вoн мáленькiй сeйi сму пoд крилo та полeтeйiў iщи мaйвiшe, тaй вoн oбстáў зa цáря пóтятóж.

(Страбичiв). За вoлoвoє oкo ((Troglodytes parvulus). Коли собi птiцi хoтiли ўбрати кoрoля, присудили, щo тoй мeжи нiма бóде кoрoль, тко мaйвiшe пoдлетить. А вoлoвoє oкo спрятало ся пoд крилo гeллы i як пoлeтeйiў орeл мaй горi — тoгдi вoлoвoє oкo ся ўхoпило i вiшe пoдлетeло а птiцi зáчaли ся смiяти: oтo кoрoлик!

(Страбичiв). Як циганин убирáў пчoлы дiкi i кавáў: „мoй нáньo, мoй дьiдо бeў пчoлáрь!“ Кум кавáў циганинoви, щo я знáу пчoлы в лiсi, а циганин хвалiў ся: мoй нáньo бeў пчoлáрь i мoй дьiдо i я пчoлáрь. Пoшли в лiс та кум указáў циганинoви

пчóлы на дубі, та циганін уўшоў убірати (= вийшов вибирати). Як пòдòйшоў горі, як го укусила една пчолá, а вòн кáже: кусь бóжа мáтка: Бог тя даў! і дрúга укусила а вòн кáже: кусь бóжа мáтка, Бог тя даў!; як трéтя укусила, тогдý кáже: кусь бóжа мáтка, чорт тя даў! і с тым долы в дуба упаў. Дòкы она́диў пчóлы, кум покляў тёрня: о́коло дуба вся́ды терня́чка. Циганін кáже: на што то кúме кладéте? а кум на тóе: кúме, мед бóдете метáти, абý на зéмлю не упаў, абý на тёрню ся становиў!

(Страбичів). За циганіна-ковалá. Кум понис (пони́с) до циганіна плугóве желызо острити, а циганін наостриў і кúмови горáчое даў у рúки (рúкы).

(Страбичів). За комарá і вóўка. Комáр кúсать, лем мáленько співать. Пòшли комары д вóўкови, иміли му густі — а вóук одпрóшуваў ся, абý ішли гет. Онí казáли: лем еднó нýту заспівáме пáнови велико-мóжному, а вòн ім казáў: прийдýт на Андри́їв день. А онí му казáли: тогдý ужé нам вели́кий є пòст!

(Страбичів). За югасá, што шаркані побіў та сло-боліў гóрод. Раз бýла една вдови́ця та быў в не́й е́ден сын та не мáли што й́сти, бо худóбно ся дýяли та дес роздобы́ли кендери́цы та спеклі богáчк (пòднóра хлы́бови). Вídовáли гóрько. А той хлопчýско, як пòдрóс, та пошоў далéко служити, та нáяў ся служити у еднóго пáна за югасá. Такýй при́каз маў вòд пáна, абý гнаў вóвцы (ю́гы) за еднó гóру в ё́ден красны́ сад. А в тóм садý быў ё́ден гóрод закляты́й, та бýли в тóм гóродý три шаркані (— з гáда ростé —). А вóвцы пòшли в тот садóк пáсти. В тóм садкú травá бýла золотá і водá золотá. Та золотú травú пáсли а золотú водú пили. А бýли в садý три дéрева: еднó золотóе дéрево — так ся звáло — дрúгоє сри́берное, трéтєє диймантóвое. На тых дéревах бýли три чичкы (рúжи) красні: золотá, сри́берна і диймантóва. А овòн — тот югáс — почáв рубáти бáлтоў тотó дéрево, де бýла чичка золотá. Як рубáў дéрево та уйшла́ шаркáнь с тóго гóрода та хотýла йго́ изы́сти а мáла шість голóв ай бо вòн тогдý кáже: чекáй, брáте, мáло погóстиме ся — а она́ йомú кáже; ба! чим бысь мня гогóстиў. А, кáже, мау я дýла тéбе гостинú дóбру. А вòн взяў собі із дóму шість печáв хлы́ба а шість фунтóв солони́ны а шість лы́трóв шпиритусу. Та роззялá собі роты, всы́ шість, нараз — а вòн у кóждый рот вер печáв хлы́ба, фунт солони́ны і лы́тер шпиритусу — та як она́ тотó вшы́тко скельтувáла та нараз ся лем переверну́ла, бо ся упила. А вòн тым балтáтьгом постинáв всы́ шість голóв. Та тогдý то дéрево истáв і рúжу урвáу золотú. Як урвáв, то задýв за клéбан та то ся му дúже сьвiтýла ва клéбаном. А у тóго пáна, што вòн служив, бýли три кишáсонкы (панни) дúже красні, а трéтя майкрасша маймéнша. Ай

бо як вѳн тоті вѳвцї гнаў домѳв, та як быў на горі, дўже засвітїла його рўжа на пѳнськый ѳболок, де тоты кїшасѳнкы бывѳли (сидїли, мѳшкали). А кїшасѳнкы дуже його чекѳли, абї тотў рўжу їм даў. Як прийшоў домѳв у двѳр, нагнаў вѳвцї в маштѳльню. Айбо майстѳрша загнала свою собѳянку, ѳбы продаў за грѳши. Нѳ хотыў. Як нѳ хотыў, загнала пак середўща. Такый мїх грѳший му ѳбїцѳли, яко вѳн сам. А югѳс нѳ хотыў дѳти. Загнала маймѳнша, та тѳ вѳдарь даў, нѳ хотыв дудкы брѳти. Онѳ собї поклѳла той цвїт у пѳгар, цвїт дуже усвїтїў пѳ хыжи так як лѳмпа, ще й лѳпше. А вѳн пак рѳно назѳд хотыв їтї гет. Та рѳно кѳже пан: ци хѳчеш ще служїти сѳне? кѳже: пѳне! не хѳчю; кѳбых мы дѳли, штѳбых я просїў, двѳнадцѳть печѳв хлѳба, двѳнадцѳть фўнтѳв солонїны, двѳнадцѳть лѳтрѳв шпїрїтусу. Та даў му вшїтко. Та даў му сомѳрика з вѳзиком. І вѳн собї склаў вшїтко на вѳзик таї їде з вѳвцѳми, вѳвцї спѳред а вѳн с сомѳриком за вѳвцѳми. Та пѳшли назѳд у тот садѳк, де тот гѳрод быў. Нальлѳў вѳвцѳм воды, та вѳвцї пѳсли таї пїли вѳду. А вѳн почѳў рубѳти срїбѳрносѳ дѳрево. Раз ѳтвори́ли ся желѳзнї воротѳ на тѳм гѳродѳ, колї пѳчнѳ лѳзти шаркѳнъ з того гѳрода та д нѳѳму (їд тѳму югѳсови). Гев, кѳже, пѳйташ, та ты мого брѳта учѳра укытїв. Ідѳме ся борѳти, тко дужїшшїй (дужїсшїй). Та, кѳже, брѳте, їдѳме: пѳдь ще, най тя погѳщу на ѳстѳтнѳм чѳсы. Ба, кѳже, чим бысь ня погѳстив? Ё, кѳже, брѳте, мау я, небѳй ся, мау я дѳста гѳстїны дѳїла тѳбе. Рознїмай роты! Рознѳлѳ двѳнадцѳть ротѳв, а югѳс у кѳждый рот вер печѳву хлѳба, фунт солонїны і лѳтер шпїрїтусу. Як югѳс усыпѳв у кѳждый рот, то шаркѳнъ упїла ся та впѳла. Та пѳной югѳс зрубѳў гѳловы вшїткы двѳнадцѳть. Языкы поѳдрїзуваў, склаў у жеб (кїшеню) а як їсклѳў, то тогдѳ дѳрево зѳтѳв срїбѳрне, та рўжу тотў срїбѳрну, што бы́ла на верхў, ўрѳв та задѳв за клѳбан. Як вѳчур быў, та назѳд домѳв вертѳў. І вѳн ще далѳко быў вѳд пѳнського каштелѳ. та вже вїдѳли кїсѳшонкы, што їщи крѳсшу рўжу несѳ. Тотї двѳ старшї сѳрдїли ся дўже на маймѳншу, ѳж їм не хотыв дѳти за грѳши а маймѳншїй даў вѳдарь ѳбї рўжи. Тогдѳ югѳс тот вѳчур переночувѳв, та пак у пѳна ўпросив двѳдцѳть чѳтыри печѳв хлѳба, двѳдцѳть чѳтыри фўнтїв солонїны і двѳдцѳть чѳтыри лѳтрїв шпїрїтусу. Товдѳ, як єму пан ўдаў, та склаў на вѳзы та назѳд їз вѳвцѳми у тот сад, де гѳрод быў. Тогдѳ нальлѳў у валѳв дейментѳвойї воды, ѳбы вївцї пїли і ѳбы деймантѳву трѳву пѳсли, та почѳв рубѳти деймантѳвосѳ дѳрево, на котрїм бы́ла деймантѳва рўжа. Тогдѳ, як рубѳть, воротѳ ся желѳзнї ѳтвори́ли, колї ся пѳчнѳ сўнути вѳдти шаркѳнъ ¹ двѳдцѳть чѳтыри гѳлов у нѳїї — сѳлать ѳгнѳм їз рѳта на тѳго югѳсѳ. Кѳже му шаркѳнъ: гей брѳте, вжесь ми вкытїв двѳх брѳтѳв, укычў я, кѳже, тепѳрь тѳбѳ. Та брѳте вїджу я, ѳж ты менѳ тенѳрь загўбїш. Ай, кѳже, ще на

остатнѣм часѣи пой, та ся погѣстиме. А, кáже, чим бы ты менѣ погѣстив? Е, кáже, маю я дыла тѣбе, дѣбру гѣстину! рознимай роты! Як розняла роты та югáс у кѣждый рот вер пѣчаву хлыба, фунт солонины, лытер шпиритусу. А як шарканы то вшытко скельтовала, тай упала, бо ся упыла. А вѣп бáлтятѣом гѣловы вшыткы постинаў, языкы поудривуаў двáдцять чѣтыры і склаў у жѣб. Та тогды ся взяў та пѣшов у тот гѣрод, а там были у сыных на стѣни на клинку дванадцать ключѣв. А вѣн тѣи ключи взяв та кѣжду хыжу (цѣмрю) тыма ключама поудмыкав. А у дванадцятѣ хыжи золотый стѣл на середынѣи і вѣкѣл столá дванадцать стѣльцѣв захрыщыхъ золотыхъ. Та сыў на еден. Пообзирать на стѣину — а на стѣинѣи висить дванадцать маж бегарѣв. А вѣн еден бегарь зняў та луснуў у стѣл, та явили ся спѣред ньѣго дванадцать иношѣв і кажуть: што пан прикажуть? Обы ми тут йисти, пити і плáтя, якѣ я хѣчу. Дѣраз му ся стáло вшытко, што трѣба му было. Та там газдовáв тот югáс, там обстаў пáном, як шарканы побийў та слободий гѣрод.

(Страбичѣв). Як Христѣс через двѣ души загубийў селѣ а св. Петрѣ цѣлий рѣй розшиб у вѣду за едну пчолу. Коли пѣшли в еднѣ село Исус с Петрѣм та чѣрез двѣ дѣши Исус загубив селѣ. А потѣму вже пчѣлы найшоў Христѣс на голузы. І кáже Христѣс Петрѣви, обѣи голужу взяў ис пчѣлами. Ишли пак дáле. Пѣтрафило ся, што чѣрез вѣду трѣба было ити, чѣрез лавѣчку, а еднá пчѣлá вкусила Петрá, а Петрѣ розшиб всѣ пчѣлы у вѣду, бы ся потопили. Уйдуть на бѣриг, пообзирать ся Христѣс на Петрá. Пѣтре, кáже, де тотѣ мухы? А Петрѣ повий: Гѣспѣди, еднá ня укусила, та всѣ пчѣлы розшиб у вѣду. А Христѣс кáже: Не трѣба было всѣи погубити, лем едну. Ты казав, на што я тѣлько душ погубийў а ты всѣ мухы погубийў тепѣрькы чѣрез едну!

(Страбичѣв). За тѣѣ, як Христѣс ряннѣй дѣивцыи присудийў нѣдлого чоловика. Лежаў пуд грушоў чоловик, та лыноваў ся урвати грушкѣ (грушкѣ), та пак лем тѣму зийў, што емѣ в рот упала. Тудá потѣм ишла еднá дѣвкá плáтя прáти. Исус ис Петрѣм ишли та кáже Христѣс тѣму чоловикѣви: куды сѣсь путь идѣ? а вѣн пѣднуйў нѣгу і кáже: от-тудá! нѣгоў указаў путь. Ишоў Христѣс с Петрѣм дáле, та пришли ид дѣвѣчыцы, што прáло плáтя та кáже: дѣвѣчыкѣ, кудá сисѣ путь идѣ? а дѣвѣчыкá вѣрлá прáйник та указала Христѣви, кудá тот путь идѣ. Та кáже Петрѣ Христѣви: што мы тѣй дѣивцыи дáме за сѣсѣ, што нам путь указала? А тѣго чоловика йий дáме, што лежить пуд грушоў. А Гѣспѣди, та тѣго чоловика йий шкодá дáти, бо пѣдлый. А, кáже Христѣс, кѣдыбы обѣѣ пѣдлѣ, то бы загыбли, а так бѣдутѣ жити, бо она ряннá, а вѣн пѣдлый. (Гл. Пѣези Николая Устыановича. Ч. I. Львовъ 1860. стор. 71. Прѣвѣдѣниѣ (Изъ устѣ народа. Притчá вторáя).

(Страбичів). Як Христос ночуваў іс сятім Петром у газды а жона вернувши с корчмы была Петра двічі. Припросили ся Христос іс Петром на нощ до єдного газды. Та леглі на нощ спати. Христос люг за кош на єдєн бок, а Петро на другый бок. Тогды старша была жона од чоловіка. То чоловік быў дома, а жона в корчмі піла. Та пришла с корчмы жона та звідала ся, што там за бетанги прийв. Тот каже: подорожні люде. А она ваяла бегарь та почала свого газду бити. А як ся на газды набила, та почала Петра бити. А як ся на Петру набила та каже: де той другый, абых ся і на нїм набила. Ай бо Христос каже Петрови: Пётре іди сюды, де я, бо буде тя зась бити. Ай бо Петро пушов, там, де Христос спав та тота жона назад Петра біла. І так сятого Петра біла двічі.

(Лучны великы). За корову з волом іспряжену. Газа іспряг быў із волом корову орати, бо не маў двох волів. Коли мало уйшли корова з волом, та корова ся бояла поля: думала што то выштыко йї орати, а вїл знаў, што лем (лише) єдєн дараб. Корова каже воліви: неборе воле, широкое поле! а вїл йї одказаў: ещєсь не орала, та вжєсь ся заср...!

Лучны великы). За чоловіка, што нюс у млын віко кындирицьи та говориў нерозумно так, што трічи го набили. Чоловік нюс у млын віко кындирицьи, та все казав: од віка вайтаків! од віка вайтаків!*) При путі сіяли пшеницю, та тотό учїли та сєрдили ся, ож вїн просить, щобы їм од віка вайтаків ся уродило. Імїли того чоловіка і ўбили та казали йому, абы ішов путём говорячі: не гонїте бысьте ни перевозїти, ни переносїти. А там нєсли умерлєв. А ті, што нєсли, розсєрдили ся, імїли того чоловіка та зась ўбили його! А пак повїли му: іди путём говорячі: такє бы не човати, не видати. А тамшла свадьба: а ті зась розсєрдили ся, імїли його та зась ўбили за тотό, ож вїн просить, абы свадьбы не было нїгда. Та дале пушоў пак у млын, ізмолоў зерно та принос дожєв а идучї не говориў нич, бо трічи го набили.

(Лучны великы). Як то сятїй Петро лыновавў ся ізняти грєйцаря із землї а потόму много разів ісхылїў ся збирачи черешнї, што Христос купїў за грєйцарь. Раз ішоў Христос іс сятїм Петром путём та пустиў грєйцарь єдєн зад сєбе. А Петро сятїй видїв грєйцарь тот та лыновавў ся ізняти, бо ще сьтїй быў. А Христос купїў за грєйцарь пак черешень. Дак Петро сятїй зглоднїв, а Христос все пушїў по єднє черешнї у порох на путь. А Петро все зняў та обдўў од пороху та все у рот вер тай ззыў. А як Христос

*) вайтаків = мірна, што берє млынїрь, такє мытє.

усы черешны уметаў — а то на доўго было — та як узбираў сятый Пётро черешны вшиты та поійў, Христос каже: а што ты Пётре із заду збираш, што ты робиш? Я збираў черешны та йім! Бо Пётро сятый гадаў, што Христос не вить, ож вон збierać черешны. Та каже му Христос: вить Пётре, не хотів есь ся раз ісхилити та грейцаря зняти, а теперь колькось ся разов ісхилиў за черешнями!

(**Лўчны великы**). Няй Буг прійме! (рówka з бабы, што вернула была в одпусту). Былам на одпусты, знаєте: повернулисье путьом до многых церьков; у бўкеу¹) вёрлям двадцять грейцаров — няй Буг прійме! — нищим і ковдушам²) далам двадцять грейцаров — няй Буг прійме! — на слўжбу далам двадцять грейцаров — няй Буг прійме! — іскельтовалам³) двадцять грейцаров — няй Буг прійме! — а на Божое⁴) далам двадцять грейцаров — няй Буг прійме! — і так чорт взяў золотый срібэрный!

(**Лўчны великы**). Няй Буг прійме! (наріче баба на невдяку сусьіды). Цы не нагодувалам ти сироту?⁵) — няй Буг прійме! цы не помагалам ти копати?⁶) — няй Буг прійме! цы не помагалам ти прати? — няй Буг прійме! — цы не пушлам ти хлыб іспечі, колісь хвора была? — няй Буг прійме! Бог бы тя побій! чорт бы тя взяў!

1) скарбону 2) жebraкам 3) выдала на пройідок 4) „до монастыря складають ся гуртом: купують завісу (хоругов, фану), крест вадь дакое украшене: на Божое“ 5) сирота = „дытїна ниже девять роков, цы має отця, цы нїт; хоть богатаго отця, хоть худобного“ 6) кындирицю (кукуруду) копати.

(**Лўчны великы**). За Юрка, цариного сына, до котрого ішли три голубкы. Быў де не быў еден царь, тот маў цариного сына а тому сыну*) имня было: Юрко. Та ішли ід ньому три голубкы; а то были (були) дывкы. Тоты дывкы посадили едну грушку серед царського двора. А там тот сын даў справити постіль красну та все ішоў там на вочь спати, та царь ся чюдоваў, де вон іде з бурка (Буг) спати. Та загнаў собоянку, бы пудпозирала, де вон іде спати, Она пушла позирати, аж там три дывкы спали із ним. Та ўняла ножичьки з жеба та удривала май старшо дывцы волося мало, та поклала в жеб та пошла та ўняла тото волося в жеба та указала царьови. І тоты дывкы устали, та майстарша увидыла, ож йї волося уризано тай сплакала тай почала говорити: ож йї даў так обемшити тай забрали ся тай пушли гет. І казали, обы желызні бачкory порваў, та не найде их (не найде их нїгда). І вон тогды пошоў до-хыж та ізгойкаў на вотця собі. І тогды забраў

*) Подобно як пні на з (а) часто місто накінчика у в dativ-i приймають о ви (після сынови), так знов декотрі пні на з (у) нпр. сын, верьх инодї мають в дайнику накінчик пнів на з (а) пр. сыну, верьху (так як ракос).

собі два міхы грóший тай чотыры кóнны тай кóчiша (вiзника) тай зáбрали ся тай шли дáле непрестáнно... фурт... iшли все дáле та надóйшли на еден лыс великый тай там стáли на обiд тай на полúнне. Як одполудно-вáли, зáбрали ся та iшли фурт*) тым лысом великым. Та зострiтив ся еден чьоловiк тай звiдали ся го, цы не видiв дáнде iх дiвóк. А тот iм одповiв, ож не видiв iх. Тогды онi зáбрали ся тай iшли назáд дáле. I тогды дóйшли до ённой крáсноi зáгородкы i там стáли та пришлá д ним еднá старá бáба тай повiла кóчiшови тай далá якiйсь воровшáг (звiля до ворóжени) та казáла му, абi тотó царськóму сынови даў ся напiти. Тогды як пришлó дванáдцять гóдин, та даў му ся тóго напiти i тогды вон уснуў вóд тóго а тогды пришлá iд ньóму тота мáй стáрша дывка тай пóчала йóго зганяти. Вон не хотыў устáти i тогды почалá йóйкати коло ньóго, онá казáла кóчiшови, ож бы му повiў, ож онá была кóло ньóго. Тогды одклонiла ся тай пóшлá гет i тогды вон устáв, пóчав плáкати i тогды вон повiў кóчiшови, ежебi го рiзаў ножóм, як прийде тотá мáй стáрша дывка i тогды дрóгый день назáд прийшлá тотá бáба та далá назáд му тóго зыля ся напiти i тогды прийшлá тотá дывка i пóчала назад го зганяти. I тогды пóчала назáд плáкати. I ўняла сáблю тай написáла, ож бы тóго кóчiша тай тотú старú бáбу iстáў. I тогды вон устáў тай прочитáў тотó писмó, ўняў сáблю тай iстáў тóго кóчiша i бáбу. I тогды ся вон забрáў тай пóчаў iти гет. I тогды iшов та найшоў трьох людi — тотó были брáтя собi та вмер iм отiць та лишiў ённу шáпку такú, што кед поклáў на гóлову та го невiдко, тай кóлесо такóе, што кедь стáти на ньóго та повiсти: „де хóчу, там скóчу!“ кóлесо скóчить. Тоты три ё брáтя бiли ся на тóм, чiя бóде шáпка та кóлесо. I тогды хлóпець взяў тотó уд них i повiў iм, жéбы пóшли еден на еднú горú а дрóгый на дрóгу а трéтий на трéтю. Та котрый прийде скóрше, та тóго бóде. I тогды вон стаў на кóлесо та повiў кóлесови: де хóчу, там скóчу. Тай повiў кóлесови, ожбы скóчило iд тым трьом дывкам. I тогды скóчило тáмка. А тоты дывкы были в однiм лысы у пiвници. Та ўшла мёнша вон та увидыла йóго ож вон iдé i тогды згóйкала на сестрú собi, ож вон iдé. I тогды мáй стáрша iмiла сiбi бiти. Забыла вже была за царськóго сына. Та ўйшла i онá вон та попозирáла, ож вон iдé. I тогды прийшлá iд ньóму тай обiяла йóго i поцыловáли ся i так жили.

(Пузнякóвцы). Якú за шкóду ўдумаў вóўкови кáру чоло-вiк, што маў жонú дúже джангливу? Раз была еднá пáра: муж i жéна. Жонá была дúже джанглива (свадлiва) i все ся вáдила iс своiм гáздóў. На бiдú прийшов воўк i зьзыў чотыры вóвцы с кошáры. Гáздá ся бояў жёнi тотó повiсти, бо знаў, ож, кедь повiсть, та пóдла бóде

*) пiм. fort.

его вечэра — айбо затайіти не мож было. І так овён смиренно каже свойій жоні: Ай жінко, не добрі ся у нас стало. Женá звідать ся, што такое? Я бым тобі повів, ай бо ты будэш дуже сердіта. Женá звідать: што тотó? што тотó? Тогды гавдá каже: Та прийшоў воўк у кошáру і зъзыў чотыры вóвцы. Тогды жонá зачне: А бода́й бысь ся гáздо быў не скольчыў (обысь ся быў не насча́днў — не наро́днў), та́кый ты у мене гавдá! Так то мені загородишь кошáру! Готова пра́ця пропа́дать! На то каже гавдá: цыть жоно, перебудеме мы тотó; там шко́да, де худóба І тогды вяў ся, пушоў до сусы́ды і позы́чыў едно желызо, іс котрым воўкы імауть і так пòдста́вив на тотó місто, куда воўк зайшоў і лишіў там на вóч. Ра́но прийшоў позира́ти і вídить, ож воўк ся іміў у желызо. І дуже ся зра́доваў, ож вовк ся іміў. І так біжыть ід жоны́ і каже: ой, жінко! я бы ти щось (= штось) повів, айбо то не такое, ги учóра. Но што тотó? до чьóрта ты все мені якыйісь новины́ прика́уеш! А нуж слухай! я воўка, котрый вóвцы поійў, іміў! — Цы цыле? — Іді! позира́й! — Жонá пòшла і вídить воўка у желызы́ і каже: Хва́ла Бо́гу, штось го ймив: тепэ́рь, цы зна́еш што? тепэ́рь ўдума́й таку́ ка́ру, обы́ усé жиў, обы́ ся усé мучиў. Гавдá каже: та што бы тотó было? кедь му йісти не дам, іздóхне з го́лоду, ско́ро здóхне. Кедь го біти́ бóду і так іздóхне уд біткы. Тогды жонá каже: што мені до то́го: дам ти три дни, ўдума́й таку́ ка́ру, ге-м ти каза́ла. Гавдá пуйшоў і думать і думать; да́ле так собі га́дать: та цы трéба бiлшу ка́ру, ги мой: уд коли́-м ся ожениў, усé живў, але-м бiдуу, та май лы́пше бóде, кедь я і воўка ужéню. Тогды біжыть ід жоны́ і каже: та ужé ка́ра на воўка гото́ва: нич не вчiну із ним, лем го ужéню; бóде жыти і усé бiдовáти.

(Пузнякóвцы). За богачá, што помiпáў паскы́, як пòп сятіў на Велiкдень пiла цéръкви. Буў (быў) худóбный чоловiк та не мóg собі мукы купити на паску та думаў собі: што робити туй без паскы? Придумаў собі, ож вóзьме едно дéрево і урúбать (ўтеше) ги ё́дну паску і так вчиниў. Потóm яйцём замастиў і понiс на Велiкдень сятити. Стаў пiла цéръкви ко́ло едно́го богачá, а богач маў із пòдлого жiта чóрну паску і увiдыў у сусы́ды худóбного бiлшу і кра́сшу паску. Тогды, як ся худóбный обернуў із ганьбы (стыда́), помiнiў паскы́. Як пòп посятив паскы́, пòшли домòв, тогды худóбный увiдыв, ож у него дóбра паска і каже: Бог милостивый посмотрив на мене і з деревляно́й паскы учiниў жiтну! А богачь, ож укראў паску, та казаў: Бог ня покараў, ож ем укראў, паску, і пшени́чну перемiниў на деревляну!

(Пузнякóвцы). Іс котро́го дéрева Христу́ хрест пра́вили? Коли́ премудрый Соломон буў за ца́ря, та пра́виў цéръков таку́, обы́ та́койі в свiты не было́. Та смў трéба было́ такое́ доўгое дéрево, што

вѳн не гѳден бѳу такѳе найтѳ. А вѳн гѳден буѳ чѳртѳм розкѳазовати та склѳкаѳу вшѳйткѳх чортѳв, цѳ знѳвуть за такѳе дѳрево, ги емѳ былѳ трѳба. А чортѳ казѳли, ож они не знѳвуть за такѳе дѳрево. А пак ся ѳзвѳв едѳн чорт, ож овѳн знѳе за такѳе дѳрево. А Соломѳн, тот царѳ, казѳу йѳмѳ, обѳй йѳшѳ принѳести, а овѳн казѳв, ож емѳ не слѳбѳдно тотѳ кѳвати. А пак Соломѳн заклинѳѳу го живѳм Бѳгом, абѳй ишѳѳ принѳести, абѳй умѳк (умѳк) иѳ корѳнѳм. Тотѳ былѳ три дѳрева. Та чорт пак умѳк та принѳѳс ид церѳкѳвѳ а Соломѳн пак тотѳ дѳрево потѳсѳѳу тѳй тотѳ дѳрево не придѳло ся йѳмѳу на церѳков нѳгдѳ. Бо тотѳ дѳрево ѳросло бѳло иѳ Адамѳвѳй голѳвѳ. Бо колѳ Адам бѳу хвѳрый та звѳдаѳу йѳго сын, што вам нѳню є, бо дѳти нѳтко ще не буѳ хвѳрый — а вѳн повѳѳ сѳновѳ свѳму: я болѳ за рѳйськимѳ благѳма.*) А вѳн каже: я вам нѳню принѳѳсу рѳйськѳ благѳ. Та пушѳѳ пак тогдѳ, ож пѳдѳ в рай. А там ѳгнел стѳѳѳ на воротѳх иѳ мечѳм. Та кѳже му: кудѳ идѳш? Идѳ в рай принѳѳсти нѳнювѳи рѳйськѳ благѳ. А ѳгнел йѳмѳу казѳу: тобѳ там не слѳбѳдно итѳ; чѳкаѳй тут, а я тобѳ принѳѳсу. Та пушѳѳ пак ѳгнел та уломѳѳу му три прѳты иѳ такѳго дѳрева, што сѳм раз бѳльшов уд сѳх дѳрѳв, што иѳнде ростѳтѳ, окрем рѳя. Та даѳу му три прѳтикѳ-еднѳлытѳкѳ — што еднѳго лыта ѳросли — а вѳн понѳѳс вѳтѳцѳу собѳ Адамѳвѳи: кѳже: ге-де! нѳню! райскѳ благѳя. А отѳць му взѳѳ та й сплѳѳу вѳниць та поцѳыловаѳу тот вѳниць та поклѳѳу собѳ на гѳлову та умѳр пак. Тотѳ дѳрева ѳросли з тѳх трѳох прѳтѳв, што чорт нѳс Соломѳновѳи на церѳков. Та колѳ чорт мѳкаѳу тотѳ дѳрева, та Адамѳва голѳвѳ (кѳстка) с корѳнѳм ся ѳмкла. То тотѳ пак дѳрева обѳстѳли коло церѳкѳвѳ, коло Соломѳновѳй, та там стѳѳли, дѳкѳ ся Христѳс не рѳдѳѳ. А як ся Христѳс урѳдѳѳ та пак як го жидѳ мѳчили та хотѳли распѳнѳти на хрѳст та с тѳго еднѳго дѳрева, што стѳѳли коло церѳкѳвѳ, му спрѳвили хрѳст — а з дрѳгих двѳх, што стѳѳли, ще тѳм двѳм разбѳйникѳм, што бѳли распѳтѳ иѳ Христѳм.

(Пузнякѳвѳцѳ). Як то едѳн худѳбнѳй чѳловѳк зѳмѳстиѳу ся на чѳрѳцѳох, ож хѳтѳли звѳсти крѳсну жѳнѳу му. У вѳрѳшѳ Мѳнкаѳи у еднѳго худѳбнѳго чѳловѳка былѳ дѳже крѳсна жѳнѳ та черѳцѳы бѳ йѳ дѳже рѳдѳи взѳтѳи за фрѳйѳрку (за посѳѳстру). Та кѳждѳй иѳ неѳ гѳворѳѳу: цѳ бѳде йѳмѳу за фрѳйѳрку та даѳѳ йѳѳ (йѳв) сто срѳбѳрных. А она повѳла гѳздѳи собѳ, а гѳздѳа йѳв казѳу, обѳй повѳла кѳждѳму, обѳй прѳйшѳѳу вѳчур до нѳѳи, бо еѳи гѳздѳа пѳйдѳ у млын. Та обѳй повѳла кѳждѳму окремѳ, обѳй едѳн за дрѳгого не знѳѳ, ож пѳдѳ там. Та обѳй еднѳму повѳла, ож бѳ прѳйшѳѳу у сѳм гѳдин вѳчур, а дрѳгому у вѳсьм, а трѳтьѳму у дѳвѳять і так дѳле за шѳром кѳждѳму, абѳй ишлѳи у гѳдѳну едѳн за дрѳгим. А йѳв

*) На запитанѳ: „што такѳе: за рѳйськимѳ благѳма?“ опѳвѳдач казѳв: „за рѳйським дѳбрѳм“.

газда ўкопаў у сьіндох за сьінныма двэрыяма адну яму глыбоку, такую, абы стала дванадцять черцўв (черцўів). Тотá яма была ізвэрьха гузка а у споды шырока. Та на вэчур газда йбв (йбї) узяв карбáч, бо вон во́лы не маў та пшóў вонка та спрытаў ся за хыжу, а жоны собі повіў, ож як черніць прійде, та бы тобi ўличиў сто сріберных на стóл а я б́уду позирати на оболóкы ізвонка. А тогды́ л́усну у карбáч та повім: ві-во-га! А ты черцьови повідж: ідыть пáне за сьінні двэри і спрычте ся, докы газда дóхыж прійде. А вы пáне пóдете пак вон із за двэри, як газда дóхыж прійде. І так ся стало вшы́тко, як газда повіў. А черніць пёрший ішоў за двэри та там лем ізгремів у тоту яму за двэрыяма. Та там стоіў у я́мі, бо ўйти з не́йі не гóден быў: яма б́ыла глыбока. А газда пушоў наза́д із корбáчом за хыжу та ся спрытав. А як прійшоў д́ругый черніць та́й тот ўличиў сто сріберных на стóл. Та л́едва устїг ўличи́ти а йбв газда л́уснув у карбáч ко́ло оболóка та ка́же: ві-во-га! А чернець ка́же: де я ся тепе́рь дыў? А жона́ му ка́же: ідыть пáне за сьінні двэри, там ся спрычте, докы газда дó-хыж прійде. А пак вóдти пóдете вон, як газда б́уде в хыжи. А тот пр́ятаў ся за двэри та́й упáў ід то́му черцьови у яму. А вшы́ткых черцўв б́ыло в манасты́рї дванадцять. Та котры́й там у ночі прійшоў, та ко́ждый ўличиў грóши та пр́ятав ся за двэри та ко́ждый там обстаў за двэрыяма у я́мі до рáна. А рáно тот газда напхаў там солóмы у яму та польляў на́фтоў та запалїў а звэрьха із во́за за́кладкоў за́клаў яму. Та они ся там зафо́йтува́ли (задаві́ли ся), та сто́яли прóсто, бо па́дати н́ыкуды́ б́ыло, лем сто́яти ста́млять. А пак рáно до то́го газды́ далї́ адно́го гусаря́ на квáртиль. Тот ѓусарь ка́же: гáздо, я у вас буд́у на квáртиль — а газда́ йо́му ка́же: у мене не б́удете на квáртиль, бо у мене́ в ночі чорт п́уджати пóд хыжоў. А гусарь ка́же: ко́бы прійшоў тепе́рь п́уджати, коли́ я ту́й буд́у. Та у вэчэ́рї далї́ гусарьóви вэчэ́рю, обы́ ко́ло сто́ла вэчэ́ряў, а газда́ узяў мóтуз та адно́го черця́ засилиў у я́мі за шыю та ўтяг вон та припéр ко́ло оболóка вонка. А сам прійшоў дó-хыж. Та сьїў на сто́лиць та говорїў іс гусарьóм, до́ки гусарь вэчэ́ряв а пак ка́же е́му газда́: алé ужé штось позирать на оболóк! а гусарь хóпнїў із клі́нка са́блю та ўбїг вон та швак! в шыю то́му черцьóви. Та загóйкаў на оболóк гусарь: но гáздо, не б́уде б́ольше п́уджати, бо я е́му гóлову удтяў. Та ка́же: де го ды́ти? Понесы́ть го пáне у Лáторицю, та вэ́ржте го з мóста в во́ду. А гусарь взяў го на́ плечи та нїс го, а ва́рта го зо́стрїтила, а звїдали е́го: тко то-то? а вон ка́же: я чорт! та нес́у черця́ в во́ду. Та ва́рта ся спобóяла. Та до́кы вон понїс то́го в во́ду та вер, а гáзда до́ти ўтяг д́руго́го черця́ з я́мы та покляў горі́ оболóка вонка. А гусарь прійшоў у двóр. А тот сто́ить горі́ оболóком. Гусарь д́умаў, ож то тот, што вон вер го в во́ду та ка́же: ты скóрше прійшоў, ги́ я? Та удтяў му гóлову на́зад ко́ло обо-

лока. Та дохыж уже не йшоў гусарь, лем взяў го на плечи назад та нїс го в Латорицю. А вярта зась його увїдыла, та каже ему! тко там? А вон каже: я! Вярта йому каже: та тко ты? а вон каже: я чорт. Та звїдаты ся вярта: што там несеш? А вон каже: несў черця в вѳду. А вярта тогды пѳшла у манастырь ізганяти черцѳв, ож чорт их понѳсить в вѳду. А черцѳв (черцѳв) не было вже у келїйках, коли вярта хотыла ізганяти. А вярта пѳшла їд гѳменови та повїла: пане уставайте, та їдыть даґде гет, бо черцѳв уже-к не є! — А гѳмен каже: та де суть? А вярта каже: у воды вже суть, бо чорт їих положиў у вѳду: мы вїдыли. А гѳмен устаў та сїў на коня, на дѳреша, та утыкаў у вѳреш до Мѳнкачева. А тот гусарь уже нїс дванаґдцятото черця у вѳду та вер го з мѳста. Та почаў їтї гет. Чує вон: щось на мѳсты дубовить: а вон ся пѳбзираў а там їде на конї чернїць-гѳмен. А вон хѳпїў коня за кантар. Стѳй, каже, ты на конї бїгашь, та ты все скѳрше пѳд хѳжоў, ги я. Тепѳрь коня порубаў таї тебе. Та порубаў ї коня ї гѳмена ї зметаў у вѳду. Но, каже тепѳрь не бѳдеш маґти на чѳм бїгати. Та прїйшоў гусарь домѳв на квѳртыль до тѳго гѳзды. А гѳзда йому каже: де вы пане гусарь так доўго были, то я вас ходїў глѳдати. Я гадаў, ож ї вас пане вер чорт у вѳду. А гусарь каже: дайте ми гѳздо пѳкѳй, нїс ем го дванаґдцять раз у вѳду, а вон усѳ скѳрше быў пѳд хѳжоў, ги я, та я ся чѳдоваў, чѳму вон скѳрше дома, ги я, а вон на конї бїгаў, на дѳрешу. А я пак ї дѳреша порубаў ї його, та вер ем у вѳду та бѳльше не бѳде пѳжати нїґда. Та тому худѳбному чоловїку обстали тотї дванаґдцять сто срїберных. Та тот ся пак чоловїк заґаздоваў, што тепѳрь не є лѳшного гѳзды, як вон.

Та тепѳрь черцы збирають малых хлѳпцѳв (хлѳпцѳв) та їчать на черцѳв, ож кедь чорт понѳсить старых черцѳв, ож бы ся малї научїли, обѳстали мїсто старых.

(Пузнякѳвцы). Двї мѳшы полевї. Были двї мѳшы у пѳли. Та в осенї єдна собї носїла на зиму у яму прѳтати їсти кендерїцю, а дрѳга мыш не хотыла носїти. А тотѳ каже тѳй мѳши: чѳму ты собї не носїш їсти на зиму. А та каже: на що бы я носїла: люде позвѳзять кендерїцю домѳв а я по ѳсени на зиму пѳду на пѳд та бѳду гѳтовѳе їсти на поды в рокашї (у кѳпї). А як прїйшла зима а тотѳ мыш їшла у селѳ та на кѳрты ўвїдыла мацѳра, што сидыў та дрїмаў, а она ся напѳдила та утыкла у пѳле назад. Та каже тѳй мѳши дрѳгѳй, што собї на-прѳтала на зиму. Та, каже, кѳмо, позычте ми таныр мукы, бо я ся ходїла спѳвїдати ан-там їд черцѳѳви. А она каже: позычу вам таныр мукы та поведыть мя їд черцѳѳѳви, обѳх ся ўспѳвїдала. А она їїї повелѳ та укавала їз далеку мацѳра. Та каже: їдыть кѳмо, ге-генде! чернїць, та маґло глухыї, та го лабкѳ потѳрмайте кѳмо, та вон вас ўспѳвїдаты.

А мыш пришла, та мацурá поты́рмала, а мацур схопи́ў ся, як спаў та пробуди́ў ся та уви́дыў мыш тай звы́ў йі. А тотá дру́га мыш іздалеку позирáла; та пак ся верну́ла у поле та пак тоту́ киндири́цю она́ йіла чере́з зиму́, што тотá мыш собі́ была́ напрати́ла, тотá мыш, што йі́й мацур ізвы́ў.

(Пузнякóвцы). Як то раз воробóк вари́ў піво. Воробóк ка́же: лю́де пють пáленку і вино́ а я собі́ наварю́ пива. Та взяў воробóк е́дно зёрня́ із я́рцю та покла́ў у я́мку у во́ду. Та взяў собі́ копа́чик (прут ку́ртый) у рот та мша́ў тотó піво, коли́ вари́ў у я́мцы. Поча́ў пак пи́ти з я́мки та учини́ў ся, што вóн п'яний тай поча́ў ся у поро́х переверта́ти — а ма́чыка уви́дыла, ож воробóк п'яний та го́ іміла, А воробóк ся протвереза́ў та ка́же: што ты ма́чыко хóчеш? а ма́чыка ка́же: хóчу тя извы́сти. Ка́же: менé трéба благослови́ти, а так менé йісти. А ма́чыка ка́же: як ты благослови́ти? А воробóк ка́же: принеси́ ня до́хыж та здэ́ймі тáныр та покла́дь на стóл та менé покла́дь у тáныр, та поотви́рай óболокы тай двéри та пак будеш ня благослови́ти та з'іш ня. А ма́чыка йогó прине́сла до́хыж, покáла на стóл у тáныр та пóшла та отвори́ла óболок, а дáле пóшла двéри отвори́ти а воробóк ся схопи́ў іс столá іс тáныра та полéтыў на óболок вон. А ма́чыка пообви́рала та лем ся почу́хала по за ши́ю, ож вже ны́щó (sic!) благослови́ти, бо воробóк полéтыў. Та ма́чыка тепе́рь, ке́дь воробка́ іметь, та бóльше го́ не благослови́ть, лем го́ з'ість скóро. А воробóк бóльше пива́ не вари́ть, бо ся бóіть, ож ся упé, та ма́чыка го́ іміть, а тепе́рь лем во́ду не воробóк.

(Пузнякóвцы). За ё́дногo мясáрошскагo сы́на, што нó-ходи́ў далéко, ментова́ў принцэ́зну уд шáтанóв, побо́жиў ся з ньо́ў і обста́ў за паря́. Быў в е́днóм вáрені́ мясáрош (рі́знік), овóн маў е́дногo сы́на і вóн тóгo сы́на дуже́ любі́ў і даў е́го до шкóлы. Так вóн, тот сын, мéно е́му́ бы́ло Кáроль, ся тепе́рь учи́ў на попá. Але бо тóму мясáрошскому́ сы́нови профéсор ка́же: сы́ну, я тебе́ не гóден учи́ти; бо ты тепе́рь бóльше зна́еш, як я. Потóм пак сын пи́ше отцю́: ня́ню, я хóчу дáле ся учи́ти на канóника. Так стары́й мясáрош і е́го жонá говори́ли та ка́же жонá е́му́, ке́бы то бы́ла дывка́, тогды́ бы я йі комендeрoвáла, а так коли́ вóн е́сть хло́пиць, сын твóй, ты е́му́ ровка́жй. А тепе́рь стары́й дума́ть, дума́ть і пи́ше до сы́на: зóхаб вшы́тко і пой домó із ошкóлы, подя́куй та ты будеш до́ма мя́сарош, ты так будеш, як я е́м. Но, Кáроль тогды́ пóшоў до свóгo профéсoря і сказа́ў е́му́, ож я хóчу подя́кувати за службу́, бо мóй ня́ньо хóче, штóбы я обста́ў до́ма. Но тепе́рь велі́ка рáдoсть канóникóм, ож сись подя́кува́ў. Та коли́ пак при́йшоў домóв, сказа́ў: мóй любóый ня́нюку, я до́ма е́м тут. Тепе́рька ня́ньо е́му́ ка́же слóвом: сы́ну! тепе́рька учи́ ся мя́со рубáти по фóнтови, по два... Так овóн ся тотó учи́ть е́ден мiсяць, два, на трéты́й мiсяць

вже ся вѣучиў на легіня. Так мясарош каже: ещѣ сыну маеш вандрувати два місяці — та запишу тя до вандербѣху, обы ты быў такый майстер, як я ем. Та молодой Кароль в недыльку Бѣгу ся молить, прийшоў ид ньому няню: сыне, каже, што ты ся усѣ лем Бѣгу молиш, кѣбысь уйшоў вѣнка мѣжи люди на шпацѣрку — і ты бы чюў, што в другых вѣрешѣв ходять люде, майстры, пань, што нового є! Та бысь бѣльше знаў та вѣраз бысь собѣ до кнѣгы записаў, та бѣльше бысь знаў. Та овѣн ся зобраў, як мясарошский легінь і пѣшоў на шпацѣрку. Прийде вѣн до касинѣва, де даўть йѣсти і пити за грѣши. Так си там сидѣть дває хлопѣ кѣло стола — спѣред них єдѣн тѣцет картѣ і онѣ ся вѣдѣть. Та тот єдѣн у другѣго ўграў грѣши. Єдѣн маў дваѣсто, другый чѣтыры сто. Тот програў, што лем дваѣсто маў. Так онѣ почали вѣдѣти ся и бѣти ся і пляснули одѣн другѣго по лицѣ, так што кров із нѣса почала течѣ. На то каже йѣм мясарошѣв сын: на што вы ся люде бѣжѣ покерѣвили на дѣрных картѣх. А тепѣрь кажуть єму тотѣ два лѣнгарѣ: што ты знаеш, походѣт тѣлько, як мы походѣли, бѣли ся і в Мѣскѣ, у Фрѣнцѣ, у Турѣччины, у Нѣмѣччины і в усѣй Европѣ — та як ты тотѣ походѣш, тогдѣ будѣш знѣти, за што мы ся побѣли на картѣх. Так тепѣрь мѣй Кароль подѣмать собѣ: я тотѣ не добрѣ рѣблю, што сидѣжу дѣма і майстерства не гѣден ўказѣти, дѣкля не пѣйду у свѣт вандрувати. А тепѣрь прийде до свѣго няня, до свѣей мамкѣ і каже їм: пакѣйте мѣѣ платѣчко, бо я идѣ на вандрѣвку. А каже му тѣто: сыне мѣй не йди, не йди!, бо ты пѣдло походѣш! А сын каже: я мѣшу итѣ, бо я тогдѣ не буду майстер. Но так овѣн тепѣрь каже: но сыне, кѣдѣ идѣш, маеш грѣши, пѣса єдноѣ тарканѣстого і овѣн тогдѣ пѣшоў із грѣшми, іс пѣсом у свѣт. Прийде у єдѣн лѣис вѣлѣкый і вѣн околѣ ходѣть і найде собѣ єднѣ селѣ, звѣдає ся там людѣй: кудѣ мож чѣрез тот лѣис итѣ. Тепѣрь кажуть тотѣ людѣ єму: Лѣубый наш пѣне! не идѣть у той лѣис, бо там суть пропѣсники і там загѣбите ся. Ай бо вѣн каже: я мѣшу итѣ, бо вѣже і грѣши не мау, та як прийду домѣ, то будѣуть ся смѣятѣ і няню і вшѣтка прѣцава, што я дѣтѣль ішоў, вѣкы в тѣйстрѣ грѣши-хлѣба маў. Так вѣн ся забраў і идѣ з свѣйѣм тарком (таркѣтым пѣсом) лѣисѣми. За шѣсть, за сѣм дѣѣв ничѣ не має йѣсти ни вѣн, ни пѣс. Так прийшли у сѣмый дѣнь, найде єдноѣ жѣбракѣ, котрый ішоў спѣред ньѣго. Так собѣ Кароль дѣмать: хѣвала Бѣгу, што я найшоў жѣбракѣ, вѣдко недалѣко будѣ ми конѣць лѣисѣви. Дасть єму ѣлмужку і жѣбрак пѣшов тудѣ свѣйѣм пѣтьѣм, а Кароль свѣйѣм пѣтьѣм. Та бо недалѣко прийде і найде другѣго жѣбракѣ. Но тепѣрь томѣ даў ѣлмужку і знов ся розѣшли тот тудѣ, а тот тудѣ. Айбо идѣ далѣ Кароль, найде трѣтьѣго. І той ещѣ гѣрший карѣник. Даў йѣму ѣлмужку, дарѣбчик хлѣба, што ещѣ в тѣйстрѣ найшоў а вѣже бѣльше не маў нич. Та жѣбрак ѣйме єдѣн пѣлаш та одѣтнѣ тар-

кови шійу. Айбо то Кароль позирать та почне плакати. Тогды каже жобрак Карольови: што плачеш, так і ты по́деш, як ти пес пошо́у. На то́го Кароль ўхопить нѳж і ударить лыво́у руко́у уд себе, а тот жебрак ка́же: подвойі, потройі! (то значить: двічи, трічи ударі). Айбо Кароль подумать: ож ты пропасник! не буду́ тя біти, помолю́ ся Бо́гу. Помоліу́ ся Бо́гу, а пропасник здох. Но теперька ўкопау́ яму, положиу́ сво́го тарка́ у яму і загріб. І то́го жебрака-пропасника у дру́гу яму. Та теперь собі Кароль вели́кого ка́мня поло́жить на грѳб пропасникови і там напише собі на ка́мени, што то є розбѳйник. І с тым ся вѳзьме і посади́ть верьбу едну́ на грѳбі сво́го пса. Теперь ўзьме ся і іде́ лыса́ми сам, пса ны́т, лем еднá душа́. Так іде́ вѳн, коли со́нчыко заходить, видить едну́ хыжку, думать собі, што там чорты́-пропасники. Прийде там унѳка: там старѳнькый, білы́й чоловѳчок позирать кни́гы і Богу мо́лит ся тот старѳнькый. Карольови пришло́ се ід се́рцьови так, што се Бо́жий є чоловѳк. Кароль ко́утау́ у двѳри, обзѳрять ся старѳнькый горі́ на Ка́роля: што ты Карольку лю́бий, бо́же ды́тя, тут глядаш? — Кароль повість старѳнькому, што я дѳмау́, ож тут тоты́ триє чорты́ быва́уть, што я днѳська в них є́дного забіу́. Старѳнькый ка́же єму́: Тотѳ чорты́ былі́ (булі́) — верні́ ся, сы́ну, наза́д, бо тут пропа́деш у тых лыса́х, тут ще бо́льше такы́х пропасникѳв є. А Кароль каза́у, ож вѳн іде́ да́ле, лем собі за та́рком шкодува́у. Теперька старѳнькый єму́ ка́же: но сы́ну, та по́деш за́втра ра́но, а теперька бу́деме вечѳрати. І ста́ли на ко́лыцки, Бо́гу ся помолѳли, сто́лик закрѳли ска́тертьо́у, і на рушникѳу ся ста́ло вшы́тко, што тре́ба. Опят Бо́гу ся помолѳли і полѳга́ли на спѳчѳвок. І ра́ненько Пан Буг да́у днѳ, Бо́гу ся помолѳли і стали, сто́лик закрѳив старѳнькый і ка́же: рушничку, поста́в вшы́тко, што тре́ба. Пофрѳштивкѳвали і опят на́ ново Бо́гу ся помолѳли. Ка́же теперь старѳнькый Карольови: я теперька дам то́бі три псы́ тай с тѳма по́деш пак у путь собі. Як тоті псы́ пришлі́ ід ньѳму, так то́му дав ме́но: е́ден Дуна́й (старѳй пес), другѳй Дра́ва, а тре́тый Тѳса. Так овѳн тогды́ дасть Карольови едну́ шкату́лку ма́сти і дасть йѳму́ е́ден прут мѳдяны́й (із са́мої мѳди). Та мо́й лю́бий Карольку іди́ с тѳма трѳма пса́ми, обы́сь не йѳу́ ны́чо́го, за́кы тоты́ псы́ не бу́дуть йѳсти. Но так теперь Кароль іде́ уд ра́на до са́мого ве́чера, докы со́нце не заходить. Прийде там у одѳн каште́ль (фѳстѳно́к), там два стра́жники ва́рту сто́ять. Ка́же Кароль: лю́де, цы мо́жна бы тут переночюва́ти? До́раз е́ден стра́жник пошо́у унѳка — там йѳх было́ на шѳсть сто, то былі́ розбѳйники: пѳсього́лѳвцы Кутя-Татаре. А капитан ка́же: унѳка є́го тре́ба привѳести сюды́, бу́де нам на фрѳштик. До́раз Ка́роля привѳели до сто́лика, дали́ єму́ вечѳрю. Кароль ве́рже едну́ ло́жечку пѳсови а пес по́махау́ голово́у: не́ тре́ба йѳсти. Так е́ден на дру́гого тоты́(тотѳ) пѳсього́лѳвцы позира́уть, ож: тотѳ псы́ не до́бри

суть. Тоды пак ка́же копита́н Ка́рольови: тоті (тоты) псы не маю́ть міста ме́жи на́ми, та тре́ба їх заперти у окре́мише. Так ка́же Ка́роль: Дуна́й, Дра́ва і Тіса іды́ть на дру́ге місто там, де вас поведу́ть. Тай за ть́ми розбойника́ми по́шли тоты псы до є́дної пивни́ці. І там їх замкну́ли на ве́лькы за́мки. І каза́ли Ка́рольови, ож пой за на́ми і так єго́ ве́ли на по́сто́ль од хы́жи до хы́жи на пятьдеся́ть двє́рий — а в хы́жах лем зла́то і стрі́бро у ма́глах. Як там прийшо́у на оста́тні двє́ри і там ступи́у уперє́д сам та лем ся зва́жиу́ у пивни́цю є́ду, темну́, глубо́ку. Так собі тепе́рь дума́ть: Бо́же сятый, ке́бы тут бы́ли мо́ї Дуна́й, Дра́ва і Тіса, та бы ми по́моч дали. Ай бо то псы учу́ли, што вон Бо́га хвалі́ть і поча́ли двє́ри ды́мыкати і уды́мкну́ли і по́шли воя́ із пивни́ці. І ка́жуть: по́дым, Ка́роля слободы́м! Пришли́ они́ до то́ї хы́жи, де Ка́роль ся за́копа́у у пивни́ци. Ка́роль унну́ка ле́жить, Дуна́й іми́у Дра́ву за ла́бу, а Драва́ Тісу і зва́жили двє́ри і клі́чуть до Ка́роля: ци ты і́щї живы́й? Ой живы́й єм, ка́же, Бог вас приніс. І у́тягли псы Ка́роля з пивни́ці. Ка́же єму́ Дуна́й: Ка́роль! розплети́ тот прут мідяны́й, што ти да́у стары́ниця́ і с тым іди́ та ларму́й, што́бы ся вшы́ткы ізбі́гли на тебе́. Так вон тепе́рь іде́ хля́скаючи тым пру́том. А тоты́ розбо́йники (чорты́) іду́ть ід ньо́му. Ай бо Дуна́й, Дра́ва, Тіса ўхо́пли собі́ по є́дному за но́гы та бий вшы́ткыхъ, а Ка́роль собі́ тым пру́том ру́бать, вшы́ткы шість сто пору́ба́у. Но тепе́рь ка́жуть тоты́ псы: вшы́тко тре́ба забра́ти, тоту́ мерши́ну (побы́тых розбо́йнико́в) изметати́ до пивни́ці, де Ка́роль сиды́у. Тепе́рь гада́є собі́ Ка́роль, наби́рать собі́ злата, стрі́бра, поза́мыкаты́ вшы́тко і печатку́ по́ложити: там не слободно́ нико́му іти́ унну́ка, бо за́кляте. Тепе́рька забра́у ся і іде́ тым лы́сом вперє́д іщї́ за два дни́ — та вон вкы́шоу́ із то́го лы́са. Види́ть вон єде́н ва́рош, до то́го ва́роша по́де. В том ва́реши на ко́ждої хы́жи чо́рна за́става (смугна́ заві́са) є. Позі́рать вон на є́дну трахті́льню і вон зве́дує то́го трахті́льника, што тут така́ сму́тость ве́ліка. О, ка́же трахті́льник, о ве́ліка тут є сму́тость, бо, ка́же, вже сі́мнадцять ро́ко́в, што во́йна тут бы́ла ве́ліка, та наш цы́сарь бы́у в во́йны́ та утра́чува́у. Пришли́ пропа́сники ід цы́сарю: што нам да́ш, то то́бі помо́жемо во́йну докони́чити. Та што вам да́ти? — Тото́ нам да́ш, што ты не́ знаш, што ма́єш! — Та вон тото́ записа́у і с па́льця собі́ кров пусти́у і покла́у печатку́. І у сі́мнадцять ро́ко́в по́деме́ за ним, за тым, што не́ знаш; тото́ бу́де на́ше. Так вон у па́ру ты́жнів, як докони́чили во́йну при́йде до́мов та позі́рать на жо́ну собі́, на кра́леву (у тя́готи́ бы́ла) і запла́ка́у. Што ты ся мо́ї му́жу так запла́ка́у. Йой, ка́же йи́й (ца́риця), тепе́рь ка́же, што у тебе́ є в утробі́, то не бу́де на́ше, лем до сі́снадцяти ро́ко́в. Так тепе́рь за то́то у нас ве́ліка сму́тость є. На то Ка́роль собі́ подума́ть: ка́же, ци мож бы́ тото́ тепе́рь мо́ї лю́бі псы, сесю́ принці́зну слободі́ти, бо на дру́гый динь ма́є при́йти

вже шатан о десятій години за принцізноў. Так пси ему кажуть: можно! возьми собі Христово роспятя і дві свічкы. Тото Кароль собі взяв із боўта (склепа) і с тим пошоў до того заклатаго горада, де шатаны ходили до нього. Та там мала принцізна прийти. Ай бо Кароль пошоў рано до того горада, де мауть принцізну шатанови давати, так десять годин, звоны звоняць, принцізну з великоў протесийоў ведуть шатанови. Кароль тоту шкатулку выйме, возьме собі тоту масть, положить на стóлик. Чекаць там, пагрить: иде принцізна з великоў парáдоў. Нарáз тотá принцізна заумлыла, як побáчила Кароля. А Кароль ид ний приступить і каже: о принцізно, не ем я шатан, а прийшоў тебе слободити вòд шатана (чорта). Так теперь моя лóба принцезно, масте стати так на свит, якестье прйшли. Так принцезна дóраз свое платя вшытко долòв і розплелá волòся і Кароль вòзьме шкатулку, помастить ей мастьов і положить ий на столиць і дасть иий книжку в рýкы. Та, каже, моя лóба принцізно, тут ся Бóгу моли з книжки, не позирай нич. Та коло ней запалиў дві свічкы, в середину положиў Христове роспятя, она Бóгу ся молять, ай бо гола. Прйде у одинадцятóй години вiтерница і чьорни шатаны і там стануть. Тко то-то? принцізны не слободнó брати нам? А Кароль каже: принесить собі писмо тотó, што царь даў пропáсникови. Дóраз загнали ёдного шатана за письмом. А другы шатаны там пообстава́ли в гóроды і посидáли собі на столиць і там прилипли. (Там бýло тысяч стóльцiв, а Кароль на кождый столиць положиў мáло масти). Но теперька прйдуть други шатаны (на пять сто, на шiсть сто). Што такый е витезь, што не хóче дати нам принцезну? Кароль ся прóсить: дайте письмо, обы я видыў, якым спóсoбом принцезну преда́ли. І пошоў другый чорт за письмом і третый чорт за письмом. Прйшоў шатан сам і письмо принiс. Каже Карольови: цы видиш, тут сáме царьове имня і кров его, печáтка, ож принцезна моя е, шатаньска. Кароль тогды каже: я тотó письмо не спознау у твоих руках. А вон йому каже, Карольови, ож: добри позврай! Ай бо Кароль ухóпить йому письмо та положить ко́ло свічкы блiзько та положить на пóловинь, имило ся фурт то письмо і пропáсникы почали гвалт ревати, ож принцезна уж не бóде ий. Ай бо Кароль вòзьме тот прут мiдьяный і почне бiти тых шатанòв. Драва, Тiса, Дунай, Кароль четвэртый бють і рубáуть шатанòв, они не мóжуть боронити ся, бо прилипли до стóльцiв. Так як всьих побийў, лем еще обстаў шатан велькый та каже: Карольку, пусти мене гет, я тоби лишу і принцезну і гóрод, вшытко, най я лем сам иду гет. Так теперька Кароль: но напиши мене кóнтраг, ож тотó вшытко мое е. Но шатан тотó написаў скóро і печáтку положиў: не хóчу нiгде бiти тут. Теперь як вòзьме ся Кароль, позбiрать дванадцать кади злата, дванадцать кади стрiбра, теперька вòзьме собі з принцезны тоту масть до шкатулки,

збере і красно ю уміў і назад плáтычко на ню даў. І она з своій шійі зняла дейменты і гранáтки, привязáла едén шóрок Душáйови, а едén тáдык Дрáви, а третій тáдык Тісы. І принцэзна едén пёрстень іс пáльця стягла і тот пёрстýн переломíла на пóлы, кáже: Карóльку се полóвка тво́я, а полóвка мо́я. Та тепэ́рка Карóльку, по́й зо мноў, ты ся зо мноў побóжиш (бúдеш ся жени́ти). Кáже на тотó ййй Карóль, я іду́ іщи́ да́ле, щем не вандровáў, почéкаш менé едén год (рòк), три мiсяцы, шiсть днiв (день). Кедь я ся не верну, та тогдý мóжеш ся уддáти, за когó хóчеш (хоть за дáкого). Так она́ ся зрáдовала, што она обстáла уд шáтана. Ай бо сы́ла собi там на бры́чку і іде́ рáдносно домóв. Айбо кóчiш у́йме пистóлю та кáже: мо́я ты лóба принцэ́зно, кедь ты чортý не взя́ли, та я тя вóзьму в живóт. Ай повiдж свóму татóви пак тым слóвом, што я тя ментова́ў (слободíў), ож я ем(ь) тот витéзь. На тотó принцэ́зна повiла: лем дай ми живóт, най так бúде, ги ты хóчеш. Тепéрь прiйде домóв. Царь звiдуе: тко ты ментова́ў, доню? — Она́ кáже: та лем кóчiш. А царь обiцять дóчыку дáти за кóчiша. Та тепэ́рка зáмкла ся до сво́йй хýжи, та кáже так: нiянько, я у едén рок, шiсть мiсяцiв і шiсть днiв уддавáти ся не хóчу. Но, добрi там, і всi рáдууть ся. І кóчiш нараз гérцогóм стаў. Тепéрь нiя там герце́гууть. Пóдьме ид Карóльови. Карóль пустíў ся вандровáти. Вáндруе уж рок, звiдать ся там, де тотá крайiна пóльска, де вóн валу́шний. Так йому́ кáжуть: далéко дúже е тотá крайiна. Та тепéрь подúмать: Лы́пше менi ся вернúти назад ид сво́ййй принцэ́зны. Вёрне вóн ся на тот час у тот вáреш, а там е вшýтко черлéно, весéло, бáнды гра́уть. Прiйде до трахты́льньи, звiдать ся трахты́льника: што тут е новóе? Кáже трахты́льник: о вели́коє! я вас испóзнам; вы тепéрь рок, шiсть мiсяцiв і пять днiв бýли; та мóй лóбый пáночыку тут бúде ся одiн (sic!) кóчiш бóжити з кральóвноў дýвкóў, бо тот ййй ментова́ў уд шáтана. Так тепэ́рка — вóн кáже — там будé вели́ка тра́хта і нам бы там добрi пóйти на вечéрю. Кáже трахтiрош (трахты́льник): не такы́ там идúть, ги мы, там лем вели́кы паны́ герцóги. Кáже Карóль трахтiрошови: та як бýсте ся застáвили, ож бúдеме там. А трахтiрош кáже: застáвме ся. І застáвили ся. Налiше Карóль кáрточыку ид принцiзны: Мóя лóба принцэ́зно! Я ужь тепéрь прiйшоў, мáеш менi за́гнати на вечéрю вшýтку стрáву. Та́й тепэ́рка заже́не Тiсу: мо́я лóба Тiсо, иди́ там до принцэ́зны. І Тiса пóшла до бýрку*). Принцэ́зна позiрать на óблак і увиди́ть Тiсу. Тогдý скорéнько приби́гне і поцы́люе Тiсу. Дóраз тотó письмó з кошáрика вóзьме, што быў завiшений на Тiсы, і письмó прочiтать, ож Карóль тут е. Кому́ е вели́ка радóсть, як принцэ́зны? Закли́че кúхаря, з кóждой стрáвы до однóй

*) Burg.

фінджі (до одного пугарчика) набіраць і до кошаріка іскладе. Так она піше едно письмо: Мой любый Кароль! Хвала Пану Богу, што ты ся вернуў, то є моя радость, бо я заўтра ма́ла ся побожіти з одним ко́чшом (фірманом). Та заўтра о дэсять го́дин, як слўжба сто́йть, там ма́ме ся побожіти, обы ты там быў. Но так она то́дык спаковала Тісы і у кошар. Тепе́рь дасть кошарнк Тісы і пустила Тісу вон, Тіса взяла і принёсла Карольови до трахтыльни. Трахтірош позіраць і побілыв: ож я утратиў сво́ю за́ставку. Кароль на нього позіраць: не бой ся мой трахтыльнику, не бой, мені не трéба тво́го каштэлю! Подаруваў е́му вісым мільіонѡв, то б́удуть бѡжі і тво́й! Ко́му є тепе́рь вели́ка радость, як трахтыльнику? Як то тепе́рька ба́нда пѣрша пришла́ там іграць до Кароля, гра́ли до пѡвночи. Потѡму ба́нда пѡшла́ гет. Оні поляга́ли і спа́ли до ра́на. Ра́но, як пан Бѡг даў динь, ізобра́ли ся на ф́рштыку, пошлі до цѣркви, де кральѡвна ма́ла ся божіти. І Кароль там прійшоў іс трахтыльником і оні там позира́уть. Прійде там владька божіти йіх а принцѣзна з'оха́бить младо́го і пѡде ід Карольови, хопить його і пѡде ід владьцы. Ізвідае владька, што то є новѡе? Ка́же на тотѡ принцѣзна: я ся з сим ма́ю побожіти. І так ся побожіли і іду́ть домѡв на обід. І трахтірош і трахтірошка і тоты́ три псы і Кароль сѣли собі та́м із принцѣзно́у у рокаші (у кўпі). Там як ста́ли обідовати, б́ыло йіх т́ресто душ. Так тепе́рь по обіды́ ка́же принцѣзна слѡвом: што бы такій за-служіў чоло́вік, што бы таку́ па́ру, як мы, розорваў? На то ка́же ко́чш: нич не трéба, лем два ко́ны привяза́ти, е́ден на е́дну́ ру́ку, дру́гый на дру́гу, е́ден на е́дну́ но́гу, дру́гый на дру́гу, штѡбы его́ розорва́ти. Та на се́бесь, ка́же, повів. Ты ма́еш тот хлѣ́б ізвѣсти. Тепе́рька розвяза́ла тоту́ хустѣчку, што там пѣрстынь быў, а Кароль сво́ю; пак положиў тоты́ дві полѡвки пѣрстєня ра́зом. Потѡм пак ка́же принцѣзна: тоты́ псы менѣ ментова́ли та́й Кароль. Тогды́ Кароля обкорона́вали і тогды́ Кароль пак там обста́ў за царя́. Вѡн там царюваў е́ден рок і вже собі будоваў тот го́род (фѣстунок) і вѡн раз ся забраў з вѡськом, та пошоў до сво́го та́та. Іщи його та́тко жиў і ма́тка і вѡн тоды́, як пак там прійшоў, ка́же: ходы́ть ізо мнов там, де я живу́. Так тепе́рь оні прода́ли сво́ю худѡбщину і тым пу́тьѡм везе́ Кароль сво́йіх родитѣ́льв тѣма вели́кими лы́сами. Прійде вѡн там, де то́го ша́тана забіў. Тут ка́же мой любый та́тко і ма́ любѡ ма́тко, тут моя́ смирть пѣрша б́ыла. А тут та́рко наш ле́жыть, де тотѡ вѣрба є. Тепе́рь іду́ть лы́сом опя́т, прійде до то́й хы́жки. Тепе́рь ка́же тут ем ночува́в і тут ня благослѡвив старі́нец бѡжим слѡвом. Я тепе́рь іду́ е́му подя́кувати. Прійшоў, уклониў ся старѣ́нькому. Но мой любый Карольку, добрѣ́сь ся Бо́гу мо́лиў, та тоты́ три псы слободі́, обы не б́ыли псы. Та ка́же Кароль йо́му, та як мо́жу йіх слободі́ти? Ка́же йо́му старі́нец: поодгнѡ́й йім го́ловы мечѡм.

Та вѡн поврубоваў гѡловы псѡм, із тых псѡв три гѡлубкы стѡли, погѡркали, хвалили Бѡга і вziali ся і полетѡли на небеса. І Кѡроль кѡже: ты старѣнькый іди з нами. Ай бо старінецъ кѡже: менѣ Бѡг покараў, мені не слѡбѡдно з ѡдти іти. Слобѡді і менѣ: айбо і мені шійю одогні. Тепѣрька Кѡроль ѡдтаў старѣнькому гѡлову та із того старѣнького стаў золотый гѡлубок і вziaў гѡркати, дѡковати Кѡрольови і так стрѣпаў і полетѡў на небеса. І забрали там вшитко і кнїгу і рушничѡк, што йісти даваў і с тым ся забрали і пѡшли там, де псѡголовицы были. Кѡже, моѡ нѣнько, мѡмко, тут моѡ другѡ смирть была і тут менѣ тоты псы ментовали уд смѣрти. Тепѣрька даў ѡносити влѡто, стрѣбро вшитко а на тот заклятый гѡрод насыпаў вапна і нальляв водѡ, штѡбы вшитко ѡгоріло. І так пришѡў пак домѡв до свѡго тѣста і там почаў людям давати зѡлота і стрѣбра і там царюваў.

(Дункѡвица). Про „куку“. Дѡвно бѡло, такый звѣр „кука“ губиў пѡтята ушиткы — а зазѡля пѡшла позирати того кѡку та найшла його: вѡн ужѣ іздѡх буў, таѡ імѡла на нѡго кликати: кѡку! кѡку! хотѡла звѡдати ся, цы спить, цы встане, цы здох. Айбо вѡн не вставаў, бо здох. Тогды пришла ід пѡтятѡм, ід вшиткѡй птїци і повѡла: от іздѡх кѡка! Но та тепѣрь ты будеш так спѡвати, ги тѡму імня бѡло — так присудѡла вшитка птїця — і дыти не будеш собѡ годувати, у котрѡе гнѡздѡ ізнесеш, то то пѡтя хотѣ котрѡе маѣ твоѡй дыти годувати, за тотѡ, што ты пѡшла пообзирати того нашого загубителя, цы здох, цы живѣ. За тотѡ ти дыти годувати будеме хотѣ котрѡе. — Д.

(Дункѡвица). Як то раз два брѡтя, еден худѡбный, другый богѡтый, просѡли огнѡ у дванадцѡтьох людий (мѡсяцѡв). Буў елен худѡбный чѡловѡк таѡ еден богѡтый та брѡтя собѡ были (були). Та тот худѡбный пѡшѡў огнѡ просѡити у того богѡтого. А тот богѡтый кѡже: не дам я тобѡ огнѡ, іди там у хащ, там е дванадцѡть людий та там дѡстанеш огнѡ. А тот пѡшѡў, кѡже, дай Бѡже здорѡвля! А люде му одповѡли: дай Бѡже і Вам! а пак звѡдали ся уд нѡго, кѡждый із них кѡже: но повѡйте менѡ, котрі мѡсяцѡ май мѡли у Бѡга. А чѡловѡк кѡже: якый Пилѡп, такый Мѡрот; усы еднѡкі в Бѡга. Та тогды кажуть: та держѡте пѣтек, та чѡловѡк подержаў пѣтек та насыпали му грани в пѣтек — та кажуть: не пѡздрѡте пѣтек, лѣм дѡма пѡд кошѡм; та кажуть: два ѡгликы грани будуть а другый два грѡши. Тот чѡловѡк загнаў собѡ хлопчище до стрѡя вѡка просѡити, ож бы мѡряти грѡши. А тот стрѡй кѡже: та ѡдки вы грѡши набрали? А хлопчищ кѡже: гнѡлисте мѡго няня тудѡ ід тым людьѡм на огнѡ. А вѡн пушѡў та дали му огнѡ і грѡши. Тот богѡтый даў вѡко та денцѣ та зальляў в хѡжи огнѡ водѡў та пушѡў і вѡн просѡити огнѡ, ож і емѡ дадѡуть огнѡ і грѡши. Пушѡў і кѡже! Христѡс воскрес! А тоты люде йѡмѡ

кажуть: во істину воскрес! Та кажуть му: по що ты пришоў? А чоловік каже: што бысте ми дали огні. А тоты му люде кажуть: повіжь нам, котрі у Бóга май місяці мілі? А тот каже: Филип на віко приліп, Мáрот узів Бог на рот! Но, та взяли му тоты два місяці і насыпали в пéтек грáни. Кажуть му: не пóарі, лем дóма пуд стріхоў. А тот пушоў. пiаріў пуд стріхоў, а грянь сáгнула із пéтека пóломениў та згоріла хыжа, тай івгоріў і вон і дыти му і жонá му.

(Заріча). Чому осёт кліче ся „чортóвое насы́ня“. Коли посіяў чорт овес та зайшоў десь пòд мòст та все там говориў: овес! овес! Ай бо пак Христóс іс Петрóm ішли чéрез тот мòст та мáло здубоныли (здубкали) а вон ся напудіў, та кажуть му тогды: як ся зове твоё насы́ня, штось посіяў? А вон, як ся запудіў, та каже: осёт! осёт! Ну, каже му Христóс, най бóде тобі осёт. Од тóго чáсу чортóвое насы́ня: осёт.

(Великий Раковець). За óпиря. Юркó, раковецкый чòловік, нiс сòль варéну та стрітиў у хамнику́ ёдного мараморóского чòловіка з Нáнкова тай каже му: мені страшно самóму іти. А тот му говориць: не бóйте ся нич, я сам óпiр; кедь вам ся што потрафiть, обiсьте ся вступiли іс пёрти, іс хожáю, а кедь ёсьте не гóдны, обi лем нóжик у вас быў та забийте му прáво в чéрево. Ай пòшли домòв, та посадиў тот Юркá на лáвицю і зáчали йiсти. Та Юркó йiў капúсту, а тот йiсть букáтку (вареное мiясо). Як тот лем раз отвориў рот, пóчала кров сви́тати із нóса і рóта ёму. А жонá му ся схóпила, взяла ремiнь із грáдки та побiгла ід ньóму та обтáгла го тым ремiньом тай рúку йóму обвiла, тай розщiб ся собóу, так ги бы умёр. Жонá покликáла Юркá, бы помòг ёго повéсти на пiч. Там склáли ёго ги умерлóго. А Юркó лiг спáти собi та в ночi устаў тай пак пòшоў спéред зòр, бо пáзиў дорóгу. А той óпiр обстаў в хыжи та дóдня пак знов вернóу óпiр у тiло, бо то не першинкá ёму былá так ўходiти і упáт вертáти та пó земли ходiти.

(Великий Раковець). Як то Христóс іс Петром ночувáли у ёдного чòловіка, та в ночi вернóла з кóршми зла жонá і бiла Петрá двiчи. Жонá былá пiяниця у чòловіка, та пòшла д кóрчмi. Ай Исус Христóс іс Петрóm просiли ся у чòловіка, ци не прiяў бы їх на нóч. Вон їм каже: я бых чéснi гáзды прiяў, ай бо в мене зла жонá, прiйде в ночi пiяна, та бóде ломiти (вiскати) і бiти. А онi кажуть: ничьóго, чей мы переспимé. Уклáў їх на пóстыль (пóстiль), та Петрó лыг із крáю на пóстыль, а Христóс ід стынi. Прийшла она́ домòв в ночi з кóршмы, та почалá кричáти: што (щó) то за лeнтáри там сплять? А овон каже! цить! жóно, то чéснi люде дúже, подорóжнi. А она́ пòшла та Петрá бий із крáю! Та набiла ся Петрá та лиши́ла. Дáле каже Христóс: іди ід стынi, бо упáт тя iме та бóде бiти.

Як ся обміняли, ай она́ ка́же: білам то́го із кра́ю, та то́гом не ківала, што піля сты́ны. Та ўнят пошла́ ід Петро́ви та впят біла. Так Петро́ біла двічі. (Порівнай оповіда́не з Страбичева на стор. 131.).

(Вели́кий Ракове́ць). За́што жиды́ не йіда́ть свиньі́? Раз прийшо́у Христо́с до жидо́в на гости́ну. А жиды́ замасти́ли у піч жідку та звідали Христо́а: што там зама́щено в печі́? А Христо́с ка́же: свиня́! Жиды́ поча́ли ся смі́яти, ож Христо́с не вгаву́ў. Раз отвори́ли піч і віда́ть, што там свиня́ с порося́ты вчині́ла ся з жідкы... За́то тепе́рь жиды́ не йіда́ть свиньі́, бо то йім кутка́ (кутка́ = тітка).

(Вели́кий Ракове́ць). За́што жиды́ пістриго́ва́ті? Раз Христо́с прийшо́у опя́т до жидо́в у гости́ну. При́весли на сто́л когу́та у по́ливці. Жиды́ собі гада́ли, кобы́ сесе́ Бог, та мо́г бы учі́ніти, обы́ сись когу́т закуку́рікаў. Христо́с уви́дыў гадкы́ йіх і раз когу́т ізло́пче крї́лами і закуку́рікаты. По́ливка ровбри́згалась по жидо́х і уд то́го ста́ли жиды́ пістриго́ва́ті.

(Ильни́ца). Три бра́тя, два розу́мныі́ а еде́н дурны́й пішли в сві́т та за́йшли до ца́ря, што ма́ў дочку́ на вѣ́даню. Розу́мні не вмі́ли брехати́ запы́тані ца́рьом і ца́рь ізвельі́ў, обы́ злоу́ сме́ртьоу́ погы́нули. Дурны́й яў брехати́ горáзд та ца́рь даў за ньо́го свою́ дывку́. Былі́ в є́дного чо́ловіка́ три сыны́: два былі́ розу́мні а еде́н быў дурны́й. Та то быў чо́ловік убо́гый. Та забра́ли ся то́ті три сыны́ в сві́т. Та вчу́ли раз, што у є́дного ца́ря є́ дывка́. Та так бы́ло, тко вгане́, што овон́ (ца́рь) бу́де ука́зувати, та обы́ то́то неправда́, та кедь угане́, та дасть за ньо́го дывку́, а кедь не угане́ та злоу́ сме́ртиу́ погы́не. Та зобра́ли ся то́ті три бра́тя іті́. Та ца́рь ука́заў пе́ршому це́рьков таку́ висо́ку, што на́ свѣ́ті та́коіі́ не бы́ло. А ца́рь ка́же: цы́ віды́ў есь та́коє? А овон́ каза́ў, што не віды́ў. Як каза́ў, што не віды́ў, та тогды́ ца́рь даў його́ за́стрілити. Та пушо́ў до ца́ря дру́гый. Потом́ ука́заў ца́рь і то́му це́рьков та́й є́дну капу́сту то́му ука́заў та́ку, што ны́гда́ та́коіі́ на́ свѣ́ті не бы́ло. Та звіда́ў його́, цы́ віды́ў та́коє. А овон́ каза́ў, ож не віды́ў. Та даў його́ за́стрілити. Пушо́ў пото́му тре́тій, дурны́й. Та ука́заў му́ це́рьков: ка́жи, цы́ віды́ў ты та́ку це́рьков да́коли? А вон́ каза́ў так, ож у ня́ня хы́жа не та́ка бы́ла, ай коли́ єм побива́ў та то́та побива́чка упа́ла із верьха́ та ды́рочка́ ся на ній учі́ніла та го́вря (бу́сько) учі́ніла гны́здó та та́мки ізнесла́ ся та́й ўси́дыла та́й полѣ́тыли го́ври малі́ та́й ш'е на зе́млю не мо́гла упа́сти (поби́ва́чка). А пото́м повї́х го́ ід капу́сты́ та ука́заў му́ капу́сту та ка́же му́, цы́ віды́ў ты да́коли та́коє (капу́ста бы́ла тве́рдо вели́ка). А овон́ каза́ў так: А сесе́, ка́же, лем капу́стиця́; у мо́го ня́ня, ка́же, та́ка бы́ла вели́ка, що́ двана́дцять сы́л напо́ўнили собі́ гордо́ви (бочкы́), та іше́

двѣдцѣть і чотырём чередѣм было йісти. Тай по двѣдцѣть кошѡв іш'е обстѣло ся. Потѡм повѣх го ід дѣни. Кѣже, цы вѣдыѣ ты такѣ дѣню? а вѡн казѣу так: і се лем дѣнька; у мѡго нѣня такѣ была дѣня, що двѣдцѣть і вѣсьѡм сѣл (сѣл) еднѣ половѣнка, як ростѣлѣ, та залеглѣ, а дрѣга двѣдцѣть і вѣсьѡм. Та тых ушыткых сѣл было пѣтьдѣсѣть і шѣсть. Та пак тогдѣ, як тотѡ уганѣу, та даѣ царь за нѡѡго дѣвкѣ та пак жилѣ та пак і тепѣрь живѣть, кедь не умѣрлѣ тай я там быѣ, та там было такѡе череслѡ, што (що) менѣ ѣдти принеслѡ, там было помелѡ, та от путь за мноѣ замелѡ.

(Ільницѣ). Такѣ собѣ пустѣчкѣ! (те, що Галичанин зове: трѣнди-рѣнди — а Украинѣц: курзѣ-верзѣ). Колѣ я ся хотѣѣ рѡдити, та мѣмка йѣли бы были паленѣт пшеничнѣх хоть галушѡк, та пшеницѣ нѣгдѣ не было дѣ на небѣ. Та я ся яѣ твѣрѡ журѣти, як ѣйти на небѡ за пшеницѣу; та была еднѣ чорнѡбыль на пѡли, такѣ велика до небѣ... та улыз я горѣ тоѣ чорнѡбылѣу на небѡ. Там далѣ менѣ двѣдцѣть мѣхѡв пшеницѣ, такѣх дѡвгѣх, як мѣшачѣ хвостѣ а по на пѣдь не пѡѣни; склаѣ я тотѡ на плечѣ і ідѣ домѡ(в). Прийшоѣ я там на отѡ мѣсто, де отѣ чорнѡбыль была, а червѣак пудѣв та упѣла долѡ(в). Журѡ ся я, як ѣдти ізѡйти, айбо є у мѣне на пѣдь мѡтѣзка, лѣзу бо я тѣм, а отѡ кѣртѡе, імѣѣ я з горѣ прирѣвѣти а долѡ дѡтѡчувѣти. Но так лѣдѣв я ѣдти ізлѣз. Ай бо вѣже тотѣ пшеницѣу молѡти. Ай бо пошѡѣ я у млын, а млынѣ дѡма нѣ є, млын пошѡѣ на ѣгоды, ай бо йду я за млынѡм, вѣжю я на слѣвѣ чѡтырѣ молѡтнѣкы молѡтѣть горѡх, та горѡх у небѡ ідѣ а шумѣл долѡв падѣ. Стоѣю я тѣмка та зрю та дѣже ся чѡдуу, ож як тотѡ, бы горѡх горѣ ішоѣ а шумѣл обѣ долѡ(в) пѣдаѣ. Ай бо так я ся там зѣдрѣѣ, що (sic!) ізнѣѣ я гѡлов долѡ та яѣ обѣскѣти ѣши. Ай бо нѣкѣуѣ я на сѡнце, а сѡнце над зѣходом. Ай бо імѣѣ я бѣгнути за млынѡм. Ай бо гѡлову забѣѣ ем там. Імѣѣ я цѣвѣк та попѣтаѣ ем, а гѡловѣ нѣ є; вернѣѣ ся я тѣмка за гѡловѡѣ. Ай бо я вернѣѣ ся — а гѡловѣ пасѣ в травѣ. Клѣчу я гѡлову, не хѡче ітѣ. Імѣѣ я, нарѣвѣу травѣ у рѣку та прилѣдѣѣ гѡлову ід сѡбѣ. Тай імѣѣ ем тай поклѣѣ ем на шѣю. Та ймѣв ем бѣгнути за млынѡм. Та найшоѣ ем млын, а млын ѣгоды зѣбрѣть. Поклѣкаѣ я млын та змолѡѣ пшеницѣу. Та принѣс ем домѡ мѣкѣ вѣже. Та ізѣврѣли паленѣт. Та вѣже тогдѣ йѣли мѣма паленѣт. Ай бо забѣгла єѣнѣ печенѣна а із гѡлубцѣв. Ай бо чѡѣ, аж у дѣлѣу сѣть гѡлубцѣ, ай бо такѣ печенѣ, што лем йісти. Ай бо пхѣу рѣку у ту спѣрѣу у дѣрево, де отѣ сѣть гѡлубцѣ. Ай бо рукѣ не стѣѣ. Пхѣу гѡлову — не стѣѣ, пхѣу нѡгу — не стѣѣ. Ай бо імѣѣ я, та залѣз ізѡвсѣм. Та ймѣѣ, ізѡрѣвѣ ем у сорѡчкѣу гѡлубцѣ. Ай бо пхѣу ѣтти (удѣти) рѣку, ужѣ хѡчѡ ітѣ гѣт, ай бо рукѣ не стѣѣ; пхѣу гѡлову, не стѣѣ; пхѣу нѡгу — не стѣѣ. Та іншѣк не бѣло. Та пушоѣ ем домѡ. Та зѣвѣѣ ем топѡр та ѣрубаѣ

ем ся. Та приніс ем домб голубцы. Та пак мамка йіли, та пак так онь менé вродили.

(Ільниця). Три бр́атя Васіль, Ів́ан і Мих́альо ма́ло дурн́ый, што просіли у старо́го ды́да огні. Бы́ли (бо́ли майже бу́ли) в мене ще два бр́атя; е́ден быў Васіль, а дру́гый Ів́ан, а я быў Мих́альо. Та по́шли мы в вóвцями, та отті два бы́ли май розу́мні, а я быў ма́ло дурн́ый, бо малый ем ще́ быў. Та па́даў до́ждж твёрдо. Та вв́ечері, яке́сме нагна́ли у коша́ры вóвцы, та хоты́ли́сме огні (огне́) кла́сти, а шва́бликы не хоты́ли ся і́міти. А е́ден ды́до стары́й наклаў огні ай да́леко уд нас. Пушоў тот ста́рший Васіль, яў просіти огне́, каже: ды́дику, бу́дьте такы́ до́бри, да́йте ма́ло огні розо́кла́сти. А ды́до йо́му так пови́у: ож сы́не дам ти, кедь пови́шь ми непра́вду. Ай бо вон не знаў каза́ти непра́вду. Та пови́у му так: сы́нку, лыга́й лем сю́да. Той лүг, та горі хребто́м му реми́не здер с ко́жи, та не даў му огні. Ай загнаў го, обы́ дру́гый прійшоў. Прійшоў дру́гый, тот мо́ложий, та пушоў тот та яў прое́йти огні. Ды́до му ка́же: я ти сы́не дам, кедь пови́ш непра́вду. Ай бо і тот не знаў каза́ти непра́вду. Тай пови́у то́му, обы́ лыга́ў, та лүг і тот, та здер і то́му горі хребто́м реми́нь. Та загнаў йо́го, обы́ тре́тый ішоў, обы́ я ішоў. Та пошоў я, та яў ем просіти огні. А вон яў мены́ каза́ти, о́жобых я йо́му непра́вду упові́у. Яў я е́му каза́ти, та ка́жу е́му: кой ся ня́ньо хоты́ў ро́дити, та я за ба́боў ходи́у. Потóму, як прішла́ ба́ба, та вже ся ня́ньо уро́диў, тогды́ та понесли́ крести́ти. Та я ходи́у і за кумо́м, ка́жу та пак тогды́ зва́даў ем(ь): ды́до цы пра́вда то́то была́? а вон яў мены́ каза́ти, ож непра́вда. Но, я тогды́ ка́жу, лыга́йте ды́до до́ло. Та як лүг ды́до, та здер ем му три реми́ны із хребта́ та взяў ем со́бі огні і поніс ем та накла́ли́сме огні та пак там но́ч перебы́ли́сме та дру́гый де́нь ізвы́шли́сме домб, уже́ сныг па́даў, та пак вже до́ма сме бы́ли.

(Дубро́вка). За зло́дїя, што ну́чеў за́ломіў ся до хы́жи худо́бно́го чо́ловіка. Е́ден зло́дый за́ломіў ся ну́чеў до е́дно́й хы́жи і почаў де-ни-што гля́дати, штобы́ муг одне́сти. Га́зда хы́жи не спаў і озваў ся: што ты туй гля́даш ну́чеў, кед я в бі́лу дніну туйкы нич не го́ден найти́. Зло́дый настра́шенный крузь отве́ртый оболóк у́скочиў і забы́ў в хы́жи і то́то пла́та, што інды́ украў. Га́зда маў ся пак в што оды́яти.

(Вла́гово). За голо́дно́го воў́ка недо́луга. Быў де не быў е́ден воў́к, ай бо ду́же ізголо́дны́ў: ішоў со́бі йісти гля́дати. Прійшоў ід е́дно́й води́ а то́то так іс схо́дня зимы́ бы́ло, коли́ вже земля́ розпу́щала. Тот воў́к на́паў е́дну́ сви́ню, що пуд бе́регом ры́ла і прійшоў на сви́ню, ка́же: я тебе́ звы́м! Сви́ня попози́рала на воў́ка, ві́дить, ож воў́к спе́ред не́й є, а за неў вода́. І так не мо́гла́ ся слободи́ти і́накым спосо́бом, ка́же воў́кови: ізвы́ш ня, а́ле пе́рший раз ня ўсно́відай, бо

я попова. Воўк каже свині: та як ты трэба сповідаці, а свиня каже ід воўкови: я тебе наўчу. Приклікала го ід собі і як она пуд бэрегом рыла, воўк на бэревы стоіў. Каже: покладь верх мене лабы, а я тобі вшытко будў гаворіці. Воўк ся ізрадоваў, ож як на ню покладэ лабы, то так йі ізвыісьць. Айбо в свині у шійі єсть моцота, запорэла рыйкоў воўкови в чэрево, вэрла ним онь сэред рікы, а сама хвощик закурэчила горі бэрегом грюнчачи, аж домѡв втыклá. Воўк доки ўплаваў із воды і без тѡго голодэн быў, на бэревы стряс ся і каже: якый ся з мене пѡп ўбраў, áбых я свины сповідаў. По сѡму не будў я нич сповідаці, а де што (щѡ) наўду, тѡтѡ звыім. Сѡнце пригріло і вѡн ішоў дáле у болѡты; кѡло селá увидыў гўси. Як го гўси збáчили, ныкѡли йім ся было пудняті на крѡла, кажутъ воўкови: хочеш нас ізвыісти! Воўк каже: за тѡтѡ-м ішоў сюды, бо-м дўже голѡден. Гўси му удповіли: нам вшытко єдно; мы й так на тѡтѡ валѡвшні, штѡбы нас ізвыісти. Але мы дўже веселі, мáло нам загуді. Воўк каже: та як вам густі. Гўси кажутъ так, ги колі спш; та ты знáеш дорѡмбати. Воўк іспер ся на лабы, зачаў дорѡмбати і позіратъ на гўси; єднá із другѡй головкáми зачалі перекривлѡти і єднá собі гаворячі: фів! фів! фів! пуднялá ся на крѡла, дáле другá, трѡтá... вшыткы полетѡли домѡв. Воўк смўтно попозіраў на гўси каже: якый ся з мене чудáк ўдаў (ўбыў), обых я гўсьѡм гуў. Каже д собі: по сѡму не будў ни сповідаці, ни густі, што нападў, тѡтѡ звыім. Ай бо вже тогды такый голѡден быў, што не бѡруваў і ходіці. А сѡнце вже над зáходом. Пѡтяг ся ід селў блѡзько, ож так дáшто нападэ звыісти. Вѡдцѡт із дáлеку, ож вѡвчáрь заходіть із вѡвцáми в селѡ, а по сѡлькх звѡчáй є подѡгдѡ по-ковнѡць селá на путі лысу держáти, обы худѡба ілучі у цáрину не гѡдна зайті. Воўк притягнуў ся онь ід лысы. Вѡвчáрь як перейшоў, а єдѡн барáн обстаў ся із зáду. Воўк сыў спѡред лысы, каже д собі: сѡгѡ тепѡрь ізвыім. Барáн, як увидыў воўка, мѡркўучи так далѡко стаў, ги колі овѡн ся розбѡжѡть, та гѡден мѡцно удáрѡти. Каже воўкови: напарўй ся (приготўй ся), бо я вѡжу, ож ты менѡ хочеш ізвыісти. А я вже старый, кѡстá в ня твердѡе, та обысь зўбы в собі у мшѡ не поламаў, а ростворі рот, та я скѡчю в тебе! Воўк, зачѡм дўже голѡден быў, ростворіў рот, зажмуриў ѡчи і чекаў, коли барáн у нѡго скѡчѡть. Барáн мѡцно ся розѡгнаў та так удáриў воўка, што воўк замлыў. Тогды пудскакуучи утік за вѡвцáми домѡв. Воўк прочунаў ся, зачаў пытати (мáцяў!) і каже: ба! цы в мене скѡчѡчѡ, цы прѡскѡчѡчѡ? Ай бо сам ід собі каже: кѡбы у мене скѡчѡчѡ, та чэрево май пѡўное былѡбы, ай мáйже прѡскѡчѡчѡ. І так воўк гѡлоден мў-сьіў мўчѡти цылў нѡчь.

(**Вышній Шард**). За тѡе, як Петрѡ не мѡг дáти грошá найдѡвѡго Хрѡстѡм ныі котрѡму чѡловѡку по слўжбѡ Бѡ-

ж о й. Ішли Христос іс сятим Петром путьом у недылю рано та найшли греш на пути. Та даў Христос Петрі та каже: прийдеме ід церкві (сперед них была церков в селі), накой люде ўйдуть із церкви, мы там будеме межи людми; та сись греш дай тому чоловіку, котрый нич не буде робити по службі — а люде — котрі піпу набивау, котрі куріли, котрі багу біли та в рот брали іс піп — а еден крѣтко стоаў, нич не робіў. Каже Петро Христу: сьому дам, бо сись нич не робить. Каже Христос: і тот робить. Петро звідать Христа, што робить, коли овн крѣтко стоить. Каже Христос Петрі: пуд гунеў (пуд петеком) на перст кострубля обвивать. Та не было ённого, обы быў не робіў нич. Та не дали греш ныкому.

(**Вышній Шард**). Вóрон і лисіця (байка). Пришоў вóрон на сáлаш, увидиў на лысці на комарнику сыр і урваў собі великий дараб сыра. Яў лети́ти попри землі. Увидыла лисіця і яла бігнути за ним, ож уборони́ть уд нбого сыра. Овн долетиў до хáщи, улетиў май на высóкое дѣрево, та межи дві ножицы сиў їсти. Лисіця за ним добігла до хáщи, увидыла, ож май на высóкое дѣрево сиў їсти (їсти). Яла вóрона хваліти, якый есь красны́й, чьорное піря на тобі красное, кедь бы у тя і гóлос такый красны́й, ги піря, быў бысь потятóm за цáря. Овн хваліти ся ладіў гóлосом, розняў пысок і яў кра́нкати (хваліў ся!) — а сыр унаў долòв а лисіця извы́ла. — Чьоловіка покладуть на бѣрова а вон ся изгорди́ть дуже та пак го звѣржуть із бѣрòвства та обстане такый дурны́й, ги тот вóрон, що не извы́ў сыр...

(**Вышній Шард**). Лисіця і кáчур (байка). Увидыла лисіця кáчур у тові; обночуваў ся у тові сам, а лисіця увидыла йогó та почала казати: якый ты бизòвный кáчуре: і піря тобі закучерявило ся на хвосты, быў бысь дрúгим за цáря, кедь бысь іщи изняў ся із товы изле́тыти. Айбо кáчур порозуміў, ож не горáзд тотó, айбо каже лисіци: так — так! та пошоў сѣрег товы.

Поучѣние з того гóвне буде; пришоў чьоловік ід чьоловіку та хотыў го на недòброе дыло нарадити айбо вон не гóден быў (буў) удгòворити ся та казаў все слово: так! айбо вон не туды гадаў, ги тому потакуваў.

(**Вышній Шард**). Лисіця і воробóк (байка). Обночуваў ся у хáщи воробóк, каже му лисіця: як ся ты налади́ш на вітер, кой віе іс того бóка? воробóк ука́зуе: от сяк! забю гóлову пуд крилó та налажу ся на вітер. А лисіця каже му: як-як? А воробóк опят каже: ат-цяк! А каже лис: кой з дрúгого бóка віе вітер, як ся тогды́ налади́ш? Воробóк ука́же: от сяк! Забе гóлову пуд крилó. А лисіця скóчить тогды́ та імїла воробка́ тай звы́ла.

(Вышній Шард). Сорóка і зóлото. (байка). Сорóка лако́ма білобо́ка уви́дыла на помéтеню зóлото, найшла́, дуже́ ся то́му ізра́дувала, ай бо она́ за то́го нич не до́стала. Чоловік ску́пый дуже́ ізбіра́ть, айбо ма́ло хосну́е.

(Вышній Шард). Є́ден чоловік' уздоровля́е ца́рську доньку́ молоко́м уд ле́вицы́ а ца́ря да́е му поло́вину сво́го ца́рства. Похворі́ла ся у ца́ря кнса́моня (донька́). Изыйшли́ ся дохто́ры, уви́дили, ож и́накый лы́к не бу́де ды́ля не́ї, як уд ле́вицы́ мо́локо. Є́ден найшо́ў ся такый, што овѐн знаў, де ле́выця ле́влята плéкаты та обѐбраў ся, ож вѐн до́стане ца́рськѐ(в) донцьї́ уд ле́вицы́ мо́лока. Овѐн знаў, де ле́виця є́, пошо́ў із вѐвця́ми туды́. Іми́ў вѐвцю́ е́дну та вер ле́влято́м у га́вру, обѝ изъзы́ли. Є́ден де́нь і дру́гий де́нь і тре́тій де́нь. Ле́влята я́лі ка́зати ле́вици, тко́сь нас туй го́дує. Ле́виця я́ла стражова́ти. Уви́дыла: овѐн іде́ із вѐ(в)пця́ми та дуже́ ся наду́ла (розсе́рдила). Овѐн я́ў приході́ти б́ліже ід ну́ та попи́ля не́її прохѐдить та ве́рже наза́д вѐвцю́ ле́влято́м. А ле́виця лиш попоника́ла за ним. Ай бо наза́д овѐн пришо́ў та рябу́н (горни́ць) на ремі́нь зашпи́нкаў. Пришо́ў б́ліже ід ну́ і поклаў ру́ку на ню на го́лову і я́ў глѐдити до́лы ни́ў (= нею) і при́цяп ко́ло не́її (ісхыли́ў ся) і взяў рябу́н ско́ро і здои́ў и́йїї. І на́раз вѐвцы́ оберну́ў до́мѐ, пригнаў а сам пошо́ў із мо́локо́м до ца́ря. Там спаў но́чь. Я́лі у ни́м ста́вчики йго́го говори́ти: тко́ буде у ни́м за ца́ря. Ка́жуть но́гы: мы бу́деме, бо мы, ке́дь бы мы бы́ли не ішли́ сюды́, то бы бы́ли не при́шли за мо́локо́м ід ле́вици. Мы ца́рство ма́еме. Ру́кы ка́жуть: Мы бу́деме за ца́ря, бо мы ке́дь бы бы́ли не дои́ли, мо́лока́ не бы́ло бы бы́ло. Очи ка́жуть: Мы бу́деме за ца́ря, бо ке́дь бы бы́ли мы не ви́дыли, мо́лока́ не бы́ло бы бы́ло. Язы́к ка́же: я буду́ за ца́ря ме́жи ва́ми ста́вчиками, бо ке́дь я не буду́, а вы усе́ повмира́ете. Оні́ по́чали ка́зати язы́кови, про што́ бы хоты́ў бы́ти за ца́ря, ты лежи́ш у мочи́лы, што ты учини́ў? Я вас усе́х учиню́ мертвы́ми, ке́дь я не буду́. Ра́но чо́ловік уста́ў, пришо́ў ід ца́реви: Но, ту є́ сві́тлый ца́рю мо́локо! Ца́рь ка́же: уд чьо́го е́се мо́локо. Овѐн (язы́к) ка́же: уд су́кы (у́хопи́ў ся). Ца́рь даў у темни́цю йго́го заперти́: до́тод обѝ сиды́ў, до́ко́д лы́кари́ не зыйду́ть ся із держа́вы та́й попозира́уть, уд чьо́го є́ мо́локо. А ста́вчики у темни́ци усе́ я́лі бо́яти ся і язы́к я́лі проси́ти: будеш за ца́ря, лишé нас слободи́, обѝсьмы не поги́бли. Язы́к ка́же: я вас слобожу́, ай бо я буду́ за ца́ря. Взя́ли чо́ловіка на до́прѐс: як ты сме́й мо́локо́ принести́ уд су́ки до ца́рського до́мовства ца́рськѐ(в) донцьї́? Овѐн ка́же: про́шу, в на́шѐм кра́йї зову́ть ле́вицю су́кою́ а отѝ мо́локо́ най до́здрыть дохто́ры; отѝ уд ле́вицы́ мо́локо. Дохто́ры изыйшли́ ся, до́здрили, ож то́то мо́локо́ уд ле́вицы́ і язы́к зѝста́ў ся у чо́ловіка на-вхте́ма за ца́ря і слободи́ў

вшітки стáвчики у чьоловіці уд смérти. Цáрська донькá уд молокá лéвниці ўздоровіла а царь даў чьоловікови половину царьства.

(**Вышній Шард**). Ды ня і дуб (байка). Росла една дыня горі дубом. Звьідала дуба: кóлько тобі рóкóв бóде? Сто рокóв я мау! каже дуб. О! — каже дыня — як ты слабо ростэш. Я тебе перейду, перерóшу тя сьогó лыта. Цы видиш ты якóе на мені великóе лiстя, якый красный, великий цвiт мау? А кóлько жолóуди трéба одному вепрéви, абi сытый. А з мене буде една дыня, тай будé веперь сытый. I переросла дыня дуба. Завяйў вiтер студёный уд сiвера. Каже дуб, звьiдатель дыню: А як ся ты маеш царiце, кегыне, дыне? А дыня каже: я лишé обстала ся дыня, бо морóз еi iзморóвиў та вже упáла.

Оттóе на подóбе чьоловіка, котрый скóро богатые — а еден тiхо гáздýе собi: тот, ги дуб тiхо ростé; а скóрое гáздóвство так ёмко ростé, як дыня. Тот пошóў, понабираў грóши, та начиниў собi великi будóвлы, айбо приишóў час, ялi грóши просiти, грóши не былó уддати — а будóвлы пак позабирали у грóши а у нбóго нич не обстало.

(**Вышній Шард**). Бóг е од вiкá i на вiкы бóде а ў сé чинить рiтлы. Звьiдалася царiця, óд коли е Бóг i дóкы бóде. Минiстерия удповiла: Бóг е од вiкá i на вiкы бóде. Царiця пóчала просiти ся уд минiстерiи: кой такый старый Бóг од вiкá i на вiкы будé, та што рóбить, кой такый старый? Минiстерия удповiла, ож драбины (рiтлы) чинить. А царiця ялá минiстерию звьiдати: што iз тых рiтел? Минiстерия удповiла так, ож лóуде лызуть нiми: едни горi, а едни долы, а котрый ўлызе горi та постóйит там горi та тот дáлеко уттóдь видить, а котрый обёрне ся долы дуже швiдко уттóдь (удтóдь) iзлызе.

Котрый чьоловик угадýе та крóтко побóде iз гáздóвством сьóйим, далéко видить; а котрый долó обёрне ся, дуже тiжко му за отó, ож як овóн у гáздóвствi быў, а на ничь приишóў.

(**Вышній Шард**). Як то чьоловик журиў ся у тóм гáдаучи: три осóбы а еден Бóг. Ишóў чьоловик пошiлi мóря, ишóў собi гáдаучи, як тотó мóже бiти: три осóбы, а еден Бóг? та дýже ся зажуриў у тóм гáдаучи. А сперёд нбóго кóло мóря на бéрезы хлóпиць ўвертыў ногóў ямку, пятоў: та iз мóря усé вóду у жмéпы берé тай у тоту ямку несé та ўлызе. Чьоловик приишóў тай увидiў, ож хлóпиць iз мóря вóду нóсить та у ямку уливать. Каже чьоловик: „што ты тотó хлóпче чиниш?“ „Хóчу сесé мóре перенести у сесю ямку гóворiть хлóпиць. Каже чьоловик: коли ты мóре перенесэш у тоту ямку! А хлóпиць каже: чьоловику! а ты коли тотó перегадаш: три осóбы, а еден Бóг! А хлóпиць уд того iзняў ся та полéтыў, а чьоловик загадáў ся, што тотó за хлóпиць та iс тым дорозумиў ся, ож тотó ягнiл. А чьоловик iс тым погадáў собi, сесé не моé дýло толкувати: три осóбы а еден Бóг.

(Вышній Шард). За воловоє о́чко (Troglodytes parvulus). Пóтята хоты́ли кла́сти собі ца́ря. Ай бо грома́дили у ё́нно. Ка́же совá: пóтята! позира́йте, ко́го кладете́ ме́жи собо́у за старши́ну. Треба позира́ти, у ко́грого́ пóтяти о́чи великі́ і голо́ва. Пóтята ізгрома́дили ся у ё́дно, дораховáли так, ож ко́троє ма́й вы́сше го́дно полéтыти та́й то́то бу́де ме́жи ни́ми за ца́ря. Орéл обобра́у ся, ож овóн ма́й го́ден бу́де вы́соко лéтыти. А воловоє о́чко сы́ло йо́му пуд кри́ло, у пéра заби́ло ся та, як овóн долéтыў та поні́с воловоє о́чко горі́ а як ужé не го́ден буў да́ле лéтыти, а воловоє о́чко ўхопи́ло ся із пі́ря та іщи ма́й вы́сше полéты́ло. Та оно́ і зста́ло ся за ца́ря (гл. стор. 127.).

(Вышній Шард). Воўк із лиси́цеў попи́ли ся у півни́ци. Воўк заспи́ваў з ра́дости, чоловiк убі́г у півни́цю і дўже убíў воўка а хы́тра лиси́ця ўскочила уперéд. Утекли́ потóм ра́зом: Воўк бíтый нíс на хребтí небíту лиси́цю (байка). Уходи́ў ся воўк із лиси́цеў у півни́цю, найшли́ там па́ленку та попи́ли ся. Ка́же воўк: заспи́вау, а лиси́ця ка́же: не спи́вай, бо убíють нас! ай моўч! Ай бо воўк упíт ка́же: я хоть лишé раз заспи́вау! Воўк завы́ў а чоловiк при́йшоў та дўже убíў воўка у півни́ци. Та воўк ўрваў ся удтóдь, а лиси́ця, кой́ чоловiк заходи́ў у півни́цю а она́ уперéд ўскочила ўдтóдь, пóшла пуд телли́цю, де коло́пні тёрли, та там дўже ся качáла, та набра́ла ся мно́го пазды́ря А воўк бíтый іде́ туды́, бíжить. Лиси́ця ка́же: де ты уты́каш? Йой, ка́же, уты́кау, бо у півни́ци дўже ня побíли. Озьми́ менé дя́к на сэбе та понеси́ на собі́, бо убíють ня упíт! А воўк ка́же: сы́дай мены́ на плéчи та б́ду тя нести́. Лиси́ця я́ла спи́вати воўкови́: ой несе́ бíтый небíтого!

(Вышній Шард). Як жид ішо́ў із наймит-Мíтром чéрез вóду а уд жи́да грóші заги́бли. Як потóм обá пóшли́ на пра́во спéред шоўга-бíрова. Ішо́ў жид із наймит Мíтром iд воды́. Жид ка́же: Мíтре перенеси́ менé чéрез вóду, я ты запла́чу*). А я тебе́ не не́су, обíм i я утопи́ў ся iс тобо́у. Вольи́й перевéду ты чéрез вóду. Iми́ў жид за нбóго ся та наймит-Мíтер перевíў жи́да чéрез вóду. А уд жи́да грóші заги́бли. Жид ка́же наймит-Мíтрови́: ты мо́йи грóші узíў; я iшо́ў чéрез вóду; мо́йи грóші бух! а ты Мíтре хап! — Я не зна́у, ка́же наймит-Мíтер: есе́ без пра́ва не бу́де. Но ка́же жид та по́й на пра́во. Ка́же наймит-Мíтер: я не iду́ iсперéд панóв, бо я го́лий. Жид ка́же: йой, я то́би у бóвты (скле́пi) оды́ня новéе ушы́тко куплю́. Пошо́ў жид із наймит-Мíтром у бовт; ушы́тко оды́ня новéе найшли́. Мíтер убра́ў ся: жид купи́ў наймит-Мíтрови́. Наймит Мíтер до́тод не

*) гал. заплачу́.

тайіу грóші іспéред жіда, дóкòд не пòшли іспéред шолга-бірова. Кáже жид нáймит-Мітрови: цы так Митре? я ішоў чéрез вóду, шóйі грóші бух! а ты хап! а нáймит-Мітер кáже: што ты жідé кáжеш? ты бóдеш казáти допóслыдъ, ож сесé і вдынія твóе. Жид кáже: на-но! та цы нйт? цы не я ти купиў? цы не мóе? тадь мóе! — Як бы былó — нáймит кáже Мітер — твóе одынія, то на тóбі былó бы былó. Кáже соўга-берóв: тотó є прáвда!

(Вышній Шард). За Фёдора, што вўз жіда покрьвши йогó верéтоў, штоб жіда не увідыли козáкы і не убїли. Бїли дўже козáкы жидóв, кедь увідыли. Жиды дўже ся боїли козáкòв. Єдén Фёдòр ішоў із вóзом на дрўгòе селó. Кáже жид: пáне Фёдоре, возьми ня на вóз, бо дўже бою ся, ож козáкы убють ня. Кáже Фёдòр: я тебé не бéру жідé, бо мóгуть і менé козáкы убїти пóзад тебé. Кáже жид: возьми ня лишéнь Фёдоре на вóз, та укрьй ня верéтоў на вóзы. Та онї не увідять ач'ей! Айбо — кáже Фёдòр — я бéру а не знáу іншак за тебé казáти, хыбá бóду казáти козáкòм, ож я дзвоны вéзу. Айбо жид кáже: горáзд пáне Фёдоре! Ай нá! мішòк із грїшми, най бóде у тебé Фёдоре. Фёдòр узяў із грїшми мішòк, повўз жіда вон із селá та кáже: но! жідé! вже козáкы отде! суть навпереды, іспéред нас! та што бóде тепérъ жідé? Изъзідáть тебé та менé убють. Кáже жид: пáне Фёдоре! горáзд ня покрьйте верéтоў, обы ня не вїдко. Пòшоў Фёдòр та дўже закрьў жіда, обы жид не вїдыў. Удòйшоў Фёдòр дáле і тогды покльче гóлосом іншакым на вóлы: вóга! і кáже: што там ты везéш? А Фёдòр сам іс собóў гóворїть: а жїдови завїті óчи і вшыток завїтый, та дўже трясé ся. Та óзьме Фёдòр дёржано на батозы та удáрить ся по кожухóви. „Што там ты везéш?“ Та дзвоны. А ну, кáже, най ідú йїх знáти, якї гóлосні. Удáрить дёржаном із батугá по ногáх жіда, а жид тогды пóчнé гóйкати: бам-бам! а дáле пòде, та пóчнé по рукáх бїти жіда, а жид кáже: бом-бом-бом! а дáле кáже емú: ще ідú бїти на дзылынь! та пўжаном дўже жіда пòбé по голові. Жид: дзылынь, дзылынь, дзылынь! а тот бé. Удòйшли мáленько дáле. Айбо кльче Фёдòр: стòй! А, кáже, там што несéш? та улáрить ся по кожухóви. Грóши! кáже Фёдòр сам іс собóў. Дáй сюды! тá от козáкы грóши взяли. Айбо дáле удòйшли і пóчнé казáти: Чюўесь, вїдáў, як лўпкали менé, дóбре, ож не убїли на смирть і тебé лўпкали, чюў есь вїдáў? Кáже жид: чюў. І менé, кáже, кой бїў на бом! то ще не дўже былó, а як перейшлó на дзылынь! то то былó йой! Та егé! кáже Фёдòр — узяли і грóши. А — кáже жид — най берúть, не гадáу я за нїми, лиш кобы были ня не бїли на дзылынь!*)

*) Ся смїшлива казка — хоч і недорїчна і неїмовїрна — виклькуе у слухачів завсїгди найживїйші ознаки радости. Русин по крайній мїрі заругою

(Вышній Шард). Як то една жона йойкала за помершим газдом собі. Ішоў еден нотаруш через Поковікы. А в селі умер гавда еден. Жона не знала, як зачати йойкати за газдом, каже: йо-йой, йойой! мѣштер-ѣмбер! мѣштер ѣмбер*)! А сусыда йий каже: якый быў солодкый тот мѣштер! А она зайойкаты: йо-йой! дудашик! дудашик! (што дѹе у козыцы). Пѣчне жона спішно йойкаты, каже: коли імиў дѹдати, любо было слѹхати!

(Вышній Шард). Як то еден царь клікаў попá, штоб ішоў до нѣого на три пѹнты (= пѹнкты, питаня) одвѹтувати. Быў еден царь та пришоў ід попѣви на спѣвѣ та мѹсыў ги прѣстий на кѣлынкы стáти. Та як причастїў ся із слѹжбы пѣшоў гет дождѣ. Та дѹже ся розсѣрдиў на попá, што овѣн на кѣлынкы мѹсыў стáти тай в еден мѣсяць удписáў так на попá, што-б пѣп ішоў до нѣого на три пѹнты. Кедь бы тоті три пѹнты не гѣден одвѹтувати, та нараз му смирть отáм е. Церкѣвник прийшоў до хѣжи до попá, та увидѹў, што пѣп дѹже е смутный. Та каже: што пан превелѣбный такый смутный е дѹже? Кáже пѣп: дѣбы я не смутный быў, кедь царь на мене загнаў три пѹнты. Кедь не гѣден емѹ дáти одвѣт, погынути мѹшу. Айбо церкѣвник быў такый на облича, як тот пѣп. Та каже тогды церкѣвник: най менї пан превелѣбный дадѹть сѣм стѣв золотых тай свою ѣдынь, тай іду я пресвѣтлому царю на тоті пѹнты одвѹтувати. Та вже як прийшоў церкѣвник до царя, царь не упознае церкѣвника, гáдаты, што то той пѣп, што його сповѣдáў. Тай тогды царь із ним учинили обѣд у-ѣдно. Та каже емѹ царь: ты пѣп есь, каже — а я в своейїй держáві первыї; та сперѣд тебе мѹсыў на кѣлынкы стáти. Но, каже царь, цы знаеш, што я коштуу? Ай бо церкѣвник йому тогды каже: та штѣбы царь пресвѣтлый коштували? чули сте, што Христá продали за тридцáть сѣбеникѣв — тай пресвѣтлый царь не гѣден бѣлше коштувати, як Христѣс коштуваў. А дáле упят му царь каже: кѣлько на нѣбѣ дзвѣзд е? Тогды йому каже церкѣвник: е триста мѣлїѣнѣв і дѣсять тѣсячѣв. А дáле упят каже йому царь: цы знаеш, што я гáдау? Той каже: Пресвѣтлый гáдáуть, што онї е попѣм говоряť, айно я — каже — лишѣ церкѣвник — а пѣп е із заду. І тогды каже йому царь пресвѣтлый: кедь ты такый розумный його слугá, та на! — каже тѣсяч сѣбених — та не пусти тогѣ попá у двѣр менї, бо я із ним не гѣден бѹду договорїти, бо вже іс тобѣў ем не гѣден. —

і непуванем мстити жидам, що від віків на его суспільности налягли претяжкою язвою.

*) малярск. mester ember = майстер, ремісник.

Ся між людом ріжних країв розповсюджена казка літературно оброблена майстерним пером Біртера (Gottfried August Bürger) під заголовком; „Der Kaiser und der Abt“ а починає ся словами:

Ich will euch erzählen ein Märchen gar schnurrig,
Es war 'mal ein Kaiser, der Kaiser war kurrig;
Auch war 'mal ein Abt, ein gar stattlicher Herr:
Nur Schade! sein Schäfer war klüger als er.

(Вішній Шард). Як то неписьм'яний чоловік, што убр'яў ся у панське пл'ятя, одгогоріў ся, кедь му загнали ап'остол читати в церькві. Простий чоловік убр'яў ся у панське пл'ятя та пушоў на друге село до церькви та на крилос межи дякы. Там позирали його і гадали, ож ов'он дяк та загнали йому ап'остол, штобы чит'яў, айно ов'он читати не знаў. Як прийшло чим ся одговорити, пытаў себе у жеб (в кишеньку); штобы достати окулярі. Гоп! не є окулярі! та не годен ем, не виджу читати! тай іс тым ся одговоріў од ап'остола.

(Вішній Шард). Як то п'оп із дяком і с церьк'овником поділили між себе варену рыбу з левешом. П'оп із дяком і с церьк'овником заслужили рыбу едну і так оні тото ізвариди тай хот'или у'едно ізв'язити. І так с'яў п'оп із дяком коло стола; уз'яў п'оп рыбу тай уд'яў собі половину із головоў, а друге, о'станок, дяк собі взяў. А церьк'овники не об'стало ся, лишє левеш (юшка). Каже п'оп: „голова глаблющому, а о'станкы млад'енцем“. А церьк'овник, як увид'яў, што йому ся об'стала юшка, уз'яў і розольяў юшку по-попови і по-дякови і каже: „ізв'ля ся благодать Б'ожа на усьих вас“.

2. Загадки і приповідки (прислівки).

Якого каміня в воды май б'уше? (ж'окрого) МЛ.

Якого в л'исы д'ерева май б'уше? (кривого) МЛ.

У вол'а на котр'ум б'оцьи майб'уше шерсти? (на котрий бук в'ерже ф'остом) МЛ.

Вп'ала бербев'иця с п'оду, не є такого б'однаря, аб'і с'їи зл'агодн'я (яйц'е) МЛ.

Меч'і б'иле, уп'аде ж'оўте (яйц'е) МЛ.

Л'ата на л'ату, н'ы ш'ите, н'ы кра'яне (кап'уста) МЛ.

Чот'иры чот'ирницьи а п'ята ворох'обелька (д'ыти на п'ечи — чот'ири ст'ыны, п'ята п'ич) МЛ.

Чот'иры бр'атя одну шапку нос'ят (обор'уг) МЛ.

Чот'иры бр'атя в од'ин корч стр'іляют (що кор'ову д'обит) МЛ.

Котра дыра майпоследна у плота? (пич, бо як скажит ся плуг, газда порубае тай верже в пич) МЛ.

Коли кул бе в зёмлю, де ся земля дывае? (иде на бук) МЛ.

Малый малюшок поныс бочку на вершок (мак) МЛ.

Без оболокув, без дверей, поўяа хата людий (гарбуз, огурки) МЛ.

Черлена-ружана, на поли лежала, за сым лыт, трави ныт (ватра) МЛ.

Колі мож воду нести в ситы? (колі замэрзне) МЛ.

Куричка, што в земни ся несэ (крумплы, рипи = картофлі) Г.

Крузь стыну вола печу (свердиль) Г.

Чотыры брата в один корч стреляют (дуйкы у корови поривн. висше) Г.

Иде селом цорконит, зайде в воду, бульконит (корчага) Г.

Май высокое од горы, май нызкое од травы (путь) Г.

Попуд стрихы, білы михы (зубы) Г. Попод стрихы etc. Лв.

Сидит дыдо над водоу (водов), та все клепле бородоу (шлын) Г.

Бери в нбого, та май великое, а клади на нбого, та май малое (яма) Г.

Бабино ся розскрило, а дыдово висит (колодязь) Г.

Хоть ся крив, хоть ся не крив, а я тя забю (чижем) Г.

Лежачи дают, стоячи просят, то заткаут, то утягнут (пипа = люлька) Г.

Серед села дуб, на дуби дванацять стоупу, на кождом стовпу гныздо, на кождом гнызды чотыры яйця (гуд) Г.

Серед села бугай реве (звун) Г.

Без нуг, без рук, без очий, уйде на пуд у ночи (дым) Г.

Ны вон, ны в хыжи (оболок = облак = вивно) Г.

Серед села мерша вонит (мясарня) Г.

Пришли чотыры та кывали три, а пришли дві, та біли тоты чотыры, на што кывали тоты три (мачька ускочила на шпор (= кухня), де газдыня поклала пиквицю в ринку, мачька ухопила пиквицю (коубасу), газдыня ей біла, чому кывала) Г.

Най ся богатый не журит, ож ся убогому испуд носа не курит ВС.

Масни слова, сухи долони ВС. Eitle Worte, doch in Wirklichkeit keine reelle Unterstützung.

Велика титула, порожна шкатула ВС. Titel ohne Mittel.

Небо цимбалы, а земля басы ВС.

Одна ластовка не вчинит лыто ВС. eine Schwalbe macht keinen Sommer.

Сонце не засвтит в кождый закут ВС. die Sonnenstrahlen beleuchten nicht jeden Winkel.

Льіпше ныны воробіць, ги зівтра голубиць ВС. Besser heute ein kleiner Gewinn, als die Hoffnung auf einen grösseren, der morgen erfolgen kann.

Говорі Гріцю Богородицю, а я вірую Ль.

Ід кождуй хыжцы по кышцы ((пути або стежки) Г.

Така корівка, што все поле задрыще (сныг) Г.

Така бочка, як іс пода упаде, то не є такого бодпарика, абы ейі ісправуї (яйце) Г.

Маленькое, кругленькое, чорненькое, в черепку ся ве (око) Угоча.

Маленькое, доугенькое на путі кровцы пищыть (тернина) Угоча.

Ны вон, ны вну, та все в еднó (оболок, вóзор fenestra) Угоча.

Эганы, што то є, я видыў церьков іс колопéнь? (стояў у колóнных і видыў церьков) Стр.

А што бúde сорбцы по сэжому рóцы? (обэрне ся йі на вóсьмый рóк) Стр.

Така дывка, што заженут ейі до хыж. та не мож ейі імйти (рыба, зайдé у ломуля, у рўща, та не мож ейі пак імйти) Л.

Кышкы ся пóшли полокати, а кобыла в хыжи зóстала Ль. (зварка, плáтя, як ўзварять ся; пóдуть плáтя прáти, а зварка у хыжи зóстане; — зварка = на трьох ногáх шафлїк).

Колі мацька ся мые, то сныг бúde падати Ль.

Попуд тэрньом зэрня, пòд зэрнятом смаркач, пуд смаркачом обертáч (волóся, óчи, нус, язык) Ль.

За горóў черлена кирагóв (язык) НД. (кирагóв = корогов, хоругов).

Іде лысом не дуркне, прійде в вóду не бўлькне (місяць) НД.

На зелéним дэреві рóдить ся в петéцы, петék ся розорваў, пан на зéмлю упаў (орїх) НД.

Я мау такú дывку, што кóждый день попóскубу в еднóго бóку і в дрúгого (сїто) НД.

Чотыры брáты пòд однým калáпом сидáть (оборòг) НД.

Іде путьóm цорконїть, прійде в вóду бульконїть (корчага) Д.

За горóў черлена корагóв Д. (сóнїчко; порівнай в попередню пословицю в НД., де толкувано ей: „язык“).

Черлэный жид у нéбо зрїть (бурак) Д.

Пòде в хлыв без кóжи, ўйде с хлыва у кóжи (хлыб) Д.

Чорненькое, кривэнькое, вшытко пóле здолує (серп; вдолує = обробить; магу. dolog = праця) Д.

У лысы ўросло, у стáйны ся згодувáло, прійшлó домóв варевáло (гўслї = Geige) Д.

На хáщї ўросло, а в воды бывáло (човén; бывати = мешкати) Д.

Без рук, без нòг, ўлывлó на пòд (дым) Д.

Піла кáждої хýжи нсы брѣшуть, лем піла еднóї нýt (тѣрлиця : што тре піла кóждої хýжи, лем піла цѣрькви нýt) Д.

На кровлі иде, кров несé, а в ным і мак не є (сýдлó : в чоло-віку кров, в коні кров, а в сýдлы нýt) Д.

Два грѣйцарі му цýна, а до хýжи не стаé (свѣчка, за то, што свѣтить кровъ вóвбр) Д.

Не молиў ся, не хрестіў ся, богонóсцем быў (сóмарь = осел) ВР.
Бог нам даў, сам не маў (жонá) ВР.

Ідэ водоў, не шлóпне, иде лысом, не пúкне (мíсяць) ВР.

Імí бáбу, зогні бáбу, уймі бáбі хряці в заду (орíхы лiскóві) ВР.

Хóдить бiглóшка попуд теплóшка, звiдує кокóндика, цы дóма гóккó? (мыш бiгає кóло пѣчи і звiдує ся свѣрданá (свѣрдán=Heimchen, Zigre, Grylle), цы дóма мацýр?) ВР.

Тѣрня, пуд тѣрнятем зѣрня, пуд зѣрнятем смаркáчь, пуд смар-качьом обертáчь, пуд обертáчьом кобiля (кобѣля, тáйстра) пуд кобiльоў стѣбiля (чоловiк) ВР.

В Ракóвци дрывá рúбать, а до Шардú трiскi летáть (звѣн) ВР.

Справiў собi на звiжках хýжку, а в тóй хýжци по сто клытóк а в тых клыткáх по сто дытóк (мак) ВР.

Чóрна кúриця iзгребе, а бiла рóзгребе (день і нóчь) ВР.

На пѣчi сидiть лáбкóў ся умывáє (умывать), у нóчi видить, мiши хватáє (хвátать) (мáчка) ВР.

Сидiть пáны на шкóбанi, пришоў iд нiй нечiстий дух, завалиў iй кiшку в шкрьобóх (колóдиця=гал. колодка) ВР.

Черленое телá чóрну (чьóрну) корóву сце (= ссе) (огóнь і шпор) ВР.

Горi горóў цорконiло, а в долину не хотiло (вбá; як в долину та запúтали т. є. загальмовали) Ім.

Сидiть дыдо над водоў, трясé сiдоў бородоў (млын) Ім.

Шúла-гúрi шук по дiорi (хлiб) Ім.

Пóпуд мѣжи хóдить без одѣжи (косá) Ім.

Крузьi стiну вола пѣчé (свѣрлик) Ім.

В осени кóло кáждої хýжи сýчка брѣше (тѣрлиця) Ім.

Ид кóждої хýжци по коўбáсци (путь) Ім.

Сѣрег селá бóвол рыче (дзвѣн) І.

Два грáйцарi коштúє, а не вмiстить ся до хýжи (свѣчка) І.

Як пúйду на пуд, маю едѣн горóчик (бочечку), як го ўпушу, не є мáйстра, обi го iсклáў (яйце) І.

Шáтаное, плáтаное, нигдѣ иглóў не забóденое (листя с капúсты) І.

Пыском рыє, а гузицеў корiня тáгне (иглá) Ир.

Навперѣды ги клублáтко, в сѣредiнi ги мiшчáтко а в заду ги рожѣн (мáчка = felis) Ир.

Бабино ся роздзявило, а дыдово вісить (колодязь : ваг вісить) Ир.
 Уд коня вижеє, а уд свины нїжеє (сїдло : покласти на коня, вижеє од коня, покласти на зємлю нїжеє од свины) Ир.

Уперед сын, а потбм отиць (дым) Ир.

Через гору ряндавый Штефан свины женє (грєбїнь) Гр.

Штыри танцы-дуботанцы, два остроганцы а два позиранцы, єдно клубля, єдно мїшча, а єден рожєн (мачька) Пу.

3. П і с н и.

Ой летыли гуси в Руси, на перєды качька,
 Любиў бых те дывчинонько, кобыє не брєхачька! Р.

*

Мараборош, добрый варош, добре у ным жити;
 Ны попови, ны дякови не трєба платити Р.

*

Сидить заяць на колоды, нагавицьи крає,
 Колодя ся погинає, вон колодя лав. Стр.

*

Ой любиў я дывчиноньку, дывчинонька мене,
 Не хотыли старі дати дывчину за мене.
 Старый мало похотыў, старя не хотыла,
 Лем сидыла на запічку та все морконила.
 Ой знаў бы я, ой знаў бы я, што старой потреба,
 Два каменї пуд голову, а третий пуд рєбра.
 Шудайром дайном, } (звичайна припівка при
 Шудайричком дайном! } кінци співанки Стр.

*

Стоить верба конєц сєла, што я її садїла,
 Не є того тай не буде, когò я любила.
 Бо когò я вірне люблю, тот ми за плєчїма,
 А когò я ненавижду, тот нєред очїма. Стр.

*

Ишоў поп чєрез пїдòт, роздєр нагавицьи,
 Не чудуйте добрі люде: чєрез молодїцьи.
 Бїли пона як у снòпа, бїли паличькама:
 Ой не ходї попунєчьку за молодичькама!

*

Нітко невінен самá я, *)
 Штом полюбила гультая.
 Гультай в корчмі лем все нє,
 Прийде додом мене бє.
 А я за тоє не збаю,
 Пойду до сусїды, гуляю.
 Бо у сусїды красний сынъ
 С чорными очїма чорнобрѡв! Стр.

*

Кедь бы была бїду знала,
 Я-б ся была не уддала
 Го-го, го-го-гоя-гѡя
 Головонько бїдна мѡя!

*

А теперь я бїду знаю,
 Рáно встáу, нѡзно лáгу го-го і пр.
 Мáмка купїла корѡвку
 На моѡ бїдну головку го-го і пр.
 Ід корѡвцьї рáно-б встáти,
 А я люблю доўго снáти го-го і пр.
 У середу іздоїла,
 А в пятницю процьдїла го-го і пр.
 У горѡдцьї квїткї вѡть ся,
 А за мною хлопцьї бють ся го-го і пр.
 Не бїйте ся, не є зá што,
 Хоть я красна та ледáшто го-го
 і пр. Стр.

(Весільна. Коли до церкви їдуть, співать :)

(Лўчки великї) Подь Бѡже до нас,
 Теперь у нас горáзд,
 Колисьме вїнкї вїли,
 Солѡдок медѡк пїли.
 Колисьме довивáли,
 Гѡры ся розлыгáли.
 Горї селѡм їдеме,
 Такѡїї не видиме,
 Як мы з собѡў ведѡме:
 Волѡся жовтѡнькоє
 А лїчко (личько) бїлѡнькоє.

(А коли їд церькві дохѡдиме, кáжеме :)

Голубѡк на церькві гурчить	Ключикы купувáти,
Пáна до церькві клїче.	Цѡрьковцю од(ѡ)шмыкáти,
Не є попонька дѡма:	Двѡє дитáт вїнчáти.
Пїшли до Ірлáвы	

(Коли с церькві їдуть:)

Дякуйте попонькѡви
 Як нашѡму няньѡнкѡви.
 Щѡ (што) нас не убáвив,
 Скорѡнько нас одпрáвив:

*) Українська пісня: Ніхто не вінен: самá я,
 Що полюбила гильтáя!

(Пак, як дохóдимо ід обóмови свóму).

Прилетѣли гóсты,
Дѹбнули на помóсты.
Вчóра бѣла дѣвóчычка,
А днись невістóчычка,
Дай Бóже дóбрый час,
Як у людѣй, так у нас
І щасливу годѣну
Веселѣти родинѹ!

Веселѣ ся родинó,
Бо ся жѣто зрóдило.
Гай-ну-нѹ! гай-ну-нѹ
Веселѣти родинѹ!
Не чюдѹйте лѹде:
Не табóр тотó идѣ,
Лем табóр-табóрчáтко,
Лем нáши молодѣтка.

(Як прийдуть домóв, тогдѣ спѣвáють:)

Ве ся зять кóло дворá
Як мѣлник кóло колá,
Прилетѣли гóсты.
Дѹбнули на помóсты.

Не прѣшли мы тут стояти,
Трѣба нам салáш дáти,
Бо мы тут не уроженѣ,
Ай мы тут запрошенѣ.

(Як в хѣвжи уладкѹємо).

Молодóго свашкѣ пѣшні
Ай ще за нáми прѣшли,
Молодóго свашкѣ плáты прáли,
Абѣ їх на свáдбу звáли.
За кошóм сверлáн свѣще,

А все сокáчыкам шѣпче:
Сидѣть коцѹр на полицѣ,
Учервѣниѹ ногавѣцы,
Устáвиѹ муденѣта
На молодóї свашинѣта.

(Од столá одвѣтѹють:)

Дáлисте нам припочѣти,
Дáйте ся нам замочѣти.

(А тотѣ пак зась кричáть од пѣчи:)

Ушѣтко нам вѣдко,
Лем чóпнаря не вѣдко,
Упáла повалѣна

Тай чóпнаря нам привалѣла.
А мы ся Бóгу помóлиме,
Та чóпнаря услобóдимо.

(Як гóсты за столóм, повѣзууть лѣгѣнѣ (парубка) у верѣнно і прѣ-
мѣтку на нѣго полóжать, привóдять до гóстѣй і кáжуть: цы вáше? за
столóм гóсты кáжуть: не нáше, горбáтоє, кривóє — увóдять
пак его дрѹгѣй раз, звѣдууть: цы вáше? за столóм одвѣтууть: не
нáше, смолáвоє, кривóє! і пак трѣтѣй раз ввóдять тóго лѣгѣня.
А гóсты кáжуть пак: не нáше, смолáвоє, кривóє. Четвѣртѣй раз вже
повѣзану молодѹ привóдять і звѣдууть: цы вáше? А мы погóбѣкуємо,
ож: нáше! Тогдѣ як пак загудѣть гудакѣ, дрѹжба в молодóѹ іграти

а пак дўбне: дай Бóже дóбрый час пёршый раз! а молодый із дрўжбоў істанцюе а пак каже: Дай Бóже дóбрый час дрўгый раз! і пак дале: Дай Бóже дóбрый час трётый раз! і пак тогды передасть молодў молодому, пак з молодой молодой іграць; молодой дають в рўкы куделю а свашкы тўрмауць куделю і співауць:

А наша молодá
Утыкала з гóрода,
Не хотыла прáсти,
Лем ходила попóд плóты,
Дéбы рáнду вкра́сти.

Потом ся пак гóстятъ.

Цы чюлисьте дóбры люде,
Колі кўры шлїи,
Тогды бiлeнькыйй нóжки
Горі селóж бiгли.
Цы чюлисьте дóбры люде

Що ся в селы стáло?
Ци чюлисьте дóбры люде:
Морóз у Петрóвку,
Заморóзиў нарубóчюк
Пóд кожухом дывку.

(Як ся догóстятъ і молодў ведўть:)

Дáлисте нам дывку гладкў,
Дáйте нам постыль мяккў.
Дáйте нам верéнице,
Прикрýти солóмнице,

Раз ся дывку бéре,
Подякуй матэри
За постылькў рябу,
За писану лáду.

Та тогды пак мáти вóзьме кожух на рубы а на гóлову шапку чюловичачу і щ'е ўверне на рубы та тогды пак дрўжба стáне з корогвльоў та пóд корогóв идé молодый з молодой, а мáти молодого крөзь колáч вёрже хмiль або пасўлю с пшеницеў або киндирицьоў і їх обсiвауць, а свашкы приспiвууць:

Такы бысьте бóгáти,
Як кожухóк мохнáтый,
А тóлько бы в вас волóв,
Як в городiны колóв!
А тóлько бы в вас дыточьóк,
Як у решетi дырочьóк!
Тóлько бы в вас хлбóпцiв, (хлопцiв)
Як на кожуху стоўпцiв (стоўпцiв, кострубóв).!

Та тогды пак свашкы приспiвууць:

Несé молодá вóду
Мéжи чéлядь молодў.

А пак молодá каже:

Гоп дубе, тут мѡй вирьх бѹде!

По гостѣны дає молодѡй мáтери своѡйї жонѡ дарѡ: грѡши і плáтя. Стáроста передає: „дякуу Вам дѹже краснѡ, щѡсьте сокотѡли, щѡсьте ўгодували“. Коли засядуть за столѡм, тогдѡ молодѡй дарує мáтыр жонѡ золотѡм стрѡбѡрным, а тогдѡ стáроста каже: дякуу Вам мáмко за Вáшу годѹлю (годѹвлю), щѡсьте ми жѡну ўгодували і сокотѡли і дозиралисте і од огнѡ, абѡ ся не впеклá, і од водѡ, обѡ ся не втопѡла. Пак ся гѡстять.

Потѡму пак дарує молодá невіста єгѡ родинѹ, єгѡ мáтери, вѡтцѡ: сорѡчку, хѹстку (кестемѡн) — та тогдѡ братáм, сестрáм, кѡткам, вѹйкам (мужчѡнськѡй кестемѡн і жѡнськѡй і колáчь хоть ручнѡйк).

Стáроста кліче: Дес у мене вуйко — та не знáу, чим ся удобрѡити? єднѡм колáйчиком і єднѡм кестемѡнцем: колáйчик зъѡисти, а кестемѡниць увязáти на шѡю та нѡй здоровѡнськѡй нѡсить а колáйчик нѡй зъѡисть здорѡв. Аїно!

Напѡслѡд даруєть сокачкѡй. Молодá каже: Тут у мене суть сокачкѡй, што йїсти варѡли, вѡчи впѡкали, та хѡчю їм подарувáти ручничѡк й колáйчик — ручничѡкѡм ся утѡрти, а колáйчик ізъѡисти. І на пѡслѡд кличуть: Йє!

Фѡглюють тáкже:

Нáша молодá
Тыкáла з гѡрода,
Заглобѡла нѡгу в пинь
Та сидѡла цѡлыѡ динь.

(Як вже гѡстѡй ідѹть гет, як молодѡйї вєдє жѡну до сѡбе — спѡвѡють:)

Із Бѡгом, Мáрько, з Бѡгом.
Із бѡжима ягнелáми,
Із дѡбрыма сусѡдáми.

Поклáдуть вѡдрѡ (вѡдрѡ) з водѡѹ, молодѡй зачерѡ рукѡѹ водѡ та мѡє лице молодѡйї, а молодá мѡє єгѡ так — а пак свашкѡй приспѡвѡють:

Мѡли ся молодѡ, мѡли (мѡли)
Кѡйбы здорѡвѡ бѡли,
У нáзушкѡ ся втирáли,
Обѡ ся санѡвáли.

(молодѡйї втирáть ся у молодѡйї, а молодá у молодѡго).

Як ся умóуть (= умыють) тай уладкауть — і во́ду з відрá ўлюють по че́ляди — а пак тоту́ во́ду, што дру́жба начере́ в відрó дру́гый раз та пак дасть молодóй в ру́кы, молодá тоту́ во́ду несé до хы́жи.

* * *

Фраі́рочько пу́стóпашна
Штось гляда́ла, то тось найшла,
Ты гляда́ла бідú ми́ны
А ты найшла́ сама́ собі! Лв.

*

На горі́, на горі́ сны́жók ся бі́лые. —
Де ся мо́я ры́бка на́ зиму поды́е?

*

Испра́влю я хы́жку іс са́мого я́вора,
А сам ся́ду на ко́ничька, пòду до та́бора.
По та́борі хóджю, шты́рі во́лгы во́джю
А пя́ту миле́ньку за ру́чку біле́ньку Лв.

*

Мі́ла мо́я, мі́ла лю́блю я ты в но́чи,
Як пры́йде бі́лыи́ день, не йди́ ми на о́чи. Лв.

*

Ай Бо́же мо́й, ве́лькый жа́лю,
Му́шу і́ці із сьо́го кра́ю,
Із сьо́го кра́ю у дру́гый край,
Ах Бо́же мо́й, то ве́лькый жа́ль. Лв.

*

Ай Бо́же, мо́й Бо́же, біда́ мены́ у чю́жині,
Не зна́у лю́дям обы́чайі —
Я лю́дям, а лю́де мены́,
Ай Бо́же мо́й, то біда́ мены́. Лв.

*

Як тя́жко уми́рати, ко́го ничь не бо́літь,
А ще́ тяже́ любі́ти, на ко́го дя́кы ны́т. Лв.

*

Жа́ла я пше́нічьку і порі́залам ся,
На те́бе миле́нькый упови́ралам ся.
Жа́ла я я́риць і порі́залам па́лиць,
На те́бе миле́нькый упови́ралам ся. Лв.

*

Коли мене мамка мала,
Тяжко мене годувала,
Зашивала, заперала*),
Та так мене годувала. Лв.

*

Ой волики ченгевісті та як ва́ми не орати,
Льота́ мої́ молоденькі́ та вже ва́ми не гуля́ти! Лв.

*

Ма́мко мо́я старі́нькая (старе́нькая), пора́диця до́брінькая,
Тось ня до́брі пора́дила, бых ся ны́ с ким не ва́дила Лв.

*

Кали́но, кали́но чо́го в лу́зы сто́йиш?
Чо́го ся кали́но моро́ау не бо́йиш?
Я го ся не бо́ю, деш зросла́, там сто́ю. Лв.

*

Не за́то, не за́то, лы́пша чисть (честь), як зла́то,
Бо зла́том златі́ти, а с честью́ ході́ти. Лв.

*

Заку́кала зазу́личька на те́рню, на те́рню,
Д ко́му я ся мо́лоді́нька приве́рну, приве́рну?
Заку́кала зазу́личька, вже ї́ї не чува́ти,
Де ся дывка згодова́ла, там ї́ї не быва́ти. Лв.

*

Льота́ мої́ мо́лоді́нькы то́сьте по́шли́ помарне́нькы
По́шли́, по́шли́ ја́ко вода́, льота́ мої́ то вас шкода́. Лв.

*

Співай́ дывко співа́ночы́кы, до́кы ты есь у мамо́чы́кы,—
Забудеш ты співа́ночы́кы, як ты по́деш уд мамо́чы́кы! Лв.

*

Співала́, гуля́ла, за́кы бы́ла ма́ла,
А тепе́рь не бу́ду, бо бу́де огва́ра! Лв.

*

Коли́ собі́ заспівáу, трьох фра́йро́в в сельі́ ма́у,
Ой за дво́ма не гада́у, а за тре́тійм умира́у. Лв.

*

Ой по са́дку походжа́у, усé собі́ розду́мау,
Усé собі́ розду́мау, ож дале́ко ры́бку ма́у.
Цы до не́ї́ лист писáти, ой цы е́ї́ одвіда́ти?
Ой кедь бу́ду лист писати́, бу́дуть то́то лю́де зна́ти,

*) заробляла шитем і пранем.

Не так люде, як сусьбды, не так досіль, як завсюды.
 А вы хлопцы молодыйі посидляйте буланыйі
 А пуд мене молодого дайте коня вороного.
 Ты місяцю світі, світі, а ты коню біжі, біжі.
 Ты місяцю світі ясно, а ты коню ступай красно!
 Прийшоў коник пуд ворота, уйшла міла красша злота,
 Йміла коня за ременя а мілого за рученя,
 Ввелá коня до стайниці а мілого до світлицы.
 Дала коню вѡвса й сына а мілому меду й вина.
 Сама сыла тай думáе, чорні вѡчка протирае.
 Міла, міла што думáеш, чорні вѡчка протираеш?
 Цы тобі жаль вѡвса й сына, цы тобі жаль меду й вина?
 Не є ми жаль вѡвса сына, а ны ми жаль меду й вина?
 Лем мины жаль сьбогo світа, ож нам идуть дарьмо лыта,
 Ож нам идуть дарьмо лыта, як сѡнычко вокѡль світа. Лв.

*

Уродила коза пана, а жйда кобыла,
 А Русина неборака жинка чорнобрыва. Лв.

*

Через гору високою місяць приминиў ся,
 Слыный шѡв за дывчиноў, а хромый пудбиў ся. Лв.

*

Тече вода ричечьками, плаче дывка слезочьками
 Не плач дывко, не жури ся, ше я млáдый не вжениў ся.
 Як я бѡду женити ся, прийдеш міла дивити ся,
 Дам я пѡва наварити а пáлинка напалити,
 Тебѡ міла запросити, кониць столá посадити.
 Мени пѡво не мѡлое, а пáлинка гырка,
 Де мѡлого вирни слова, што ты не мѡй, я не твоѡ?
 Твоѡй брáтя тебе били, обѡ мы ся не любили,
 Тебѡ сестры проклинали, обѡ мы ся не пѡбрали,
 Твоѡ мáти черыльаиця, великая розлѡчница,
 Розлучила ня с тобѡю, як рыбочьку із водою. Лв.

*

Росходять ся побожені, не онь бы мы излучені,
 Ровходить ся рыба з водоў, не онь бы мы мѡлыи с тобѡў.

*

Карабіне, карабіне, ей бы твою дѡшу!
 Боѡў ем ся тебѡ дѡже, носити тя мѡшу. Лв.

*

Єдѣн каже брата, другый каже куме,
А третій мотувище по́пѣд плѣчи суне. Лв.

*

Мамко моя мамко, сивѣнькый голубѣ,
Тось ня згодувала, та тебе тко буде?
Менесь згодувала в мойо(й) молодости
А тебе тко буде у твоёй старости? Лв.

*

Не буду я воду пѣти, вода студивинька,
Не буду я жону бѣти: жона молодинька.
Ударю я жону раз: кыло посинило,
А я ся молю цѣлу нѣчку, обѣ побѣлыло. Лв.

*

Через гору высокоую мальовані хрѣсты,
Што бысь такый до работы, якыйсь до посѣстры. Лв.

*

Горы мойі, горы, зелѣні верхы,
Заколь вас перейду, зайдуть ня змерькы. Лв.

*

Стоить явор над водою долѣв похылів ся,
А мой милый, чернобрывый, твердо вужурую ся. Лв.

*

Ходилам по полю, садилам тополю,
Поніже залужа там зацвила ружа Лв.

*

Мариш, Мариш не йди в поле,
Бо там терѣн нѣжки вколе.
Мариш терѣн прополѣла,
Бых ся в нѣжки не вколѣла Лв.

*

Сѣрьце моє камяное, коли будеш веселѣе,
Тогды буду весельѣти, як будѣ лист зеленѣти Лв.

*

Сѣрьце моє, сѣрьце іс каменя твердого,
Чом ся не розкрѣйш з жалю великого?
Жалы мойі, жалы упадьте на малі,
Як тотá росиця на зелѣной траві.
Травиця велѣна тось рано скошена
Велика неправдо тось на ня изнесѣна.

А я озвѣю ко́су тоту́ траву́ ско́шу,
Велику́ тяготу́-непра́вду в се́рцьо перено́шу. Лв.

*

За горо́ю висо́кою спозна́ю еи́ ся з дѣвчи́нкою,
Што ми з то́го, ож ѿ зна́у, та із не́ю не быва́у,
Єсть там мно́го дороже́нькы, заступа́уть вороже́нькы,
Ож бы з не́ю не быва́ти, ож бы еѿ не коха́ти. Лв.

*

Ой дѣвчи́но, скажи́ ми́нѣ, цы ты лю́биш мене́ вірні́?
Так ми Бо́же житя́! люблю́ і на тебе́ не забуду́! Лв.

*

Не велика́ поты́ха, бо сорочка́ з міха! —
Тото́ нам не кажі́те, сперед нас положе́те!
Казала́ нам дзѣ́бка, не є па́ленькы цѣ́тка,
Казала́ нам квочка́, ож є па́ленькы бо́чка! Лв.

*

Еѿ го́й лелѣ́я, чом не ма́еш біла дѣ́вко фра́іра?
Кед не ма́у, ва́жу ма́ти — дам го со́бі змалюва́ти. Лв.

*

Не сама́ я, не сама́ кали́ну лама́ла,
Ламав ѿ́її шу́гай, я лем пригы́нала. Лв.

*

Фраі́рочко мо́я, зістава́й здоро́ва,
Бо вже ты ми́нула тверда́ лю́бость мо́я. Лв.

*

Ступа́й ко́ню ізо мно́ю,
За́рвав бысь ся подо́ мною!
Кедь ми́лої не є, не є
Най не бу́де нігда́й мене́! Лв.

*

Ой дѣвчи́но, што (що) ти с то́го?
Звелась хло́па молодого́;
Пу́стиш за ся бесѣдо́чку,
Полюбі́лась си бідо́чку.
По́шла за тя бесѣдо́чка,
Ож ты к...а, не дѣво́чка. Лв.

*

Пошо́у ми́лий в дале́кий край,
Лиши́у ня на вели́кий жаль,

Великий жаль, плакац буду,
За ним писмо писац буду. Лв.

*

Любить мене мой миленький,
Доки листок зелененький,
А як листок пожоутиє,
Наша любовь томарныє. Лв.

*

Колі тоту компанію сіяли,
Тогді ми ся любовати почали.
А як тотá компанія ізойшла
Вже ся наша тверда мільсть розойшла. Лв.

*

Горá бóжа, горá, горá кармаво́ва —
То ся полама́ла ла́ска шуга́йова.
Кедь ся полама́ла, я за ним не збам (не збаю=не дбаю сло-
вацке: ne dzbam)
Я за його ла́ску гра́йцаря не дам. Лв.

*

Уйду на ули́цю, ста́ну позира́ти,
Всеі шуга́йі хóдять, мого не видáти. Лв.

*

Уйду на мостóчок, сві́сну у листóчок,
Спознава́й миле́нька, чий то голосóчок.

*

Сі́вий ко́нь, сі́вий ко́нь, канта́рик на тебе,
Оста́тний я ве́чїр дывко коло тебе! Лв.

*

Широ́кое полоте́нце вода́ — го забра́ла,
Полюби́ў я дывчино́ньку а ма́ти не зна́ла —
Ой жаль ми́ны буде, вóзьмуть дру́гы люде
Та мо́я не бу́де! Лв.

*

Тво́й оти́ць, мо́я мац — далі ня змалюва́ц,
Як прийшо́в я на у́рляп*) не мо́гли ня спозна́ц. Лв.

*

По́йдú я, по́йдú, куды́ не ходи́ла,
Та на́йду я, на́йду, ко́го я люби́ла. Лв.

*

*) нім. Urlaub.

Калінка, калінка черлена, висока,
Той я лем єдного легіня фраїрка. Лв.

*

По горім ходіла, лічком холоділа
Подуй на ня віхре, бых ся не впаліла!

*

З сьогó кóнця у тот далéко ходіти,
Бо в сым кóнці, де я, ни когó любіти. Лв.

*

Черлена ружа горіла, там біла дывка сидыла,
Черлену ружу гасіти, біленьку дывку любіти. Лв.

*

Мала я фраїра ги в кішкерты*) маку,
Не быў мені, не быў мені лем єден на вдяку.
Лем єден, лем єден тай тот на недьлю,
Колі на ся вóвме кошўличьку білу,
Кошўличьку білу, лайбик снурованный,
Уйде на ўлицю, як намальованный. Лв.

*

На горі, на горі травка ся колише,
Стародавний шугай листок на ня ніше.
Єден на ня ніше, бых ся не журіла,
Другый на ня ніше, бых красно ходіла,
Третий на ня ніше, бых ся не 'ддавала
Абых його, сэрце, іс катун чекала.
Можеш хлопче знати тай ся здогадати,
Ож я тя не годна три рочькы чекати!
Кедь ты велиш міны три рочькы чекати,
Купи ми гребінець жоўтый влас чесати! Лв.

*

На горі, на горі три яблони рясні,
Не є в нашом селі лем три хлопцы красні,
Єден в долині, другый на груночку,
Третий серед села, с тым я веселá.

*

Красна ружа ярна, ще ся не в'ярила,**)
Молода дывчино, щось ся пожурила?

*) magy. kis kert = горód малий, городець.

**) „гей бы ся не обновіла“. — (примітка співачки).

Жури́ла ся ма́мко, айбо вже не бу́ду,
Ма́м тако́го му́жа, хоть де в ним пробу́ду. Лв.

*

Уйду на у́лицю, лем брыва́ми кы́ну,
В Унгва́рі тот шу́гай, що я го люблю́. Лв.

*

У Відню касарня, висо́кы обла́чкы,
Ба тко мою́ мїлу сись ве́чур обла́пить?
Не обла́пїть нїтко, обла́пїть ся са́ма,
Бо на мо́йїм бо́чку са́бля припасана. Лв.

*

Пошо́ў мїлый, до́стаў ко́цку чьорную,
Обста́ў во́як, лишїу́ менé мла́дуку.
Не жури́ ся мо́я мїла небо́го,
Я тя ли́шу, дасть ти Пан Бог дру́гого.

*

Дай ми Бо́же, дай ми, що я собі про́шу:
Тото шу́гайча́тко, що у се́рьци но́шу. Лв.

*

Мїлый мо́й, мїлый мо́й, гу́та бы тя вби́ла,
Ко́лько бы́ло хлопцї́в, тебе́-м ма́й любї́ла! Лв.

*

Широ́ко, далéко листо́к по доли́ни,
А ще ши́ре, да́ле маширу́є мїлый.

*

Маширу́й, маширу́й мла́дїй катуно́чок,
До́ста собі гуля́у двáдцять еде́н ро́чок.
Два́дцять еде́н ро́чок ко́ло фраїро́чкы,
А щ'е за два, за три ко́ло сабело́чкы. Лв.

*

Пошо́в мо́й мїленькый та́й помаши́рвова́у
Лем ня на до́розы ві́рно обцы́ло́вау. Лв.

*

Мїла мо́я, чернобры́ва не рубáй ты са́ма дры́ва,
Унес хлопцї́м га́льбу вина́, наруба́уть то́бі дры́ва. Лв.

*

Дай ми мї́ла, дай ми воды́ ся напї́ти,
А че́ньбых я го́ден за тебе́ забы́ти.
Забывáй, забывáй, бо я вже забы́ла,
Абых ти бо́льше фраїрко́у не бы́ла.

Фраїрка-м ти была, ще раз мѳгу быти,
Жона-м ти не была, не дай Бѳже быти! Лв.

*

На тихѳм Дунаю там ся гуси перуть,
Де велика лѳбость, там ся не побѳруть. Лв.

*

Повтыкали коньы, не мож их полапац,
Чекай параннику, будеш ва мноѳ плакац! Лв.

*

Не плачь мѳла, не плачь, заплачем обѳе,
Як будѳть рѳзати волѳсечко мѳе. Лв.

*

Волѳсечко мѳе, де ты ся подьло?
З варѳшской касарны на ѳблак летьло.
На ѳблак летьло, на Дунай сьдало,
Плыныт вы власѳчыкы до мѳйи мамѳчыкы! Лв.

*

Фраїрѳчко мѳя не дай ми ся трациц,
Уйди насперед ня, дай ми ся ѳблапиц!
Облап ты ня, облап, бо ты миньы не брат,
А я ти не сестра, лем вѳрна посѳстра. Лв.

*

Пѳшоѳ мѳй милѳнькый на нпр зеленѳнькый,
Ба коли ся вѳрне, Бѳже мѳй любѳнькый! Лв.

*

Пѳшоѳ мѳйлыи, пѳшла й брычка,
Узяѳ ключѳ од сердѳчка,
Узяѳ уд свѳго, узяѳ уд мѳго
Зробѳѳ жалю великѳго. Лв.

*

Бѳже мѳй любѳнькый, якый то жаль вѳлькый,
Коли ся одрѳкать шѳгай уд фраїркы.
Одклонѳѳ ся шѳгай в ѳсени од мѳне,
На тепѳрь два рѳчыкы дѳбпуѳ коло мѳне. Лв.

*

Мѳти мѳя стѳра дай ня за гусѳря,
Бѳде ти похваѳла од пѳна цѳсѳря. Лв.

*

Всьѳсьме хлопцѳ, всьѳсьме цѳсѳрѳьского ладу
Сьѳють пам пшеничку коло Бѳлограду.

Білий град, Білий град, война на нїм стоїть,
То не в ёдног хлопа голówka забóлить.
Голówka забóлить, сабёлька іздрожїть,
А долóв плечїма кров ізсербенїть. Лв.

*

Вольїлась ня мáти в кúпели залья́ти,
Як ты менé дáла в пёрший клас узя́ти! Лв.

*

З варёшской касáрны хлопцѣ позирáли,
Як ся по пòд гóры бучькы розвивáли.
Ше ся не розвїла лем та галузóчка,
Што пуд ню ходїла моя́ фраїрóчка. Лв.

*

Зóсхла ми богрїда*), та тко ми дрúгу дасть,
Кедь ся сьóго рóчку фраїрóчка óддасть? Лв.

*

Вольїлась ня мáти в жалїву усця́ти,
Што ты менé дáла в катунї узя́ти! Лв.

*

Фраїрóчко моя́ вїставáй здорóва,
Зїстань вдрава, кому́ хцеш, моя́ вже ты не будéш! Лв.

*

Мїла моя́, мїла, зимá бы ты збїла
За тотѣ кола́чі, штось од мя пої́ма!
Я дурнїй купова́ў, ты розумна йїла,
Коли́-м до тя прїйшоў, ты ся похворїла. Лв.

*

Ах, я несчастлївый на сись свїт родїў ся,
Мно́го я лыт жиў, а ще не вженїў ся!
А за тотó ничь не зба́у, чужї жóнки я коха́у
Для своёй розгóды, сёрця охолóды.
Ах, не раз я, не два чéрез плóты лáзиў
Ах, не раз я, не два своїм жигьóм ва́жиў.
С сокы́рами мя кїря́ли і зо псо́ма мя уска́ли,
Кедь бы бїли ймїли, як соба́ку б вбїли.
Ах не раз я, не два у цы́вку (у ко́мин) спрята́ў ся
Там я чю́ слўхаучи, як то мўжа жéнка ўчыть:

*) богрїда magy. bokréta, букет, Blumenstrauss.

Іді мўжу спáти до стодóлы с хаты!
 Тепéрь ужé стáну, пóчну си думáти,
 Як бы своїм рíчам пропáсти не дáти,
 Обы муй мак не пушóв так,
 Обы мóе сáло не пропáло —
 А сыр подаруу, а сам повандруу! НД.

*

Гафéйко, качéйко!
 Якiсь гóсти мáла?
 Єдén быў соловій,
 Другый быў его брат —
 Кострубáчыок неборáчыок
 На остáток прийшóв.

Гафéйко, качéйко!
 Штось ім йiсти дáла?
 Соловéй гусятiну,
 Ёго брат качятiну,
 Кострубáчыок неборáчыок
 Просiв пацятiну.

Гафéйко, качéйко!
 Штось ім пiти дáла?
 Соловéй вино пiў,
 Ёго брат пiво пiў,
 Кострубáчыок неборáчыок

Пáленого просiў. (пáленого трунку = паленки, горiвки).

Гафéйко, качéйко!
 Дeсь ім спáти дáла?
 Соловéй в солóмі,
 Ёго брат в полóві —
 Кострубáчыок, неборáчыок
 Зо мноў на постéли.

Гафéйко, качéйко!
 Як ся одбiрали?
 Соловій цылювáв,
 Його брат рúку дав,
 Кострубáчыок, неборáчыок,
 Дúну на мяя упняў! — НД.

*

Оженiв ся кострубáтый узiв пелехáту,
 Та не знáли гáдувáти, запалiли хáту!

*

Ожені ся, не жури ся; пуйдете рукою,
 Жена пуйде за розсолом, а ты за мукою.
 Ожені ся, не жури ся, будеш газдувати,
 Ой ты будеш сви́ны па́сти, а ты заверта́ти.
 Ожені ся, не жури ся — добрі тобі буде:
 Будеш ма́ти іс кым спа́ти, а хлы́ба не бу́де! Пу.

*

Ой пуйду я в полоніну та там ся ужэню,
 Таку собі дывку вове́му, што за́бу в кишэню. Пу.

*

А я ішоў до до́мою (sic!) тай не обзира́ў ся,
 А чорт прийшоў, жо́ну украў і сам там уклаў ся. Пу.

*

По за тоты́ си́ны гóры мальова́ні бучькы,
 Кедь ты ле́гінь, а я дывка потягнэ́ме ключькы! Пу.

*

Ой Іва́не-гелева́не тво́я ма́ти По́лька,
 Ізваріла горни́ць чи́ру, напала ю ко́лька. Пу.

*

Дошь паде́, роса́ паде́ на ба́бину ха́ту,
 Эбира́й дурна́ ба́бо жа́ту, вкыва́й собі ха́ту,

*

Амінь, амінь за́биў ба́бу ка́мінь,
 А ба́ба до ку́та угнала́ когу́та,
 А когу́т до бо́чькы угна́в шты́ры ма́чькы. Пу.

*

Ой пак так сы́яў мак, по доли́нні ды́ні,
 Прихопи́ў ся ды́до д' ба́бі в сы́рій петечи́нны. Пу.

*

Вари́ла, цыди́ла ны́мкы́ня боб —
 А ны́мець ся при́хопив та ны́мкы́ню: лоп!
 Уд плóта до плóта ны́мецька робота: гоп! гоп! Пу.

*

Кони́чку мо́й сывы́й, то́сме несчасли́ві,
 Про тоту́ дывчи́ну с чьóрныма очы́ма. Пу.

*

До до́му, до до́му, ко́ждый ід сво́ймоу,
 А я небора́ччок не ма́у ід ко́му. Пу.

*

Біда брате, біда с чюжими жонами,
Ідеме до корчмы тай оні за нами. Пу.

*

Горі гай, долы гай, а на стрéдку Дунай,
Не вóзьму тя дывко, то собі не думай! Пу.

*

Думала моя мать, ож мя буде жéниц,
А она мя не гонна з касарны уміниц. Пу.

*

Фрайірка тым была, ще ти важу быти,
Жонам ти не была тай не хочю быти. Пу.

*

Штыры во́лы, штыры на ярочку ніли,
Варуй ся Янічку, об тя не забіли.
Бо кедь ты забіуть, вёржуть тя до ярку,
Будуть туды дывкы йти рано на фіяркы. Пу.

*

Чьорна ды я, чьорна, бо я знау са́ма,
Я про свою чорность мау фрайіра днись. Пу.

*

Фрайіро́чка шумна, тво́я ма́ти дурна,
Тай ты така́ будеш, кедь за ня не по́деш. Пу.

*

Любілам єдно́го, ма́ра ми до нбо́го,
Теперь ем по́яла в селы майкрасо́го. Пу.

*

Чюдують ся лю́де, за што сэ́гінь піе?
За тоті пінязи, што йіх заробіе. (ж. заробляе). Пу.

*

Бирове, бирове! ба́сом твою́ ду́шу!
Через твою́ дывку в катуны йти му́шу. Пу.

*

Є... ня, не дала-м ся, пу́стїли ня, урвала-м ся,
Теперь ма́мко чир колóчу, є.... ся, ще́ раз хочю. Пу.

*

Іще-м не быў легіні́ць, а вже-м катунóчок,
Бігать, бігать сі́вый ко́нь попо́д шїй обла́чок Пу.

*

Ой пошоў я на гостіну, далі мені кўра,
Тотó кўра жоўтопі́ря попòд сад ході́ло
Кў́рятка воді́ло.

Ой служіў я едён рóчыок: далі мені кáчыку,
Тотá кáчыка рапорі́ця попòд сад ході́ла
Кáчатка воді́ла.

Ой служіў я дрўгый рóчыок: далі мені гўску,
Тотá гўска гаголі́ця попòд сад ході́ла
Гў́сятка воді́ла.

Ой служіў я трéтый рóчыок: далі мені тéля,
Тотó тéля хвостóм ві́ло, попòд сад ході́ло
Теля́тка воді́ло.

Служіў я четвэ́ртый рóчыок: далі мені ко́ня,
А тот ко́нь жоўтохвóст попòд сад ходіў
Лошúчыкы водіў! — Д.

*

Сидіть гóлуб на конáри сівый і чубáтый,
Сам загудé жалòбнёнько, жаль мóму сердэньку.
Ой хоть гуді́, хоть не гуді́, гóлубе, небóре,
Ой когó я ві́рне люблю, не судівсь ми Бóже! Д.

*

Ора́ли бы штýри во́лы, ора́ли, ора́ли,
Ой кéбы йім берéжчика наня́ли, наня́ли.
Найме́ме йім берéжчика с Потóка, с Потóка,
Кéйбы во́лы поора́ли за чотýры рóкы. Д.

*

Чéрез пóле мада́рськое ішло́ во́сько цыса́рськое,
У тóм во́ську мо́я мі́ла вшы́тко во́сько сподобі́ла Д.

*

Кедь ем ішоў снóчи пòвно із Сі́гота,
Загубіў ем пòдковóчыку іс чо́бота —
Ой не жаль ми пòдковóчыкы, штом згубіў —
Ой лем жаль ми за тоў дывкоў, штом любіў. Д.

*

Стáла ся нові́на у попòвскькòм двóрі,
Пóбиў пòп кочі́ша, што не пóйів ко́ны.
Не за тотó пóбиў, ож ко́ны не пóйіў,
Ай за тотó пóбиў: до фрайі́ркы хóдиў. Д.

*

(Ей) чьóрні во́чка, што плачéте, шўга мо́йі не будéте,
Бо я йду в далéкий край, лішу на вас вéлькый жаль. Д.

*

Велікый жаль, плакац бўдеш,
За мноў листок пісац бўдеш,
Бўдеш пісац на папэри,
Де я бўду на квартэлі.
Бўдеш пісац на дегэйты,
В котрѳм бўду регімэнты,
Бўдеш пісац на толв́аны,
В котрѳй бўду компанійі. Д.

*

По пуд садѳк зеленѳнькый
Унаў снѳжѳк молодѳнькый,
Та тко йѳгѳ перебредѳ,
То той менѳ мѳльнѳй бўде. Д.

*

Ой напѳ ся п́леночкы, напѳ ся, напѳ ся,
Таку за ся жѳнку вѳзьму бѳленьку як гѳся.

*

Ой рѳченько быстрѳнькая*) устань, подивѳ ся,
Моѳ сѳрце сумнѳнькое ой тѳжко жѳрить ся!
Твоѳ вод́а веселѳнька, у нѳв (нѳў) рыб́ка пла́вле,
(або: у нѳв (нѳў) рыб́ка граѳ),
Моѳ сѳрце сумнѳнькое із ж́алю ся ламле.
(або: із ж́алю ся краѳ) З.

*

Гаѳом зеленѳньким вод́а тече,
На яворѳ соловѳй щебѳче,
Ож (же) дѳвчѳна мѳла
Ізвѳла вѳночѳк із бервѳночѳку,
Слезѳ пролив́ала, кой го вѳла,
Увѳтѳй на водѳу упусти́ла:
Ілѳ ты вѳночѳку, кр́асный бервѳночѳку, за милѳньким! З.

*

Чѳюти гѳлос в гаѳу по стрѳдѳнѳи,
Што ся ст́ало стр́ашно барз дѳвчѳнѳи,
При рѳдѳ солѳвко приклонѳў голѳвку
Мѳй милѳнькый. — З.

*

*) Порѳвнай думку Маркѳяна Шашкевича: Гей рѳченько быстрѳнькая, гей стань, подивѳ ся!

Прийді, прийді мій мій пуд облачок темний мій,
Як ся горавд стемніє та нитко́ тя не вчүв. З.

*

Прийде мій в суботу, кедь я мау роботу,
Не прийде він в неділю, коли я ся приберу. З.

*

Не біл быў ем, почьорныў ем, по горах тай ходячи
Ой за тобоў біла дывко тареликы тай носячи.
Тареликов не цостало, дудочками чо́мы плачу,
За тобоў біла дывко свої́ ночи дуже трачу! З.

*

Всі ся хлопцы ждять, бо ся войны ббать,
А я небора́чок гото́вий воя́чок. З.

*

Га́даты ма́мка, га́даты, ож я тра́ву ко́шу,
А я у Лембе́рку жо́ўту (sic!) са́блю но́шу.
То са́бля не мо́я, па́на чи́сарьова,
Чи́сарь ми да́роваў, о́бым в ньо́у вое́ваў. З.

*

Вшы́ткы лю́де ку́почкыма, лем я самото́у,
Вшы́ткы лю́де веселе́нькы, лем я со слезо́у.
Ра́но вста́ну і попла́чу і в ве́чери пла́чу,
Лы́та мо́ї мо́лоде́нькы то вас да́рмо тра́чу. З.

*

Я не пий, ты не пий, та тко бу́де пи́ти?
Та тко бу́де на жи́до́вськы ды́точкы ро́бити? З.

*

Куды-м да́вно хо́жувала, верба́ ру́жи ро́жувала,
Те́пер туды в́айду тай ны́што не на́йду. З.

*

Ку́кала заву́лиця на зеле́ном бу́чку,
Почека́й ня ле́гньчыку та пода́м ти ру́чку. З.

*

Ей на мо́чар, сівый ко́ню, на мо́чар!
Не по́ду я до тя ми́ла сись ве́чур!
Ай я по́лу ід фрай́ру тако́му,
Що мя во́зьме сих фа́шангів*) до до́му! Им.

*

*) нім. Fasching.

Чьому міла ббса ходиш? и-я-гой!
 Чьому собі не заробиш? и-я-гой!
 Ой а была заробила, чу-гой-гой!
 Прийшли хлопцы я пропіла... и-я-гой! І.

*

Ой на горі жита много,
 Половина зеленого.
 Пошли його хлопцы жати,
 Не могли му рады дати.

Кэбы дывкы помогали,
 Нараз бы му раду дали.
 Ай бо дывкы не помогуть
 Тай и раду не подадутъ. І.

*

Ой ішоў я горі селом, чорт у вэрбу коўтаў,
 А мені ся причувало, ож дирэктор*) гоўкав. І.

*

Ой пуд мостом рыба з хвостом, як бы йі іміти?
 Бы як свому миленькому вечэрю зваріти. І.

*

Пила-м, пила-м, напила-м ся,
 Впала-м з горы не вбила-м ся,
 Впала-м з горы на долину,
 Іздоймі ня побратіму! І.

*

Зазулиця закукала у хыжи та в ямцы,
 Ой дай Боже здоровльичка нянькови тай мамцы! І.

*

Ой я малá, невеличкa, дай ня мамко за мелничкa,
 Мелник буде мірку брати, менé малú годувати. І. Ир.

*

Попод дылók зелененькый упаў сныжók молоденькый,
 Котра його перебрéде, тотá мой жонá будé. І.

*

Казáў есь ми, ож ня вóзьмеш — ей гой!
 Кой на горі жита зáжнеш — ей гой!
 Жито-сь ізжáў і змолóтýў — ей гой!
 Мóйім світом заколóтнý**) — ей гой! І.

*

*) управитель дѣл графа Марамарошского.

**) Мельодія в сцѣванках поминає не раз наголос пр. тут: змолóтив — заколóтив (в співі)м. змолóтив — заколóтив.

Співайме, гуляйме, бо уж не будеме,
 Прийде час-година, мы ся розойдеме.
 Розыходять ся вінчані, божені,
 Не обы мы ся не розыйшли
 Словои наречені. I.

*

Кедь я зайду бой до церквы,
 Там увиджу свою дывку,
 Чіню з неў такú заложку:
 Шуга, шуга не лішу йі! I.

*

Сылі хлопцы в шорнет,	Из гостіны не ідеме,
Ныкому йіх укупіти!	Женіти ся не будеме,
Ішло дывча с полоніни:	Докы в селы по дывчїны,
Пойте хлопцы із гостіны!	Межи нїма пробудем. I.

*

Біда менé в корчму женé,
 Коли в мене гроши не є,
 Кедь бы в мене гроши былі,
 Мы бы хлопцы шором піли. I.

*

Из высóкой полонїны лédви, лédви іду,
 Так ми мїла учїніла, што домòв не зыйду. I.

*

На высóкóй полонїны вóвчарїкòв мнóго,
 Іти-б менї понїкати, цы не є там мóго?
 Ай пòшла я понїкати: сидїть мòй милéнькый,
 Сидїть, сидїть, посвїскує в листòк зеленéнькый. I.

*

Войци, войци, вшыткысь мы еднакы,
 Як бы нас родїла една старá мáти. I.

*

Колòпны ся зеленїють,
 Хлопцы вóйну машерюють,
 Машерюють в день і в нóчи,
 Будь йім Бóже на помòчи! I.

*

Народїў ся, народїў, бóчку вина купїў,
 Усы сятї почестуваў, сам ся кúщїк напиў. (коло Унгвару).

*

Летыло п'ота ч'ерез дыл-дубр'ову,
 Ізвзыло пшенич'ёнку, лишило пол'ову.
 Що ми по пол'ові, кедь не є в нї з'ерна,
 Що ми по др'угому, кедь не є у м'ене! І.

*

Шуміла дубр'ова, кой ся розвивала,
 Плакала дывч'ина, кой ся удавала.
 Не шумі дубр'ово тай не розвивай ся,
 Не плач дывча, не плач, тай не удавай ся! І.

*

В'исша горá уд долины, красша дывка уд малины,
 Бо малину кавкы взыдять, а дывч'ину хлопцы люблять. І.

*

Сер'ед дыла зел'еного кр'ига л'еду студ'еного,
 Кр'ига л'еду ровтопі ся, мой м'ила наvernй ся!
 Не мож ся там наvertати, удкы раз ся зарікати. І.

*

Марианка *) рано сходить, моя м'ила за мноу ходить,
 Ходить она до маштарны м'ежй коньй парайнийй.
 А коньй ся сполошилй та мил'ёнку потрошилй.
 Лежить м'ила дуже хв'ора тай просить ся до д'охтора
 До д'охтора тай до бабы: давай бабо менй рады!
 Баба рады не давала, ай ід хлопцям исправляла. І.

*

По горі-м ходила, личько-м холодила,
 Повивай витрику, бы-м ся не впалила.
 Витрик бы повивау, хмары зальгауть,
 Мы бы ся любили, люде нам не дауть.
 Люби рыбка, люби, не слухай ты людий,
 Ай бо люде гудять та все собі люблять. І.

*

Ой Осойська вода васйлик'ом пахне,
 Тко ся ийй (ей) напе — на Осой го т'агне. І.

*

Ай теч'е Осойська вода, не є на нї м'оста,
 Осойскы рапавкы **) пойла кор'оста.
 На Ільницьк'ой воды мосты муровані,
 Ільницькі дывч'ата як намальовані.

*) зело.

**) рапавкы=ропуха, коропавки Kröten, bufones; тут зг'ордно: дывч'ата.

Ай Осбйська вода, гей не вода,
Осбйськы легіні гей гнила колода. I.

*

На высóкóй полонині снйжók ся бйлыё,
Ай де ся мóя мйла на зимóчку дыё?
Ай учіню йй хыжку в жоўтого явора,
А сам сяду на коня тай іду до табора. I.

*

Ой далёко, ширóко унівáрськое пóле,
А щ'е шйре, даё соколятко мóе.
Сокóлятко мóе не ходй самóе,
Чекáй, чекáй до вёчера, пóдёме обóе. I.

*

Ей джигуне, джигуне! якый есь ледащо!
Ведуть тебе до пана — сам не знаеш за що.
Тогда будеш знати, як будуть карати,
I на руки i на ноги дыбы набивати.
Гей на руки дыбы, на ноги дыбата,
Будуть тебе жаловати молоді дивчата. Ир.

*

А тко любить грибы, грибы, а тко печеричькы,
А тко любить дивчиничькы, а я молодичькы. Ир.

*

Зелёная юпочька, червёна запаска,
Люблю тебе джигунё, для ты в мене ласка. Ир.

*

Пила-м, пила-м, напіла-м ся, впала-м в грунку невбила-м ся.
Впала-м з грунку на долину: іздойми ня побратіме. Ир.

*

Чюдё ся жидовина, за што пиё русначина,
Продасть бердо, пиё твёрдо, за останаок ходить гардо. Ир.

*

На горі, на горі снйжók ся бйлыё,
Де ся мой фрайрочька на зимóчку дыё?
Учіню йй хыжку в жоўтого явора,
А сам сяду на коника пóду до Ямбора! Ир. порів. висше пісню з I.

*

Мамко мой старá не журí ся за ня,
Доста тоты журять, де дві в'єнно стоять. Ир.

*

Ой на горí на страпаті(ї), не вір дывци ги собацы,
Ой бо дывка пана звелá, не лем менé сирохманá. Ир.

*

Всы ся хлопцы поженіли, лем я обстаў
Де дві, де три невісточкы та і я там.
Не журіть ся невісточкы за мене,
Най ся жєнять, най (най) оддаўть вси дывкы про мене. Ир.

*

Кедь бысь не пнў, менé не бнў, ябы-м тебе все любіла,
Я бы-м твойї кучерикы все д горí носіла. Ир.

*

У гусарі не пòдеме, женіти ся не будеме,
Дòкедь бóде по дывчыны мєжи нїми пробудеме. Ир.

*

Колòпны ся зеленіуть, наші хлопцы машерууть,
Машерууть в день і в ночі, будь їм Бóже на помòчи! Ир.

*

Горí селом іду, за мноў ся білыє,
Тко ся на ня сєрдить, та най іздуріє!
Ко ся на ня сєрдить, не бóду миріти,
Прійде чорт іс пєкла, бóде го моріти. Ир.

*

Не дай Бóже, обым умєр, най заплачу кóму-м дóужен:
Кóму грòш, кóму двá, свòйий милòй пòўторá. Ир.

*

Ой над водòў вєрба, корінá в долину,
Вчинілась ми мїла, за тобòў загыну,
Росчїнь ми милєнька, я тобї заплачу,
Най я свòї нòчи за тобòў не трачу. Ир.

*

Іду, іду, ітї мўшу, спалїла ми к...а дўшу,
Ой не огоньєм, ани свїчкоў, лишє свòйим білым лїчьком. Ир.

*

Ей гой лельїя, ей гой лельїя, де ты бóдеш фáйна дывко як і я?
Іді, іді! обысь не стаў, колїсь менé счалувáў.
Ой ти óчи чòрні мáла, счаловáти добрі знáла! Ир.

*

Пробувала менé мiла, цы быў бым йi за фрайра.
 Ой так менé пробувала, штыры нoчи зо мноў спала.
 Ще казала, бiде спати, бы никoму не казати.
 Ой пантлiчкы не помoгутъ,
 Як ей лiчкo рамы змогутъ! Ир.

*

Через гoру гусак летыў, — е-я-гой!
 Не едeн мя руснiк хотыў, — е-я-гой!
 А я йогo не хотыла, — " "
 Бо вoн чьoрный, а я бiла, — " "
 Бо вoн чьoрный iкo кавка, — " "
 А я бiла iкo фiлка, — " "
 Бо вoн чьoрный iкo терницъ, — " "
 А я бiла як палiриць. — " Ир.

*

Над водоў, над водоў, качкы гнiзда вiли,
 Людям не пo дяцы, ож ми ся любiли.
 Людям не пo дяцы, а паскiдi крiвда,
 Я паскiду не любiла i не бiду нiгда. Ир.

*

Над водоў, над водоў два прiтыкы вьють ся,
 Надо мноў, молодiў два легiнi бють ся.
 Бийте ся, не бийте, я вiша не бiду,
 Иванкови-м рiчкy дала, Иванкова бiду. Ир.

*

Спiвайте горяне тай я бiду з вiми
 Най нам ся не вiлят бiда пуд ногiми. Ир.

*

Дывочкы-сестрицьи проходять мясницьи!
 Най идуть як вода, я дiвка молодi. Ир.

*

Сидить Юра кoло мiра, а я кoло ньoго,
 Якiй сесé Юрко фiнный, пoшла бым за ньoго. Ир.

*

Пoдi в Тiрку, продiм курку та засяду пiти,
 Пoвiм гiздi, лiшка зiла, не бiде ня бiти. Ир.

*

На поповo(i) загорoды, на дякoвo стeрни
 Не вeдi ня сюдi-тудi, такi туй мя звeрни. Ир.

*

Горы гучать, вітру не є, пошоў мілыі, домі не є,
Ой най іде, куды пошоў, кобы здорів домѡв пришоў.

*

Пошоў, пошоў, не верне ся, мое сэрце перэрве ся
Перервало бы ся йѡго, ай не мое чєрез ньѡго! Ир.

*

Ой Марійко-сырійко! сьірі очі маєш,
Не позирай на ня, жалю ми завдаєш. Ир.

*

Жалы мойі, жалы будьте ми на малы,
Як тотá росіця на зелєнѡ(й) траві Ир.

*

Травиця зелєна, цы вжесь покошєна
Дывчїно молодá цы вжесь заручєна?
Фрайірка-сь ми была, жонá ми не будєш
Через чужі рѡты за мєне не пѡдєш. Ир.

*

Розохѡдять ся на світы вїнчані, божені,
Не обы мы ся розѡшли слѡвом наречєні. Ир.

*

Пий пѡйташ (брáте) палєнку, люблю ти фрайірку,
Пийме йі на двѡє, любме йі обѡє! Ир.

*

Не я сам, не я сам — д' милєнкѡ(й) ходіли,
Ходіли пѡйташі на мойі ровáши. Ир.

*

Іщи раз, іщи раз пѡйдзем дывчá до вас,
Кєдь ми тя не дадуть, та дам ся звербувац:

*

Вербують ся хлопцы по над зелєный гат (гай),
І мы ся звербуїме свѡйї милѡ на жаль.
Свѡйї милѡ на жаль, мáтери на вдáку,
Що за ня убрала бїду лєдáйку. Ир.

*

Колї-м ішоў снѡчи пѡзно із Тарны
Загубїў ем пудкѡвѡчку із бáрны.
Не жаль мены за пудкѡвѡкѡў, що-м згубїў,
Ай жаль мены за дывчїноў, що-м любїў.

Прибу́ на тя по́дковочку́ з оцели,
 Бы двени́ла до мило́ї постели. Ир.

*

Ка́жуть люде́ день бі́лий, а ще ку́ры не піли,
 Уйди́, уйди́ молодá дывчи́но, поговори́ зо мно́ю!
 Почека́й годіну́ єдну, почека́й другю́,
 За́кы сво́йї старо́ мамци́ вечерю́ зготоблю.
 Добрі́ тобі, ай добрі́ у світли́ци сидячи,
 Ай бо мені́ молодому́ на моро́вы сто́ячи,
 На моро́зы сто́ячи, ко́нов з ме́дом держачи.
 Вігер віе, до́лы заміта́е,
 Ко́нов з ме́дом д рúчкам при́мераа́е
 Че́рез те́бе се́рце мо́е!
 Ай тко́ тебе́ тай проси́ў,
 Бы ты до нас ме́д носи́ў?
 Є у нас ме́до́к солоды́ший,
 Є у ме́не дру́гий молоды́ший —
 Несі́ собі́ до дру́гої!
 Ай небо́го Ганцо́шо,
 Уважа́й, уважа́й на ду́шу.
 Яка но́чка темна́, невинна́я, (невидна́я) —
 Я до те́бе іти́ му́шу! Ир.

*

На горі́ зелена́ былъ, цы-сь вже́ за ня мило́й забу́ў?
 Я не за забу́ў, лем дума́ву (дума́ўу), ке́дь я до тя при́йти́ ма́ву (ма́ўу).
 Цы в де́нь, цы в но́чи, коли́ бу́деш ми́ла мо́чи? Ир.

*

Не бу́ду́ ся же́нити, тако́й бу́ду́ ходіти,
 Сюды́-гуды́ гора́ми за чо́жими жо́нами. Ир.

*

На Лозя́нськѡ́ горі́ двѡ́нккѡ́ за́дзвени́ли,
 Мого́ миле́нького у кайда́ны йми́ли.
 На горі́ ой йми́ли, в доли́ны вяза́ли,
 Біле́ну сорочку́ на нїм розѡ́рвали.
 Ой дали́ му́ три срібе́рні ту́рецькі,
 Обы́ собі́ купи́ў чо́боты нѡ́мецькі,
 Дали́ йому́ і на шаркантьѡ́ви,*)
 Обы́ подзвени́ў до́лы Коши́цѡ́ми. Ир.

*

*) шаркантьѡв — остріг, Sporn, calcar.

Кошіцї, Кошіцї той великій вáрош —
Падé хлоп до хлопа, як уд косы́ травá. Ир.

*

Травіця велéна цы вжесь покошéна,
Молодá дывчїна цы вжесь заручéна?

*

Заручіў дывчїну молодый лeгїніць,
Што йому на рúчыцы срібэрный перстїніць
Срібэрный перстїніць в сы́ма камінцями,
Узяў го Василькó, пóшóў за вóвцями.
Василькó ся утопїў, ширинóчка плáвле,—
Хóдить мїла по над бéрег, білі рúчыкы лáмле. Ир.

*

Йóнчі, Йóнчі, білыЙ Йóнчі,
Щось нарóбіў нашó Анцї?
Нáша Анця такá хвóра,
Повезлі її до доктóря.
Даў їй дóктор такóй ма́сти,
Що (што) улы́чить Анцї кóсти. Ир.

*

Серед селá кóрчма нóва,
Пїе у нї мóя мїла,
Ой най пїе, здра́ва бóде,
А на óсынь мо́я бóде. Ир.

*

Ой гадаў я мáмко лóба, кой ся поворáло,
Што пóдéме крáсным пóльом гет там до Дуна́ю. Ир.

*

Як я бóду в Ківодору (Тыводору) ступáти
Та дам собі крáсный листóк писáти,
Ой дам листóк у Зарічу читáти,
Кой мя ма́уть до Иршáвы чекáти. Ир.

*

Пóшóў мїлыЙ, пóшóў. тёмными зоря́ми,
Давáў собі світить (свіциц) трьóма калінкáми.
Я му не світіла, лем еднá калінка —
Бо я му не бы́ла, лем за рóк фрайїрка. Ир.

*

Любіў ем тя дывко за чотыры рóчыкы,
Я тебе не любіў, лем твóй дудóчыкы,

Як ты яла дывко дудкы не давати,
Най ты дывко любить отиць, твоей матери. Ир.

*

Всы ся хлопцы женять, бо ся войны боятъ —
А я неборачок, готовый воичок.
Ой не буду дывчиночку любить,
Бо я иду чорный чакос носить,
Чорный чакос та сабличку на плечи,
Не една была дывка заплаче. Ир.

*

Рубай дуба, най ся коле
Най ся Марин чобот поре,
Най ся поре, я зашю,
Та ще биду пережю. Ир.

*

Доста ти ся моя мига повелю,
Продавалась паленочку и вино,
Як есь взяла распущати из водоу,
Запалили жоуту корчму над тобою! Ир.

*

Черлена в мене шапочка, ногавицы синны,
Так на мене дывки липнуть, як на говно свины. Ду.

*

Не стуй пуд вокном, не махай рукавом,
Бо як мамка одыде, я пуйду до тебе. Ду.

*

Ой Марийко, была дывко, сидай коло мене,
Тай най виджу ис кым сиджу, цы любиш ты мене?
Ой ду-дуну! дуну-дуну! робити не буду
Кобым мало май великий, женити ся буду! Ду.

*

Через риченьку, через болото
Подай рученьку мое золото.
Подай рученьку, подай другую,
Подай личеньку най поцылую. Ду.

*

Ой уйду я на улицу, та стану, та стану,
Една мила несет книши, а друга сметану.
Ой уйду я на улицу тай стану на бочку,
Една мила несет гаты, а друга сорочку. Ду.

*

Уйшли в поле косарі, косит траву на зорі,
 Єй люті то косарі бо вни рано почали,
 Хоть вни рано почали, не богато утяли. Ду.

*

На зеленім заріночку
 Пили хлопці зоріночку,
 Єдні пили, другы грали,
 Третьі дівкы обнимали. Ду.

*

Не спи дівко пуд облічком,	Що бим їх обтирала,
Бо вже темна, темна нічка	Ще плакати буду,
І най ти дам шириночку	Самой ня серце болить:
Та пообтирай вівчка.	Я-ж твоя не буду. Ду.

*

Шуміла дуброва, кой ся розвивала,
 Плакала дівчина, кой ся удавала.
 Не шумі дуброво тай не розвивай ся,
 Не плач дівчино тай не удавай ся! Ду.

*

Плачте вівчка, плачте, шуга не всыхайте
 Когосьте любили, того не лишайте. Ду.

*

Мамко моя Суханьова,
 Штось ми хлопця одобрала?
 Хлопця гонна (годна) ги лелью,
 Чісарєви компанью. Ду.

*

Днесь єм ту, днесь єм ту, заўтра повандруу,
 Дай ми мила личко, най тя поцилуу.
 Най тя поцилуу, в личко тай і в дүшу,
 Бо я через тебе погинути мушу. Ду.

*

Чісарю, королю, що ты нас вербуєш,
 Малу маш крайину, чим нас изгудуєш?
 Не бойте ся хлопці чісарського роду,
 Сыють вам шейничку, коло Білограду. Ду.

*

Ой Білоград, ой Білоград война на тя стоить.
 Ой не єдну мамку голівка заболить. Ду.

*

Касарня, касарня, бодайсь ізгоріла!
Не єдного хлопця головка зболіла. Ду.

*

Іванку, войку, повідж ми на вдяку!
Оленко угорко уяла-сь ми в око. Ду.

*

Жаль бы тебе дівко побіу!
Любіу я тя за рік, за два,
Нітко не знау, но ты та я,
А на третій поступило,
Яло знати вшитко село. Ду.

*

Сыли хлопцы у шорнеты
Ныкому их укунити,
Єдно дівча такє было,
Хлопцы с корчмы укунило. Ду.

*

Ке-б была-сь ня мамко в купели зальяла,
Я бы была свою долю с царьом не шиняла! Ду.

*

Кой ня мамка удавала,
Велику ми часть давала:
Єдну козу, козел сына —
До полудни коза звыла. Ду.

*

Ростє верба над водою, що я її садила,
Не є того тай не буде, що я го любила!
Бо кого я дуже люблю, тот ми за плечима —
А кого я ненавижду, тот ми пред очима. Гр. (гл. стор. 161.).

*

Кудá хóджу, хóджу, кóрчму не мнváу,
Дáй жíдко пáленкы, нáй сáя нáпивáу! Гр.

*

Пóмрем пáйтáш, пóмрем, бóдзем в грóбі лéжáц,
Мóжеш про нá пáйтáш по я́рочку бíгáц. Гр.

*

На горі, на горі сова огонь креше,
Тото пес, не легінь, що за дівкы бреше. Гр.

*

Плávле качá, плávле, сáмо собі рáпче,
 Мáмка ня втопіла, тепёрь за мноў плаче.
 Не плач жáмко, не плач, бо вже тепёрь гóды,
 Бо есь ня втопіла в каламúтнóй воды. Гр.

*

Цы кóнь чорногрýвий, цы я несчаслívый,
 Цы тотá дывчíна с чóрными очíма? Гр.

*

Побíли, побíли гóлуба сýвого,
 Менí ся так вíдць, ож мóго мíлого.
 Ож йогó побíла, бо вна йогó мíла,
 Буде на недýлю кошу́лиця бíла. Гр.

*

Гайóм зеленéнькым водá тече,
 На яворí совá рíща мече.
 Там дывчíна бíла вíночок íзвíла
 З бeрвíночку.
 Слезкí проливáла, кой го вíла,
 Вьдтíй го у Дуна́й упустíла.
 Плыні ты вíночку, крáсный бeрвíночку
 За мíленькым.
 Ей гáю мóй тэмный, зеленéнькый,
 Скажí менí правду, де мíленькый?
 Цы го дeсь взя́ли, цы го порубáли
 У невóлы? Гр.

*

Плáчце вóчка, плáчце, шýга не всыхáйте,
 Когó-сьте любíли, тепёрь полишáйте. Гр.

*

Любíла-м тай б́ду бíлого барóна,
 Бы-м íз ним ходíла с Пешту до Будíна (Будима). Гр.

*

Комú мíла, комú кошу́лiчку шíеш?
 Тобí мíлы́й, тобí, бо в вóйночку íдеш.
 Не ший е́й, не ший тонкíми ниткáми,
 Ой не приливáй е́й дрóбными слeзкáми! Гр.

*

Кíряў гáздá гáздíню по-за хýжу за дýню:
 Ей гой гáздо покáйме ся, íды́м дожó порáдьме ся,
 Штóбы пропíти!

Пропи́ў га́зда ко́гута, жо́на квóчку, кúрята :

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда гу́сакá, жо́на гу́ску, гу́сата

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда пуля́ка, жо́на цу́лку, пу́льчата :

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда сиву́лю, жо́на з се́бе кошу́лю,

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда гелéту, жо́на кочáрьгу, лопáту —

Ей го́й га́здо пока́йме ся, іды́м до́мò порáдьме ся :

ны́што пропíти! Гр.

*

Не бúду, не бúду з борóзд вóду пíти,

Мúсиш ми милéнькый з Дуна́я носíти.

*

Дуна́ю глубóкый то тихéнько плынéш,

Мóлодости мóя то марнéнько ідéш! Гр.

*

Мíла мóя чорнобрýва, не рубáй ты сама дрýва

Ай ўнеси гáльбу вина́ порубáуть хлóпцы дрýва,

Ай ўнеси зорíлочкы, збира́уть і трíсочкы. Гр.

*

Качáли ся вóзы з горý, на до́лины стáли,

Любíли ся чóрні óчи, тепéрь перестáли —

Любíли ся, кохáли ся, ма́мка йíх не знáла,

Розóйшли ся, розтеклі ся, як чорнéнька хмáра. Гр.

*

Шлáвле кáча по нирéви, дай ня Бóже Василéви,

Васíль не мóй ей го́й! я не його, тай не стою́ коло нбóго ей го́й! Гр.

*

Пóдéме в катúны, стáнеме панáми,

Не е́дна дывчíна попла́че за нáми. Гр.

*

У Зарíцькò рíцý колóпны ся мóчать,

Гребля́нські легíны на мене ся бóчать.

Най онí ся бóчать, я ся про ны зáйду,

Я собí фрайíра в Дебре́цны́ найду. Гр.

*

Бúду, де бúду, на Грéбли не бúду,

Гребля́нські легíны любíти не бúду!

Гребля́нські легíны на рам гáты но́сять,

Як прíйде собóта, жíдòм вóду но́сять. Гр.

*

Не плач біла дывко, бо вже тёмна вѣчка,
 Дам ти ширинѣчку, та пообтирай вѣчка.
 Не обым йіх втирала, ще плакати буду,
 Самѣ ми сэрце плаче, ож твѣя не буду.
 Ож не будеш мѡя, будеш ты браткѡва
 Та ш'е будеш у родині фрайрѣчка мѡя! Гр.

*

Над Унгв́аром чѡрна хм́ара б́урить ся,
 Прийшоў до ня б́ілыі ш́угай, ж́урить ся.
 Не жури ся б́ілыі ш́угай, умый ся,
 На клинѣчку б́ілыі р́учьник утри ся,
 На стѡлику ќачатина печѣна,
 За стѡликом п́аленѣчка межѣна.
 У комѡрі постѣлочка встелѣна.
 Лежить на нѣ біла дывќа вблечѣна
 Цы не будеш біла дывко банувац,
 Як я буду тоту пѡстыль бантувац (ќивац).
 Ой не буду б́ілыі ш́угай, не буду,
 Н́акой ўйду за ворѡта, заб́уду. Гр.

*

По румен́у хѡджу, румѣн толѡчу
 Не дай менѣ м́амко, за когѡ не хѡчу!
 Дал́а менѣ м́амка, за когѡ хотѣла,
 Обв́ивать ся бат́уг вкѡло мѡго тыла.
 Бат́уг ся обв́ивать, п́аличька пукѡче, (трѣскѡче)
 Цы тоб́і ся м́амко плакати не хѡче? Гр.

*

Не ход́іти б́ыло млынарсќым потѡком,
 Не держ́ати б́ыло фрай́ра пуд бѡком!
 Ай ход́іти б́ыло попуд сад садж́еный,
 Сокот́іти б́ыло свѡй в́інок зелѣный! Гр.

*

Ай в́інку, мѡй в́інку, зелѣный берв́інку,
 Ай бѡда́й ты іссох на свѡйім кор́інку. Гр.

*

Побив́ай, побив́ай бѡднарѣчку бѡчку
 І тоту на в́ино та́й на паленѣчку. Вл.

*

М́іла мѡя м́атка є ми на тя ѓадка:
 Люб́іти ты л́ажу, лиш ти нич не ќажу. Вл.

*

Чьорна гора не курі ся, м'оя м'ила не журі ся,
Най ся журить Буковіна, бо йде на ню твєрда зима. Вл.

Б'оже, Б'оже що чиніти,	*	Кобы мены б'анда г'ула,
Широкый сьвіт н'їгде ж'їти,		Взяў бы мене любый Дюла,
Ей широкый, ей око́ло —		Любый Дюла, великый пан,
Н'їгде ж'їти: не с чього! Вл.		Пов'їв бы ня в далекый край. Вл.

* * *

П'їли хл'опцы, п'їли, онь к'орчма дрыжа́ла,
Май паранна дывка пуд к'орчмоў стояла.
Не стої дывко, не стої, а іди до до́му,
Най тя ма́ти счєше та прїйдем пот'ому. Вл.

М'ила м'оя милуєм тя,	*	Д'обри то́му Пан Б'ог дає,
Думаш собі, ожь о́зьмеш тя,		Што на горі ко́шар має,
Ож (ожь) тя о́зьмеш, б'удем тя биц		На до́лны колиб'очку,
Кед не б'удеш д'обре робиц. Вл.		Сєред сел'а фрайіро́чку. Вл.

* * *

Яру́га, яру́га на до́лны дру́га,
А то ня вбрех'ала б'їда недолу́га!
Кобы ня вбрех'ала г'авд'овска д'ыт'їна,
А то ня вбрех'ала койд'оська*) тайстри́на. Вл.

Б'оже, Б'оже з высок'ости	*	Дві люб'ости, дві сєрденька
Перерваў есь дві люб'ости!		Люб'їли ся од маленька. —

* * *

Г'осподи Б'оже! зми́луй ся над на́ми!
Не дай погыну́ти ме́жи ворога́ми. Вл.

* * *

У киш-кєрты шал'ата, к'расна дывка бог'ата,
Іщи к'расша худ'обна о́чи ч'орні, под'оба. Вл.

* * *

У киш-кєрты бурянєць, за дві л'удкы лєгінєць
А за п'ятку дывч'їна с ч'орными оч'їма. ВШ.

* * *

І шуміть і гучіть, др'обный д'обджик падє***)
А тко менє молоду́ до дом'оньку поведє?
Обобраў ся ковач'ок на сол'одк'ом меду́
• Гуляй, гуляй чернобрывка, я тя дом'ов поведу́.

*) койдош = жебрак, magy. koldus.

**) Звісна пісня: І шуміть і гудіть, дрібний д'ощик іде і пр.

Не веді ты менé, ой прошу́ я тебé,
Бо я злóго мұ́жа ма́ю, б́уде б́ити менé. ВШ.

*

Сéред селá на ўлици сидіть когút на кúрици,
А на горі старі лю́де, як досúдять, так най б́уде. ВШ.

*

Сéред селá кóрчма новá, піе у нї мо́я мїла,
Хóче на ня поклоніти, не зна́у йü(в) што куніти,
Купи́ў бым йü(в) чóрныи вігáн (сукмáн),
Зна́уть лю́де, ож я не пан —
Ай купи́ю йü(в) чоботáта
За три срíбни золотáта! ВШ.

*

Ой летьіло пóтя, сьіло на драпáчку,
Куповáла дьівка легіневи пáчку.
Хоть купи́ў, не купи́ў, кури́ти не б́уду —
Я тебé дьівко любіти не б́уду. ВШ.

*

На горі драбáчка, сидіть на нї ма́чка,
Менé хлопці люблять, хоть ем не богáчка. ВШ.

*

Далá мені ма́мка корóву на мою́ бідну гóлову,
Пóгнала я корóву в дубрóву самá-м ся вернóла до дóму.
А корóву воўцы зьзьіли, менé дóма хлопці всььіли.
Кобьí тоти воўцы здорóви, що ми взяли́ журу́ з головы,
Кобьí мо́я ма́мка здорóва, б́уде в мене́ дрúга корóва! ВШ.

*

Ой вóвчáрю, синетáрю, покы́нь вóвцьи пáсти!
Хоть покы́ню, не покы́ню — навчй́ ем ся кра́сти!
Ай укра́ў ем два барáнки а трéтю ягніцю,
Бо вже мені збудовáли в Сигóты темніцю! ВШ.

*

Співáй дóнько! — Б́уду ма́мко! бы ся гóры розлыгáли,
Абы́ тоты́ почювáли, що із во́лки почювáли. ВШ.

*

Упáло я́бличько с тóго пада́менту,
Верні́ ся мóй сы́ну с тóго регі́менту!
Не верну́ ся мо́я ма́мко сéго рóчьку зелéного,
С тóго кра́ю далéкого! ВШ.

*

Бідна мо́я голóвочька, що-сь ми наробíла,
Полюби́ла-сь вóвчáрика за грúдочьку сы́ра.

Як вівчаря не любіти: у вівчаря вівці,
У вівчаря за ремін'ом білі сороковці. ВШ.

*

Шли дівчата, як паньчата, сперед пана ішли,
Та на своїх головочках красні вінки несли,
Терезіна небозіна май із заду ішла,
І на своїй головочці пишній чепак несла.
Ой імили Терезіну попуд білі бокы,
Та понесли Терезіну у Дунай глибокий.
Терезіна небозіна трічи уплавала.

І на свою пань-мамку жалбно кликала:
Мамко моя старенькая! маєш дівок сьм,
Не пуцай їх на вечірки, буде доля всьм!
Мамко моя старенькая! маєш дівок пять,
Не пуцай їх на вечірки: нехай дома сплять!
Мамко моя старенькая, маєш дівкы дві,
Не давай їм распусточку, як-есь дала мны! ВШ.

*

Єй чісарє-короблю пусти ня на волю,
Пусти до касарни стару мамку мою!
Кой мамка зайшла, нараз заплакала:
Єй, де тоты кучерикы, што я їх кохала! ВШ.

*

Ще было вівчарити тай не женити ся,
З високої полонины в село дивити ся! ВШ.

*

Ходять козы попуд лозы, а вівці лавками,
Єй, хоть який шанталєба — та все за дівками! ВШ.

*

Єй, вівці мойі сіві, а козы пануры,
Тко вас буде пасти, як поду в катуны?
Єй буде вас пасти пищалочька гласна,
Єй буде вас обертати фрайірочька наська. ВШ.

*

Подумаю, подумаю, так собі думаю:
Не є таких співаночок, як у руськом краю.
Єй не є то в усьм світы, як руська крайіна,
Там співає коло нівкы кажда дівчіна! ВШ.

*

Ой Маріко чічана, пасулька ты не рвана*)
Ож не рвана, най стойіть, менє дұшка не боліть! ВШ.

*

*) чічана = красна мов лялька; пасулька = фасолька; пасулька не рвана то значить: virgo intacta.

Єй стояла біла дівка на ріцї,
 Купувала білым хлопцям косиці —
 Єй на што їх біла дівко купуєш,
 Кой не знаєш, когó собі любуєш? ВШ.

*

Дóле-ж мóя дóле, ты несеренчлїва:
 У худóбної мáтери сїна-м полюбіла!
 У худóбної мáтери, худóбного вóтця,
 Коли собі погада́у, кров ми цяпле с сёрця! ВШ.

*

Єй родїнице мóя тай родичі мóїі,
 Цы не жаль вам бóде зрїти на бокáньчі мóїі,
 Бокáньчі, бокáньчі, іще с пудкóвкáми,
 Бóдете дзвенїти долó Кошицáми! ВШ.

*

Менé мáти порóдила, поклáла пуд вóльху;
 Рості сýне дорогéнькый, не скопили дýвку!
 Ой я мáмку та не слóхаў, скопилиў дывчїну,
 А сам взяў ся, закосїчиў зелéноў самїноў! ВШ.

*

Ой Марїйко чорно́ока, ўсунь ми ся іспуд бóка,
 Бо вже мены́ не до тебе, коня́ веду́ть чéрез тебе. ВШ.

*

Ой Марїйко, біла рúжа, не трéба ти было́ мúжа,
 Ей ни мúжа, ни фрайїра, бо ты дывка справедлїва. ВШ.

*

Ой Івáнку, білы́й квітку, не е тобї пáры в свїтку,
 Кéби тобї пáра бы́ла, я бы-м тебе́ не любїла. ВШ.

*

Дрúгы любїть, менé не хце, перервé ся мóе сёрце!
 Перервáло бы ся йóго, а не мóе чéрез нбóго! ВШ.

*

Ой дывчїно молодá, повїж мены́, де водá?
 Ей там водá студéна, де вёрбиця зелéна. ВШ.

*

Ей дывчїно молодá! спáрила-сь ми дúшу,
 Хоть і нóчка дúже тёмна, пóтї до тя мúшу. ВШ.

*

Чéрез Дуна́й, чéрез Тїсу ступáй мїла, бо тя лїшу!
 Не лишї ня, бóй ся Бóга, бо я с тобоў ітї гóдна Коп.

Miscellanea.

~~~~~

Володимир Ястребов.

(Некрольоґ¹⁾).

Ще 21 грудня минулого року скінчив жите своє Володимир Миколаєвич Ястребов, а і досі незмінно згадують його всі більш менш знайомі з ним з великим болем в серці, з великою тугою. Не зовсім звичайним чоловіком був він, чимало добра лишив він по собі.

Він не був Українцем з роду. Його батько Великоросіянин був сьвященником в Тамбовській губернії. Учив ся Ястребов в гімназії теж не тутешній, а в Саратові і на решті, скінчивши її, переїхав в наш край в Одесу на історичний факультет в університеті. Саме, як він збирав ся їхати в одеський університет і прийшов повідати про се до двох своїх учителів по історії і по словесности, сі учителі дуже зраділи і сказали Ястребову: „в Одесі Григорович“. Звістний славіст був відомий по всій Росії і мав великий вплив на всіх освічених людей. Учителі Ястребова були слухачами Григоровича в Казанському університеті.

Не мало користи прийняв від него і Ястребов, поступивши на історичний факультет одеського університету. Між иньшим він навчив ся від його добре приглядати до етнольоґічних прикмет і бути прихильним і толерантним до кожної нації. Кинутий після університету в Єлисавет в реальну школу, він зараз же пізнав осібний склад нашого народу та почав його студіювати як цінну варіацію в великій словянській родині народів.

---

1) Сей некрольоґ, споряджений близшим земляком небіжчика, подано на доповнене короткої посмертної згадки в XXVII т. *Ред.*

В сьому він був правдивим учеником незабутнього В. І. Григоровича цілі 17 років, поки був учителем і поки не заховав.

Зробивши ся учителем історії реальної школи не державної, а громадської, земської, Ястребов дуже пильнував своїх учительських обов'язків. Його виклади, кажуть, були тоді дуже інтересні. Але нарешті земська реальна школа підпала під урядовий догляд і стала державною, з тими порядками, які звичайно існують тепер в державних школах в Росії. Зараз заведений був особний догляд за учениками, почали посилати класних наставників (господарів класу) на квартирі учеників додивляти ся, чи не читають вони якої небудь не рекомендованої висшим начальством книжки, чи не мають у себе дома якої небудь зброї, чи не пристають до якого небудь тайного товариства. Богато подібних, дуже мало розумних вигадок почало ся тоді і в елисаветській школі. Нарешті почав ся й заведений по всіх усюдах в Росії догляд за учителем історії. Він не мав права багато оповідати ученикам свого власного, на лекціях історії, а повинен був тільки роз'яснити те, що надруковано в урядовому учебнику, не додаючи від себе майже ні одного слова. Дуже стурбований був такими порядками бідний Володимир Миколаєвич. Він по старому дуже горяче приймав інтереси своєї школи, але не бачучи більше попиту на правдиву учительську силу, нарешті почав шукати иншої дороги для своєї улюбленої праці.

Сею дорогою задля його стала історична, археологічна і етнографічна література. По археології звісна його робота „О Лядинскомъ и Томниковскомъ могильникахъ Тамбовской губерніи“, видана петербурською археологічною комісією в 1893 році з численними ілюстраціями. Дуже значна також робота його „Опытъ топографическаго обозрѣнія древностей Херсонской губерніи“, що була надрукована в XVII томі „Записокъ Одесскаго Общества Истории и Древностей“ 1894, і окремою відбиткою. Ця книжка складена почасти по друкованим вже матеріялам, по части на основі відомостей, що подали автору 56 кореспондентів з сільської інтелігенції, або власних, здобутих автором. Матеріял розділений по селам і повітам в азбучнім порядку. Це справжня інформаційна книжка для кожного археолога Херсонщини. Крім того дав він кілька дрібніших археологічних робіт у „Київській Старині“, наприклад стаття про Херсонес Тавричеський (1883,

кн. 5), в „Археологических Извѣстіях и Замѣтках“ 1894 р. N 5 „Поѣздка на островъ Каменоватый на Днѣпрѣ“ [В наших Записках т. VII подав він широку й дуже цінну критику монументального видання Бобрінського Курганы м. Смѣлы. *Ред.*].

Далі дуже цікаві його роботи етнографічні. Він закріпив, що Херсонська губернія має дуже різний етнографічний склад людности. Більшість людности — Українці, але поруч з ними живуть і Білорусини і Великоросіяне і Молдаване і Німці і Поляки і Жиди і Греки і Болгаре, зібравши ся сюди з давньої України — Київщини, і з Слобідської України — Харківщини, і з Великоросії, з Прусії і з Віртемберга, і з острова Даго, і з Туреччини, і з Македонії, і з Румунії. Деякі з сих народів прихляють ся до Українців, приймають їх мову, от як Молдаване, Болгари, почасти Поляки з Галичини і з нашої правобічної України, иньші — як Німці, Жиди держать ся своєї народности, одначе всі балакають по українськи, і ся українська мова стала межинародною мовою, як татарська мова на Кавказі; ся мішанина народів має вплив на народню пісню, на народні казки. В 1893 року надрукував Ястребов книжку „Малорусскія прозвища Херсонской губернії“. Тут переказано їм 400 призвищ і пояснено, відки вони з'явили ся і які мають звязки з житем сільського люду, які прикмети означують і т. и. В 1894 р. надрукував він „Матеріалы по етнографіи Новороссійскаго края“; тут описує автор з початку забобони і обряди, а далі подає різні легенди, казки і т. и. В „Revue des Traditions populaires“, а опісля і в Київській Старині подав він статю під заголовком „Pains de noces rituels en Ukraine“; тут описано короваї, що звичайно вживають ся на весілях у Київщині, на Поділю та Херсонщині. Статя О союзахъ неженатой молодежи в К. Старині описує парубоцькі й дівочькі громади полудневої України.

Зложив ще Ястребов невеличкий кабінет перед'історичних старинностей, здобутих при власних розкопках, і колекцію крашанок, про котрі він писав в материялах по етнографії новоросійського краю (ст. 29); сі колекції містять ся в Єлисаветській реальній школі.

Ястребов дуже ще цікавив ся освітою простого люду. Він сам надрукував книжочку про дитячі роки Петра I і мав чималий уділ в народніх читальнях, що були заведені при нім в Єлисаветі. Він навіть був першим організатором читалень і вів в них перед. Дуже жваво він брав ся за научене деяких людей

з народа на учителів; одного такого, д. Мороза, він сам приготував до екзамену.

Таким робом Ястребов з'являє ся таким робітником, яким мав його собі в ідеалі Віктор Іванович Григорович. Він робив у глухій куті для науки, для народнього самопізнання і просвіти, хоч, звісно, робити в маленькому місті далеко важче, ніж у великому, де є поміч від освічених людей. Та нарешті його нервова натура не витримала всего тягару роботи і прикрих обставин. Кажуть, в родині його був нахил до психічних хороб, бо батько його вмер від такої хороби; Владимир Миколаєвич від довшого часу почав слабнути на нерви і нарешті збожеволів і за не довгий час умер. Не мало причинили ся до сего дуже великі моральні неприємности по службі. За рік до його смерти почали в газетах нападати на хабарництво деяких учителів реальної школи, звісно виключаючи з хабарників Ястребова і ще д. Блізнїна; Ястребов признавав, здаєть ся, сі напади справедливими і не рідко приходив до дому зі школи після розмов у сій справі з сльїзми на очах. Сильно підірвала його здоровле і смерть від скарлятини двох дітей його. Але при всім тїм він щиро робив далі на родинній ниві. Скінчив він жите своє на 44 році. Вічна-ж пам'ять незабутньому, роботящому, талановитому діячу.

Л. Ч.

В. Васїлевскїй.

(Некрольоґ).

Між численними стратами, які понесла останніми місяцями російська академія наук, мабуть найбільше болючою для неї буде смерть професора петербурського університета Василя Васїлевського, що умер отсе, на 62 році житя. Покійник належав до найвизначніших сучасних византистів, і йому головно завдячує своє існуванє школа російських византистів, що займає поважне місце в науці. Головно займав ся він русько-византїйськими відносинами й питаннями з часів давньої Руської держави, тому його праці і в нашій науці мали важне значінє. Головними з них були: Византія и Печенѣги, 1872, Варяго-русская и варяго-англїйская дружина въ Константинополѣ XI и XII вѣкахъ (1874—5), Русско-византїйскїе отрывки I—VIII (1875—8), Русско-византїйскїя изслѣдованія (1893). Праці його визначають

ся великою ерудицією, зачерпненою не тільки з виданих матеріялів, але й із архивних дослідів, самостійністю гадки, сьміливістю здогадів і виводів, часом досить гіпотетичних, але часто дуже щасливих і бистрих; його недавні досліді над сурозькою й амастридською легендами дали незвичайно цінний вклад в історію початків Руської держави. На жаль, його розвідки, переважно друковані в Журналі міністерства народного просвѣщенія (редактором його він був кілька років, і окрім того редагував засновану з його ініціативи часопись Византійскій временникъ), не виходили осібно, або виходили в дуже малім числі відбиток і стали малоприступні; петербурська академія добре зробила-б, видавши на пам'ятку свого члена збірник його праць.

М. Грушевський.

Наукова хроніка.

Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р.

III. Середньовічні часи.

Теперішній літературний рух про середні віки розвиває ся в двох напрямках: незвичайно інтензивна робота йде коло збираня і видавництва жерел, що ростуть в року на рік. З сим лучить ся тісно ціла серія розвідок присвячених критиці і розбору тих жерел. По при се великий рух коло обробленя льокальної історії групує ся при спеціальних льокальних журналах. З другого боку розвідки про загальні питання і події менше займають ся політичною історією, як вже доволі обробленою і вибирають що-раз то більше культурно-історичні та економічні теми.

1. Мандрівки народів і держава Каролінгів. Се що ми на початку сказали треба сказати і про сю добу. Питаня про мандрівки народів, гіпотези про їх розселене і походи так вже перетерли ся, що послідними часами майже ніхто не забирає голосу в сій справі. Головну увагу учених притягають тут питаня історично-правничі та критика жерел. З появленєм третього тому *Chronica minora* виданого Моммсеном закінчила ся ціла збірка: „auctores antiquissimi“. Збірка ся ведена від 1875 р. як відділ видавництва „*Monumenta Germaniae*“, обіймає 13 томів 4°. Poupardin, René — *Étude sur les vies des saints fondateurs de Condate et la critique de M. Bruno Kruch* („*Le moyen âge*“ 2-e série, tome II, ст. 31—). Між жителями сьвятих меровінгської епохи, які оголосив Бруно Круш у 1896 р. находить ся „*Vita Patrum Jurensium*“ фундаторів мо-

настиря Кондат або Кондадіскоп, тепер Сен-Кльод. Видавець глянув на сю пам'ятку доволі скептично і поклав її доперва у першу половину IX в. Автор сеї розвідки наводить докази, правда, не дуже сильні, що ся „Vita“ належить по своїому характеру, прикметах бесіди, деяким деталям, до епохи Меровінгів і то до першої половини VI в. Levison, Wilhelm — *Zur Geschichte des Frankenkönigs Chlodowech* (Jahrb. des Vereins von Alterthumsfr. im Rheinl. 103, ст. 42—86) — оспорує зв'язь навернення Хльодвика з битвою проти Алеманів. Хронологічну суперечність, яку викликає церков св. Мартина, усуває доволі щасливо, вказуючи на давнішу боротьбу з Готами 496/8 в Cont. Prosp. Navn. При кінці надрукував автор житєпись єпископа Sollemnis-а в Шартр; котру зовсім справедливо кладе у першу половину 9-го ст. Ся житєпись оповідає лише про вибір сьвятого на єпископа і навернення ним Хльодвика. Сю послідню подію автор лучить з війною против Готів. Prou, Maurice — *La Gaule mérovingienne*, Paris, 8°, ст. 292 — статя популярна, одначе й не без хісна для науки. Незвичайно зручно представлений тут повільний перехід зі старинного римського сьвіта до нової суспільности та розвій аристократії при королівським дворі Меровінгів. Детайльно намальований також образ управи провінцій, судівництва а також роль церкви, союзної в ту пору з королем. Vacandard E. — *Saint Ouen avant son episcopat* (Revue des questions histor. 63, ст. 1—50) — про деякі спірні питання із життя сего діяча меровінгської епохи (ур. коло 600 р.). Martens, Wilhelm — *Beleuchtung der neuesten Kontroversen über die Römische Frage unter Pippin und Karl dem Grossen*. München, 1898, 8°, ст. VIII—158. По 10-літній перерві починає М. знову суперечку за каролінгські наданя. Цілий спір іде про великість Піпінового наданя, як він поданий в 3 уступах *vita Hadriani*; далі чи вони автентичні, а коли так, то як пояснити суперечности, що повстають через се. Автор відкидає, подібно як колись Сибель і ин. ті 3 уступи. Він виходить з основного начерку сучасних політичних обставин, доказує, що згадані три уступи нічим не підтверджені, ані у давніших ані у пізніших жерелах, а викликають лише суперечности, неможливі до нояснення. Так справа ся, по довголітній полеміці вертає назад до стадії, з якої первістно вийшла. E. Sackur — *Die Promissio von Kiersy* (Mitth. d. Instit. f. österr. Geschfr. 19, ст. 55—74). Обіцянка Піпіна була територіяльна. Погляд, немов би думка загорнення „цілого“ ексархату доперва в 757 р. увійшла в округ папської політики, коли перед сим, і ще за Стефана II старали ся лише про освобожденне „дукату“ — є неправдивий. Під кінець подає автор знов доказати вірність переданя змісту документу Кароля і оправданє її відно-

син до док. Пипіна. Ketterer I. A. — Karl der Grosse und die Kirche. München, вел. 8°. ст. V+219. Потребу сеї публікації, мотивує автор тим що ся справа була доси лише принагідно обговорювана, як прим. в історії церкви Реттберга і Гаука, і через те не розглянене основно. Одначе се о стілько не вірно, що Гаук у своїм підручнику обговорює всі ті питання, які підносять і автор, і то деяк навіть основнійше. Robas M. — Étude sur Smaragde, abbé de Saint-Michel (Annales de l'est. 12, ст. 266—280). Головним жерелом до житєписи сего визначного діяча в часів Кароля Великого і Людвіка є його власні письма доси в цілості не видаїні (лише частина у Migne Patr. lat. 102). Автор оповідає його житє, його діяльність як управителя монашої школи в Кастельон (800—805 р.) і як ігумена монастиря Saint-Michel та учителя Людвіка, аквитанського короля. Далі обговорює просторо його праці: латинську граматику, коментар до євангелій і апостолів та „дорогу короля“, філософічно-політичний трактат. I. Dozé — Le gouvernement confraternel des fils de Louis le Pieux et l'unité de l'empire (843—855) (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 253—285). Сі 12 років, обговорених у сій розвідці, се перший початок поділу і розкладу держави Каролінгів, а заравом перший каблук ланцуха, який лучить каролінгську епоху з фєвдалїзмом. Автор стоїть за погляд, що державна єдність не упала вараз по договорі в Верден, що цісарство не стратило свого ідейного значіння. Воно перетворило ся лише у федерацію: замість одного володаря являють ся вправді три, одначе удержують між собою звязь. Зверхнім знаком тої звязи був титул цісарський, який задержав Льотар а з ним і обовязки, що з сим лучили ся: удержувати згоду у світі християнським і спільно з напою володіти Римом. Автор наводить інтересні случаи, де Льотар у церковних справах силкує ся зазначувати свій цісарський авторитет против братів. Vasandard E. — Les élections épiscopales sous les Mérovingiens (Rev. des questions histor. 63, ст. 321—383) — предмет оброблений останніми часами такими ученими як Найк і Фрустель де Кулянж. Ся статя є головно полемікою з сим останнім і то ізза ріжниці поглядів на королівське право Меровінгів. Автор, не безосновно, робить Фустельови закид, що він не досить відріжняє факт від права або легальности, а також не звертає уваги на ріжниці часу і звязану з сим більшу або меньшу силу королівської власти. Sägmüller I. B. — Die Entwicklung des Archipresbyterats und Dekanats bis zum Ende des Karolingerreichs, Tübingen, 4°, ст. 88. Автор виходить зі справедливого погляду, що відносини у західно- і східно-франконській державі не можна судити по тій самій мірі, вже хоч би через те

що „Chorepiscopat“ усунено в західній державі далеко скорше як у східній. Інші висліди автора також доволі справедливі. Незвичайно важна звістка, котру подає I. Giorgi в „Archivio della R. società Romana“ 20, ст. 247 і д. про деякі рукописи Liber pontificalis. В Biblioteca Laurenziana є рукопись, писана каролінгською мінускулою 9-го ст., що містить уривок життєписи Льва IV. Gareis Karl — Oberpfälzisches aus der Karolingerzeit (Forschungen zur Gesch. Bayerns, Bd. VI, ст. 1—17) — обговорює долю т. зв. „Nordgau“ за Пипіна і Кароля Великого. Особливо детально з'униняє ся коло питання східної границі держави Кароля В. Dvořak R. — Z nejstarsich dějin moravských (Časopis Matice Moravske XXII, 2) — ся критична студія порівнує відомости у найдавніших хроністів про Кельтів, Маркоманів, Квадів, Славян; автор звертає ся головню против т. зв. археологічних доказів за автохтонністю Славян на Моравії і думає, що Славяне зайшли сюда найскорше в другій половині 6-го ст. R. Köttschke — Die Gliederung der Gesellschaft bei den alten Deutschen (Deut. Zeitschr. f. Geschichtswiss. N. F. 2, ст. 269—301). Розвідка виросла із критики праці Гільдебрандта. Автор кладе особливий натиск на се, що Гільдебрандт не лише повинен був порівнувати поодинокі прояви права і звичаю у всіх народів, що живуть серед тих самих економічних умов, але й цілість поодиноких розвоїв. Schipper J. — Die Geschichte und der gegenwärtige Stand der Forschungen über König Alfreds Uebersetzung von Bedas Kirchengeschichte (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem d. Wissensch. (Wien), т. 138, ст. 1—13). Автор дає історію робіт коло переводу Беди історії церкви королем Альфре дом, починаючи від видання Whelock'a в 1643 р. Далі збиває виводи Міллера, котрий хоче доказати, що перевід сей несправедливо надають Альфредови. Cook Albert S. — Biblical quotations in old English prose writers. London, вол. 8°, ст. LXXX+330. По заголовку можна-б думати, що Кук подає всі біблійні місця з англосаксонських прозаїків. Одначе в самій публікації знаходимо лише цитати з писань короля Ельфреда і з гомілій Ельфрік'a. Оброблене біблійних книг, Ельфрік'a переклад книги бития і иньші твори зовсім поминені, а иньші лише в части взято під увагу. Через такий вибір тратить робота на докладности, хоча вона сама по собі цінна і особливо вступ дає багато интересного. Liebermann F. — Die Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung, I Bd. Text und Übersetzung, 1 Liefr, 191, ст. Halle a/S. Публікація обчислена на 2 томи. Перший має обняти текст і переклад законів від початку 7-го ст. аж до половини 10-го, другий

поясненя до них. Сей 1-ий випуск містить закони кентських королів. Видавництво незвичайно старанне, знайомить зі змінами тексту по поодиноким рукописам, їх взаємні відносини і т. п. Zeumer Karl — *Geschichte der westgothischen Gesetzgebung II* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 39—122). Перша частина сеї розвідки давала загальний погляд на історію законодавства (Пор. „Записки“ т. XXII, Наукова хрон. ст. 25). Друга обговорює поодинокі закони і групи законів, що стоять зі собою у звязи. Незвичайно детально розсліджує автор генезу поодиноких законів та переходить всі зміни, які у них поробили поодинокі королі. Zeumer Karl — *Zum westgothischen Urkundenwesen* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 13—38). Тексти візиготських документів в часів доарабських маємо лише у збірниках формул. Весь уклад тих документів і їх стилізація оперті на римських взорах і стоїть в сими у більшій звязи, як уклад документів бургундських або франконських. Дперва в півнійших часах появляють ся деякі зміни. Автор зупиняє ся на трьох формулах візиготських документів: *Subscriptio*, *Signum* і *Contropatio*.

2. Середньовічні національні держави. Німеччина. Починаємо від огляду важнійших публікацій жерел, виданих в німецьких архивів. Scheffer-Boichorst, Paul — *Urkunden und Forschungen zu den Regesten der Staufischen Periode* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 123—229). Друкує дуже багато ново-найдених цісарських дипломів, порядкуючи їх по предмету, якого вони дотикають. Найбільше тут донаційних актів і привілетій для поодиноких монастирів. *Osnabrücker Urkundenbuch. Im Auftrage des Historischen Vereines zu Osnabrück bearbeitet von F. Philippi. Band III, Heft 1: Die Urkunden der Jahre 1251—1259, Osnabrück, 8°, ст. 160* — містить по більшій части вже друковані документи, одначе є й багато зовсім нових. Простору оцінку сего видавництва дає E. v. Ottenthal в *Mitteilungen des Instituts 1898, ст. 371* і д. Schneller Christian — *Tridentinische Urbare aus d. 13 Jahrh. Mit einer Urkunde aus Judicarien von 1244—1247. Innsbruck, вел. 8°, ст. VII—283*. Хоча тридентійська капітула, котрої акти тут видані, не брала у всесвітній історії визначної участи, то все таки матеріял зібраний д. Ш. дає багато інтересного і важний тим, що походить з давного часу. Головну часть займає чиншова книга тридентійських крилошан, від 1220 р. Доданий документ, котрий дотикає відносин полудневого округа Тиролю, знаного під назвою „Юдикарий“, важний змістом як додаток до історії маркійних товариств (*Markgenossenschaften*), та замітний з явкового боку.

Redlich Oswald — Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII, 1273—1313. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Friedr. Böhmers, 1 Abth. Innsbruck, вел. 8°, ст. XXII—562. Реґести Бемера за сю добу появили ся ще 1844 р. Нове обробленє їх перейняв в 1880 р. проф. Цалінґер, а потім 1885 р. видавець. Тепер появила ся перша частина його довголітньої роботи. Основи, котрих він у видавництві придержував ся, се ті самі, які установив Фікер для цілого видання реґестів. Нових чисел прибуло 1100. Дуже важною новиною є се, що всі листи в часу Рудольфа зібрано під його іменем без огляду, чи вони ідуть від цісаря чи до цісаря. Розділюванє їх між авторів утруднило-б лише відшуканє. До сеї першої частини додано провізоричний реєстр, щоб нею можна було зараз хіснувати ся, бо дальші частини не так швидко мабуть вийдуть. Schleswig Holstein — Lauenburgische Regesten und Urkunden. Im Auftrage der Gesellschaft f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. bearh. u. herausg. von P. Hasse. Dritter Band 1301—1340, 8 Lfg. Hamburg, 4°, ст. VI, 561—729. Сим зошитом закінчено третій том видавництва. Він обіймає 1094 чисел і містить незвичайно багатий, по більшій части досі недрукований матеріал. На жаль, дізнаємо ся з передмови, що на тім кінчить ся ціле видавництво і продовження не буде із-за браку відповідних сил. Публікація Regesta imperii дає тепер документи цісаря Жигмонта, видавані W. Ammann'ом. Тепер вийшов другий зошит II-го тому, що обіймає роки 1422—1437. Vildhaut H. — Handbuch der Quellenkunde zur deutschen Geschichte bis zum Ausgang der Staufer. Arnberg, 8°, ст. 368.

Переходячи до праць загальних і підручників, звертаємо увагу читачів на прегарну компендію німецької історії: Richter Gust. — Annalen der deutschen Geschichte im Mittelalter. Von der Gründung des fränk. Reichs bis zum Untergang der Hohenstaufen. Ein Handbuch f. das wissenschaftl. Studium der deutschen Geschichte im Mittelalter. III Abth.: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter der Ottonen u. Salier. 2 Bd. 1 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs IV. Bearb. v. G. Richter — 2 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs V. u. Lothars v. Sachsen. Bearb. v. H. Kohl u. W. Opitz. Halle, вел. 8°, ст. VIII—782. Від появи першої частини 3 го відділу, що сягала до найвисшого роввою могутости німецького цісарства за Генриха III минуло 8 літ. Начерк Kohl'a про перші літа володіння Генриха IV, а також добу 1070—1085 обробив Ріхтер, доповненє і викінченє иньших частин перейняв ученик

Kohl'a, Вальтер Опіц. Славно оброблений окремий додаток Е. Девріента „Німецький державний устрій за саксонських та салійських володарів“. Думаємо, що не треба підносити важність сего видавництва, що має вже вироблену славу, і з огляду на бистроумну характеристику осіб і подій, і з огляду на критику жерел і бездоганне оповіданє. Gerdes Heinrich — *Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur im Mittelalter*. Bd. II; *Geschichte der salischen Kaiser und ihrer Zeit*. Leipzig, вел. 8°, ст. XI+665. Перший том сеї праці появил ся сім літ тому назад. Сей, другий, обіймає лише одно столітє саксонських цісарів і ділить ся на дві часті: одна обговорює політичну, друга культурну історію народу. Робота оперта на широкім і основнім вихіснованю всіх жерел і великої літератури. Салійських цісарів зве автор „найбільш блискучим родом володарів, що сиділи на німецькім престолі“, і вважає їх більшими, хоч не так могутними, як їх саксонські попередники і „з висшим політичним таланом як перехвалювані Гогенштавфи. Шкода, що автор не мав під рукою славної праці Гауха, котра дає багато замітних оцінок і характеристик володарів. Sturmhoefel Konrad — *Illustrierte Geschichte der sächsischen Lande. Mit besonderer Berücksichtigung der Culturgeschichte*. 1 Bb. 1 Abth. Zittau, вел. 8°, ст. 598. Від часу появи нового обробленя Беттігер'а саксонської історії, владженого Фляте, минуло більш чверти столітя. Тому ся праця являє ся висказом потреби. Праця обчислена на ширші круги читачів і подає доволі гарно зібрані нові висліди історичної науки, лише поділ предмету дуже неаручний. Також завважаємо, що історію про різню 4500 Саксонців Каролем Великим час вже закинути по славних доказах Біппена і Ульманна. Müller-Mann G. — *Die auswärtige Politik Kaiser Otto's II. Lörrach*, вел. 8°, ст. 68. Holtzmann R. — *Die Wahl Friedrich's I zum deutschen König* (Hist. Vierteljahressehr. 3, ст. 181—203) — відкидає поділ жерел на штауфійські і анти-штауфійські Ястрова, дає перегляд сучасних жерел, котрі описують події майже зовсім згідно, вкінці на основі тих жерел оповідає хід подій. Kühne A. — *Das Herrscherideal des Mittelalters u. Kaiser Friedrich I*. Leipzig, вел. 8°, ст. 63. Автор хоче, супроти дотеперішнього методу, дошукувати ся в жерелах духа часу. Він підчеркує, що середньовічні хроністи не писали як одиниці про иньші одиниці, лише як заступники відповідної верстви, як духовні, рицарі і ин. і їх оповіданє дає образ погляду певної верстви. Не вважаючи на се робота сама не дає нічого нового. Автор пережелеює лише иньшими словами річцї давно відомі і висказані. Langl Josef — *Die Kyburg, die Stammburg Hedwigs, der Mutter Rudolfs von Habs-*

burg. Wien, 8°, ст. V+116 — праця з нагоди 50-річного ювілея Франц Йосифа I. Нічого нового тут нема, бо сим питанням займають ся історики від дуже давна. Ratzinger G. — Forschungen zur bayrischen Geschichte. Kempten, VIII+653 ст. 8°. Збірка розвідок про різні питання і невияшені епізоди баварської історії. Знаходимо тут розвідку про баварський церковний спір за Агілюльфінгів, про Льорх та Пассау, відносини селян в середніх віках, праісторію епископств у Монахії і Відни. Більша половина книжки присвячена діяльності Альберта Бегайма (Albertus Bohemus), замітній особі в часів церковно-цісарської боротьби 13 ст. Otto H. — Alexander IV und der deutsche Thronstreit (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19 ст. 75—91). Александр мав замір зробити Гогенштавфів для Німеччини неможливими на всі часи і для того поручив швабським вельможам попірати Альфонса, а електора — вибрати його королем. Закид, немовби курія навмисне, ізза хитрого обчислення на свою власну користь, зволікала рішене спору, несправедливий що до Александра IV. Hineschiedt Dominik — König Wenzel, Kurfürst Ruprecht I und der Ständekampf in Südwestdeutschland. Von 1387—1389 (Ztschr. f. d. Gesch. des Oberrheins N. F. Bd. 13, ст. 197—254) — про відносини, які зайшли наслідком умови в Констанції (21 лютого 1385) між союзом швайцарських міст і швабсько-ренським союзом з одного боку, та війни Леопольда австрійського зі Швайцарами з другого і роль яку тут відіграв Вячеслав. Bayer, Victor — Die Jugendzeit des Markgrafen Albrecht Achilles von Brandenburg 1414—1440 (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Geschichte, Bd. XI, ст. 33—103) — житєпис Альбрехта, основана на незвичайно старанно зібранім і багатім матеріялі. При тим усім не вспів автор заповнити усяких прогалин. Так прим. про освіту Альбрехта знаходимо лише здогади, а про його жите за літа 1423—27 брак всякої відомости. Найбільше матеріялу зібрано до змалювання участі князя у гуситських війнах і його боротьби з Польщею. Schrohe H. — Die Wahl Sigmunds zum römischen Könige (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19, ст. 471—516). Рейнських електорів ділила ріжниця погляду на папську справу, одначе Жигмонт являє ся з разу кандидатом обох сторін. Коли він, хоч перед тим признав Іоана XXIII паном, не хотів згодити ся на умови ставлені Моґунцією і Кольонією, ті підносять кандидатуру Йоста. Їх противники, хоча приклонники Григорія XII, вибирають Жигмонта. Особливо інтересний уступ, де розказані переговори між Моґунцією і Тріром, між Жигмонтом і Вячеславом по смерти Йодока. Тут багато нових відомостей. Müller K. — König Sigmunds Geleit für Huss (Hist. Vierteljahresschr. 3,

ст. 41—86) обговорює: 1 Процес Гусса перед переговорами з Жигмонтом (1410—13), 2 обіцянки короля, 3 виконанє і зломанє обіцянок. Для зрозуміння справи вважає автор дуже важним рішенє синода. Се рішенє обіймало такі точки: 1 Король покликав Гусса, аби сей поучив ся на синоді і покинув свою ересь. 2 Своїм покликом приобіцює Жигмонт Гуссови охорону перед церковним судівництвом. 3 Одначе по церковному праву, така обіцянка князя не може ніяк вязати духовного суду. 4 Жигмонт оправданий, бо він робив все, щоб додержати своєї обіцянки.

З розвідок по історії середньовічної німецької культури найбільш інтересні розсліди про міста і житє селян. По-при се входять в сю область і иньші питання. Доволі інтересний образец житя на німецьких дрібних княжих дворах находимо у розвідці Nerlinger Ch. — *Henri de Wurtemberg et Étienne Grucker* (*Annales de l'est.* 12, ст. 551—576). Річ іде про скандалічний процес князя, прозваного через свою непорядність „*der tolle Heinrich*“, против Стефана Грюкера. Князь думав звести його гарну сестру і старав ся позбути ся брата. Rohr I. — *Die Prophetie in letzten Jahrhundert vor der Reformation als Geschichtsquelle und Geschichtsfaktor* (*Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch.* 19, ст. 29—56, 447—466). Ворожбиттво і віщуванє будучих подій цвило незвичайно як раз перед самим кінцем середніх віків. На се зложили ся ріжнородні політичні і церковні обставини. Сей уступ культурної історії розглядає автор. Зразу переходить всіх важнійших ворожбитів як: Vincentius Ferreri, Edmund de Dwynter, Nicolaus Husa, Johannes Liechtenberg, Wolfgang Ayntinger, Girolamo Savonarola, Pamphilus Gegenbach, Jacob Pflaum, Antonius Torquatus — та їх пророцтва. Всі вони жалкують над упадком церкви, підносять скарги против Риму і єпископів. Також і політичні відносини здають ся їм неможливо зіпсованими. Далі розсліджує автор обставини, серед яких повстали поодинокі ворожби і показує у якій вони звязи стояли з сучасними подіями. Сі ворожби дають дуже важне жерело для пізнання світогляду не лише їх авторів, але й пересічних сучасних людей. Šusta Josef — *Zur Geschichte und Kritik der Urbarialanfreichnungen* (*Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch.* (Wien) t. 138, ст. 1—72). Становище, яке урбарії займають серед історичних жерел, було доси доволі неозначене. Їх причисляли до документів (*Urkunden*), але несправедливо, бо документ є письмєнна заява, з задержанєм означених форм, що має служити свідомством про прояви правного характера (дефініція Н. Brenlau'a, *Handbuch der Urkundenlehre*). Ся дефініція не обіймає отже статистичних записок, як катастральних книг, інвентарів, податкових записок

і урбарків. Всі вони займають ся сучасними відносинами не звертаючи уваги на їх причину і початок. Автор ставляє таку дефініцію урбарнів: Урбарні — се письмена заява, що мала служити свідощвом про правний і економічний стан певного гасдівства (Grundherrschaft). Далі він переходить до літератури про се питанє, починаючи від Guégard'a, котрого робота про каролінгські поліптихи (1853) має ще досі своє значєне. Головна часть розвідки присьвячена початкам і способам веденя урбарнів. Тут автор переходить римсько-византийські катастральні книги, урбарияльні записки в Італії, державні інвентаризації великих маєтностей у франконській державі, франконські поліптихи та німецькі урбарияльні записки у початках середніх віків. Zehme Arnold — Die Culturverhältnisse des deutschen Mittelalters. Im Anschluss an die Lectüre zur Einführung in die deutschen Alterthümer im deutschen Unterricht geschildert. Mit 77 Abbildungen. Leipzig, 8°, ст. XVI—215. Задачі, яку автор мав на оці: написати огляд культурних відносин в Німеччині в середніх віках для науки в гімназиях і реальних школах, відповідає ся публікація зовсім, хоч деякі уступи, як нпр. про військо — вийшли за короткі. На жаль, картини, які мають доповнювати текст, дібрані дуже невідповідно. Нпр. портрет Кароля Великого поданий за звістним образом Дюрера, який зовсім ріжнить ся від печатей на документах, або мозаїки С. Джованні в Лятерані. Seeliger G. — Volksrecht und Königsrecht (Histor. Vierteljahrsschrift I, ст. 1 і д.). Автор дає позитивну часть розслідів, на яких опирала ся його розвідка про капітулярії. Він бистроумно розвиває з так званих „народніх прав“ і иньшого законодавства меровінгської доби свої погляди, котрі вирівнують суперечність між народнім і урядовим правом. Особливо інтересні його виводи про гєневу Lex Salica і про „прольоги“ иньших народніх прав. Schmitz Wilh. — Privatwohlthätigkeit im Mittelalter (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 288—304, 772—791) — огляд постанов, распоряджень і інституцій для поправи тяжкої долі бідних. Річ писана доволі тенденційно і дошукує ся цілої основи сего руху у впливі католицької церкви. Автор забуває, що в середні віки філянтропія стояла на магомеданським сході що найменш на рівні із західною Европою. Hegel Karl — Die Entstehung des deutschen Städtewesens. Leipzig, 8°, ст. IV—192. Звістний спеціаліст, що ціле жите присьвятив розслідженю міської історії і устрою в давнину, внїс в сю нову публікацію незвичайне знанє жерел і літератури про сю справу. Він не жахає ся місцями справляти свої давнійші погляди, а де не признає нових теорій, як нпр. виводу міського права із торгового права (Marktrecht) там подає й причини, чому се вважає неймовірним. H a g e l s t a n g e Alfred —

Süddeutsches Bauernleben im Mittelalter. Leipzig, 8°, ст. 268. Автор малює життя селян в середніх віках у всіх напрямках: судівництво і урядники, господарське і родинне життя, празники і забави, а при тім ще й „суспільне становище“. Хоча в заголовку є бесіда про полуднево-німецьких селян, автор, каже що його висліди можна прикласти до цілої Німеччини. Наслідком сеї незвичайної всесторонності праці є се, що ні одно питанє не розібране основно. Все таки чимало тут интересних і справді нових деталей і поглядів. Schulte W. — Die Anfänge der deutschen Kolonisation in Schlesien (Silesiaca. Festschrift d. Ver. f. Gesch. Schlesiens, ст. 35—82) — старає ся доказати, що найдавніша редакція любубського листу (Stiftungsbrief) з 1175 р. котрий вважав ся досі міцною основою для історії початку германізації Шлезька, то фальсифікат. Початок німецької колонізації в сїм краю треба, на його гадку, покласти дперва на час володіння князя Генриха (1201—1238). Одначе докази автора, особливо що до зверхніх критерій документу не дуже міцні. Zivier E. — Geschichte des Bergregals in Schlesien bis zur Besitzergreifung des Landes durch Preussen. Kattowitz, 8°, ст. IV—360. Ми згадали в „Огляді“ за 1897 р. працю ученого К. Вуттке про сю тему. Розвідка д. З. звернена як раз против неї і старає ся доказати, що шлезькі князі, Пясти і чужі, мали безмежну зверхність над копальнями і що се було інтегральною частию їх *juris ducalis*. Свій погляд опирає автор на хронологічним представленю відносин шлезьких князів до їх ленних зверхників і се на основі документів, які в числі 187 (за час 1025—1714) друкує в додатку до своєї книжки. Сего погляду придержував ся й Рахфаль в X-ім томі студий з брандербургської і пруської історії. Grupp G. — Die Lage der Bauern im 13. Jahrhundert (Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch. 19, ст. 336—349) — навязує до праці ученого Е. Міхаеля про німецькі культурні відносини 13 ст. і подає його погляди на становище селян зі своїми доповненнями та особливим підчеркненем правних відносин. Вислід цілої роботи кульмінує у тезі, що до 13 ст. була тенденція до поправи долі селян, від сего часу одначе змінила ся на противну. З сим лучив ся другий напрям: перетворити ціле селянство в одну рівноуправлену верству. Се виходило на шкоду свободних селян а в хосен кріпаків.

Розвідок про середновічну німецьку літературу і штуку появило ся в сїм році доволі не багато, а й ті не визначають ся нічим особливим. Storck Karl — Deutsche Literaturgeschichte für das deutsche Haus. Stuttgart, вел. 8°, ст. XVI+504. Коли порівнати сей новий популярний підручник з відомими аналогічними роботами Вільмар-Стерна, Шерера і Фогт-Коха, то годі відповісти на питанє,

яка потреба викликала появу сеї книжки. Вона не то не подає нічого нового, самостійного, але й недорівнює тамтим і що до стилю, і представлення предмету. Осуди про літературні твори тут безбарвні, а при тім замітно не мале число похибок. В додатку про історію німецької мови понаписував автор неможливі річі. *Luft Wilhelm — Studien zu den ältesten germanischen Alphabeten. Gütersloh, вел. 8°, ст. VIII+115.* Погляд Л. Віммера про початок германських рун бувби одержав догматичне значінє, одначе в новітшій часі робота Гемпля а тепер і наведена нами д. Л. захитали цілу сю систему. Автор старає ся доказати, що коло часу рождества Христового Германці мали азбуку вложену в 16 букв, котрі перейняли від своїх сусідів Галлійців. Друга частина розвідки присвячена азбуці Вульфїлі. *Steinmeyer, Elias und Eduard Sievers — Die althochdeutschen Glossen. 4 Band: Alphabetisch geordnete Glossare. Adespota. Nachträge zu Bd. I—III. Handschriftenverzeichn. Berlin, вел. 8°, ст. XV+790.* Се останній том величавого видавництва. Він містить лише у першій половині публікацію гльос; найважнійші тут *Glossae Salomonis*. Історію і уклад сего словаря обговорив видавець (Sievers) при иньшій нагоді. За сим ідуть „Adespota“, гльоси, котрих латинські жерела годі було віднайти, з незвичайно богатими замітками. Далі ідуть доповненя до попередніх томів, що містять новий материял, винайдений від 1879 р. Незвичайно важний реєстр рукописий, котрими видавці хіснували ся: він обіймає 300 сторін і уложений по місцевостям. Для швидкого вихиснованя сего видавництва додано 6 показчиків. *Schönbach Anton E. — Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften. Sechstes Stück: Über ein mitteldeutsches Evangelienwerk aus St. Paul. Wien, вел. 8°, ст. 160.* Розвідка обговорює доси ще недруковану поетичну перерібку евангелій, котра переховала ся в рукописи монастиря Бенедиктинів в Ст. Пауль. Головно звертає автор увагу на бесїду поета, віршову будову і богатство слів. Ся перерібка походить з першої половини XIV-го ст. з околиць горішньо-гесського говору. *Ein Donaueschinger Briefsteller. Lateinische Stilübungen des XII Jh. aus der Orleans'schen Schule herausgegeben und erläutert von Alexander Cartellieri. Innsbruck, 8°, ст. XXIII+75* — містить багато формул листових, писаних для вправи в стилю. Богато з них мають родинний характер (прим. *amicus amico*), иньші — літературні фантазії (прим. *Penelope Ulixi*). Вони списані в рукописи з років 1284—1290, одначе зложені далеко давнїше — в часах Филипа Августа. *Piquet F. — Étude sur Hartmann d'Aue. Paris, 8°, ст. XIII+385.* Відкидає найновїшу гіпотезу Шульгеса про вітчину поета, обговорює основно докази за пробуванєм у Фран-

цїї, хрестовий похід кладе на 1197 р. Потім розбирає пісні, епоси Івейн і Ерек, при тїм порівнує дуже старанно Гартмана з Chrétien'ом; порівнанє виходить сильно в хосен сего останнього. При хронології творів автор висказує своє переконанє, що Івейн написаний скорше нїж Ерек, але докази його не переконують. Твір „Gregorius“ обговорений серед безпосередних порівнань з французьким жерелом. Незвичайно бистроумні психологічні замїтки про характери в „Віднім Генриху“. Під кінець збирає автор всі черти писательського характеру Гартмана. Schönbach Anton E. — Die Anfänge des deutschen Minnesanges. Graz, 8°, ст. IX+129 — заперечує істнованє розповсюженої народної любовної лїрики, з котрої мав-би взяти початок двірський Minnegesang. По думцї автора, вже найстарші лїрики стояли під романським впливом. Дуже интересна замїтка, що, крім Фляндрії і Альзациї, був ще Фріюль брамою, куда йшов романський, спеціально провансальський, вплив. Сим можна вияснити не одно з духового і лицарського житя в Стирії в 12 і 13 ст. Die Fabeln Gerhard's v. Minden in mittelniederdeutscher Sprache. Zum ersten Mal hrsg. von Alb. Leitzmann, Halle, 8°, ст. CLXVI+304. Повне виданє байок списаних в одній рукописи у Вольфенбюттели. Автором вважає видавець Гергарда, декана в Мінденї, що писав коло 1270 р. Дещо детальнїйше про житє поета можна-б мабуть дізнати ся з документів в Мінденї. Schönbach Anton E. — Studien zur Erzählungsliteratur des Mittelalters (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wtssensch. (Wien) т. 139, ст. 1—139). Виданє цїнної пам'ятки старо-німецької поезії, найденої в Форау, спонукало автора розслїдити основнїйше історію змісту сего твору. Він розглядає окремо поодинокі версії, пояснює їх початок і історичний підклад. В тїй першій частинї свої розвідки обговорює він головню дві реляції з монастиря Вистерців в Рейні (Reun) в Стирії. Arndt Bruno — Der Uebergang vom Mittelhochdeutschen zum Neuhochdeutschen in der Sprache der Breslauer Kanzlei. Breslau, вел. 8°, ст. 118. Автор зводить до купи середньо- і ново-німецькі звукові форми та орфографічні правила у вроцлавських документах в часу 1352—1560 р. Сї документи ділить він на чотири роздїли: А. = 2 документи з 1352 та 1359 р. В. = 1389—1447, С. = 1470—1477, Д. = 1490—1560. Перший роздїл має ще виразно середно-німецький характер. Интересні замїтки піднесено тут про відміни глаголів та іменників, а також про засіб слів.

б) Франція. Merlet René — L'émancipation de l'église de Bretagne et le concile de Tours (848—851) („Le moyen âge“ 2-e série — tome II, ст. 1—30). Побїда, котру вожд Бре-

тонців Номіноа здобув над Франками коло Балльон (22/XI 845), вернула Бретанії самостійність політичну. Одначе франконський король мав все ще великий великий вплив через церкву, бо бретонські єпископи були підвластні турському митрополитови. Розвідка ся змагає показати забіги Номіноа коло витвореня автономної бретонської церкви. Коли папа Лев IV ніяк не хотів на се пристати, Номіноа перевів се на власну руку: на соборі в Coëtlev велів єпископам признати незалежність від Тура і поставити метрополію в Доли. Ся церковна автономія задержала ся аж до кінця XII в. коли архієпископ з Доля піддав ся знов під руку турського митрополита. Lindner Th. — Der Elector und die Laudatio bei den Königswahlen in Frankreich, im Vergleich mit den deutschen Verhältnissen (Mitth. d. Inst. f. österr. Gschfr. 19, ст. 401—16) старає ся для звісної своєї тези про різницю між „electio“ і „laudatio“ при виборі німецьких королів найти авалогію у Франції (Див. „Записки“ т. 22 „Наукова Хроніка“ ст. 30). d'Herbomez A. — Notes et documents pour servir à l'histoire des rois fils de Philippe le Bel (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 497—532). Замітки і документи подані тут тикають ся головно відносин Людвига X, Филипа V і Кароля IV до міста Турне (Tournai). Вони вибрані з багатого історичного архіву сего міста і містять також багато інтересного для загальної французької історії в часах між 1314 і 1328 р. Се велика заслуга д. Г. що звернув так увагу учених на турненський архів, бо досі вони незважали на його, хоча хіснували ся архівами двох сусідніх міст: Lille та Douai. Holtzmann Rob. — Wilhelm von Nogaret, Rat und Grosssiegelbewahrer Philipps des Schönen von Frankreich. Freiburg i. B. вел. 8°, ст. XI—277. Від часу звісної праці Ренана про сего дорадника Филипа Красного прибуло много нового матеріялу, через розсліди над процесом Темплярів і через виданє реєстрів Боніфация VIII, Бенедикта XI і Клемента V. Книжка займає ся головно двома справами: участію Ногаре в боротьбі Филипа IV з Боніфациєм VIII, та ролею, яку він відіграв при вимушенім у Клемента V процесі против Боніфация і катастрофі ордена Темплярів. На висліди автора годі не годити ся, тим більше, що він сам уникає всяких гіпотез і здогадів, та опирає ся лише на певних фактах. Lescacheux Paul — Un formulaire de la pénitencerie apostolique au temps du cardinal Albornoz (1357—58) (Mélanges d'archeol. et d. hist. 18, ст. 37—49) — між паперами кардинала Альборноц, перехованими в архіві Collège d' Espagne в Болонії, є уривок рукописи XIV ст. Се частина реєстру покут, що його вів Альборноц в Авіньоні. P. Fournier — Yves de Chartres et le droit canonique (Rev. des questions histor. 63, ст. 50—98, 384—505). Автор звістий

зі своїх робіт про сю тему. В огляді за минулий рік ми згадували його роботу про канонічні збірки надавані Іво (Див. Записки XXII Наук. хрон. ст. 34). В сій студії д. Ф. студіює вплив, який мав Іво де Шартр на розвій канонічного права. Вплив сей проявляв ся у двох напрямках: через його діяльність, яко керманича і управителя та через повагу, яку мали його писаня у сучасних і опісля. Головне значіне придбав собі тим, що підніс багато нових питань і поклав основи для зложеня системи канонічного права. На сій основі вели школи XII і XIII ст. сю роботу дальше. Des Marez Guillaume — *Étude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre* (Recueil des travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres). Paris, 8°, ст. XXV+392. Незвичайно важна праця ся оперта на архіваліях, головно в Gand і Ypres. Можна виправді не годити ся на його теорію про початок міст (купецький торг), одначе годі не признати, що автор ставить і в сій справі багато нових питань. А в тим і сам д. М. відступає потім від своєї тези. Основно роздивляє він початок і розвій міст: Gand, Bruges, Ypres і Arras Fagniez Gustave — *Documents relatifs à l'histoire du commerce et de l'industrie en France. I Depuis le I-er siècle avant Jésus-Christ jusqu'à la fin du XIII-e*, publiés avec une introduction dans la Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire. Paris, 8°, ст. LXIV+349. Деякі з тих текстів зовсім нові, иньші передруковані з найліпших видавництв. Вони дібрані старанно і дуже щасливо, так що подають замітні точки економічного розвою Франції. Вступ подає нарис розвою промислу від часу римської Галлії аж до кінця XIII ст. Запримітимо лише, що автор стоїть під сильним впливом німецької літератури і всіми силами старає ся французькі гільдії і товариства (confréries) XI ст. вивести від германських. Ribhe Charles de — *La société provençale à la fin du moyen âge*. Paris, 8°, ст. XII+572. Автор звістний своїми працями про приватне жите останніх століть. Ся робота переносить нас на кінець середніх віків. Головним жерелом служила йому „livre de raison“ Jeume'a Deudier, написана між 1477—1521 р.; по при се хіснував ся він множеством документів. Праця поділена на 3 части, обговорює жите родинне (1—340), власність (341—462) і жите громадське (463—562). Особливо підчеркує незвичайну інтимність, яка існувала під той час між найріжнороднійшими верствами суспільности. Ся черта не була виїмковим проявом Прованса, одначе вона тут тим замітна, що вплив віри і християнські ідеї тут більше задержали ся як де небудь инде.

Thomas Antoine — *Essais de philologie française*. Paris, 8°, ст. XI+441. Збірка розвідок, що були давнійше вже друко-

вані у спеціальних часописах. Згадаємо найважніші: замітка про вплив баскської мови на витворенє імени краю „Comenge“; поясненє імен рік на ain; багато етимологічних розслїдів і ин. Замітна й нова статя, доси недрукована, про підпис королевої-регентки Анни з Руси на дипломі Филипа I, з 1063 р. Підпис написаний кирилицею і звучить „Ана реїна“. Warnke Karl — Die Fabeln der Marie de France. Mit Benutzung des von Ed. Mahl hinterlassenen Materials. Halle, вел. 8°, ст. XIII+447. В перших розділах обговорює 23 рукописи, в яких сї байки переховали ся. Що до жерела, то показує ся, що англійська збірка, на котру покликує ся Марія, не належала королеви Альфредови, але ньшому Альфредови, що не лише переложив латинську збірку, але й збирав новий матерїал. На основі язикових особливостей кладе автор такий порядок творів Марії: „Lais“, байки, вірша про чистилище; при тїм докажує, що байки присвячені Вільгельмови (ур. 1150) природному синові Генриха II. De ortu Waluuanii — an Arthurian romance now first edited from the Cottonian ms. Faustina B. VI, of the British Museum by I. Douglas Bruce. Baltimore, 8°. ст. 92. Се визначна заслуга д. Б. що зладив старанне, відповідно до всіх вимог виданє латинського роману „про походженє Гаваїна“. Роман сей був знаний доси лише з дрібних розборів. Описані тут події дуже мало згоджують ся зі змістом французьких романів про Артура. Одинока рукопись зладжена в початках 14-го ст. Само зложене роману кладе видавець у 13-е ст. і думає, що жерелом служив тут якийсь французький роман, писаний також прозою. Becker Phil. Aug. — Der südfranzösische Sagenkreis und seine Probleme. Halle, 8°, ст. 81. Останніми часами багато писали про сю галузь французького епосу, що носить імя циклю Вільгельма Оранського. Се найбільш привабна і найтемніша заразом тема, чого доказом служать безчисленні здогади і гіпотези, які тут висказують ся. Автор відділяє у сїм циклю 2 частини: пісні про Вільгельма і поеми, яких головним героєм є „Аугері“ з Нарбонни. Вже сей поділ доволі самовільний, бо багато пісень не підходить ні до одної ні до другої частини. Серед дальших виводів виступає дуже різко намір подати будь-що будь нове, і через се є багато головоломних тез. Becker Ph. Aug. — Der Quellenwert der Storie Nerbonesi; Wilhelm Korneis u. Mönch Wilhelm, Überetzung des neunten Teils der Karlamagnussaga und Auszüge aus Ulrichs von Türheim Willehalm. Halle, 8°, ст. 75 — розвідка, похожа характером укладу на попередню. Шкода, що автор не зупинив ся основїйше над відносинами між Storie Nerbonesi і піснями циклю Вільгельма. Зрештою ціла праця писана прихашцем і поверховно.

Mortet Victor — La mesure et les proportions des colonnes antiques d'après quelques compilations et commentaires antérieurs au XII-e siècle (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 56—72). Се немов продовжене студії, яку автор надрукував перед 2-ма роками про колоюни римських часів. І в початках середніх віків є багато писань, що дотикають ся міри й відносин (proportions) античних колоюн. Всі ті замітки автор наводить та старає ся пояснити як толковано тут старинні писаня. Вкінці в „Геометрії“ Герберта знаходимо повторене всіх давніх формул. Далеко інтересніше питане, чи сі роботи і компіляції мали який вплив на практичну діяльність будівничих і чи можна у пізніших будівлях найти рефлекс їх теорій — відкидає д. М. до дальшої розвідки. Corroyer Ed. — Les origines de l'architecture française du moyen-âge. Paris, 4°. Се короткий відчит, котрий кладе собі задачею доказати істноване копул у Франції ще перед 1120 р. Dieulafoy — Le Château-Gaillard et l'architecture militaire au XIII siècle. Paris, 8°, — про славу кріпость, відому під назвою „Château-Gaillard“, яку Ришард Львине серце збудував в Анделі (Andelys) 1198 р. Між тою будівлею й иньшими замітна незвичайна ріжниця, котра викликала переворот в будові кріпостей. Автор поясняє се впливом обзнайомлення зі сходом через хрестові походи. A. Marignan — Le portail occidental de Notre-Dame de Chartres (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 341—353). Статя більш полемічного характеру, против праці д. Vögé. Delignières Em. — Notice sur plusieurs anciennes peintures inconnues de l'école flamande. Paris, 8°, ст. 43 — интересна замітка про сім образів флямандської школи з XV-го ст. Der Trojanische Krieg — Französische Originalzeichnungen zu Bilderteppichen aus dem 15 Jh. Mit Erläut. Text von P. Schumann. Dresden, вел. f^o, ст. 32+10 Табл. Як відомо, пам'ятки давнішого французького малярства затрапили ся майже зовсім. Що полишили Гугенотські війни, то знищила революція. Через се наведена публікація незвичайно цінна. Се нариси, які робив французький маляр на кінци 15-го ст., щоб їх в'ужити до тканя коврів. Тодішня декорація коврів ставляла окремі вимоги, і тому сего рода образи не визначають ся ясностью укладу. Одначе і в границях сих вимог з'умів маляр зробити свої образи оригінальними і дати ім прикмети свого визначного таланту.

г) Англія. Schenkl Heinrich — Bibliotheca patrum latinorum Britannica IX, X (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 137, ст. 1—82, т. 139, ст. 1—92) — продовжене публікації обговореної в „Огляді“ за 1897 р. (Див. Записки

т. XXII Наук. Хр. ст. 37). Автор подає дальший перегляд колегіальних бібліотек в Кембрідж (Pembroke College, S. John's College, S. Peter's College), а потім англійських катедральних бібліотек (Hereford, Worcester, Durham). Mirot Léon et Eugène Deprer — *Les ambassades anglaises pendant la guerre de cent ans* (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 550—577). Справа дипломатичних відносин у середніх віках — се одна з найменше оброблених частин історичної науки. Тому ся публікація дуже важна, тим більше, що обіймає добу, в котрій як раз витворювала ся європейська дипломатія. Се каталог англійських послів (амбасадорів) за літа 1327—1450, винятий з серії документів перехованих в Лондоні в Public Record Office. Wrottesley Hon. George — *Cresy and Calais from the original records in the Public Record Office*. London, 8°, ст. VI+284+XXXII — се перш за все збірка текстів. Тут наведено й аналізовано всі пам'ятки, що дотикають ся походу Едварда III у Францію (1346—47) і підмоги, яку він вислав своїм союзникам в Бретанії. Поданий там іменний реєстр учасників битв під Кресі і коло Кале. Wylie I. H. — *History of England under Henry the Fourth*. Vol. IV, 1411—13. London, 12°, ст. X+576 — праця, яку критика, від часу її появи, прийняла незвичайно симпатично, обіймає у сім останнім томі три останні роки володіння Генриха IV. Тут багато нового про непорозуміння з Францією, зносини з німецьким орденом, про англійську корсарку, понижене вартости монети. Останній уступ дає характеристику короля, одначе чомусь не обговорено при ній його політичної діяльності. Bensemman Walter — *Richard Nevil, der Königsmacher 1428—71*. Ein Beitrag zur Gesch. der Kriege zw. Lankaster u. York. Strassburg, вел. 8°, ст. XII+159. Житє Річарда Невіля до 1449 р. представлено доволі побіжно. Головну увагу звертає автор на сю особу дперва від битви під Ст. Альбан (22 мая 1455) і представляє весь його вплив як начальника в Кале, а потім начального адмірала. Детайльно зупиняє ся також на перших роках володіння Едварда IV і політиці, яку за нього вів Річард. Glücklich Julius — *Utopia Tomáše Mora* (Český časopis historický IV, ст. 300—324 — про звітний твір славного англійського гуманіста Томаса Мора (ур. 1477), під заголовком „*Libellus vere aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo rei publicae statu deque insula Utopia*“ та про тут виложені політичні теорії.

д) Іспанія. Morel-Fatio A. — *Chronique des rois de Castille (1248—1305) par Jofré de Loaisa* (Bibl. de l'école des Chartes, 59, ст. 325—378). Видане сеї хроніки має для історичної науки подвійне значінє. Хроніка Льоаїза поясняє і доповнює деякі події,

що лучили ся в Кастилії за володіня Альфонса X, Санха IV і Фердинанда IV. При тїм вона послужить, як можна надїяти ся, до вясненя темного досї початку і ровною кастилійської історіографії 13-го і 14 ст. Ibn Khaldoun — *Histoire des Benou'l-Ahmar rois de Grenade*, traduite par Gaudefroy-Demomhynes (*Journal Asiatique*. Neuvième Série, t. 12, ст. 309—340, 407—462). Незвичайно важне жерело до історії незалежних арабських князств в Іспанії в 13 і 14 ст. тим більше, що про сю справу маємо лише гарну розвідку ученого Dozy. Всі иньші проби зовсім некритичні. Zeissberg Heinrich — *Elisabeth von Aragonien, Gemahlin Friedrich's des Schönen von Oesterreich (1314—133)*. Wien, вел. 8°, ст. 204. Почин до сеї розвідки дала серія відписів документів з арагонського архіву, яку дорогою спадщини по Дон-Мануелю де Бофариль дістала віденська академія наук. Про саму Елисавету мало тут бесіди. Автор займає ся її родиною, переговорами про весіле, датою уродження Фридриха і його братів. Акти самі видруковані на кінці. Balagüer V. — *Los reyes católicos*. T. II. Madrid, 4°, ст. 536. Clarke H. B. — *The Cid Campeador and the waning of the crescent in the west*. London, 8°, ст. 382. Hümmerich Franz — *Vasco da Gama und die Entdeckung des Seewegs nach Ostindien*. Auf Grund neuer Quellenuntersuchungen dargestellt. München, вел. 8°, ст. XIV+203. Се перша німецька справді наукова житєпись славного моряка. Автор знаючи португальську мову зібрав за свого побуту в сїм краю всі можливі жерела і дійшов до вислідів, котрі не зовсім підходять до дотеперішніх, зібраних в роботах Англичанина Henry Stanley'а і Португальця Latino Coelho. Головна заслуга д. Г. лежить не лише в сїм, що він всі знані жерела про житє і подорожі Васкода-Гама критично порівнує, а головно в сїм, що він про одно з сих жерел „Lendas da India“ Корреу, уважане досї за первостепенне, доказує, як воно каламутне і неімовірне. Gorra Egidio — *Lingua e letteratura spagnuola delle origini*. Milano, 8°, ст. XVII+430 — праця, що збирає висліди ріжних спеціальних робіт на сему полі. Перша частина містить фонольоґію і морфольоґію. Останні відділи вийшли доволі побіжно а науки про інтерекції нема зовсім. Інтересна друга частина, де поданий хороший вибір старо-іспанських текстів.

е) Італія розбита в середніх віках на багато держав, серед котрих верховолячий вплив мало все папство. Розслідженю історії, а особливо духового впливу сего останнього присвячена головна частина розвідок. По при се згадуємо й роботи про иньші важніші чинники на півострові, як Фльоренцію, Медиолян. Особливо інтензивно йде робота

збирання по італійських архівах папських буль. Справозданю з того пошукуваня присвячений цілий третій випуск сьогорічного тому видавництва: „Nachrichten v. d. Königl. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse“. Тут находимо такі справоздання: „P. Kehr — Papsturkunden in Apulien (ст. 237—289) вінже — Papsturkunden in den Abruzzen und am Monte Gargano (290—334). M. Klinkenborg — Papsturkunden im Principato, in der Basilicata und in Calabrien (33V—340) i P. Kehr — Papsturkunden in Umbrien (349—396). Lurz G. — Ueber die Heimat Pseudo-Isidors. München, 8°, ст. 78. Відкидає, по довгих виводах, здогади Вассершлєбена, Лянґена і Сімсона і доказує, що підроблені декреталії повстали в реймській епархії і то під впливом диякона Вульфґада. Grauert H. — Rom und Gunther der Eremit (Hist. Jahrbuch der Görresgesellschaft, т. 19, ст. 249—287) — друкє звістну досі лише зі згадок в пельдських анналах і у Саксона віршу на Генриха III про церковний розділ 1046 р. Віршу знайдено у відписи з 1550 р. Автор доказує, що се твір звістного Туринґійця Гунтера, а не, як досі думали, пустельника Вінерта. Gigalski B. — Bruno Bischof von Segni, Abt von Montecassino (Kirchengeschichtl. Studien III, 4. Münster). В сій другій частині детайльної житєписи Брунона, обговорює його писательську діяльність і порівнує з екаєґетами 6—12 ст. Бруно замітний в історії через свою опозицію против Пасхалія II і привілеґії інвеститури. F. Pagnotti — Niccoló da Calvi e la sua vita d'Innocenzo IV con una breve introduzione sulla istoriografia pontificia nei secoli XIII e XIV (Archivio della R. Soc. Romana di Stor. Patria 21, ст. 5—120). Вступ подає перегляд всіх важнійших житєписей римських пап, починаючи від Іннокентія III, 13-ого і 14-ого ст. Детайльно обговорює автор (від ст. 25-ої) „vita“ Іннокентія IV написану Niccoló'm da Calvi — таке властиве імя хроніста, а не, як досі писали: Niccoló da Curbio. Окрім житєписи Ніккольо і основної критики рукописий його твору друкє д. П. документи про хроніста тай цілий його твір. Souchon Martin — Die Papstwahl in der Zeit des grossen Schismas. I Band. Entwicklung und Verfassungskämpfe des Kardinalates 1378—1417. Braunschweig, вел. 8°, ст. VII+301. Про проби епіскопату поставити себе в загальнім соборі висше папи, писали вже багато. За те проби кардинальської колеґії стати конституційним фактором церковної управи досі ще багато в дечому не ясні. Се становить головний предмет сеї розвідки. Головно три питання стояли під той час на дневнім порядку: хто має право рішати про нормальну легальність папського вибору;

далі — чи можна вибирати папу під умовою що в разі певної події він уступить та чи колегія кардинальська має право скликувати собори. Автор показує нам, як ті гадки ширять ся і відгукують ся в літературі. Baumgarten Paul Maria — Untersuchungen und Urkunden über die Camera Collegii Cardinalium für die Zeit von 1295—1437. лекс. 8°, ст. XIX+214, 379. Про середньовічний заряд фінансів римської курії ми знали до недавна мало, а ще менше про фінанси кардинальської колегії. Окрім розвідки Кірша не писав про се ніхто. Наша розвідка доповнює і поглиблює розсліди Кірша, а при тим сягає аж до часу Євгена IV. Перша частина — се розвідка, друга — жерела до сеї справи, майже самі досі недруковані документи. Технічна сторона видавництва незвичайно докладна й сумлінна. Pastor Ludwig — Zur Beurtheilung Savonarolas († 1498). Freiburg im Breisgau, 8°, ст. 79. Головно полеміка з Коммером, Проктором, Ферреті й ин. ученими за уваги зроблені автором в сій справі в його історії пап. П. бачить в Савонаролі предтечу Лютра. Villari P. & E. Casanova — Scelta di prediche e scritti di Fra Girolamo Savonarola, con nuovi documenti intorno alla sua vita. In Firenze, 8°, ст. XI+520. Видане владжене з поводу ювілея, святкованого в Італії в память 1498 р. Вага його тим більша, що воно опирає ся на новознайденим жерелі до сього часу, себто хроніці Simone Filiperi, брата маляра Ботічелі. Mirot Léon — Silvestre Budes et les Bretons en Italie (13??—1380) (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 262—303). Автор описує тут події в 1377 р.: суперечку Бретонців, котрі як союзні війська папи Григорія XI стояли табором коло Сésène, з місцевою людністю. Історик знаходить в сім епізоді прегарний образ культурного італійського життя в кінця 14 ст. Sieveking Heinrich — Genueser Finanzwesen mit besonderer Berücksichtigung der Casa di S. Giorgio. I. Genueser Finanzwesen vom 12 bis 14 Jh. Freiburg, вел. 8°, ст. XV+219. Ся перша частина обіймає розвій генуезьких фінансів аж до оснoваня Casa di S. Giorgio 1407 р. Господарка позичкова відиграє у італійських міст далеко важнішу ролю у фінансових операціях як в німецьких містах. По при цля і податки має Генуя вже в XII ст. головний дохід з кредитових операцій, названих Comprere. В 13 ст. переходять надзвичайні податки звільна в примусові позички, а то через недокладність катастру і повільність в складаню податків. Автор переходить далі всі реформи для поправи долі найнижших верств. Consulte (Le) della repubblica fiorentina dall' anno 1280 al 1298, per la prima volta publ. da A. Gherardi

2 vol. Firenze, 8°. Bertini E. — Piccola storia di Firenze dalla sua origine fino al principio della dominazione medica. Firenze, 16°, ст. XV+581. L. A. Ferrai — La politica di Gian Galeazzo Visconti, nei rapporti diplomatici coi Valois nei primi anni del suo principato. (Archivio storico italiano. Ser. V, tomo 22, ст. 23—68).

Karst August — Ueber den sogenannten Iamsilla (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 1—28 — присвячено розслідуванню головного жерела до історії Манфреда (1250—58): Historia Nicolai de Iamsilla—de gestis Friderici imperatoris eiusque filiorum Conradi et Manfredi. Автором цієї хроніки має бути Goffredo di Cosenza, а сама хроніка писана незвичайно тенденційно і була замовлена Манфредом для оправдання його узурпації. Cesareo G. A. — Su le „Poesie volgari“ del Petrarca. Rocca S. Casiano, 8°, ст. 315. Автор останніми літами займає ся виключно розслідами творів сего славного поета. Майже всі розділи цієї нової роботи були вже друковані в журналах; тут вони одначе перероблені і зібрані в одну цілість. Інтересні замітки про загальний порядок „Canzoniere“ і про вплив особистої фантазії поета на змальоване Ляври. Інші питання, як відносини Петрарки до Данта і т. и. хоча доволі перемолочені, все таки тут доволі цікаво представлені. Botteghi A. подає в „Studi storici“ VII ст. 157 і д. важні докази на се, що В. Maragone не був автором Ann. Pisani, і що відомости видані під його іменем належать до праці з 14-го або 15-го ст., котра стоїть у близькій звязи з хронікою що надрукував Tartini. Bertaux Emile — Santa Chiara de Naples. L'église et le monastère des religieuses (Mélanges d'archeol. et d'hist. 18, ст. 165—198). Монастир „Santa Chiara“ в Неаполі походить з часів короля Роберта Анжу. Б. розказує коротку історію будівлі а потім дає її опис з артистичного боку. Особливо інтересний уступ, де він обговорює образи та різьби монастирської церкви — Reymond Marcel — La Sculpture florentine, première moitié du XV siècle. Florence, 8°, ст. 242. Автор поділив другу часть своєї роботи, що має обіймати 15-те століття, на два томи, відповідно до своєї гадки про значну різницю між обома половинами сего століття з артистичного погляду. Сей том обіймає першу генерацію фльорентийських різьбярів, між 1370 і 1400 р.; Nanni di Banco, Jacopo di Quercia, Brunelleschi, Ghiberti, Donatello, Michelozzo та Luca della Robbia. Оброблене предмету бездоганне, малюнки дібрані зручно. Найбільш інтересні уступи, де автор характеризує діяльність Ghibertiа і Donatello, та Michelozzo, званого досі більш як архітекта.

в) Слав'яни. З поміж славянських народів найбільш звертають на себе увагу західно-європейських учених Чехи і Поляки, бо вони найбільш посунені на захід; тим то й література про їх історію в західній науці найбогатша. Voigt H. G. — Adalbert von Prag. Berlin, 8°, ст. 369. Інтересне тут зіставлене всего, що знаємо про писання Войтіха і його життєписи, а також самостійні погляди автора про час зложення „Vita“ Брунона і про „Passio s. Adalberti“. При кінці друкує він знову Praefatio, Prologus і Epilogus твору „Passio s. Gorgonii“ на основі фотографії рукописи в Königinwart. Тут прилучає ся він обережно до погляду Кольберга, що Войтіх був автором тих частин. Се без сумніву найліпша робота про життєпись сего проповідника, яка досі появилась ся. Все, що тут висказане, опирає ся на певній жерельній основі. Деякі уступи, як: „із праісторії Чехії“, „початки християнської церкви в Чехії“ або „Пруси з поганських часів“ незвичайно важні й для загальної історії. Kętrzyński W. — Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie (Rozprawy Wydziału historyczno-filoz. Akademii Umiejętności w Krakowie t. 37). Головний результат праці ученого історика — що автором другої „vita“ св'ятого Войтіха не був, як досі майже загально думали, св. Брун, лише невідомий Німець із Саксонії, а перша „vita“ не походить від римського аббата Канапартия, лише від брата св. Войтіха, Гавдентія. Не вважаючи на незвичайно бистроумну критику автора, другий здогад адеє ся сумнівним. Hybl František — Brun Querfurtský a jeho životopis sv. Vojtěcha (Český časopis historický IV, ст. 73—89, 161—179) — справа доволі обговорювана останніми літами, згадаємо лише працю R. Kade і R. F. Kaindl'a. Автор подає доволі докладну життєпись Бруна (ур. 975), говорить про його побут в Італії на острові Ререум коло Равенни, його поставлене на єпископа 1004 р., подорож до Угорщини, а відсіля, в другій половині 1007 р. на Русь (до Володимира Вел.) і до Печенігів, поворот до Польщі і смерть між Прусаками (1009). Більш самостійно оброблена друга частина розвідки, де автор докажує, що Брун користав при писаню життєписи св. Войтіха з твору Канапартия, одначе писав при тім самостійно, а також пояснює деякі місця тої життєписи. Krones Franz von — Das Cisterzienserkloster Saar in Mähren und seine Geschichtschreibung (Arch. f. österr. Geschichte. Bd. 85, ст. 1—130). Головна вага сеї розвідки лежить в доказі, що Генрих, монах і хроніст монастиря Цистерців в Саарі і Генрих з Геймбурга, автор літописи, що оба родили ся в 1242 скінчили свої праці 1300, се одна і та сама особа, як се вже Емлер 1878 і 1882 р. догадував ся, не доказуючи одначе свого здогаду. Bachmann Adolf — Beiträge zur Kunde böhmischer Geschichtsquellen des XIV

und XV Jh. (Mitth. d. Verreines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 36, ст. 1—30, 260—291). В продовженю давнійше друкованих студій обговорює тут автор Генеу і зміст першої книжки „Cronica Aule Regie“. Про сю справу писали вже Мозерт та Емлер, одначе, по думці автора, лише поверхово. Б. розглядає перш за все сам текст, особливо віршовані частини, а далі переходить до укладу і складових частин першої книжки. Тих складових частин знаходить він аж 8, з них найважнійші: Vita Venceslai, Оттона, Аполлогія королевої Єлисавети і аббата Конрада в Кенірсаля та Vita Heinrici imperatoris. В другій частині підносить він вартість хроніки для історії Отокара II і молодих літ Вячеслава II (1253—1290). Lippert Julius — Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. 2 Band, Leipzig, вел. 8°, ст. II+446. Перший том займав ся славянськими основами суспільної історії Чехії; сей присвячений чужим елементам, котрі пізнійше тут оселили ся. Автор починає від прийняття християнства, котре пройшло без більшого опору, бо не було тут поганської святичної касти. Оселенє чужих орденів мало незвичайний вплив на дальший розвій края. Вони заводили окрему господарку на своїх землях і колонізували края. Наплив німецьких осадників більшав ще й через колонізацію ведену самими королями та вельможами. Незвичайно основно обговорює автор поодинокі заснованя міст а також правні відносини німецьких осад та т. зв. маґдебурське право. Німецький вплив визначний в двох напрямках: ремісники по селах зникають і цілий промисл переносить ся до міст, а потім на місце старо-славянської судової організації втискає ся побідоносно німецьке „маґдебурське право“. Рівнобіжно з сим ішла німецька колонізація сел. При обговореню відносин в Куттенберґу, дає Л. багато інтересного материялу до історії німецького гірництва. Ціла робота представляє ся незвичайно користою і тому шкода, що автор на тій часті перестає і не думає вести своїх розслідів дальше. Flajšhans V. — Příspěvky k poznání literární činnosti Husovy (Časop. musea království českého 72, ст. 229—247). Справа літературної діяльності Гуса досі ще мало розсліжена і хиба роботи К. Новака про сю справу варті згадки. Автор нашої розвідки починає від метрики Гусових віршів, потім розглядає діяльність Гуса jako реформатора на язиковім полі та ті новини, які він увів до чеської мови. Čelakovský Jaromir — Příspěvky k dějinám židů v době Jagollonské (Časop. musea království českého 72, ст. 385—454). Часи володіня королів Володислава і Людвика з родини Ягайловичів визначає ся тим, що наслідком ослаблення королівської власти, велика частина прав і доходів переходить від короля до станів. До королівських прав належала від давних часів т. зв. жидівська реґалія,

на основі якої чеським володарям прислугувало право „держати Жидів“ і тягнути в них різні користи. Жида, уважані слугами королівської комори, ставали „королівськими людьми“ під охороною короля і його урядників. Стан сей зміняє ся звільна вже по гуситських війнах, за Юрія Под'єбрада, одначе головно за обох Ягайловичів. Число „королівських“ Жидів стає що-раз то менше, а росте число Жидів „панських“, „рицарських“ та „міських“. Автор, в наведеній розвідці слідить за причинами і розвитком сеї прояви. „Historický archiv“ чеської академії наук друкує сього року: Soudoní akta konsistoře Pražské, vydává Ferd. Tarda часть IV за 1401—1404 р. Акта сі видані з рукописи капітульного архіву в Празі містять незвичайно інтересний матеріял для внутрішньої історії.

Perlbach M. — Die Anfänge der polnischen Annalistik (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 231—285). Справа відносин поодиноких польських літописей студіює ся вже від довшого часу. Ми згадаємо лише роботи Цейсберга, Смольки, Кентшинського, Войцеховського. Автор починає від розбору Annales capituli Cracov. з XIII ст. Порівнює першу частину літописи (про події франконсько-нім.-чеські за 730—1030 р.) з иньшими польськими літописями і находить схожість з Annales Cracov. vetusti. Ann. breves, Ann. Poznanienses і Ann. Miechovienses. Дати шукає він спільного жерела тих відомостей і се жерело находить у літописи монастиря св. Бенідна в Діжоні, котра сама була витягом зі швабської державної літописи для років 730—1033 і Корвейсько-Празької літописи для 901—1037 р. Від 1059 р. займають ся Ann. capit. Cracov. подіями в Польщі. В публікаціях краківської академії наук (т. 37-ий) помістив S. Kętrzyński нову розвідку про автора Chron. Polonorum. Він вважає хроніста монахом зі St. Gilles, що на візване познанського єпископа Франка прийшов у Польщу, імовірно в 1109 р. Щоб по смерті свого опікуна найти ласку у польських єпископів та князя Болеслава III, він написав сю хроніку. Arndt R. — Die Beziehungen König Sigmonds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruch 1412. Halle, 8°, ст. 91. Borgius Eugen — Aus Posens und Polens kirchlicher Vergangenheit. Berlin, вел. 8°, ст. IV+130. Писано в 350 літній ювілей приходу „чеських братів“ у Познаньщину. Воно має характер головно теологічний і розводить ся над догматичними справами. Одначе при тім обговорена організація сектярів і їх єпископат. Інтересне тут се, що автор приписує упадок Польщі головно релігійним заворушенням і обвинувачує за се орден Сауїтів. Daenell C. R. — Polen und die Hanse um die Wende des 14 Jh. (Deut.

Zeitschr. f. Geschichtsw. N. F. 2, ст. 217—341). Відносини Польщі до Ганзи залежали від відносин Польщі до Прусії. Тому автор починає від огляду сих останніх. Головний зміст роботи обертає ся коло опису значіння Торуня як торговельного міста і змагань звернених против його супрематії.

Jagić V. — *Evangelium Dobromiri. Ein altmacedonisches Denkmal der kirchenslavischen Sprache des 12 Jh.* (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien) т. 138, ст. 1—80). Ся новознайдена рукопись євангелия походить з бібліотеки синайського монастиря. Проф. Я. кладе написане сеї пам'ятки на останні десятиліття 12 ст. а то на підставі палеографічних і язовикових прикмет. Сі останні спонукують його також до виводу, що рукопись походить з Македонії. Jagić V. — *Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13—14 Jh.* (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 139, ст. 1—72) — незвичайно важна рукопись болгарської редакції з кінця 13-го або початку 14-го ст., бо полуднево-славянські тексти якогось иньшого, не біблійного змісту (проповіді, гомілії, апокрифи) з так давних часів зістають ся великою рідкістю. Ся рукопись дає й материял до орнаментики, бо написи уступів мають прикраси червоною, жовтою і зеленою краскою. Зміст її — се проповіді в числі 31 надані Іванови Златоустому. *Monumenta Ragusina. Libri reformationum. T. V, A. 1301—36. Collegit et dlgessit J. Gelcich. Agram. вел. 8°, ст. VIII+448 (Monumenta spectantia histor. Slavorum meridion, vol. XXIX).*

Von Bulmerincqu August — *Die Verfassung der Stadt Riga im ersten Jahrhunderte der Stadt. Leipzig, вел. 8°, ст. XII+144.* Автор видав вже перед кількома літами роботу на сю тему, котра викликала незвичайно остру полеміку з німецькими ученими. В сій розвідці, що обіймає устрій Риги до 1321 р., автор тримає ся своїх давнійших поглядів. Талановито і при тім дуже обережно написана праця дає для історичної науки багато інтересного. Закиди, з якими вона стрінула ся, догичать головно дрібних подробиць. *Tanulmányok a hosnyák-djakovári püspökség történetéből. Dr. Hodinka Analtól (Ertakerések a történeti tudományok köréből, kiadja a magyar tud. akadémia). Budapest, 8°, ст. 120.* Автор, звістний з своєї праці про старо-сербську літературу, старає ся пояснити заходи римської курії для ширеня католицизму в Боснії. Починає він від заснованя босанської єпископії, розказує про вплив і діяльність Домініканів та Францішканів, одначе найдо-

найдокладніше розводить ся над діяльністю Николи Ограмича, єпископа в Олова (Plumbum, Piombo).

Pineau Léon -- Les vieux chants populaires scandinaves. I. Époque sauvage. Les chants de magie. Paris, 8°, ст. XIV+366. Праця ділить ся на 3 частини. У першій автор говорить про руни і ворожбитські вірованя до сеї справи: переміни людей і звірят, метапсіхову та повірки про смерть в загалі. Друга присвячена висшим єствам, що заселяють поверхню і нутро землі, глибини одні і беруть участь в людськїм житю. Остання аналізує склад і форму самих пісень.

а) Угорщина. Csuday E. — Geschichte der Ungarn. 2 Aufl. 2 Bd. Wien, 8°, ст. 479 і 549 — не ріжнить ся зовсім від першого виданя, тому не обговорюємо його окремо. Klaić, Vjekoslav — O hersegu Andriji 1197—1204. (Rad Jugo-Slavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 136, ст. 200—202 — про боротьбу Андрія зі своїм братом королем Емеріхом. Ся справа доволі основно обговорена в розвідці проф. Губера (Die Kämpfe des Königs Emerich mit seinem Bruder Andreas, Wien, 1884), так що ся розвідка не дає нічого нового. Kaindl, Raimund Friedrich. — Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen V—VII. (Arch. f. österr. Gesch. Bd. 84, ст. 505—542, Bd. 85 ст. 431—508). В пятій частині своїх студій про жерела до угорської історії обговорює автор: Annales veteres Ungarici та Annales Albenses. Перша частина анналів (997—1127) зладжена в Штульвейссенбургі майже рівночасно з подїями в нїй описаними. Одна копія анналів перейшла до монастиря Szeplák коло Кошиць і її там продовжувано до р. 1177, далі в монастирі Szt.-Jaszó до р. 1203. Первістну часть анналів називає автор окремо „Annales Albenses“. Се перші угорські записки, що подають роки вступу на престол і смерти королів. — У шестій частині займає ся автор відшуканем слідів історичних записок міста Грана. Вже в XI ст. записувано в тім городі історичні події. Сими записками хіснував ся коло р. 1200 автор угорсько-польської хроніки. Сема частина обіймає кілька хронік: А. Gesta Hungarorum vetera істнували коло р. 1235 і описували цілу праісторію Угрів і їх події до кінця XI ст. З сеї хроніки брали свої відомости Кеца і Анонім. В. Gesta Hunnorum були окремим твором і доперва Кеца получив їх з Gesta Hungarorum. Коло 1300 р. повстала у монастирі Міноритів в Пешті „Пештенська міноритська хроніка“. Вона була зложена з історії Гуннів, Кеци і „Gesta vetera“. Від Володислава IV записувано тут події самостійно. На решті доказує д. К. що коло р. 1175 повстали історичні угорські записки, що обіймали час від Кольмана до р. 1172/73. Вони вихіснувані в „Chr. Pictum“ і у Г. Мугленського.

ж) Византия. До політичної або культурної історії мало додано останніми часами. Цілий натиск положено тепер на розроблене історичних жерел і памяток византийської літератури. W. Sickel — *Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10. Jahrhundert.* (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 511—557) — доходить початків і першого прикладу деяких коронаційних обрядів і відзнак у грецьких цесарів. Потім виказує як всі ті звичаї прийняли ся у західній Європі. Hodgkin, Thos — *The Chronology of Theophanes in the eighth century.* (The Engl. Histor. Review. 13, ст. 283—289) — на основі Теофана і кількох субскрипцій папських листів справляє хронольою літ 740—743. Кладе смерть Льва III Ізаврийського на р. 740 (замість 741) а проклямацію Артавасда на липень 741. Neumann Carl — *Die byzantinische Marine. Ihre Verfassung u. ihr Verfall.* (Hist. Zeitschr. N. F. 45, ст. 1—23) — розвідка розвиває питанє про упадок Царгорода в 1204 р. та причини слабости византийської морини, котра до 11 ст. була наймогутнійшою в тодішнім світі. Norden Walter — *Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz,* 8°, ст. 108, Berlin. Питанє, через що властиво звернув ся 4-ий хрестоновий похід против Царгорода, найшло вже багато пояснень. Одні (Wilken, La Farina, Wailly, Tessier) брали се за припадок викликаний появою Алексія, иньші дошукують ся тут інтриги і накидають вину або Венеціанцям (Hopf, Streit) або німецькому королеви Филипови (Winckelman, Bouchet). Автор розглядає сю справу з ширшої основи і видить у поході на Царгород останній епізод в ряді конфліктів, які виходили між заходом і византийською державою. Norden Eduard — *Die antike Kunstprosa vom VI Jh. v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance.* 2 Bde, Leipzig, ст. XVIII+969, 8°. Робота незвичайно совісна, одначе нерівномірно оброблені тут обі частини: грецька і латинська. Огляд стилістичних змагань на латинськїм заході від 5 ст. аж до доби гуманізму займає 150 сторін, коли для грецької прози сего самого часу присвячено лиш 2—3 сторони. Одначе клясичний період представлений так гарно, що і для грецької літератури ся книжка має немале значінє. Patzig Edwin — *Der angebliche Monophysitismus des Malalas.* (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 111—128). Про особу і хроніку Малали існують тепер ріжні погляди, викликані висказом Фрайнда, що у него побіч православних поглядів є сліди монофізитизму. Із сего виведено, що Малала зложив сам лише 18-ту книгу, а при иньших послуговував ся монофізитичним жерелом. Автор оспорює рішучо сей погляд і доказує одноцільність цілої хроніки. Ва-

tiffol Pierre — Sozomène et Sabinos (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 265—284) — старає ся доказати, що Созомен не хіснував ся історією Сабіна через посередництво Сократа, але що він придержуючи ся Сократа, як свого головного жерела, доповнював його відомостями взятими з Сабіна. Доказ сей о стільки тяжко перевести, що ми не маємо перехованих писань сего останнього. Christensen H. — Die Sprache des byzantinischen Alexandergedichtes. (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 366—397). Текст поеми, якої мову автор збирає у сій розвідці, переказаний нам в рукописи 14-го стол. в бібліотеці Марка у Венеції. Повне виданє сеї поеми появило ся вперве у Берліні 1881 р. (уладив D. Bikéles). Поема, котрої автор незвідний, зложена між р. 1200 і 1350. Orsi Paolo — Chiese Bizantine del territorio di Siracusa (Byzantinische Zeitschr. VII, ст. 1—28). Про останки византийських церков у Сиракузі з часу між 6-им і 9-им століттям. Schlumberger G. — Sceaux des feudataires du clergé de l'Empire latin de Constantinople. Caen, 8°. Збірка печатий і буль ахайських князів, володарів Атен, Конрада, атенського архієпископа, Іоана, патраського архієп. і богатых иньших сьвітських і церковних визначних мужів. Всі ті печати зачисляють ся до незвичайних рідкостей.

н) Араби й иньші східні народи. Röhricht Reinhold — Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291). Innsbruck, вел. 8°, ст. XXVII+1105. Тяжкої задачі, написати історію Єрусалимського королівства, міг підняти ся лише такий спеціаліст у сій справі, як Реріхт. З наміром задержати остру безпартійність і оповістити лише події, переходить він у 40 розділах своєї книжки історію Палестини від смерти Готтфрида аж до упадку християнського володіння. Замітно й се, що автор против дотеперішнього звичаю обговорює історію Єрусалимського королівства зовсім окремо від хрестових походів; він оправдує се тим, що походи оброблені вже иньшими ученими. Головна прикмета сеї праці та, що вона оперта на незвичайно богатім жерельнім матеріялі і тим безконечно ріжнить ся від всіх дотеперішніх проб. По-при праці Вількена і Куґлера остане ся книжка на будучність головним підручником до пізнання історії латинського сходу. Hagenmeyer H. — Chronologie de la première croisade (1094—1100). (Revue de l'Orient latin VI, ст. 214—293). До історії першого хрестового походу переховано безпосередно доволі невеличке число дат. У найважнішій жерелі „Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum“ подано лише 34 дат. Автор збирає всі можливі сьвідощтва, подає поодинокі події у формі реґестів, разом з можливо докладним озна-

ченем їх часу, а коло них виписки з відповідних жерел та порівнянн. Schlumberger Gustave — Renaud de Chatillon prince d'Antioche, seigneur de la terre d'Outre-Jourdain, Paris, 8°, ст. VIII+409. Роля, яку відобразив Рено де Шатільон так подібна до долі багатьох інших сучасних лицарів, а при тім в історії так мало помітна, що про сю публікацію ми не згадували б на сім місці, коли б автор не був подав більше, як заголовок обіцую. Тут знаходимо чудовий образ життя і звичаїв східної суспільности XII-го ст., а при тім опис важних подій, у які сей герой був замішаний. Пригадаємо, що Рено брав участь в хрестовім поході Людвика VII, був присутній при облозі Аскальона (1153 р.) і через подружжя з дочкою Боемунда II став князем Антіохії. Jorga N. — Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV siècle (Revue de l'Orient latin VI, ст. 50—143) — збірка матеріалів, що друкує ся вже від двох літ, з дрібними поясненнями тексту. Horowitz Joseph — De Wâgidii libro qui Kitâb al Magâzi inscribitur, commentatio critica. Berlin, 8°, ст. 48 — про одно з найдавніших жерел до життєписи Магомета; розсліджує уклад і історичне значіння сеї пам'ятки, та її відносини до праці Ібн-Ісака. Аль-Вікіді хіснував ся Ібн-Ісаком, однак частійше вживав старинних жерел, котрими оба письменники однаково хіснували ся. В „Revue de l'Orient latin“ VI, ст. 1—50 дає E. Blochet — L'histoire d'Alep de Kamal-ad-din у французькім перекладі з багатими поясненнями про топографію сего міста. L'Abregé des Merveilles traduit de l'arabe d'après les manuscrits de la bibliothèque nationale de Paris par le Baron Carra de Vaux. Paris, 8°, ст. XXXVI—415. Перекладчик відомий зі своїх праць в області науки Арабів. Перша частина, майже половина цілої праці, обговорює створення світа і пра-історію, морські чудеса і арабських пророків; друга оповідає просторо єгипетську історію. Парижські рукописи, яких уживав перекладчик, надають се діло одні Масуді, другі Ібрагімови Ібн Васіф Шаг. Авторство Масуді відкидає перекладчик, Ібрагіма знов не вважає історичною особою. Brockelmann Karl — Geschichte der arabischen Literatur, 1 Bd., 2 Hälfte. Weimar, вел. 8°, ст. XII (241—528). Друга частина першого тому обіймає неясний період ісламської літератури 1010—1258 р. Як ся публікація відповідає певній потребі, показує найліпше обставина, що вже зараз і появив ся французький переклад книжки. До сього сам уклад книжки прозорий і навіть для не фахових людей доступний. Marquart S. — Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, Leipzig, 8°, ст. VII—112. Ся мала книжка важна

великостію предмету, який обіймає, і числом історичних і географічних питань, які виводить. Як відомо, старинні турецькі написи в Сибіри відчитали і перевели Томсені Радлов в 1894 р. Одначе багато подробиць ще не в'яснено. Автор старає ся зладити хронологію подій згаданих у написях, беручи до помочи оповідання китайських анналів.

Др. Мирон Кордуба.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux, Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Паризький двомісячник сього титула служить дуже користним підручником для кожного, хто хоче бути au courant сучасної антропології й доісторичної археології, даючи основні реферати з видатніших явищ в літературі і огляди періодичних видавництв що до сих наук, але для українсько-руської науки дає зрідка тільки щось спеціально цікаве. В VII річнику були такими статі барона де Бай, обговорені в XXVII книжці Записок; в т. VII і IX натомісь можемо занотувати статі загального інтересу.

В т. VII др. Otto Ammon, звістний німецький антрополог, подав ключ до координування черепних помірок, зроблених по системі Брока і по німецькій (т. зв. франкфуртській або Igering's) — La corrélation entre l'indice céphalométrique de Broca et celui d'Ihering (с. 676—682). На підставі численних помірок (на 2.932 особах), навмисно зроблених ним на обидва способи, автор дає детальні вказівки, і спеціально що до черепного показчика каже від німецького показчика відіймати 0,5, щоб дістати показчик Брока (докладнійше — для доліхокефалічних 0,6, для крайно-брахікефалічних 0,7).

Інше аналогічне питання підіймає американський антрополог W. Ripley — Notes et documents pour la construction d'une carte de l'indice céphalique en Europe (VII, с. 513—525); він оглядає тут готові вже матеріали для такої мапи (при тім що до словянських матеріалів показує дуже слабкі відомости), подає малку західньої Європи

уложену на їх підставі, й ширше спинається коло питання координування помірок, зроблених на живих головах, з помірками черепів.

В т. IX (с. 113—133) I. Deniker подав тимчасовий витяг в своїй праці *Les races de l'Europe*. Він знайомить із пляном своєї праці: се мапа Європи розміру 1/10.000.000, з означеннями політичного і адміністративного поділу, етнографічного, чи властиво, як автор справедливо поправляє — лінгвістичного підкладу людности, і антропологічних прикмет: зроста, черепа, кольору очей і волос, на основі друкованої літератури й деяких невиданих ще материялів. На основі зібраного материялу автор пробує означити раси сучасної Європи; він рахує їх (не числячи чужих домішок як Турки, Жидаї і т. и.) шість головних і чотири другорядних, що можуть бути модифікаціями головних, і на маленькій долученій мапці означає сі раси, зіставляючи білими ті простори, для котрих він не знайшов материялу.

Як з одного боку цікавий може бути збір материялу й його графічне означення на мапі, зроблене автором, так з другого боку можна побоюватись, щоб класифікація рас, зроблена автором, не показала ся передчасною, особливо для так мало вистудійованої східньої Європи, при тім на підставі тільки сучасних (для неї дуже бідних) спостережень, без пильного огляду на факти історії й археології (про них автор не згадує тут). Розуміється, не можна сказати рішучого слова на основі тимчасової короткої звістки, але й дещо з поданого автором насуває певний скептицизм. І так нпр. на українсько-руській території знаходимо у нього аж пять рас: „адриятицьку“ в Покарпатю, за Дніпром і на Кубані, „висянську“ в західніх частинах східньої Галичини, „східню“ (східньо-словянську можна б сказати) в решті сх. Галичини і на Поділю, з домішками „західньої“ або „севенської“, „північнувату“ (*sub-nordique*, росповсюднену між північними Німцями, Литвою й ин.) — в Браславщині, суб-адриятицьку в Київщині.

Кожний, хто трохи обзнайомлений з українською й взагалі — східньо-європейською археологією, антропологією, історією колонізації, згодить ся, що такого розкладу рас на Україні не може бути, що тут можуть бути подібности з тими чи иньшими числами вичислених автором рас, що тут є мішання рас, але таких і такого, як автор доводить, не може бути. І ще раз повторюю, на основі теперішніх материялів і не можна ще уставляти на Україні рас, за мало того материялу!

В тім же томі С. Ujfalvy подав розвідку про „Білих Гунів“; вона зачіпає гунське питання й тому в дечім цікава й для нас спеціально; автор обстоює за деформованнем черепів у Гунів і уважає їх близькими свояками народу Гоа, від котрого виводить він Білих Гунів, Ефталитів, відріжняючи їх від Єучів.

М. Грушевський.

Историко-топографические очерки древняго Кіева (съ планомъ древняго Кіева 1638 г.). И. Н. Петрова. К., 1897, ст. 3+267.

С. Т. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г. К., 1898, ст. 73 (Відбитка в XII кн. „Чтеній въ Ист. Общ. Нестора лѣтописца).

Знати історичну топографію Київа інтересно не для самих спеціалістів. Київ від найдавніших часів був центром культурного, економічного та політичного життя руського народу; з його урочищами зв'язано чимало важних історичних споминів; а найдавніші сліди прожитку чоловіка на території теперішнього Київа зачисляють ся до найдавніших пам'яток того рода в Європі. Але студіювати історичну топографію міста дуже важко через те, що нема матеріяла. У Київі зберігло ся дуже мало давніх пам'яток, і топографію давнього Київа треба студіювати головню на підставі випадкових археологічних нахідок, та письмених жерел і по части не багатьох дохованих давніх плянів. А про те історична топографія Київа має обширну літературу. Іще в 1820 р. появило ся „Краткое описаніе Кіева“ Берлинського; в 1847 р. „Обозрѣніе Кіева въ отношеніи къ древностямъ“ Фундуклея; в 1858 „Описаніе Кіева“ За-кревського, що вийшло в 1868 р. в новій переробленій формі у двох великих томах; нарешті, в 1874 р. Київська Археографічна Комісія, при нагоді тодішнього III археологічного в'їзду в Київі, видала „Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева и его окрестностей“. Від тоді подібних загальних оглядів не було, але за минуле 25-літє появило ся чимало окремих дослідів, статей і заміток, посвячених ріжним спеціальним питанням. Матеріял сей розкинений по ріжних спеціальних виданях, і давно вже чути потребу книжки, котра б подекуди зібрала до купи й систематизувала праці поодиноких дослідників.

Книжка проф. Петрова се проба сповнити сю задачу. „Автор отсих начерків, — каже пр. Петров у передмові, — пробує звести розкинені матеріяли й досліді по топографії давнього Київа в одну цілість і помирити їх в однім загальнім погляді на сю топографію, бодай в її головних пунктах, та представити поки що лише її загальну схему, на котрій можна було би оісля побудувати й повний історично-топографічний образ давнього Київа“. Задля важности поставленої задачі ми звернемо увагу головню на її сповненє, не доторкаючи ся спеціальних похибок, уже зазначених критикою.

Книжка починає ся вказівками на найдавніші сліди культури на території теперішнього Київа; се — первістні печери та скарби римських монет трьох перших століть християнської ери; по тому сказано про на-

пади варварів (Готів і Гунів); далі наведено „мітичний переказ“ про Кня, Щека й Хорива, що, на думку пр. Петрова, йде з XII ст. і „дуже важний для історичної топографії Києва“; ще далі говорить ся про опановане „потомків Кня, Щека й Хорива“ Хозарами, намісь котрих „настали два варязькі бояре князя Рюрика, фундатора руської держави, Аскольд і Дир“; нарешті описано стале оселене в Києві „варяго-руських князів“. Отсе історична схема автора. Ледви чи треба доказувати, що вона не тривка: історичні факти помішані в ній з легендарними звістками; звістки про найдавнішу старину неповні; нарешті — і се найважніше — пр. П. полишає читача в повній непевності що до етнографічного складу людности: показуючи різні племена, що володіли територію Києва, він ані разу не згадує про Словян.

На історичній схемі побудована схема топографічна. В періоді хазарського панованя, як каже пр. П., осередком київського життя була північна частина міста (гора Щековиця та її околиці); Аскольд і Дир укріпили ся більше на полудне (на Печерську і по части на Старім Києві); за Олега найбільше значили Старий Київ і боронений ним Поділ. Ся схема побудована на передущій, але не зовсім підладжена до неї й будить ще більші непорозуміння. Тут зовсім не вказано на сліди передісторичного чоловіка, схема починає ся „періодом хазарського панованя“; питанє про повстанє міської людности зовсім обминено; все те веде до невірних виводів що до заселена території міста. Найважніші стації й печери камінного віка справді найдено на височині, що чинить продовженє Щековиці; але подібне найдено і в иньших місцевостях, особливо на Печерську — так відомі лаврські печери се певно останки осель камінного віка. З появою міської людности і розвитком торгівлі людність мусіла вся скупити ся в долині на березі (Плосьька й Подільська частина), де справді находять давні монетні скарби римських і арабських монет. Але подібні скарби найдено і на Печерську, і з сего можна вивести, що і в історичнім періоді там істнувала осібна оселя, досить далеко від подільської. Пр. П. немов би ігнорує сі факти і каже тільки, на підставі легенди про могили Аскольда і Дири, про переселене сих князів на Старий Київ і Печерськ.

Самий опис київських урочищ, що чинить головний зміст книжки, підладжений до поданої вище схеми і ділить ся на шість відділів: 1) Щековиця та її околиці, 2) Плоська часть або Оболонь, 3) Печерськ, 4) Старий Київ, 5) Поділ і 6) декотрі позаміські пам'ятки старовини та сьвятині. Опис кожної місцевости — се повний огляд дотичних історичних відомостей. Пр. П. раз-у-раз цитує видані раніше огляди й матеріали, що появили ся після них; особливо часті цитати з різних статей

в Трудах Київської Духовної Академії, в Читеніях Товариства Нестора Літописця, в Київській Старині, та з пляна Київа 1695 р., з видань Київської Археографічної комісії та Археологічної карти пр. Антоновича; з новітших дослідів пр. П. цитує пр. Антоновича, Біляшевського, Грушевського. Гошкевича, Лашкарьова, Лебедінцева, Хвойка й інших. Крім виданих матеріалів подибуємо вказівки на невидані, напр. пляни Печерська і Клова 1713—5 р. і Задніпрова з сумежними з ним частинами Печерська й Подола 1719 р., що зберігають ся в київськїм церковно-археологічнїм музею. Цікаво, що при описі поодиноких урочищ пр. П. сам мусїв поправити декотрі хиби поданої ним перше схеми: так в описі Плоської части подибують ся звістки про роскопки Антоновича і Хвойка та найдені ними печери і стаці камінного віка; в описі Печерська подибують ся натяки на до християнське походжене місцевих печер; в обох частинах подибують ся вказівки на давні скарби римських і східних монет, найдені в сих частинах міста.

На підставі всего сказаного, ми приходимо до того виводу, що пр. Петрову повело ся сповнити лише першу частину зазначеної ним задачі — він справді „звів в одну цілість“ роскинені матеріали й дослідї що до топографії давнього Київа, але „помирити їх в однім загальнім погляді“ йому не повело ся; головна недостача його книжки се власне брак провідних поглядів. Тут незвичайно користним доповненєм до книжки пр. П. може бути видана в 1897 р. Товариством Нестора літописця брошура „Публичныя лекціи по геології и исторіи Кіева читанныя профессорами П. Я. Армашевскимъ и В. Антоновичемъ“. Книга-ж пр. Петрова може бути користою підмогою для кожного, хто интересує ся зачепленими в ній справами, яко звід дотеперішнього матеріала і докладний доказчик літератури.

До книжки додано досить докладну копію з пляна Київа, зробленого в 1638 р. Кальнофойським, на котрий пр. П. часто покликує ся на потверджене декотрих своїх гіпотез. Пр. П. надає сему плянови велике значіне, але думає, що його треба брати не так як він надрукований, але на-вिवороть, бо при гравірованю зроблено помилку. В 1896 р. звістний київський археолог-любитель Б. І. Ханенко, на пропозицію пр. Петрова видав плян Кальнофойського fac-simile з додатком виворотного вигляду перевернених, на думку п. Пр., частин (див. Записки т. XV). Питане се в свій час викликало жваву полеміку в місцевих наукових товариствах і періодичних виданях. Особливо енергічно повстав проти думки пр. Петрова пр. Голубев; брошура, заголовок котрої подано вище, се виклад його думок що до сього питання. З брошури пр. Голубева дізнаємо ся, що пр. П. зразу вважав попсованим увесь плян К-ого, але потому прийшов до того виводу, що попсована тільки невелика, але найбільш інте-

ресна його частина. Саме попсоване він поясняв тим, що в гравірованю пляна брало участь найменше два гравери, з котрих один, більше вправний, вигравірував більшу частину пляна, а другий награвірував решту на-вивороть; але цікаво, що на думку пр. Петрова, попсовані частини пляна награвіровані менше старанно й зручно, ніж не попсовані. Пр. Г. зовсім основно доказує безпідставність наведених уваг і неможливість попсовання частини пляна. Свої закиди він підтримує покликанем на пр. Петрушевського, дуже компетентного в сій справі. Та й окрім технічної неможливості такої помилки, безпідставність думки пр. Петрова доказує ся розкладом київських урочищ і збережених до сьогодні старинних будинків. Але збиваючи самовільний здогад пр. Петрова, пр. Г. сам впадає в подібну-ж помилку: бажаючи пояснити очевидну недокладність в розкладі на пляні декотрих будинків, пр. Г. думає, що К-ий, не маючи змоги помістити на своїм рисунку всі цікаві для него предмети, потяг від Софійської катедральної церкви до Десятинної церкви лінію, котра повинна показувати, що він представив на пляні звістну місцевість не відповідно до її справжнього положення; „сею лінією, що в сім разі є немов би вказівним пальцем, він бажав пояснити в чім справа“. А втім, сам пр. Г. не дуже-то обстає за сим поясненем і завважує, що в усякім разі воно „не може дати шкідливих наслідків“. З остатнім можна зовсім згодити ся; що-ж до недокладности К-го, то вона далеко простійше поясняє ся його невмілістю та другорядним значінем в його рисунку старого Київа, про що каже в иньшій місці пр. Г. В загалі в думках пр. Г.-ва годі не згодити ся, але статя його багато виграла би, як би була трохи коротша: 79 сторіц, скажемо словами самого пр. Г., „більше ніж досить“, для виясненя все таки досить спеціального питання. До статі пр. Г. додана копія з пляна К-ого в тій формі, як він був виданий д. Ханенком. За сей додаток усі ті, що інтересують ся питанням, будуть дякувати пр. Г., бо видане д. Ханенка випущено було в незвичайно ограниченій кількості екземплярів і по незвичайно високій ціні. *В. І.*

Св. Софія Київская, нынѣ Києво-Софійскій каедральный соборъ. Составилъ протоіерей П. Орловскій, К., 1898, 60 стор.

Брошура отся має на меті подати історію софійської катедри, сеї найважнійшої релігійної пам'ятки Київа. Автор, протосрей Орловскій, користував ся більш матеріялами, уже оголошеними в друку, хоч подає часом і матеріяли, витягнені їм з архиву самої таки софійської катедри. Спомянувши про заснованне церкви кн. Ярославом

у 1037 р., про те, як князь „украси ю иконами и снабди книгами многими“, автор подає звістки про ті спустошення, що так часто траплялись сій церкві. Спустошали та грабили її і князі (як Мстислав, Боголюбського син і ин.), і Татари, і навіть самі мітрополіти „всеросійські“, що потяглись у Москву до князя, забирали з собою все дорожше та ціннійше із церковної маєтності. Не ліпше стало і тоді, як 1416 р. київська митрополія була відділена від московської. Софійську церкву занехаяно так, що західня стіна її розвалилась, баня потріскалась, фрески та мозаїчні образи попсувались, в самій церкві ховались звірі та птахи. Таке спустошення не повинно здаватись чим незвичайним через те саме, що на софійській горі в ту пору була пустка. Відома річ, що не було кому пильнувати церкви та ще й при тодішніх історичних обставинах (XVI в.). Не можна авторови не завважити того, що він досить мало звертає уваги на ті обставини і через те саме знищення церкви складає більш на тодішніх ворогів православія уніятів, що володіли церквою 37 років. З Петра Могили починаєть ся реставрація церкви і тягнеть ся з виїмками майже два з половиною віки. Остатньою фазою сеї реставрації було відкритє та поновленє древніх фресок; робота отся йшла протягом десяти років під доглядом академіка Солнцева, але не завєди вела ся з відповідною обережністю. На решті автор подає опис зверхнього і внутрішнього виду церкви, мозаїчних образів і иньших святинь. Трохи неприємно вражає в отсій описи наскок автора на „неразумных ревнителєй осьмиконечнаго креста“; без него з вигодою можна було-б обійтись.

Д. Я.

Іл. Кокорудз — Взаємини між старорускими закондатними пам'ятниками (Справозданє дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1897/8, 1898, ст. 1—39).

Наука руського права в Галичині зістаєть ся в дуже нужденнім стані; те занедбанє руської науки, яке стало ся за часів проводу тих, що називали себе оборонцями руських „історичних начал“, на сїм полі дає себе відчувати й досі; ті відомости, які ціркулюють тут, походять з других, третїх рук, з перестарілих джерел. Брак катедри руського права в львівській університеті (де катедра польського права існує від 1880 р.) дає себе незвичайно сильно і прикро відчувати.

Проф. Кокорудз, не бувши правником спеціально, не перший раз забираєть ся до студій давнього руського права з культурно-історичного становища. В сій своїй статі він ставить задачою: вислідити, як правні норми Руської Правди модифікували ся в пізнійших правних пам'ятках, що операли ся на нїй; головну увагу звертає він на відносини

Литовського Статута трох редакцій до Руської Правди і по вступних увагах про руське, литовське й польське право взагалі переходить до детальнішого порівняння Руської Правди й Литовського Статута в такому порядку: „права що дотикають осіб: 1. убійство і чинну обиду, 2. суди, 3. свідків, 4. оплати судові, 5. права підданих, 6. права жінчини, 7. гостинність, а II. права, що дотикають власности: 1. понятє власности, 2. спадщину, 3. опіку, 4. довг, 5. повірене“. Статя уриваєть ся на огляді постанов про „убійство і чинну обиду“, й автор заповідає її продовження в найближшій книжці Справоздання.

Я не буду входити в оцінку поглядів шан. автора і аналіз правних постанов; зверну увагу тільки на одну сторону праці, характерну для нашого галицького наукового рівеня: се повна перестарілість наукового апарата автора; в вину йому сього ставити не можна ніяк: він стоїть тут більш менш на галицькім рівені. Він числить ся з поглядами Болтіна і Шлепера, з руських памяток користає з видань Дубенського й Раковецького, а праці Еверса, Чацького, Мацейовського служать йому останніми словами науки. Велика монографічна література для давнього руського права, що утворила ся в Росії, почавши від 50-х рр., та студії над правом в. кн. Литовського взагалі й над Статутом спеціально, що розвинули ся теж дуже інтензивно й сотворили досить значну літературу в останніх літах, — для Галичини, як бачимо, вістають ся ще terra ignota, неважаючи навіть на звістки, які не раз подавали ся з неї на сторонах наших Записок. Будемо надіятися, що живіша діяльність в правничій групі Наукового товариства, розпочата останніми часами, вплине і на поліпшення науки руського права, передо всім — введе нашу суспільність в курс зробленого на тім полю протягом останнього півстолітя.

М. Грушевський.

Е. Ө. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII-вѣкахъ, Варшава, 1896, стор. XIII+444.

Автор, професор варшавського університету, звінений уже в науковім світі з праць про білоруське „нарчіе“ в його сучаснім стані і історичнім розвою. Головні його дотеперішні твори на тім полі були: 1) Обзоръ звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Москва 1886; 2) Къ исторіи звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Варшава 1893; 3) Къ вопросу о разработкѣ старого западнорусскаго нарѣчія. Вильна 1893; 4) Два памятника стараго западнорусскаго нарѣчія: Лютеранскій Катехизисъ 1562 г. и Католическій катехизисъ 1585 г. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1893 серпень); 5) О языкѣ такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Варшава 1894. Праця, котрої заголовок в надписі виписаний, є новим

важним вкладом д. Карського в цілій системі його дослідів про білорусьщину (хоч автор в сім разі занадто акцентує білоруський характер обговорюваних пам'яток).

Названа праця складає ся з вступу, п'яти глав і додатків. У вступній частині обговорює автор насамперед причини появи різних перекладів св. письма на народний язик в Литовській Русі в XV—XVII в. За иньшими ученими (як Соколов: Отношение протестантизма къ Россіи въ XVI и XVII в. і Владиміров: Докторъ Францискъ Скорина) видить він тут вплив німецько-чесько-польського протестантизму на Русь. Протестантизм і сам послугував ся народним язиком, і противників (правовірних) змушував хапати за те саме оруже. Сей процес тим скорше постунав, що знане церковно-славянського язика підупало було, а заінтересованне церквою і духовними справами перейшло було в тім часі майже вовсім від неосв'іченого й байдужного духовенства на світських меценатів (нпр. кн. Острожський) і церковні брацтва. Взором для перекладів руських були головно переклади чеські і польські (пор. Владиміров: Францискъ Скорина). Та цікаво, що маємо з того часу лиш два переклади псалтири, хоч перекладів иньших книг св. письма було більше (нпр. Біблія Скорини, Євангеліє Тянинського, Пересопницька рукопись і т. и.). Видко, переклад псалтирі було зробити найтруднійше — і тому не багато було охочих до того. Се треба вавважати тим більше, що маємо з XV—XVI в. аж 18 ріжних видань псалтири з меньшими або більшими признаками західно-руського народного язика (з того 8 рукописних, 10 друкованих). Оба згадані переклади псалтирі переховались лиш в рукописях (Румянцевській музей н-ри 335 і 1017). Перший походить з XVI в. і опирає ся на польській псалтирі Врубля, що вийшла в Кракові 1539 р. н. з. Zoltarz Dawidow; другий владжений на основі Радивилівської Біблії, що вийшла в Берестю 1563 р.

Головна частина праці д. Карського займає ся детальним описом отсих рукописей. І так в першій главі (стр. 46—67) описує автор обі рукописи з палеографічного погляду (формат, папір, чорнило, письмо і т. д.). В другій главі (68—132) він вичислює й характеризує численними виписками польські псалтирі, що появились до половини XVII в., а також церковнославянські псалтирі, що могли служити основою авторам згаданих перекладів. З порівняня виходить, що автор рукописи XVII в. працював більш самостійно, тим часом як перекладчик XVI в. дуже часто лише переписував кирильськими буквами польські слова і звороти свого польського оригіналу. В главі третій (стор. 133—174) вчисляє автор елементи польського та церковно-славянського впливу (з погляду лексикального, орфографічного, фонетичного і т. д.) і означає між иньшими навіть в процентах відносини обох впливів до себе і до самостійности

авторів. І так на 1047 слів вичислив д. Карский 117 (11·1%) польонізмів, 145 (13·6%) церковно-славянїзмів, 52 (4·9%) сумнівних слів, а 733 (70%) самостійних своєрідних висловів. Очевидно, се все може мати лиш приблизну вартість з огляду на близьке посвоячене всіх славянських язиків власне з лексикального погляду. В четвертій главі (175—264) обговорює автор елементи чисто західно-руські обох перекладів з погляду фонетичного, морфологічного і синтактичного. При кінці додано кілька уваг про акцент обох рукописей. Докладність і пильність автора в зводі подробиць величезна; він навіть всі без виїмки надстроичні знаки рукописей задержує й зазначає. Але як раз ту й головна хиба праці. Поза подробицями, цитатами, виписками, знаками, титлами годі доглянутись синтези — ширшого погляду на язикові процеси зі становища фізіологічного і психологічного. З тим всім одначе книга д. Карского дуже цінна яко звід материялу, тим більше, що в главі пятій (269—426) подав автор повний словар обох рукописей.

І. Копач.

М. Довнаръ-Запольскій — Западно-русская сельская община въ XVI вѣкѣ, ст. 56 (відбитка в Ж. М. Н. П., 1897, VII).

В коротенькому вступі автор вказує, що в науці існує по згаданому питанню два погляди: 1) проф. Владимирского-Буданова, що признає існування сільської громади в західно-руських землях і 2) д. Любавского, що поясняє деякі з'явища ніби громадського життя „простою сусідською і повинностною солідарністю“. Сам д. Довнар-Запольський пристає до першої думки, але заприймає, що він має на увазі волостну (окружну) громаду, а не сільську, бо ріжниця між селом і волостю виступає тільки з початку XVI віку, коли громада вже починає вимирати; з другого боку, волость в актах зустрічаєть ся частійш, ніж село.

Свою статю автор не поділяє на відділи, хоча вона по змісту ділить ся на дві частини, що не вадило-б авторови й зазначити для ясности. В першій частині д. З. зазначає ті фактори, які сприяли знищенню загально-громадських порядків в волостях Литви-Руси. Сюди належать: 1) змагання шляхти, особливо державців і намісників, знищити загально-громадські порядки, бо вони перешкаждали в їх змаганнях про побільшення доходів з волости; волости самі роскладали між собою податки і пильнували, щоб господарські державці і намісники не заводили нових поборів; волость таким робом боронила свою самостійність і від господарських урядників. 2) Вихід члена із громади з землею, якою він користував ся до виходу; се бувало тоді, коли член громади одержував

землю на особну службу, або ставав боярином — в такому разі земля обілялась, себ то переставала бути тяглою; бувало також, що боярин купував тяглу землю, в такому разі боярин з боярської землі повинен був нести боярську службу, а з тяглої — тяглу, але бояре часто увільнялись господарем від тяглої служби. 3) Одначе найбільше порушувало рівновагу громади те, що в князь роздавав шляхті землі з селянами і віддавав їм всі господарські податки з них, хоча і не завсіди; в такому разі панські селяне, коли господар не віддавав господарських податків панам, самі часто не хотіли відбувати волосних повинностей, і через те волости, певне, несли великі втрати. Нарешті, 4) вирізнення города із волости теж порушувало громаду. В усіх отсих випадках волость-громада боронила свої інтереси та боролась за своє існування; із сії боротьби автор виводить, що громада в XVI віці підупадає, дякуючи урядовій політиці, своєволі і загальним умовам державного хозяйства. Одначе все-ж таки в початку XVI віку громада існує; внутрішнім звязком її були фінансові інтереси, зверхнім — адміністративний поділ.

В другій частині своєї статі автор малює нам саму громаду. Члени громади звались мужами або просто людьми; заступником громади був старець, якого по весні кожнорічно вибирали мужі волости. Обовязками старця були суд і збір податків. Для центрального уряду старець був представником фінансової адміністрації волости: старця уряд оповіщав, коли волость увільнялась від якого тягла, або подати, або коли із волости виділялось кілька людей якому небудь панови в данину з визволенням від податків і т. и. В руках громади був розклад господарських податків і намісницьких поплатків, бо на волость накладалась загальна сума податків, яку треба було уже самій громаді „розрубати“ між своїми членами; окрім того у волости були ще свої власні потреби (на церкву, млин, плата кар по суду і т. и.), і для задоволення їх громада мала свої громадські кошти, які в далім разі добувались через самоподаткування. Найважнішим інтересом для громади було володінне землею. В науковій літературі існує думка, що переважною формою селянського землеволодіння з XV віку було двориче — служба з семейно-родовим характером, і що тут нема жадної громадської організації. Д. Запольський доводить, на підставі джерел, що волости між иньшим належала нерозроблена територія, яку селяне розбирали по службам; що селяне переділяли між собою всі землі, що вони, як громада, виділяли часть землі на громадські потреби нпр. церкву, віддавали землі в застав і т. и. — словом, що громада признавала за собою право розпоряджати ся громадською землею, незалежно від того, чи поділена вона на дворища, чи ні, а се дає деяке право підчеркувати громадські способи уживання землі (орної). Що-ж до вигід — земель борт-

них, бобрових гонів, лісів, вигонів і т. и., то ними громада розпоряджалась спільно і захищала їх від кожного, хто хотів накласти на них свою руку.

Автор, окрім того, звертає увагу читача на те, що хоч відомости про громадські землі не повні і не дають права з теперішнього погляду признати за громадою права повного володіння землею, одначе, каже він, ми повинні мати на увазі обставини того часу, коли громада, як і всякий службний чоловік, могла користувати ся і розпоряджати ся своєю землею, не порушаючи інтересів служби та господарського скарбу. Крім того селянська маса неоднородна, а се впливало і на її права. Автор доводить, що громадська самоуправа практиковала ся особливо між так званими данниками — се кляса стародавнього походження і зустрічаєть ся скрізь по Литві-Руси: їм скрізь відома була громадська організація; але він наводить деякі відомости і про те, що громадська організація зустрічаєть ся між селянами і на землях панських, а також не тільки між данниками, а і між иньшими тяглими категоріями селян. Кінець громаді положила так звана волочна система і попис служб там, де перша не була заведена, і ся реформа була наслідком не тільки впливу місцевого уряду, але й усього ходу економічного життя Литви-Руси.

Такий зміст невеличкої статі д. Довнар-Запольського. Вона має чималу вагу для науки, особливо коли прийняти на увагу, що питання про громадську організацію в Литві-Руси почина тільки що розроблювати ся. Автор поставив багато питань і коли він за недостатчею джерел не міг їх порішити зовсім, то дяка йому і за те, що він їх поставив і витичив дорогу до їх порішення. Для своєї праці д. З користував ся архівним матеріалом, що він надрукував потім під назвою „Акты Литовско-русского государства“. Статя взагалі цікава і написана так, що її може читати і неспеціаліст. Як на недостачу, вкажу на те, що статя не поділяєть ся на жадні відділи, через що виклад виходить трохи неясним і заплутаним.

І. Черкаський.

І. Лаппо — Земській судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ конци XVI вѣка (Ж. М. Н. П. 1897, VI, стор. 263—301).

В сій невеличкій статі автор спершу дає огляд земського суда, як він склав ся в кінці XVI віку, а потім подає маленьку історичну справку про розвиток земського суда в XVI віці. Земський суд складали: судя, підсудок і писар. Вони вибирались повітовою шляхтою-землянами і затверджувались королем. Король або, коли його нема в Литві, воевода, а в Жомоїті — староста, посилає листи гродському урядові, щоб той

оповістив всю повітову шляхту, аби вона на певний час зібралась в замок або двір повітовий для вибору кандидатів. Оповідать ся шляхта за чотири неділі до речинця. В визначений день шляхта вибирає на судию, підсудка і писаря по чотири кандидати, і з них король своєю власттю іменує по одному. Кандидати сї повинні бути „люди добрые, побожные, щотливые, годные, в праве уметные, писати умеющие“, „родичи того панства великого князства Литовскаго и не новоосылые въ повѣтъ“. Судцями не могли бути 1) духовні особи, 2) урядники тогож повіту і 3) судці другого повіту. Судові урядники не тратять свого уряду до смерти або до іменовання на який висшій уряд; але їм було вільно складати з себе уряд. Особа судового урядника боронилась законом. Іменовані вищесказаним порядком судці на першій сесії суда присягали — судия і підсудок по одній формі, а писар по другій. Із самої присяги видно, що судцями були, властиво кажучи, тільки судия і підсудок; писар же тільки вів протоколи і радив судцям. Коли хто з членів суда не міг явитись на сесию, то про се оповіщав иньших членів, а сї останні з повітовою шляхтою разом вибирали заступника, і той теж присягав. Коли судці не згодні були з шляхтою, то вона мала право вибирати заступника по своїй волі. Хто з членів судового уряду без причини не являв ся на сесию, той тратив свій уряд. Судці мали уставлений законом дохід з кожної судової справи.

Не малу ролю в судах грав возний, що іменовав ся воводою (на Жомоїті — старостою) по вибору судового уряда і шляхти. Возних бувало кілька на повіт. Возний присягав. Обовязки возного: 1) сьвідчити перед судом про все, що він бачив і чув (авторитетний сьвідок для тих, хто судить ся); возні посилались урядом „на всякие sprawy людские“, „для оглядання“ шкод, ран і т. и.; возні були також сьвідками при актах цивільного змісту; 2) вони мають розвозити позви; 3) сповняти приговори суда і 4) наглядати за порядком на суді.

Земський суд мав три сесії на рік: 1) Єрданську, 2) Троїцьку (зелені сьвята) і 3) Михайлівську (29 сент.). Сесия тягнулась неділь три. Суд повинен був приїждати за три дні до речинця і виїзжав до дому три дні після сесії: сї дні призначались для видачі справок і записування в книги всяких актів.

Суд відбував ся в судовій хаті. Він судив справи цивільні й карні. (Тут автор стараєть ся перелічити такі справи замісь поділити їх на категорії, як би се треба було зробити). Автор підчеркує одну функцію, що ставить земський суд вище понад иньші — се контролю за діяльністю іродського суду; але земський суд є все-ж таки судом першої інстанції: на постанови його можна було апелювати в трибунал і в ко-

ролівський суд, коли незадоволений постановою земського суда зараз же на суді заявляв про се.

До земського суду удавались крім шляхти, особи духовного стану, коли вони володіли магностями на шляхетським праві, міщане, Жиди, панцерні слуги, слуги замкові, путні і т. и. Словом, автор приходить до такого виводу, що земський суд не був чисто шляхетським.

На суді могли виступати замість інтересованих осіб 1) „умоцвані“, якими могли бути як посторонні люде, так і свояки і 2) слуги свого пана. Умоцвані вели справу від свого йменя, слуги-ж робили все йменем свого пана. Крім того на суді виступали ще прокуратори в роді наших адвокатів. Бідним людам прокуратор визначав ся від суда за дурно.

Далі автор оповідає самий процес, починаючи від запису жалоби і до постанови суда.

Коли скінчить ся сесия, суд всі старі книги постанов замкає в осібну скриню під три замки (по числу членів); ключі від них по одному були у членів; потім запечатує своєю печаткою (кожний член теж має свою печатку) і складає в сховок, призначений для сього. Стерегти книги лежить на обовязку воєводи. Постанови-ж тої сесії, яка тільки що відбулась, не ховають ся, а зістають на руках у писаря, що переписує їх на чисто.

Нарешті автор переказує коротенько історію земського суда від початку XVI віку. Він каже, що земський суд в в. кн. Литовським перейнято з Польщі і що ще в XV віку в Підляхії земський суд уже існував, але він судив разом з старостами, себ то суд був адміністративний. В інших землях суд був в руках воєвод, старост і державців. Статут 1529 року вимагав, аби вищеназвані урядники мали при собі по два землянина і без них суд не міг відбувати са. Одначе, доводить автор, се було мертвою буквою: суд по старому відправляли самі урядники. Сесий тоді не було жадних: судили цілий рік. Епоху в історії земського суда склав Більській привілей 1564 року, що скасував старий суд і завів новий, про який говорить уже статут 1566 року. Третій статут (1588) закінчив історію розвитку земського суда, увівши генералів-возних.

Суд до 1566 року вів усі справи; статутом сього року вони розділені були між судами земським, гродським і підкоморським.

Родоначальником возних були віжі, що посилались судом для „огледання“, і децкі, що сповняли постанови суда. Вони були просто слугами судців. Уряд возних усталив виленський сойм 1551 року.

От і увесь зміст статі д. Лаппо. Вона написана легко, так що її може читати і неспеціаліст, носить скорше характер реферату. Автор очевидно не юрист, через те часто він плутаєть ся в питаннях,

нпр. в питанні про підсудність. Він користувався переважно Статутом, хоч донеде зустрічають ся цитати й на акти. Крім того автор користувався архивним матеріалом — чотирма книгами постанов витебського земського суда (1592—1598 рік). Праця д. Лаппо не може мати великого значіння для науки, бо зачеплене ним питання розроблено тут злегка, а про земський суд можна було-б написати цілу монографію. Одначе заслугою д. Лаппо можна вважати те, що він перший зачепив питання про суди в в. кн. Литовським і тим поклав початок серйознішому студійованню їх.

І. Черкаський.

Д. П. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи. — Превращеніе козацкой старшины въ дворянство, 1897, ст. 133 (з Київської Старици, 1897, I—IV).

А. М. Лазаревскій — Замѣтки на историческія монографіи Д. П. Миллера о малорусскомъ дворянствѣ и статутныхъ судахъ, Харьков, 1898, ст. 82.

Під загальним титулом „Очерків“ д. Мілер подав дві розвідки: 1) Земські, ґродські і підкоморські суди. 2) Переміна козацкой старшини в дворянство; перша з них була вже обговорена в Записках (т. XIII), тому зупинимо ся тепер лише на другій. Сю розвідку поділив д. Мілер на чотири часті. Найважнішою частиною є перша, бо тут автор говорить про цілий процес витвореня українського дворянства. Але сеся частина вийшла також і найслабшою: вона трактована більш загально, багато в ній помилок, як се вказав Лазаревський. Друга, третя і четверта частина, де автор говорить про юридичні унормованя відносин українського дворянства, повніші і вірніші.

Д. Мілер починає з звичайного погляда, що р. 1654 застав на Україні 300 голов шляхетської верстви і то не дуже визначних, і вони скоро поринули в козацких рядах. Та се число невірне, як доказує Лазаревський, бо Мілер користувався фальшивим жерелом; д. Л. доводить, що після Переяславської умови полишило ся лише кілька родин в руської шляхти, що могла-б ствердити історичними документами своє шляхетське походжене. Ціла людність, по словам Лазаревського склалала ся тепер з демоса, що ділив себе на товариство і поспільство, значить козацтво і селянство (д. Л. забув ще дуже важний чинник — міщанство). З козацтва, пише Мілер, виділив ся протягом столітя окремішній, упривілейований стан, що при кінці 18 ст. дістав права російського дворянства. На се вплинули сьвіжі традиції польського панованя, але й „у самій суспільности, каже д. М., були такі обставини“, що вели до появи шляхетського стану.

Повстав сей стан без зверхніх впливів. Витворив ся він з козацької старшини, з українського „пана“. Процес відбував ся швидко. З простого козацтва вирізняла ся військова старшина, що присвоювала собі шляхетські права“. Пятьдесять літ після Переяславської умови „судять ся вони шляхетським правом, вибирають з поміж себе урядників на потреби в краю, не платять данин і не поносять загальнонародних повинностей, їх діти користують ся особними прерогативами в службі, а освіта дає їм змогу як зверхнім виглядом, так і інтелігенцією переіменити ся в особну верству, вповні особну від рядового козацтва і поспільства. В склад нового панства увійшло багато із останків шляхетського походження, увійшли і російські дворяне з поміж козацьких старшин“. Але вони ще не називали себе шляхтою. „Термін шляхетства знову виринає на світ у 18 ст., коли на сцену виступило вже третє покоління козацької старшини“. Від тепер починають ся різні заходи, аби придбати для себе правною дорогою сей термін, як і також і всі привілеї, що були в звязку з тим терміном.

„Так коротко сказано у д. Мілера, пише д. Лазаревський, про головне питання його монографії про дворянство — в яких обставинах відбував ся політичний зріст української старшини в столітній період гетманщини і які обставини помогали тому зростови“. Д. Лазаревський стараєть ся се все доповнити та вказати на суспільне і культурне становище козацької старшини; при тім стараєть ся вказати стан, в яким була Україна після смерти Хмельницького, чи властиво після р. 1654. Усі виводи д. Лазаревського стремлять до того, аби показати, що на витворенє дворянства склали ся не лише внутрішні причини, але і зверхні. До сих зверхніх причин зачисляє д. Л. вплив Польщі та інгеренцію російського правительства. Вказує, як гетьмани з иньшими чинниками козацької старшини шукали протекції то у одної, то у другої сторони, та пильно заходили ся біля шляхетських порядків. Вказує на пригожі часи для витвореня дворянства за Мазепи, Скоропадського, Апостола, коли то старшина вже замітно відокремилася в особну верству. До внутрішніх причин зачисляє Лазаревський з иньшими вченими (робить се й Мілер, але загально) легко нажите старшиною багатство і сею освіту, про яку вона стала піклувати ся вже під кінець XVII ст. і яка в першій половині XVIII ст. була вже на стілько розповсюджена між нею, що з того часу старшина мала повне право називати себе освіченою суспільністю.

Статя отже д. Лазаревського є важним і значним доповненєм розвідки д. Мілера. В кінці її додано кільканадцять документів XVII—XVIII в.

Ал. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ. (Київ. Старина 1899, I, ст. 101—133).

Невтомний дослідник історії козацьких „шляхетних“ родів д. Лазаревскій подає в сій своїй статі відомости про родину Берлів, зачерпнені з їх фамільних документів, особливо про Івана Берла, воронковського сотника (1696—1706) і переяславського полкового судию (1707—1711), та його родину, вибираючи все інтересніше для історії тодішнього українського життя. Найінтересніші з поданих тут відомости, звязані з біографією Арсенія Берла, Іванового сина, єпископа переяславського (1733—1744), що визначився своїми просвітними заходами. Його старанем була заснована школа в Переяславі, що потім перемінилася в семінарію. Арсеній побудував дім для неї, постарався, щоб були ученики, наказавши підвластному своєму духовенству під загровою кари присилати дітей своїх на науку. Учителів для школи спровадив з Києва, між ними були і два з печерських монахів; учителі харчувалися коштом „катедри“ єпископа; ученики жили в бурсі, а вся єпархія складалася на її утриманє. Про відкрите сеї школи пише сам Арсеній, що вже в осени 1738 р. зібрані ученики учились в ній „славяно-латинського ученія“. Перший учительський персонал тої школи назвав її „Берліанською колегією“. В історії переяславської єпархії Арсеній замітний крім того тим, що на його представленє синод признав єпархию переяславську, що дотепер належала до київської митрополії, самостійною.

В додатку до статі (в кінці) видрукований в цілости тестамент Ів. Берла, 1717 р., досить багатий побутовими подробицями.

М. Г—а.

В. Шенрокъ — Матеріали для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, Москва, 1897, ст. VIII+978.

Четвертим томом закінчена велика, довголітня праця д. Шенрока, присвячена біографії Гоголя. Перший том вийшов 1892 р. і п'ять років пройшло, ніж вийшов останній. Тепер виданне закінчено і ми маємо в нім одинокую критично оброблену пробу біографії, працю потрібну для кожного, хто студіює твори Гоголя чи хоче вияснити собі історію його творчости. В своїм часі ми казали про загальний плян видання (Зап. XVII, 41—44), автор не відступив від своєї програми і в останнім томі. Маємо тут опис життя Гоголя за період 1842—1852. Це дуже смутна епоха в житті взагалі і в історії творчости Г. — психічна криза, що знайшла собі найбільш повний та ясний вираз у „Вибранихъ мѣстахъ изъ переписки съ друзьями“ (1847). Для звичайного читача ся відміна в поглядах і взагалі в духовім житті письменника здавала ся зовсім темною і загадкою. Письменник відрікає ся від попередніх замірів, від давних

ідеалів, від всеї попередньої власної літературної діяльності. Справді, деякі натяки на містицизм і меланхолію автора, на погляди що до свого призначеня й т. и., можна було знайти і в ранішніх творах, але тоді се не звертало уваги і вперше нові слова прочитали зачудовані читачі в „Выбранныхъ мѣстах“.

Тепер легко побачити на підставі зібраних у д. Шенрока звісток, що ся криза не була чимсь наглим, несподіваним, але виготовляла ся пошалу нід впливом обставин і тільки найбільш повно виявила ся в вище згаданім творі Гоголя. Письменник завше схилив ся до містицизму. Під впливом хороб, які турбовали Гоголя за останні роки його життя, отсе почутя зміцніло і він прийшов до переконання, що хороби се благословене Боже, бо вони підіймають душу. Розвитку містицизму сприяла знайомість з пієтистами й містиками (з останніх отець Матвій мав на Гоголя великий вплив). Призначене власної літературної діяльності Г. ставив високо і його місія не була ще сповнена: пробою висловити „нове слово“ були „Выбранныя мѣста“ і обурене, з яким його прийняла більшість російської осьвіченої публіки (гадаємо нпр. лист Белінського до Г.) мало шкодливий вплив на духовий стан Г. Фізична і духовна сила слабили від хороб і турбот, і Гоголь починає мучити ся сумнівами, чи не втратив він літературного таланту.

Опису отсих 10 останніх літ і присвятив д. Шенрок четвертий том: він аналізує обставини, в яких жив Г. за отсі роки, впливи, під якими росла криза, і як відбилась духовна відміна на його останніх творах. Иноді д. Ш. робить більші чи менші екскурси в бік: наприклад він присвячує оден такий екскурс — огляду критики на „Выбранныя мѣста“ (463—513) і т. и.

До тома додано показчик всіх річий і власних імен, що зустрічають ся в творах Гоголя.

О. Г—ий.

А. Титовъ — Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.) (Київська Старина 1897, IX—XII, 1898, II).

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875 (ib. 1898, I).

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку (ib, 1899, II).

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг. (ib. IV, XII).

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг. (ib. 1898, V—VII, XII).

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года (ib. 1898, X).

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну (ib. 1899, I).

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг. (ib. 1899, II—III).

З половини 1897 року аж по марець с. р. „Кіевская Старина“ надрукувала 350 і кілька листів Пан. Куліша, писаних у різні часи до О. М. Бодяньського, І. Ф. Хильчевського, Т. Шевченка, В. В. Тарновського-батька і В. В. Тарновського-сина, Д. С. Каменецького, М. В. Юзефовича і Володимира Барвінського. Сі листи — то очевидно тільки мала частина широкої кореспонденції, яку провадив Куліш протягом звого довгого і діяльного життя; але вже і з сих листів, що обіймають довгий час від 40-вих аж до 90-их років, можна не одно дізнати ся і про Куліша і про иньших людей, з якими йому доводилось мати діло, та про обставини його життя й роботи.

Ми не маємо наміру використувати тут зараз увесь багатий історичний матеріал, що містить ся в надрукованих уже листах Куліша, для його житєписи та для історії часу, в якому він жив, але годить ся вже тепер повитягати з надрукованих його листів те, що pomoже нам хоч троха зрозуміти його характер і пересьвідчення, які він, як нам здавало ся, нераз зміняв. Годить ся й не відкладати сеї роботи особливо з уваги на ширшу галицьку громаду, що на діяльність Куліша дивить ся очима галицької політики, докоряючи йому не одним, що може здалось би й виправдати без шкоди для пам'яті вельми діяльного Українця.

Такої роботи прийняв ся був уже в нас др. Василь Щурат, видавши 1897 р. брошуру п. з. „До історії останного побуту П. Куліша у Львові“, себто до 1882 р. Праця Щурата мала вернути Кулішеви добру славу, котру в очах Українців-Русинів підірвали його твори, що в них знати раз надмірний нахил до Росиян, другий раз до Поляків. Автор дивив ся на ті твори, як на уступки раз одним, раз другим в тій цілі, щоби від них дістати поміч у змаганнях культурного і політичного життя нашого народу. Польсько-руська акція Куліша представлена автором, як проба подібної-ж акції з 1891 року (нової ери), — розуміть ся, проба Поляків, з котрими Куліш остаточно не згодив ся, а переконавши ся в їх чисто самолюбних намірах, зірвав з ними зносини зараз по реформі Василянських монастирів у Галичині.

Се була вже остання проба політичної акції Куліша на ширші розміри і останнє велике розчарованє його; після того він уже не поривав ся на такі сьмілі вчинки і на останок загірб ся безвиходно в своїм затишнім кутку.

Листи Куліша, надруковані доси в Київській Старині, показують нам його діяльність перед невдалою пробою зносин з Поляками, і то почавши від 40-их років. Так і видно в них непосидючого ентузіяста і завзятого робітника, що одушевляє ся безмірно і попадає в гірке зневіре, особливо до людей, а не до роботи, що їздить кількома наворотами по Європі, раз хвалить столицю, другий раз величає сільське житє, і не може найти для себе місця, а для свого живого духа спокою. Великі, сказати-б, наукові клопоти ідуть у нього в суміш з гіркими часом клопотами щоденного житя, а то й зі злидями; для хліба він шукає і дістає кілька разів посади, а для наукової діяльності і своєї репутації він і кидає часом ті посади, нарікаючи потім, ще не може довести до ладу своїх материяльних обставин. По прочитаню листів. Куліша здаєть ся, що його ентузіястична і амбітна вдача серед прикрих звичайно материяльних обставин доводила його найбільше до того, що він часом у своїх пересвідченнях хитав ся: то хвалив „святю українську старосьвітчину“, то ганьбив її, то у тісній минулій і теперішній злуці з Росіянами бачив одинокє спасенє України, то знову частував Поляків милими для них „крашанками“, поки й їх не пізнав докладнійше.

Але красше буде, коли з тих соток листів Куліша виберемо уступи, що він сам писав про себе. Ті листи писані до вісьмох осіб і відповідно до того, як Куліш жив з сими людьми і які мав зносини з ними, вони мають иньші прикмети. Редакція Київської Старини, друкуючи ті листи, і сама подала декуди їх характеристики; так ми з них і скористаємо тут, заким виберемо дещо з листів.

Листи до проф. О. Бодянського писані в 1846—1877 рр.; єсть їх усїх 113; більша частина їх належить до 1846—1857 рр. Куліш приготовляв ся тоді до наукової карієри, був співробітником „Общества исторіи и древностей“, отже мав з проф. Бодянським багато діла. В 1845 р. О. М. Бодянський був вибраний секретарем „Общества исторіи и древностей“, а від 1846 р. праці сего товариства починають видавати ся у новій формі — „Чтеній“. Діяльний і енергічний Бодянський зібрав коло себе гурток людей (до котрих належав і Куліш). Зовсім зрозуміло, що на їх переписці зі своїм провідником відбивали ся всі ті пригоди, яких зазнавала їх діяльність. На першім пляні було питанє про цензуру. В листах Куліша ми стрічаємо не мало цікавих заміток про сю справу (див. листи 5, 6, 17, 35, 64—66, 71, 97). Сюди приставало питанє про скількість і якість дальших робіт. З листів легко можна зміркувати дорогу, якою йшли літературні праці Куліша, що побачили сьвіт (1, 2, 4, 5 і дальші) і ті, що не були призначені до скорого друкованя (95), а також ріжні пляни, з яких багато і зовсім

не здійснило ся. Наприклад Куліш бажав перекласти Одисею, але Бодянський відрадив йому (33, 34). Вкінці видко з листів, які були в Куліша літературні зносини і яка широка знайомість з людьми. Тут ми читаємо немало звісток і про других письменників (1, 5, 27, 108 і др.) і різні новинки з літературного життя (62—64, 83, 85). Непорозумінє між Кулішем і І. Срезневським з причини, що Срезневський присвоїв собі збірник українських пісень, записаних Кулішем (про се мова в листах 3, 7, 24, 25, 27, 30, 33 і 79) є зразком тих нарікань, які нераз читаємо в листах Куліша з якої або такої причини. Хоч знову з другого боку такі вислови, як про „цигана“ Погодіна (37) доказують, що Кулішеві наріканя і підозріння не завжди були справедливі (Шор. „Русській Архивъ, 1892, XI, 301, прим.). Годі мабуть назвати безпристрасними і відносини Куліша до редакції „Современника“ (64).

Всі сі листи мають дві основні прикмети, що характеризують Куліша, як діяча на науково-літературнім полі: „Свята старосьвітчина“ все була у Куліша на першім пляні, а стараня про розвій української літератури були його щоденними старанями. Бодянський у своїх листах мабуть здержував трохи енергічні пориви Куліша в тім напрямі. Куліш одушевляв ся всім, що було рідне, і тим одушевленем можна вяснити й його докладні умови про те, як що друкувати, якою правописю, з якими наголосами і т. и. (5, 7, 12 і ин.). При тім була у нього незвичайна енергія, він працював безнастанно. Він записував українські пісні і думи, збирав літописи, друкував самостійні наукові статі, романи, повісти, поезії, книжки для дітей, займав ся перекладами, вчив ся чужих мов, видавав праці иньших авторів, редагував журнал, збирав рукописи, заложив свою власну друкарню і т. и., і притім ще знаходив час на сільське господарство та на фізичну роботу.

Така велика діяльність дивує кожного тим більше, що Куліша як чоловіка годі було назвати щасливим чоловіком, що найшенше в період, до котрого належать його листи до Бодянського. „Гдѣ тутъ везетъ?! Я долженъ везти, а не миѣ везетъ. Миѣ ужъ никогда, можетъ быть, везти не будетъ, какъ челоуѣку, выскочившему изъ рельсовъ...“ (95). Куліш не мав багато доходів (57), а, як він сам писав, не мав і доброго здоровля (70—72). „Часто нездужаю, здоровлє моє дуже розстроєне“ — писав він ще 1847 року (23). Невдачна подорож за границю, арешт, заборона друкувати свої твори і засланє в Тулу раз на завжди поспували дуже гарно почату карєру Куліша. Правда, він у своїх листах ніколи не говорить докладно про сю пригоду. „Нас не зрозуміли, не оцінили, грубо помилили ся що-до духа нашої роботи — се наша вина“ (36). Минули три тяжкі роки життя в Тулі і Куліш дістав амнєстию (51),

поїхав у Петербург з гірким почутєм, що його надії розбиті. А потім почало ся неспокійне жите з переїздами з одного краю Росії в другий, жите повне злиднів, нещастя, невдач та несподіваних пригод. Петербург не сподобав ся йому своїм кліматом і „болотною“ цивілізацією (76), на селі не мав він спокою від господарських клопотів та дурниць сільського житя (88).

Мабуть оттакі обставини житя й мав на думці Куліш, коли писав, що йому зле поводить ся та що він вискочив з шин. „Тяжко рубати дрова тому, хто вміє малювати образи або вирізьбити статую, але такі наші часи, що скорше можна заробити копійку рубанєм дров, ніж творами фантазії, — що найменше легше для мене“ (80). Такі наріканя відзивають ся не раз у листах Куліша до Бодяньського, хоч при всіх своїх невдачах він усе таки „віставав ся самим собою“.

Листи Куліша до Ів. П. Хильчевського¹⁾ мають зовсім иньший характер, ніж його листи до Бодяньського. З Хильчевським познайомив ся Куліш в Луцьку 1842 р., і хоч Х. був старший від нього на десять літ, оба стали великими приятелями. Хильчевський мав великий і добрий вплив на Куліша і навернув його по части до українства. Куліш цінив його за те високо, займав ся його долею, коли йому не поталанило в чім, аж поки „Історія возсоединенія Руси“ не розлучила їх — Хильчевський не згодив ся з сею працею Куліша і приязнь їх пропала. Листів до Хильчевського є 77 і вони походять з років 1858—1875. Писані вони то по українськи то по російськи, способом свободним, щирим, як до доброго приятеля, перед котрим нема з чим таїти ся.

Листів до М. В. Юзефовича є 27 з 1843—1861 років. Більша частина їх належить до 1843—1847 рр. То був час дозрівання духовних сил Куліша, час огнистого ентузіязму, смілих поривів і горячого бажаня праці для України. Юзефович, що від 1842 р. був помічником попечителя київського шкільного округу, займав ся доволі дбало долею Куліша і навіть сприятелив ся з ним; Куліш — як видко з листів — з нічим не таїв ся перед Юзефовичем, а то і вставляв ся у нього за своїми иньшими знайомими та приятелями, нпр. за Хильчевським. Юзефович познайомив Куліша з польськими ученими Грабовским і Свідзінським, дав йому спромогу подорожувати по краю для збираня етнографічних матеріялів, переніс Куліша, як він собі того бажав, до ровенської гімназії на учителя, задумував вислати його в славянські землі для приготвлення до професури, вкінці познайомив його з ректором петербурського університета П. А. Плетневим. Юзефович дозволив також Кулішеви друкувати свої твори на кредит у київській університетській

¹⁾ Див. його некрольог у Літер. наук. Вістнику том V, 129.

друкарні, ширив його твори по школах, протегував його в редакціях столичних журналів, займав ся його приятелями і т. и. Се тягло ся до початку 1847 р., коли за старанем Плетнева Академія наук вислала Куліша на студії за границю. По дорозі він вступив на Україну, оженив ся, — але вже в Варшаві його арештували за Кирило-Методіївське братство, подержали в вязниці в Петербурзі, а потім заслали в Тулу. Тут і урвала ся переписка Куліша з Юзефовичем на вісім літ. Куліш підозрівав Юзефовича, що се він спричинив ся до його арештованя; аж 1855 р. він особисто (а може й листами) погодив ся з Юзефовичем, готов був покаятися „страшного гріха“ що-до приятеля і радував ся, що „з душі зпав тяжкий камінь“. Почали ся наново давні приятні зносини з Юзефовичем; Куліш поручає йому свої різні орудки (н. пр. продаж книжок), виявляє йому різні свої наміри, називає його земляком і як до земляка пише навіть кілька українських листів. Ся цікава переписка тягла ся до 1861 р. Мабуть вони і пізнійше ще жили згідно, поки не взяло ся між ними якесь незначне непорозумінє, через котре Юзефович на 15—20 літ перед своєю смертю не добре висловлював ся про Куліша.

Листів Куліша до Данила Сем. Каменецького є 56 і то з років 1857—1865. Куліш називав його своїм секретарем. Завідуючи друкарнею Куліша, Каменецький вів широку переписку з людьми, що працювали над історією і етнографією України. Куліш писав до нього не тільки за своїми спрами, але оповідав йому й річи такі, які оповідають ся приятелям. З того боку ті листи дуже інтересні для характеристики Куліша.

Листів Куліша до В. В. Тарновського-батька є 18; вони писані в роках 1855—1858. Редакція Київської Старини каже, що се не могла видрукувати всіх листів до Тарновського-батька. Тарновський, батько відомого збирача українських памяток, сам був спершу небогатим дідичем; потім від дядька дістав мільонову спадщину, але се не спияло його вістати ся й на далі простим і сердешним чоловіком. Він дуже любив селян, болів за кріпаків душею і сам брав участь у визволеню їх. Потім переписував ся Куліш з В. В. Тарновським-сином. З сих листів надруковано 19 з років 1857—1897. Між ними є й кількالیтні перестанки так, що ми що йно в однім листі бачимо Куліша молодим, а в другім він уже промовляє як старий. Куліш був винен деякі гроші батькови Тарновському; син дарував йому сей довг; за се Куліш подавав Тарновському свої автографи для його музею. Були між Кулішем і Тарновським ще й иньші справи, але з кільканадцятьох лише листів, писаних протягом 40 літ, не можна добре зміркувати відносин між ними. Одно видко, що до самої смерти Куліш жив у добрій згоді з Тарновським-сином.

Листів Куліша до Т. Шевченка надрукувала Київська Старина десять; писані вони після повороту Шевченка з заслання в 1857—1860 р. Задержавшись по дорозі у столиці в Нижнім Новгороді, Шевченко 1857 в осени розіслав запросини до своїх приятелів, аби відвідали його на Рівдво. Куліш відповів Шевченкови на се, що „не подобає мені їздити на розмову з тобою, бо про тебе побивають ся, якби тебе залучити до столиці; якже піjde слава, що вже й тепер до тебе збирають ся земляки, як Жиди до рабіна, то гляди — й поспеуєть ся твоє діло у великих панів. Я-ж собі на лихо чоловік у громадї замітний, то зарав усі й дізнають ся, що „поїхав за сім миль кисілю їсти“. Справи у Куліша до Шевченка були більше літературні: про „Гуса“ й иньші поезії Шевченка, про його російські твори, Марка Вовчка, про продаж Шевченкових пейзажів, то що.

Листів Куліша до Володимира Барвінського є трицять кілька і всі з 1871 року. Д. Франко закупив сі листи випадково в антикварні і дивуєть ся у передмові до них, як вони дістали ся від брата Барвінського, Олександра, в антикварню. На се Олександр Барвінський відповів у „Руслані“, що він сих листів не мав у руках, а хтось иньший забрав їх підчас недуги або зараз по смерті Волод. Барвінського з редакції „Діла“. В сих листах є найбільше мови про друковане псалтиря, крім того про засноване фонду для здійсненя галицько-руських національних і культурних цілей і про справу альманаха. Здаєть ся, до того альманаха написав Куліш інтересну статю про галицькі справи, з якої заховала ся частина, переписана В. Барвінським. Ту саму статю і 11 иньших листів з 1870 і 1871 років до братів Барвінських надрукував др. Франко у XXV томі „Записок“, подавши від себе замітки про зносини Куліша з Галичанами.

В тих кількох сотках листів будучий житєписець Куліша й історик його часів знайде богате жерело відомостей і очевидно використає їх докладно. Ми-ж тепер хочемо дати читачам понятє про вартість листів та дещо з них узяти для характеристики Куліша і обставин його житя й роботи. Особливо звернемо увагу на кілька важних періодів його житя, а то на час до 1847 р., на побут у Тулі, на 50-ті роки, на службу в Варшаві і на „Історію возсоединенія Руси“, лишаючи на боці зносини Куліша з Галичиною, Шевченком, Костомаровим і иньшими людьми, його літературну і наукову діяльність, історію Крашанки та жите на старі літа.

Найраніші листи Куліша до Юзефовича, бо починають ся 1843 року в цвітїни. Куліш не мав тоді ще і 24 літ житя. Перша вістка, яку ми читаємо про нього в першій листі з Києва — се вістка про його слабе здоровлє. Дивне діло, Куліш, що прожив до доволі пізної старости,

дуже часто скаржився на своє слабе здорове. „Я хорий, писав він до Юзефовича 15. цвітня 1843 р., і тому доси не можу ставити ся ні у вас ні у князя (Давидова, тодішнього попечителя шкільного округу). Сам не знаю, що мені хибує: почуваю себе неначе розбитим, але найбільше мучить нестерпна біль у грудях. Бою ся, щоб я не вмер від того. Не можу нічого робити — і се мучить мене найгірше“. (Ю. 1).*) Але у своїй „несказаній нудзі“ він таки читає Шекспіра і „Тараса Бульбу“ Гоголя та радить Юзефовичеві прочитати Гоголя. Саме підчас недуги повстала у нього гадка написати роман. „Світ — пише він — що доси здавав ся мені сумною купою людських хиб, нараз, на саму гадку про смерть, появив ся у моїй душі зі всім тим, що тільки вона знаходила в ній поетичного, — і ся поява несподівано освітила для мене артистичним кольоритом кілька сторінок нашої історії. Я мабуть пишу темно: годі ясно висловити те, що душевні сили перевертають ще у неозначенім хаосі, доки твір не явить ся перед розумом, на стілько ясним і готовим, що поет може вже сьміло висловити свої думки на письмі. Знову темно, і я покидаю роботу: може й не вийде нічого з того хаоса, і я наперед боюсь, щоб ви не прогнівались на мене за моє дитинне балаканє. Правда, Шіллер не інакше творив свої твори, як розбалакавши перше своїм знайомим усе, що було у нього на душі, і наговорившись доволі про свою будущу дитину“. (Ю. 2). Се так родилась у Куліша думка написати Чорну Раду. Грабовський радив йому почекаати з тим, поки не пізнає ліпше людей (Ю. 3), але він таки небавом написав повість.

В дальших листах з р. 1843 він пише, як радо розмовляє зі старими людьми і про старовину, пише про свій побут у польського історика Грабовського, про подорожі по Україні і про свої наміри. Він хоче писати про Коліївщину, і небавом зладить народню епопею („Україна“) способом народніх дум — у серпню 1843 р. пише, що вже довів свою „невичайну композицію“ до смерти Острияниці, — потім видає „Україну“ і умовляє ся що-до роботи в журналах. В осени 1843 пише, що радби покинути Київ і перенести ся до Петербурга; ніщо, каже не шкодить, що в Петербурзі повітре не здорове; в Києві скорше убі мене нудьга, як саме нездорове повітре (Ю. 6). Причина тому така, що Куліш надіяв ся в Петербурзі більше зробити на науковім поли і при тім учити ся малярства. Ще того самого 1843 року в грудни він пише, що працює

*) Подаючи дальше цитати з листів, будемо уживати скорочень: Ю. і цифра значить лист до Юзефовича і число листу, подібно Бод. = Бодяньський, Т. батько і Т. син = Тарновський батько і син, Ш. = Шевченко, К. = Каменецький, Х. = Хильчевський і Вар. = Барвінський.

безнастанно, та що плян історичного роману у нього вже давно готов; окрім того почав він „Повѣсть о старыхъ временахъ и обычаяхъ малоросійскихъ“, а рівночасно писав по українськи статтю про задніпрянський нарід п. з. Поїздка в Україну, займав ся малярством і історичними студіями.

З року 1844 дуже інтересний 9-тий лист до Юзефовича, де Куліш каже таке: В Київі я не мав нагоди поговорити з Вами про одно дуже важне літературне підприємство або, радше сказати, намір. Політичне жите України давно скінчило ся; а се жите, що проявляє ся мовою, костюмами, звичаями і н. — назву його хоч би поетичним — тратить також з кождим роком свій вигляд (свою виразительность). Україна небавом зіллеть ся з Росією в одно тіло. Воно й гарно; але не гарно се, що вона, розцьвітаючи коло двох століть таким сильним, таким пишним народнім житєм, при злуці з російським народом, мало внесла в нього нових елементів, вироблених власними силами протягом свого окремого істнованя. Був час, коли ми, Українці, сходячись з Росіянами, могли були, так сказати-б, напоїти їх запахом своїх степів, додати їм богатства кольориту своїми народніми красками, осияти їх блиском своєї поезії; але в той час і ми не були ще такі освічені, щоби знати собі ціну, і вони були за мало культурні, щоб не покидати ся нашою мовою, поезією, звичаями і обичаями. Коли-б ми по нинішній час заховали були вповні свою характеристику, о! я певний, що після впливу романів Вальтер-Скотта на Росіян, ми стали би для них предметом пильного виучуваня; але в теперішнім нашім положеню, коли ми так зросійщили ся і лишили самим селянам свою рідну мову і свої звичаї, ми не можемо вносити в бідне жите російської суспільности ніякого нового елемента. Російський поет, піднявшись до всеславянської ідеї, коли-б захотів при помочи студій прожити богатим житєм нашого народу і таким способом доповнити і скріпити свою російську душу, то він майже не має до того способу: Україна у своїм нормальнім положеню є тепер майже безбарвним відломком давньої України, а наша література, з причини недостачі народньої ерудиції у літератів, виразила собою жите нашого народа також дуже слабо (крім народніх пісень, котрих також видано дуже мало). І тому, щоб дати спромогу і Росіянам пізнати нашу пережиту минушину, і щоб нам самим докладнійше пізнати себе, треба би почати таке видавництво, що містило би у своїх томах усе, в чім проявило ся жите українського народу“.

У тім проєкті видавництва інтересні для характеристики Куліша особливо мотиви видавництва; як бачимо, уже 1844 р. дивив ся він на злуку України з Росією подібно, як і в 70-их роках, коли видавав „Історію возсоединенія Руса“. Это п хорошо! — писав він і тільки

дорога́ була йому „свята старосвітчина“, мова, пісні, характер і звичаї України.

Року 1845 Куліш жив уже в Петербурзі, так як бажав собі недавно. Але літературний рух у Петербурзі йому не сподобався. „Сучасна наша література (очевидно, мав на думці російську) — писав Куліш у грудні 1845 — виглядає дуже сумно. Всі представителі її, крім кількох правдивих жереців поезії, — то распустний (развратный) нарід; иньшим словом я й не можу означити того торговельного духа, яким давно затроєні старі і молоді серця, того пустого життя, яким вони живуть, тих безсоромних гадок про великих письменників, які безнастанно чуєш між людьми і читаєш у книжках, вкінці того неповажного погляду на світ як-на Божий твір, який вони виявляють при всьм, чим займаєть ся їх серце або розум. Я тільки дивлюсь мовчки на ті всі сумні прояви і замикаю ся сам у собі глибоше, як у Києві, та дякую Богу, що не попав ся у той хаос. Самотне житє і пильне та довге читанє таких письменників, як Гомер, Данте, Шекспір, разом з вистудийованєм історії і народньої поезії своєї вітчизни, поставили мене так сильно на ноги, що мене не може потягнути за собою скажений потік Краєвщини і иньших літературних партій. Я дуже бажав би собі познайомити ся з артистами; до них тягне мене моя душа більше, як до тутешніх літератів; але не знаю як. (Ю. 13). При тім повідомляв Куліш Юзефовича, що кінчить писати Чорну Раду, отже ся повість була написана до двох літ, хоч була надрукована значно пізнійше.

Тепер бажав Куліш доконче виїхати за границю, що йому вкінці і повело ся, себ то він добув гроші на подорож. Знов треба було йому змінити місце побуту, а він уже до того часу жив у Києві, Луцьку, Рівнім на посадах, їздив по Україні і потім сидів у Петербурзі. Неспокійна була вдача у нього і непосидюча. Він і оправдуєть ся за те перед Юзефовичем в маю 1847: „І так, не лиш ви самі піддержували мою охоту безнастанно змінити місце побуту. Доля також помагає мені. Тепер, поволочившись три роки поміж Львовом, Прагою, Віднем, Сербією і Варшавою, я або зовсім страчу охоту до волокити, або стану правдивим Ходаковским“. (Ю. 15). Як знаємо, Куліш не стратив охоти подорожувати.

Поминаємо иньші подробиці життя Куліша в Петербурзі — варто лише піднести, що він тоді дуже цінив Шевченка і Костомарова, і дуже вставляв ся у Юзефовича за своїми приятелями або добримй знайомимй, як за Чуйковичем, Хильчевським і Красновським (Ю. 17), що свідчило незле про його услужність.

Заким вибрав ся Куліш в дорогу, він оженив ся з А. Білозерського. Про се писав він до Юзефовича (18): „Сю дівчину я люблю три роки

і женю ся з нею, як правдивий романіст, себ то без ніякого рахунку. Врешті вона має десять тисяч, що можуть нам у потребі придати ся за границею“. А до Бодянського писав він про своє вінчанє з Борзни 9 січня: „Люблю вже я давно одну гарну дівчину на Україні. Знаю добре, що нікого, опріч її, не візьму за себе, вернувшись із Німеччини. Дак щоб їй не було у столиці якомь моторошно, що, бачите, не зна язиків, беру з собою за границу. А в ей і грошенята є, — буде за що жити у Німещині. І брат її їде з нами; дак, коли мені треба буде одлучитись у який дикий народ, дак він при їй зостанеть ся на той час чи у Празі, чи у Відні чи де інде. Не судіте-ж мене і не коріте за се. Без серця я-б нічого в світі не врядив; така моя натура. (Бод. 14). Оженивсь я 24 числа (січня 1847). Гарна і розумна дуже в мене жінка. Знає добру нашу історію, а пісні так співав (та все наські), що аж серце радуєть ся. (Бод. 16).

Після арештованя Куліша в Варшаві урвала ся його переписка з Юзефовичем; за те пильно і радо переписував ся він з Бодянським; більше до нікого й не писав. З Бодянським почав він переписувати ся 1846 р., що найменше з того часу надрукована його переписка. Зміст її — то головно справи наукові, хоч від часу до часу попадають ся в листах і иньші інтересні вістки, на приклад з мая 1846: „Я хочу впадати український альманах. Шевченко прислав чотири чудовні поезії. Він чудеса виробляє з українською мовою. — Про Шевченка оповідають чудеса. Він, кажуть, написав поему „Іван Гус“ і багато поезій, котрі Українці знають на память“. (Бод. 1).

Дуже інтимні стають листи Куліша до Бодянського з Тули. Варто з вивривків сих листів зложити маленький памятникочок, щоби пізнати, як Куліш жив у Тулі, тим більше, що там він сильно приготував ся до своєї дальшої діяльності. Замість описувати радше навести тут його власні слова з декотрих листів. Всі листи писані з Тули.

Рік 1847, 7 жовтня. Жінка від'їхала на Україну, спочити від своїх нещасть, що лиха наша доля занадто щедрою рукою посіяла з сажого початку її шляху житя. Я живу сам і, не замітивши в нікого з моїх знайомих по службі тої людяности, що розуміє стан душі нещасливого зайдя і сама подає йому руку, — не замітивши доси ні в кого співчутя до мене і бажаня почати зі мною приявні зносини, а противно бачучи і відчуваючи, як усї очевидячки сторонять від мене, я служу мовчки і ледви знаю, як називаєть ся директор канцелярії. Иньших і зовсім не знаю, хто вони поза службою. Думаю, що так воно буде і за весь час мого пробуваня в Тулі. — Часто нездужаю. Моє здоровле сильно розстроєне. (Бод. 23).

22 грудня. Читаю, учує — і тільки всего. (Бод. 24).

Рік 1848, 6 січня. Чи знаєте, „вспала ми умъ похоти“, у добрий час поговорить, а в лихий помовчать, написати про Івана Грозного роман, а перше романа історію. Я його не навиджу по Карамзински, а жалію о нем, і він у мене у душі сидить із своїми крутими норовами і гарячим серцем. Ох, лишечко! отсе-ж я не встеріг ся, тай почав по своїому у ряд писати. Ще довідають ся старшіі, то бити-муть. Ну, да вже сїм бід, а один одвіт. — А пісні вже як небудь вицапаю у Срезневського, і коли будете печатать, то не друкуйте мого грішного ймення і К. не друкуйте, а видавайте пісні під своїм власним призвищем. А що К. не буде на вас за се сердить ся, то я порука; не ішет бо він суєтної славици, а тільки пользи душевної добрим людям. (Бод. 25).

17 січня. Все справедливо, що Ви сказали про Івана IV, але признайте самі, що він є інтересним прикладом на се, як нещасний чоловік з гарячим характером, з зіпсованим серцем і з необмеженою властю може робити зле! Крім того, займають мене в його епоху деякі питання що-до відносин нижших верстов до висших: мій ніс чує тут здалека романтичні комбінації. (Бод. 26).

23 жовтня. Тепер з одної крайности попадаю в другу: збираю ся купити дім в Тулі і зажити у нїм так спокійно та тихо мирно, щоб не хотїлось і до вітчизни („на родину“). Мене спершу дуже мучила непривітливність і грубість Туляків, але нема лиха, з яким не можна би зжити ся, і я на се дивлюсь тепер, як на острый клімат або иньше фізичне лихо. Є навіть дещо приємне у повнім відчуженю від людности, що все окружає; робиш, що хочеш, розпоряжаєш ся, як тобі подобаєть ся. Служби мені доси не дали — і будучина з того боку для мене не потїшна. За цілий рік я не приєднав собі ні одного знайомого, а ворогів і ненавистників знаю що здобув собі доволі багато, так коли мені вдасть ся бути щасливим тут у своїй самоті на перекір обставинам і людям, то я буду справдешній герой житя. (Бод. 34).

17 падолиста. Найліпшою потїхою в горю най буде се, що не стягане богатств і не пуста слава була нашою метою, коли ми для науки і штуки не досипали ночи, не доїдали куска хліба, добровільно терпіли ріжного рода недостатки. Нас не зрозуміли, не оцінили, грубо помилились що-до духа нашої роботи — се не наша вина; для чоловіка одинока нагорода і одинока кара в його власнім сумліню і свідомости правоти або неправоти його роботи. Знаю з досвіду, що в обставинах, подібних до ваших, найтруднійше добути гроший. Чи не хотіли би взяти в мене дві тисячі асїгнаціями без процентів на неозначений час? Я зібрав їх собі на купно домка... (Бод. 36). — Так потїшав Куліш Бодяньського, коли його скинули з катедри, очевидно — щиро спочиваючїм нещастю свого приятеля і бажаючи йому помощи.

Рік 1849. 26 червня. Трудно, щоб до мене дійшли які-небудь чутки, бо я веду жите чернече і не переписую ся з ніким, тільки з Вами. (Бод. 42).

27 липня. Що до здоровля і настрою — то ми „благоденствуєм“. Живемо при кінці міста і ходимо що вечера в поле на прохід. — Далі пише Куліш про знайомість з одним шевцем, Українцем з роду, а потім: З нами познайомились дві бідні дівчини, з котрих одна вчить А. М-у (жінку Куліша) на фортепані, а друга — французької мови. Тецер ми що дня маємо декого за чаєм і гуляємо не самі. Наші господарі дуже дбають про нас. Словом, нам живеть ся якось веселіще в Тулі. Вчера съвяткували мої імянини, грали на фортепані, сьнівали, танцювали, дивили ся у вікно на прегарний місяць... (Бод. 43). — Рівночасно вчив ся Куліш німецької й італіянської мови.

1. вересня. Моя згода з Туляками нарушена найприкрішими для моєї душі підлостями з їх боку. Не варто описувати вам сю погань докладно; досить, що ще раз беру пенатів і переносу ся на нове мешкане. Я потроха привчив ся пробачати людям їх злодійства, але не можу, прощаючи, не терпіти від почутя зневаги. На вид неморальности вся кров бурить ся у мені. — Ми познайомили ся з гарною родиною Гусеева, що приїхав сюди недавно з Петербурга. Нас мабуть там дуже полюбили. — Наш домашній гурток збільшив учений кіт (уміє служити), котрого я назвав Пізарро, і цуцик, призваний Інкою на памятку історії завойованя Перу. По тім цуцику не багато можна сподівати ся потіхи, і моя „люба хоть“ дуже просить Вашу добру сестру виховати для неї молодого потомка ваших псів так, щоб він розумів, коли йому скажуть, що пора гуляти. (Бод. 44).

1 падолиста. Я дістав посаду помічника редактора губерньських відомостей з 600 руб. асигн. платні. Пожививсь, як собака мухою! але я рад і тій посаді через те, що потребую брати тільки платню, а робити нічого. Воно певно й не чесно, але я не цураюсь і роботи, як би прийшло ся написати дещо для сеї важної часописи. А платню ліпше коли я возьму, ніж який небудь хабарник. — У нас усе по старому і ми зовсім здорові. (Бод. 46).

Рік 1850. 7 січня. Чи маю я впевняти вас, що я з цілої душі поділяю Вашу радість? Я врешті довго дорікав собі, чому я не радію з вашого повороту на катедру так, як радію з якого небудь щасливої події у власнім закутку, але тепер бачу, що ся радість розтягнена на тонкий дріт, що тонкою, але неперерваною ниткою буде тягнути ся багато літ. Все, коли згадаю вас, відчуваю сей дріт у своїй душі і я щасливий на стілько, на скілько може бути щасливий чоловік, що від радости не скаче, а від горя не плаче. Такий я, що найменше від

якогось часу такий я! Ну, щастя-ж вам Боже і поможи! А наше діло знову проволікло ся, так що я рішив ся купити собі домок, аби не мати тисячі клопотів з мешканцями. Ми, слава Богу, здорові. (Бод. 47).

10 мая. Я здоров, мої обставини трошки поправились; мені додали 400 руб. платні і навіть — о чудо! перед святами дали 30 руб. нагороди. Тепер я титулюю ся редактором неофіційної часті Тульських Губернських Вѣдомостей. Врешті я не маю ніякої роботи (мабуть казали самому редакторови робити, щоб не було якої пригоди); а мені в тиж ліпше, я займаю ся своїми ділами. Врешті останніми місяцями я зробив мало: одну частину часу стратив на безхосенні заходи зі своїм швагром ех-кадетом, страшним лінюхом, котрого вкінці я лишив на ласку долі; другу на декотрі услуги приятелям (того й не жалую), а третя пропала сама собою на гніві з причини глупого і нечемного хлопця. Тільки тепер починаю я приходити до себе і здобувати собі спокій душі, потрібний для духової роботи. Між иньшим я знову переніс ся на иньше мешканє. Кругом мене сади і потоки... Наша родина збільшилася ся: ми казали собі прислати похресницю і своячку А. М. (жінки) для вихованя. Хоч веселійше буде А. М. (жінці). (Бод. 49).

16 грудня. Нарешті я свободний! Мені дозволили жити і служити на Україні і в обох столицях. Тепер я їду на свята на Україну, а потім туди, де найдеть ся для мене місце. — Я не знаю грецької мови, латинської знаю мало, але за те читаю по польськи, по французьки, по німецьки, по італійськи і по англійськи, та ще дещо „маракую“.*) — Чи нема там у вас якого місця в Москві? Дуже би рад примістити ся у вас під боком. Маю велику охоту вчити ся і знаю, що ви були би задоволені своїм учеником. Так потіштесть ви з нами нашим увільненєм і напишіть до мене на моє імя в Борзну. Щиро од серця Вас обіймаю.

З Тули поїхав Куліш зараз у Петербург і там заробляв на хліб по журналам. Подаємо з того часу кілька виривків:

Петербург, 1851, 16 цвітня. Вкінці найшов я посаду в департаменті сільського господарства міністерства домен (Бод. 53). — Кулішеви платили тоді 715 руб. сер.

1851, 30 грудня. Моя мовчанка походила від одностайности мого житя і роботи. Зі мною не склало ся нічого незвичайного, хіба лиш те, що служба забирає тепер у мене далеко більше часу, ніж перше (Бод.

---

*) З листу до Бодяньського 1851 р. (N 55) дізнаємо ся, що Куліш навчив ся ще й іспанської мови. Того самого року вчив ся ще мови латинської, грецької й арабської. (N 57).

56). — Як відомо з життєписей Куліша, він служив у Петербурзі рік, але коли цар заборонив авансувати його, він покинув службу; не було з чого жити.

1851, 13 серпня. Я маю намір перенести ся на службу в Чернігів, аби бути яким небудь позаetatовим (сверхштатнымъ) урядником і притім на селі вчити ся до іспиту та шукати служби, відповідної моїм відомостям. (Бод. 59).

Минув рік і Куліш писав таке до Бодяньського:

Борзна, 1852, 18 жовтня. Максимович продає мені вісім десятин лісової землі на горі і я маю намір з весни оснувати собі коло него колонію, переселивши туди півтори душі своїх селян. Сюди буду приїздити для спочинку із столиці, а під старість успокою ся на лоні сільської тиші. (Бод. 61).

Петербург, 1852, 8 жовтня. Біда, Осипе Максимовичу! я мушу зістати ся мешканцем Блатенська (Петербурга). Хоч би не знати яке місце найшлося для мене в Москві, розум наказує мені служити в Петербурзі. Може бути, що згодом можна буде служити і в Москві, задля мого здоровля, що нищить ся від петербурського клімату; але тепер годі й думати про се. (Бод. 62).

Петербург, 1853, 9 марця. Знаєте, що я хочу зробити? Виїхати з Петербурга на завсїгди, або хоч на довгий час. В маю будемо їхати через Москву. Пора пожити природним житєм у вітчизні. Я, розуміть ся, не старий, і мені всі добрі люде радять служити, до чого небудь дослужити ся; але в Петербурзі не тяжко дослужити ся могили. Я ще не жив на сьвітї; я лише дослугував ся, сам не знаю чого. Тепер прийшов до розуму. (Бод. 68). Я все хорий. Лікар заборонив мені виходити до самих сьвят — писав Куліш у цьвітні 1853.

Два роки потім купив він собі хутір Мотронівку під Борзною, 30 верст від Лубен Полтавської губернії. „Хвала тобі Господи, що виїс мене живого й цілого із тієї болотної цивілізації! Лучше тут носити свитку, ніж там жупан“ — писав Куліш з Мотронівки в червні 1853 р. (Бод. 76). „Любо, братику, пожити дома на волї, без тієї городської докуки, без тієї неустанної праці на спіх, — пожити з самим собою, огледіть ся трохи на своє хозяйствечко, довести дещо до ладу, а тимчасом і одпочити тілом і душею. Отсеж так я продовжаю свій час оттут у хуторі, де нема й чутки ні про ту навіжену Рашель, ні про тії гаспидські столи, ні про тії учені змаганя друком і словами. Аж дихати легко!“ — писав Куліш ще у лютім 1854 р. (Бод. 87).

Але він не міг всидіти довго на селі і його листи небавом знову вначать ся: Петербург, Москва, Тула і т. п. „Уже-ж, хоть сердьте ся,

хоть нарікайте на мене — пише він до Тарновського-батька з Москви 1856, 24 липня — а думка тут така, щоб усюди повештатъ ся, усячини наслухатъ ся, доброго розуму набратъ ся, а за роботу засісти хіба вже вернувшись до столиці“. (Т. 6. 23). А там потім з весною 1858 вибрав ся він у подорож і звидів з пів Європи, щоби знову набратися доброго розуму та вбити тугу. До свого вірника Каменецького писав він уже „з чужини“ з дороги: „Від ваших звісток буде залежати мій ранній або пізний поворот до Росії, але осісти тут поки що я не маю великої охоти. Чудес багато, але ніде не можна заспокоїти ся так, щоб не хотілось перемінити місця: куди ні пійду, куди ні гляну, то все чужина (К. 6). У мене взяла ся туга від загальної мовчанки. Я думав, що я зовсім байдушний до Петербурга і буду тішити ся, не бачучи його перед очима; а тут показало ся, що всяка вістка про нього мені дорога, і що я не можу жити, відорвавшись від нього зовсім. — Кріпіть ся і ви і стійте твердо на своїм становищі (Куліш з Каменецьким закладав тоді друкарню), побіджаючи висшими ідеями нерозумну тугу, від котрої годі зовсім увільнити ся на чужині. І ми тут, хоч бачимо довкола себе рай, нераз нудимо ся і рвемо ся, то в Петербург до приятелів, то на Україну до нашого простого народу, що понад нього нічого ліпшого ми не стрічаєм. А проте все покораєть ся перед думкою, що людській душі доконче треба поблукати по чужині, щоб розуміти саму себе і сьвіт, що її окружає. Всі ми сидимо в школі і повинні вчити ся до кінця, переходячи від легких книжок до щораз трудніших. А потім уже відкриєть ся нам таємниця книги вічного життя. Того кождий своєю дорогою добиваєть ся, і ніхто не хоче спинити ся на тім, що знає“. — Так писав Куліш з Женеви в маю 1858 р. (К. 7). — „Оглянувши Європу, я залюблений в Україну і навіть у її жите. Я бажав би собі не розлучати ся з нею ніколи“. — Се вже писав Куліш з Мотронівки в червні того самого року. (К. 11) і був радий, що на селі може спокійно робити. (К. 14).

Але на другий рік 1859 з весною він знов вибрав ся в подорож, щоб забити тугу. В листах до Каменецького з того року ми читаємо дивні речі про сю тугу. Куліш писав на приклад:

Я надію ся зробити ще багато роботи, коли задушу в собі ту змію-тугу, що їсть мене живцем. (К. 17).

Я добре зробив, що поїхав не на Україну. Для хорого духом дуже багато значать вигоди, що дають спромогу жити до вподоби і їхати, куди хочеть ся. З Берліна ви дістанете вістку, як я уладжу своє жите. Думаю, що буду ходити пішки і довго спочивати в гарнійших місцевостях. Надію ся багато писати. Плани, давно покинені мною, являють ся в голові з живими лицями. Учю ся бути самітним: нема нічого крас-

шого на світі від такого положення. Бути в товпі одиноким, все чути, бачити, відчувати і бути ні від кого незалежним — чи можна видумати що красше? Ледви чи усиджу довго в Дрезні і Монахові. Швайцарія сильно приманює мене до себе. Лише вона і підчас тамтої подорожі заспокоїла мою тугу. (Лист з Ковна 1859, 29 цвітня — К. 18).

Пишу вам з Кенігсберга поганим німецьким пером, і пишу для розігнання туги. Слава Богу, вона почала потроха уступати ся, але все ще томить мою душу. Стараю ся розірвати себе всякою всячиною, і бачу, що сі старання не такі до нічого, як мені здавало ся. Втікати перед собою помалу можна, і я тому душею рад. Не раджу вам бути мною: се найприкріше істноване, якого нічим не задовольниш, а котре треба задовольнити хоч би не знати чим. Правдивий мій елемент — війна. Я через помилку понав у спокійні горожани. Але може я ще знайду свою дорогу. Почекайте, дайте мені троха виздоровіти від пекельної туги. Мені здаєть ся, що я виздоровію. Вид чужих міст і людей робить тепер на мене відрадне вражінє; щось тихе оселяєть ся в душі, і вона лише деколи скрикує, як божевільна. — Я лишу ся за границею неменше як рік. Самі скажете, що в Петербурі в зимі не багато для мене радости. Мені треба забути все неприємне і нагодувати себе зовсім иньшим житєм, або й поробити нові знайомости. Думаю, що ви не будете тому противні, тим більше коли бачите, що я роблю. А робити я буду: чую, що буду. Дайте лише мені виздоровіти від туги. (1859, цвітень — К. 19).

Потім Куліш поїздив ще по Росії, а літом 1859 ми бачимо його вже знову на селі, в Малинівці і він уже пише про бажанє діяльности (К. 27); в осени він знов у Москві — і оттак він аж до старости любив їздити світами.

В 50-их роках по повороті з Тули діяльність Куліша була дуже велика. Він написав або надрукував повісти: Алексій Однорогъ (1853), Искатели счастья, Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ (1857), житєпись і твори Гоголя, свої Записки о Южной Руси (1857), Проповіди Гречулевича, повість Чорну Раду по українськи і по російськи (1857), Граматку (1857), перекладав Історию Англії Маколея, 1860 р. видав альманах „Хата“. Діяльність справді незвичайна, особливо, як узяти на увагу се, що Куліш був нераз у грошевих клопотах і не знаходив собі спокою.

Тому й не диво, що повага його у земляків зроста і вони старали ся йому показати, як його поважають. В Полтаві в маю 1860 дали на його честь обід. Про се пише Куліш з великою радостію до Каме-нецького, звіщаючи його між иньшим, що він не стрічав чоловіка, котрий би не тішив ся пізнавши його. „Остатні два роки зробили багато. Репутация моя, як письменника, дає мені всюди приступ і сердешну го-

стину". (К. 33). Року 1860 був він і в Києві і писав звідти також дуже радісні листи; всі шанували його, жінки з поважання до нього влочилися за ним як за Дон Жуаном, і хоч він стеріг ся, щоб не зробити якої дурниці (К. 37), але був радий. „Не сумуйте про мене — не зопеуюсь, дарма що ніби-то байдики бю да за жіноцтвом знай ганяюсь“. (К. 38). Виходить таке, що жінки в нім любили ся, писали листи до нього (К. 39), а він сам дійшов до гадки, що „зближення з жінками ніколи не буде вважати негідним висших характерів. Се-ж і є жите; а то, що називають житєм — учені і люде роботи (дѣловые), то — надвірня робота. Правдиве жите в хаті і під хатою, коло женщины. Все, що здалека від неї — то епіводи, що вяжуть ся з головним“. (К. 37). Не обійшлося, розуміється, і без ріжних поговорів, але Куліш увевняє, що нічого не винен.

Року 1861 Куліш знову подорожував по Европі. Минуло три роки і ріжні злидні спонукали його глядати служби. Він дістав посаду у Варшаві і тут історія його лучить ся з історією звісного Лебединцева. Тут і дозріли його думки про злуку північної Руси з південною, які він ще в 40-их роках висловив невизразно у листі до Юзефовича — тепер він став російським урядником. Ол. Кониський каже рішучо, що Куліш таки добровільно спомагав російське Холмщини.*) Куліш же сам поясняє своє становище і свій погляд на справу в листах до Хильчевського і до Тарновського-сина.

Року 1866 писав він з Варшави: Мій час належить князеві Черкаському, а кн. Черкаский то ніщо иньше, лише буря діяльности, що і мене затыгла у свій круг. З одушевленем слухаю сего неввичайного чоловіка. Трудно воно, тяжко, і мучить мене — але то моя сфера! Або пропаду, або зроблюсь лицарем-невмиракою. (X. 2). Або в иньшій листі: Ліпшого міста на сьвітї нема, як Київ, особливо для мене. (Куліш хотів мати свій дім у Києві). Досада бере, що Ляхи все ще гніздять ся під покришкою присліпкуватої місцевої адміністрації; але се ще більше спонукує мене добивати ся того, щоб поселити ся в Києві. Будемо боронити „руського права“ що сили“. (X. 3). Ще иньший лист з жовтня 1866 починається поезією Пушкина: „Когда для смертнаго умолкнет шумный день“, а далі Куліш каже: „Така неправильна душа, як у мене, не може бути спокійна. Я наробив багато помилок у житю, багато дурниць, багато підлостей (пошлостей). Все те мучить мене, — ось і маеш усю історію. Один для мене ратунок — сильна діяльність. Без служби така діяльність у Росії — бодай для мене — неможлива. Ось чому я служу, та ще й тому, що хочу сплатити довги. Осягнувши се, я може страчу сили

*) Див. Записки XXVII том в огляді часописей.

і заберу ся у свій хутірський захисток, щоби померти по запорозьки, себто здалека від метушні. — Потім Куліш оповідає, як він живе у Варшаві, як кудись гроші подіває, і сам не знає куди, та що в нього добрий апетит, хоч про їду не дбає. „Одна тільки біда, що безрадісно якомсь буває на світі, дуже безрадісно, — і тут часом — неначе дуже мудрі річі роблять ся страшні дурниці. Моє жите давно зіпсоване“.

(X. 4).

А от ще одна виписка з листу до Тарновського-сина 1868 р.:

„Не сподівався по тобі, щоб іграшками тільки втішав ся. Ходив еси в гарних жупанах, кохав ся в старосьвітських клейнотах. Добре — спасибі тобі робиш. Спогадай же, коханий земляче, того Тарновського, що купував еси книги, печатай з його гербами. Нехай би ніхто не сказав, нишучи історію, що одколовшись од Речі посполитої у козацтво, усякий староруський рід зникчешів. Нехай би знав очоловічений світ, що козаччина породила твердих духом людей, а не яких небудь гречкосіїв та домонтарів. Тобі, добродію, годилося би того доказати, як чоловікови такому, що змалку постеріг, чого стоїть наша Україна. Ти-ж маєш і голову ясну, і серце чисте, і достаток чималий. Більш од усякого иньшого зміг би ти вславити показану віру пресьвітлого роду Тарновських. Вони, будши давнешними Русинами, служили щирим і великим серцем своїм ляцтву божевільному, а ти послужив би Руси праведній“.

(Т. син 4).

З листів до Хильчевського видно, що Куліш не все був рад своїй варшавській службі. „В мене — пише він 1867 р. в листі — не було охоти до листування. Коли не лаяти все навкруги, то нічого й писати, а лайкою що поможеш? От тобі й відповідь на твої питання. Скажеш — якого-ж гаспида сидиш у тій Варшаві? А де-ж мені дітись? На столиці нас не треба, а на Україні дурень на дурневи сидить та дурнем і поганяє. А що вже Київ, то вибачай чи й є на світі дурніщий город!“

(X. 5). Дуже помиляєш ся, друже Іване, думаючи, що як би я жив у вітчизні, то я міг би мати добрий вплив на моїх земляків: перебравши в житю багато людей, я прийшов до виводу, що моїх земляків, себ то інтелігенцію, треба лишити на ласку їх нікчемної долі. Нехай ними займеть ся ще хто небудь иньший, а я маю намір займатися лише своєю особою. „Предметъ достойный!“ Як каже бідний Пушкин, котрий... „людей конечно зналъ

и вообще ихъ презиралъ,

но правилъ нѣтъ безъ исключеній“ — сказано далі. Є виїмки і для мене, але для них нема потреби жити на Україні“. (X. 8).

З житєписей Куліша знаємо, що він мав великі неприємности з причини зносин з Галичанами, через те нападали на него російські часо-

писи і він покинув службу“*) Мабуть се було причиною його жалю до земляків.

Тут варто запам'ятати собі слова Куліша, писані ним до Хильчевського 1872 р. 16 марця: „Чи ти думаєш, що моя варшавська служба — то лише гра припадків? Я пізнав людей і обставини і скористав з одних і других. Моральна смерть Мілютина (Куліш мав на думці недугу М-а, через котру той мусів покинути службу) поцувала мені кар'єру; але коли-б мені не опротивили урядники аж до блювоти, то я міг би був лишити ся з 4500 (а з нагородами 5000), доки був би схотів, аж до красивих часів. Ні, я мусів розірвати з ними і через стан мого духа, і для ратования моєї репутації, котру вони хотіли очорнити“ (X. 32).

Весною 1869 він вибрав ся знов у подорож, жив у Празі, потім у Відні, а вертаючи через Галичину до дому, познайомив ся тут також з родиною Барвінських. На другий рік (1870) був знову у Відні, Венеції... і знову з-Піддубя пише: „Я вже дома“. До того часу відносять ся його переписка з братами Барвінськими, котру вже схарактеризував др. Іван Франко (у XXVI томі Записок), сказавши, що Куліш у той час не знав ще Галичини. Взагалі-ж материялів до історії зносин Куліша з Галичиною оголошено ще за мало; багато листів, коли не пропали, лежить ще в руках давніших галицьких діячів — тому й трудно ще писати докладно історію сих зносин. Але за те в листах до Хильчевського маємо деякі звістки, що вяжуть ся з Кулішевою „Історією возсоединенія Руси“.

Після 1870 р., хоч Куліш зарікав ся брати службу, материяльні клопоти знову примусили його шукати її. Особливо багато клопотів мав з маєтністю своєї жінки Мотронівкою, через котру мав процес з її братом. Ся справа так докучила Кулішеви, що він аж у мемуарах списав її на вічну памятку і нераз згадує про неї в листах до Хильчевського. (X. 52, 60).

Гіршого пива він сам собі наварив зі своєю „Історією возсоединенія Руси“. Про неї він пише до Хильчевського: „Мені здаєть ся, неначе-б я тільки починав писати. Плян у мене дуже широкий. Історія злуки Руси в 9 томах буде тільки першою частиною праці і т. д.“ (X. 66). „Любо мені буде дивитись на бісноване всіх учених і премудрих. Діло в тім, щоби спонукати їх роззявити рота і закрякати на мою книгу; всяке кракане дає нову тему і російський розум вийде з летаргії, в якій він перебуває“. (X. 68).

*) Див. Історію руської літератури Ом. Огоновського, том III 1, 118.

А потім вийшов перший том згаданої історії і він очевидно не сподобався Хильчевському. Мусів він про те написати і Кулішеви, бо Куліш ось що відписує йому з Мотронівки в лютім 1875 р.: „Ти дальше утік від царя Давида, як я від Тараса Шевченка, і мене се не непокоїть ані трохи. Твою зичливість до автора Історії В. Р. я ціню, але чому правда не має бути по моїй стороні. Чи не тому, що я стою сам против багатьох? Коли-ж бувало таке, щоби правда своєю появою збирала коло себе більшість? Публична опінія творить ся між пасивними умами. А вона для мене не закон. Ти сам, боронячи Шевченка і Костомарова, повторяєш лише догмати, установлені для душевних ліноків. Коли-б дві особи, що забезпечили нашу будучину, Петро і Катерина, були кати і людоїди, як назвав їх Шевченко, то нам лишалось би тільки дуріти. А читав ти його поему „Марію“? Вона написана по повороті Ш-ка з заслання, на науку, як видко, народови, котрий за проводом письменників признає його найліпшим висловом свого розуму і серця. А що-до Костомарова, то його нерозумінє історії найбільше залежить від того, що він чужинець (иноплеменникъ). „У кожній народній історії, писаній чужинцем (каже Прескот) є зовсім певно односторонність і нерозумінє. Одноземство дає такі сили, яких не може заступити ніякий геньї“. Костомарів загнув із нашого хвосту нам карлючку, а ми його пuste балаканє назвали історією нашого народа. На безлюді і Хома дворянин. Хто не бачив нового, той рад і старому. „Плїняйся — тебѣ насладженє“, каже Жуковский. Є люде, що вдовольняють ся ще слабшими виробами письменности. Розумієть ся, мій протест дошкулив їм, але і баба сердилась на торзі, а торг протє й байдуже. Чи я протягом 12 літ спитав ся хоч один раз, як у нас думають про минуле, теперішнє і будуче? Перед кївським ареопагом я не маю наміру ставляти ся з моїми думками, і лише припадком, не по моїй волі, дізнаю ся, що скажуть про мою книжку друком. Я нічого періодичного не читаю. Що можуть про неї сказати люде, для котрих і Костомарів — історик? Ви хочете, щоби були дві правди, а вона тільки по однім боці. Коли моя книжка — неправда, то чому її читають? Коли-ж я не помилив ся в описуваню мого народа, то по що читати його карикатурну історію! Ти хочеш порівнювати те, що не можна порівняти — чужинця з туземцем. А се, брате, тому, що всі ви — до деякої міри — чужинці. Хто міг вас зробити рідними дітьми своєї землі? Чи не духовна академія й університет? Се-ж огнища чужоземства і притім що найгіршого! Чи я може пишу сам для себе? А нехай би й так, красше думати правду на самоті, ніж промовляти перед публикою, стративши чутє до своєї минувшини і теперішности. Ми

занадто довго йшли різними дорогами, і тому моя публіка стала для мене чужа. (X. 71).

Як бачимо, у с'їм листі багато мудрovanja, а діла мало. Куліша тішило, що може йти на перекір загалови. Він і жартує собі, що коли видасть усі дев'ять книжок історії, то земляки його, „як прокинуть ся, та побачать, та зазирнуть, то може ще більшого зададуть хропака“. (X. 76).

Не минуло пяти літ від видання третього тома Історії злуки Руси — і Куліш на вдивовижу своїм землякам видав відому „Крашанку“, де величав польську культуру, яку недавно ганьбив. Але небагом він опам'ятав ся — і се вже, не рахуючи його дальших напастей на Шевченка, була його остання проба політичної акції на більшу скалю. Своєю Історією і Крашанкою він відчувив від себе земляків, хоч до самої смерти не покидав пера і писав по українськи. В 80-х роках він уже осів на своїм хуторі і там жив до кінця, здалека від людей.

Надруковані досі листи Куліша дають нам доволі виразний образ його. В домашніх обставинах він був добрим мужем, що особливо дбав про свою жінку і забезпечене собі і їй життя та старости, хоч орудувати грішми не вмів, як і сам признаєть ся до того. В його листах повно звісток про грошеві справи. Любив він одягати ся чепурно і Каменецькому радив дбати про свій вигляд. Вдача його вложена з різнородних прикмет, між котрими знайдемо ентузіязм, аристократизм, деспотизм (X. 130), охоту до боротьби, величезну діяльність, скорість у роботі, педантизм, непосидючість і бажанє стати „лицарем невмиракою“. Звихнула його думки служба в Варшаві і з того часу він відбив ся та відчувив ся від людей, бажаячи за всяку ціну спонукати земляків поважати його, хоч він ними погорджував. „Хто тебе, батюшка, обидить? Ти сам всякого обидиш! — отсе мій девіз“ — так писав сам Куліш (X. 52), але zarazом і покликавав ся на слова польського поета:

Sąd nad nami nie-damy nikomu,
Chcąc mnie sądzić, trzeba być
we mnie, nie ze mną.

Справді так! Не легко зрозуміти Куліша з його крутою душею. Все-ж бачимо, що і до самої смерти він, як був, так лишив ся Українцем і бажав, хоч пераз і по свому, добра Україні. З 80-их та 90-их років надруковано листів Куліша ще дуже мало — єсть тільки кілька до Тарловського-сина, котрому для музея передає він свої рукописи — так і годі ще характеризувати його в старости.

О. Маковей.

Древности (.) Труды археографической комиссии императорскаго археологическаго общества, т. I, вып. 1 і 2, Мва, 1898, ст. 380, 4^о.

Заснована 1896 р. при Московськiм археологічним товариствi археографічна комісія минулого року розпочала під редакцією свого секретаря М. Довнар-Запольского своє видання під титулом поданим вгорі. Досі вийшло два зошити. Видання зроблене по типу наукової часописи: статі, дрібні замітки, критика, бібліографічні звістки; головна увага звернена на археографію. Видання таке може бути дуже користним, бо дотепер нема чогось такого в Росії; треба б тільки, щоб виходило воно частіше, аби критичний і бібліографічний відділи не мали випадкового характера й не перестарювались, та й формат in quarto не дуже надасть ся для наукової часописи.

В виданих досі двох зошитах спеціально для нас інтересного не багато. Д. Мацієвич (с. 31) описує рукописний кодекс Архангельської літописи, з деякими відміннями в порівнянні з друкованим текстом. Д. Дорошевич (с. 111) подає звістки про архиви Глуховського повіта, д. Кочубей — реєстр документів свого архива (с. 114). А. Сапулов друкує опись архива полоцької консисторії. М. Г.

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волини, стор. 77, 16^о, К. 1898. (Відбитка з „Кієвлянина“ за рік 1898).

Автор цієї книжечки подає коротенькі відомости що до великих хліборобських господарств (так званого „крупнаго землевладѣнія“) на Волини на підставі офіційальних статистичних дат. З 12827 окремих господарств на Волини більших господарств числить ся 236; власне про сі останні і йде мова у д. Полякова. Невідомо чому, автор на стор. 4—5 зачіпає Поляків, що мають маєтки на Волини, і бідкаєть ся, що хоч „лицам русекаго происхожденія“ належить більша частина маєтків, але у Поляків иноді трапляють ся землі ліпші. Книжка взагалі великої вартости не має, бо містить в собі лише сирій, не розроблений матеріал, що матиме вартість тільки в звязку з иншими статистичними датами і в більш докладнім обробленню. С. Е.

Описание отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія. Спб., 1897, стор. 95 (Видання міністерства хліборобства і державних маєтків).

Тепер саме хліборобські верстви людности в Росії переживають вельми тяжкі часи: з одного боку кризи в торгівлі збіжем і дешеві ціни на його викликають в деяких місцях перепродукцію збіжа, а з другого боку майже хронічні недороди та голодовки, що довгою низкою тягнуть

ся через останні роки, довели людність тих губерній, де частійше трапляють ся недороди, до цілковитого убожества. Отже все се — і кризи, і голодовки — показує, що не все „обстоить благополучно“ в стороні хліборобів, якою здавна стала Росія; що час би вже перейти від майже первісного стану хліборобства, який і досі ще тут панує, до більш інтензивних систем господарства і поставити хліборобство, о скільки можливо, на раціональні підвалини. Запровадженню більш інтензивних систем господарства поміж хліборобів повинно спричинити ся росповсюдження серед суспільства правдивих наукових відомостей про технічні поліпшення господарства і про місцеві обставини господарства, що на різних кінцях Росії далеко не однакові. З сього погляду книжка, якої титул в горі виписано, праця дуже користна, бо вона оглядає хліборобство з різних боків: і з боку технічного, і з боку природних обставин — климата, ґрунта і т. и.

Третій випуск „Описанія отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ“, припадає на Курщину; загально кажучи, він складаєть ся з двох частин. Перша частина (стор. 1—41) містить в собі загальний огляд господарства в Курщині: місцевість, геологічну будову, климат, ґрунт і иньші обставини господарства в сій губернії, що виходять з її географічного положення і природних обставин. Друга частина (стор. 42—95) містить ширший опис восьми окремих господарств, що ведуть ся зовсім раціонально з технічного боку і з сїєї причини можуть стати ся взірцем для иньших господарств. Окрім того редакція обіцяє в дальших випусках видавництва подати описи ще кількох взірцевих господарств „на науку иньшим“ (стор. 41). Сподіваємось, що ся обіцянка буде виконана і ми матимемо докладний опис не тільки Курщини, що в деякій частині тільки залюднена українським народом, але й иньших українських губерній — з погляду хліборобства і взагалі господарства.

С. Е.

Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи. Составилъ В. К. Гульдманъ. Изданіе Подольскаго Статистическаго Комитета. Камень Под., 1898, ст. 362+46+26, мала 8^о.

Прочитавши заголовок книжки, можна подумати, що в ній є якийсь дослід про поміщицьке володінє землею на Поділю; тим часом тут є тільки реєстри осель по повітам з означенєм, до кого належить оселя, віра пана, де він родив ся, почта і скількість землі з поділом її на ґрунти для осель, поле, ліс, пасовиска і неужитки; показано й те, чи пан господарує сам, чи віддає свою землю в аренду і кому. В кінці додано по-

казчик осель і панів губернії. Се значить підручник. Жаль, що автор книжки не подав розвідки про володіне землею на Поділлі; значний материял для такої розвідки могла б дати сама його книжка.

Ю. С.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, полутомы 47, Повелительное наклоненіе — Полярныя координаты, 48 Полярныя сіянія — Прая, Спб., 1898, ст. 960.

Визначимо найбільш цікаві для нас статі сього тому. Історії і літературі українській присвячені — замітка про Підкову, статі про Подольську землю, Українська повемельна громада (211—2), Полетика, Полівці, Полуботок, Поляне, Посполиті, Потєбня, Потьомкін, Почаєвська лавра, Право магдебурське (в Литві й на Україні); сюди-ж можна зачислити і статю д. Шахматова про Початкову літопись, де автор висловлює свою гадку про зміст Сильвестрового свода та про відносини Новгородської І-ої до Початкової літописи. Між статями географічно-статистичного змісту занотуємо: Подольська і Полтавська губернія: обидві мають спеціальні гарно оброблені мапи, шкода лише, що редакція не має певної уставленої системи значків на мапах, через те труднїше ними користатись. Певну цікавість мають також начерки Д. А(нучіна) і М. Сумцова по фольклору і етнографії: Поминки, Погребальные обычаи (не наведено літератури), Подводные города, Полевикъ, Порогъ, Праца і т. д. Народній поезії присвячені статі про Ідолище й Поповичів; занотуємо й гарно оброблену статю більше загального характера про приказки.

Звертає на себе увагу цикл статей по історії Польщі: він може служити свідомством, як непропорціонально оброблено поодинокі відділи сього словника. Порівняємо наприклад його з статями присвяченими сучасним європейським державам: Австрія (п. 1) займає 26 ст., Англія (пол. 10) 64, Германія (пол. 16) 49 ст. Італія (пол. 26) 61 ст., між тим Польща займає 58 ст. (117½ стовбців). Така пропорціональність в словнику кидає ся в вічі й ми завважали вже про неї тоді, як оглядали статі про Українців (Записки т. XIX). Цікаво було-б знати, як великі будуть статі — Росія Малая і Южнорусская література? А поки що зазначимо, що історії Польщі присвячено 50 стовбців й 3½ бібліографії, історія літератури займає 24.

Перейдемо до деяких недоглядів статей. В замітці про Підкову можна-б було зазначити й Кулішову „Історію возсоединенія“ (I. 100—4). В статі про Полетику не занотовано, що його деякі уважають за автора

відомої Історії Руссов. Вказівка д. Ш. в замітці про Посвиста — на думу подану Кулішом в Записках о Ю. Р. І, здаєть ся досить дивною, бо ся дума (172—178 ст.) дуже підовріла й лишаєть ся на відвічальности Шишацького - Ілліча, що дав її Кулішеви. Відносини д. Потебні до українства в статі д. Сумцова присвяченій сьому науковому діячу, змальовані досить невіразно й неясно.

О. Г-ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Н. Петровъ — Историко-топографическіе очерки древняго Кіева, 1897.

С. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г., 1898.

П. Орловскій — Св. Софія Кіевская, нынѣ Кіево-Софійскій каеед-
ральный соборъ, 1898.

Іл. Кокорудъ — Взаємини між старорускими законодавними памят-
никами, 1898.

Е. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII
вѣкахъ, 1896.

М. Довнаръ-Запольскій — Западнорусскія сельская община въ
XVI вѣкѣ, 1897.

І. Лапо — Земскій судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ
концѣ XVI вѣка, 1897.

Д. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой
Малороссіи. — Превращеніе казацкой старшины въ дворянство, 1898.

А. Лазаревскій — Замѣтки на историческія монографіи Д. П. Мил-
лера о малорусскомъ дворянствѣ и статутowych судахъ, 1898.

А. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ, 1899.

В. Шенрокъ — Матеріалы для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, 1897.

А. Титовъ -- Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846 —
1877 гг.), 1897.

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875, 1898.

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку, 1899.

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг., 1898.

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг., 1898.

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой по-
ловинѣ 1871 года, 1898.

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну, 1899.

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг., 1899.

Древности (.) Труды археографической комисіи императорскаго археологическаго общества, 1898.

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волыни, 1898.

Описаніе отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія, 1897.

В. К. Гульдманъ — Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи, 1898.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, 1898.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hrušewskyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj 29—86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenk-Gesellschaft, mitg. von A. Barwiński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwskyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewskyj's. Desiderata von M. Hrušewskyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Šaškewič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hrušewskyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hrušewskyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hrušewskyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Welicko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Żeliezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hrušewskyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von * * * 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyński S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch, lithuanischen Chronik, von M. Hrušewskyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyński 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der alruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von *Hirudo medicinalis* (mit Illustration), von I. Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs, Litthauen, von M. Hrušewskyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barwiński s. 1—34; 2/ Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Eortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von *Vesania melancholica*, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hrušewskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašiwskyj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušewič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hrušewskyj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniāžewič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hrušewskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896, I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

НБ ПНУС

249250

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., redigirt von M. Hrušewskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Sewčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken auf Očakow im J. 1545, mitgetheilt von E. Barwinskyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažewič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. Markewič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašiwskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hrušewskyj S. 1—20; 2. Warlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Iwan Nekrašewič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897 dargestellt von W. Budzynowskyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hrušewskyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von W. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand historische Skizze von Michael Hrušewskyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Gallizien im J. 1648, von Stephan Tomašiwskyj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Iwan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre von J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Mołotiw (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hrušewskyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celewyc 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Lewyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Iwan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celewyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXVII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплект I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXVI) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник, виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці).
Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: Львів, Чарнецького 26.
Adresse der Gesellschaft: Lemberg, Čarnecki-Strasse 26.

